

346.04675

02617

ร.3

กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า

บทคัดย่อ

ของ

อภิชาต ศรีโสภิต

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุริยางค์บัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

พฤษภาคม 2545

๒ 147186

อภิชาติ ศรีโสภิต. (2545). กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า. ปริญญาโท กศ.ด. (พัฒน
ศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการ
ควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรวุฒิ ปัดไธสง, รองศาสตราจารย์ ดร. ณาภรณ์ ะวานนท์,
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จีระเดชากุล.

กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า เป็นการศึกษาพื้นที่ป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม
ที่สามารถถูกผลิตความหมายหรือสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ให้เกิดขึ้นได้ โดยอาศัยกระบวนการในการ
สร้างวาทกรรมในการให้คำนิยามการผลิตความหมายนั้น ผ่านการสร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรม จน
ทำให้วาทกรรมนั้นได้รับการยอมรับ และถูกปฏิบัติตามด้วยความยินยอม และไม่รู้สึคว่าตนเองถูกบังคับ
ให้ปฏิบัติตาม หากแต่เป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพลเมืองในสังคม

ในการวิจัยนี้ ความหมายของป่าในช่วงแรก เป็นความหมายของป่าที่เป็นของชาวบ้าน คือเป็น
ช่วงยุคก่อนที่ชาวบ้านอาศัยอยู่กับป่าอย่างอิสระ ป่ายังมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ จำนวนชาวบ้านยังมีไม่
มาก และอำนาจรัฐยังเข้าไปไม่ถึง พื้นที่ป่าจึงถูกผลิตในฐานะของป่าคือพื้นที่ของการดำรงชีวิต ผ่านการ
สร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่ เป็นความรู้ สถาบันและกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่
ร่วมกับป่าของชาวบ้าน ในช่วงต่อมาในช่วงของการที่รัฐเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า และผลิตพื้นที่ป่าใน
ฐานะของทรัพยากรธรรมชาติที่รัฐสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ ผ่านการสร้างวาท
กรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของความรู้ในการจัดการป่าที่เป็นวิทยาศาสตร์ สถาบันการศึกษา
และสถาบันการจัดการป่า และกฎเกณฑ์ต่างๆในการจัดการป่าของรัฐ ทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการ
เข้าไปจัดการป่า ในช่วงที่สามจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในการจัดการป่าของรัฐ จึงเริ่ม
ต่อต้านและประยุทศาสตร์ความสัมพันธ์กับรัฐ รวมทั้งการนำเสนอการผลิตพื้นที่ในการจัดการป่าใหม่
คือป่าชุมชน ผ่านการสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่เป็นความรู้ สถาบัน และกฎ
เกณฑ์ในการจัดการป่าชุมชน จนประสบผลสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน และเป็นตัวอย่างของการอยู่
ร่วมกันของชาวบ้านกับป่า ตลอดจนนำไปสู่การผลักดันให้มีการร่างกฎหมายป่าชุมชนที่เปิดโอกาสให้
ชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ได้มีโอกาสอยู่ร่วมกับป่าได้

THE STRUGGLING OVER THE SIGNIFICANCE OF THE FORESTRY SPACE

AN ABSTRACT

BY

APICHAJ SRISOPIT

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Doctor of Education degree in Development Education
at Srinakharinwirot University
May 2002

Apichai Srisopit. (2002). *The Struggling over the Significance of the Forestry Space*.
Dissertation, Ed.D (Development Education). Bangkok : Graduate School,
Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Asst. Prof. Dr. Surawut
Padthaisong, Assoc. Prof. Dr. Napaporn Havanon, Asst. Prof. Dr. Pensiri
Jeradechakul.

The study aims to examine the processes involved in establishing and superseding established definition of forest space with regards to social significance. The definition in question derived through discursive practices has come to be adopted by the subjects of the study willingly in conforming to civil duty.

The research explores the shift in the variation of definition of forest over a specific period of time. The initial focus of the study looks at the forest through the eyes of the inhabitants when the forest and people co-existed interdependently and harmoniously without the government setting the rules over the forest supervision. It was a time when the forest was the site of people's home and influenced the way of life through perpetual knowledge-building discursive practices.

The next stage of research touches on the government's execution of policies to utilize the forest hence culminating in definition of forest as natural resource exploitable for national development. The government justifies the forest utilization by means of discursive practices to usher in systematic scientifically explained and supposedly accountable forestry management aided by relevant institutes.

The third portion of the research highlights inhabitants' resistance to forest exploitation by the government. They feel compelled to set their own agenda as far as understanding the importance of forest to their livelihood and suggesting forest definition was concerned. The inhabitants introduce an entirely new meaning to forest and coined the term "community forest", the concept of which was communicated through the discursive practices associated with the adoption of the disciplines on community forest. The eventual success of materialising community forest initiative is testament in peaceful co-existence between the inhabitants and forest. When ensues have been efforts to draft a law not only to recognize community forest but also benefit the forest inhabitants at large.

กระบวนการซึ่งซึ่งความหมายของพื้นที่ป่า

ปริญญานิพนธ์

ของ

อภิชัย ศรีโสภิต

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขุฎิบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
พฤษภาคม 2545

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า
ของ
นายอภิชัย ศรีโสภิต

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาดุริยบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
วันที่.....เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2545

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุวดี บัดโสง)
.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี จิระเดชากุล)
.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล)
.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร. จงจิตต์ ไศยนคณาภรณ์)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำหรับผู้วิจัยถือเป็นจุดที่สำคัญที่สุดของการศึกษา เพราะเป็นการทำงานที่ทำให้ต้องทำการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง ที่ไม่เคยต้องทำมาก่อนในการศึกษาที่ผ่านมา ช่วงเวลาของการศึกษาและทำปริญญานิพนธ์จึงเป็นช่วงเวลาที่ดีว่าวิกฤตที่สุดในช่วงหนึ่งของชีวิต ที่ต้องยอมรับว่าหากไม่อุทิศร่างกายและสร้างกำลังใจอย่างถึงที่สุดแล้ว ก็คงไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้ สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยคิดว่าเป็นความโชคดีของผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษาร่วมรุ่นทุกคนคือ ความเมตตาจากท่านอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ทั้งสามท่านคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร นะวานนท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ จีระเดชากุล ที่ได้สละเวลาในการให้คำปรึกษาและชี้แนะแก่นักศึกษาทุกคนตลอดระยะเวลา 5 ปีของการทำการศึกษาและปริญญานิพนธ์ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก และเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยไม่เคยได้รับมาก่อนเช่นกันในการศึกษา ความเสียสละของท่านอาจารย์ทั้งสามเป็นสิ่งที่นักศึกษาทุกคนยอมรับ และคิดว่าเป็นสิ่งที่หาได้ยากในยุคของการศึกษาที่เป็นธุรกิจในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงต้องกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ทั้งสามท่านที่เป็น"ครู"ในการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ให้กับผู้วิจัย

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ มีกุลส ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และรองศาสตราจารย์ ดร. จงจิตต์ ไคภณคณภรณ์ หัวหน้าภาคสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่ได้ให้ความกรุณาเป็นกรรมการในการสอบปริญญานิพนธ์นี้ และได้พิจารณาฉบับนี้ ตลอดจนได้ให้ทัศนะและข้อเสนอที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ที่มีผลให้การพัฒนาและปรับปรุงปริญญานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์และครบถ้วนมากขึ้น

ความสำเร็จของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ นอกจากคุณูปการของท่านอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสามท่าน และอาจารย์ผู้ควบคุมการสอบแล้ว สิ่งที่ไม่ได้อีกก็คือความกรุณาของพี่ เพื่อน และน้อง ที่ออกไปช่วยเก็บข้อมูลร่วมกันคือ พ.อ.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา คุณอุษณีย์ ธโนสรวรค์ คุณพนารักษ์ ปรีดาภรณ์ และคุณพิศมัย รัตนโรจนสกุล ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีบุคคลอีกท่านหนึ่งที่เปรียบเสมือนพี่ชายที่ดีของน้องๆและเพื่อนร่วมรุ่นทุกคนคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทศพร มณีศรีขำ ที่คอยติดต่อสอบถามให้กำลังใจและเป็นธุระจัดหาตำราเรียนในการศึกษาต่างๆแก่ผู้ศึกษา ทั้งๆที่มีภารกิจในการทำปริญญานิพนธ์ที่ไม่น้อยไปกว่ากันเลย รวมไปถึงขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นพัฒนศึกษาศาสตร์ รุ่น 12 ทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจและเป็นห่วงอาทรซึ่งกันและกันตลอดเวลาของการศึกษา

ขอขอบพระคุณ หลวงพ่อ พ่อเฒ่า แม่เฒ่า พ่อ แม่ พี่ป้าน้าอา คุณครูและนักเรียนบ้านท่าจำปา เจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ เจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายอำเภอบ้าน

และตำรวจ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลต่างๆในการสัมภาษณ์ หากไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกท่าน การศึกษาในครั้งนี้ก็อาจจะไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ขอขอบพระคุณท่านนักคิดและนักวิชาการทุกท่านที่ผู้วิจัยได้อ้างอิงผลงานทางวิชาการของท่าน ที่ปรากฏในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ที่มีคุณค่าอย่างมากต่อการศึกษาของผู้วิจัย และเปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนางานวิชาการของผู้วิจัยด้วย

ขอขอบพระคุณ คุณสมยศ วิทวัสสำราญกุล หัวหน้ากลุ่มพัฒนานิเทศการ วิทยาลัยการปกครอง กรมการปกครอง ที่เป็นผู้บังคับบัญชาที่เห็นความสำคัญในการศึกษาของผู้วิจัย และได้สนับสนุนการศึกษาตลอด อีกทั้งยังเป็นผู้ให้คำแนะนำต่างๆที่มีค่าในการทำปริญญานิพนธ์นี้

ในท้ายที่สุด ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ ที่คอยให้กำลังใจในการศึกษา รวมทั้งกราบถึงดวงวิญญาณของคุณแม่ที่ได้รับทราบการศึกษาของลูก แต่ไม่มีโอกาสที่จะได้เห็นความสำเร็จของลูก ขอขอบคุณพี่ๆน้องๆและครอบครัว หลานๆทุกคนที่คอยถามถึงและเป็นกำลังใจในการศึกษา และที่สำคัญที่สุดที่จะลืมไม่ได้ คือ คุณวราภรณ์ ธรรมภรณ์ ที่คอยเป็นกำลังใจและให้การสนับสนุนในการศึกษาทุกอย่าง ด.ช. วรุตม์ ศรีโสภิต (น้องโตม) ด.ญ. ชมชนก ศรีโสภิต (น้องมุก) ที่คอยมาคลุกคลีและเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัย จนทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้

อภิชัย ศรีโสภิต

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ.....1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....6
	ประโยชน์ที่จะได้รับ.....6
2	แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....7
	กระบวนการผลิตพื้นที่ป่าในฐานะพื้นที่ทางสังคม.....7
	แนวคิดของกระบวนการสร้างวาทกรรม.....11
	รัฐไทยกับการผลิตพื้นที่และการสถาปนาความรู้เกี่ยวกับป่า.....15
	การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง.....20
	การจัดระเบียบเกี่ยวกับการสร้างสถาบัน.....21
	การจัดระเบียบกับการกำหนดกฎเกณฑ์.....22
	บทสรุปการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า.....29
	การสร้างความเป็นอื่นในการจัดการป่าของชุมชน.....30
	กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชุมชน.....32
	กรอบความคิดในการวิจัย.....35
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....38
	พื้นที่ของการศึกษา.....40
	การเข้าสู่สนาม.....41
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....43
4	การสร้างความหมายของพื้นที่ป่าชุมชน.....46
	บริบทของชุมชน.....46
	การอพยพของชาวบ้านและการจับจองพื้นที่ดินทำกิน.....47
	ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า.....49
	ความรู้ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า.....52
	การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง.....58
	ระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน.....59

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ) การสร้างพื้นที่ป่าของชาวบ้าน.....	59
อัตลักษณ์ของป่าตามความหมายของชาวบ้าน.....	60
5 กระบวนการสร้างวาทกรรมใหม่ในการผลิตความหมายของพื้นที่ป่าของรัฐ.....	62
การผลิตพื้นที่ป่าของรัฐ.....	64
ความแยบยลของกระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า.....	65
กระบวนการในการเลือกรับความรู้ในการจัดการป่า.....	65
กระบวนการสร้างความรู้ในการจัดการป่า.....	66
หลักสูตรในการจัดการป่า.....	68
การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง.....	69
วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐกับกรณีบ้านท่าจำปา.....	85
วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐกับความเดือดร้อนของชาวบ้าน.....	87
6 กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชุมชน.....	95
กระบวนการช่วงชิงพื้นที่ป่าของชุมชน.....	96
การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ.....	96
การแสวงหาความร่วมมือในการจัดการป่าของชาวบ้าน.....	97
การนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชน.....	99
ความรู้ในการจัดการป่าของชุมชน.....	100
กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการจัดการป่า.....	105
การจัดระเบียบของคนกับป่าชุมชน.....	106
กระบวนการในการตริ้ววาทกรรมของรัฐ : แรงปะทะของการสร้างพื้นที่ป่าชุมชน.....	112
อัตลักษณ์ของป่าชุมชน.....	115
7 การตริ้วความหมายพื้นที่ป่าของชุมชน.....	118
บรรณานุกรม.....	126
ภาคผนวก.....	135
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	155

บัญชีตาราง

ตารางที่

หน้า

1	ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants).....	45
---	--	----

บทที่ 1

บทนำ

ป่าเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) อย่างหนึ่งที่กลายเป็นเวทีต่อสู้แย่งชิง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิการดำรงอยู่ในพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ระหว่างประชาชนกับคนของรัฐ โดยในอดีตที่ผ่านมาทุกคนยอมรับว่าการศึกษาเรื่อง "ป่า" นั้น คือการศึกษาถึง "พื้นที่" ของป่า ในลักษณะทางกายภาพแบบภูมิศาสตร์ ที่เป็นการศึกษาการจัดระบบพื้นที่ ทั้งในด้านรูปแบบและกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพื้นที่ อันมีผลต่อมนุษย์ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่นั้นๆ เช่น การศึกษาลักษณะทางธรณีวิทยา ลักษณะทางภูมิประเทศ ความเป็นแหล่งทรัพยากร ต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารต่างๆ รวมไปถึงความสัมพันธ์ที่คาบเกี่ยวกับวิชานิเวศวิทยา ซึ่งเป็นวิชาที่เกิดขึ้นใหม่ในศตวรรษที่ 20 และเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม และระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกันเอง การศึกษาพื้นที่ป่าตามความหมายข้างต้น มีผลต่อการกำหนดนโยบายต่างๆของรัฐ ในการจัดการป่าไม้ที่กำหนดตามสภาพทางกายภาพที่ปรากฏขึ้น เช่น การกำหนดแนวเขตของป่า การแยกคนออกจากป่า การให้สัมปทานป่า รวมไปถึงการบริหารจัดการป่าไม้ของรัฐ การมองป่าในเชิงภูมิศาสตร์ที่เป็นแนวคิดของการแยกคนออกจากป่า โดยเชื่อว่า หากคนอยู่กับป่า คนจะทำลายป่าไม้จนหมดสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าต้นน้ำ ลำธาร ดังนั้นการอนุรักษ์ป่าที่ดีที่สุดตามสภาพทางภูมิศาสตร์ก็คือ การแยกคนออกจากป่า ป่าจะได้อุดมสมบูรณ์เพราะไม่มีคนไปทำลาย แนวคิดนี้จะสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในการจัดทำกฎหมายหลายฉบับต่างๆ รวมไปถึงการกำหนดเขตป่าสงวน อันเป็นที่มาของปัญหาป่าไม้ที่ตามมาระหว่างรัฐกับประชาชนในการจัดการป่าไม้ เพราะปัญหาป่าไม้ถูกศึกษาอยู่ในวงที่คับแคบ ตามคำจำกัดความ "พื้นที่" ที่ใช้อยู่ จึงทำให้ไม่สามารถหาทางออกในการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากเวทีของปัญหาถูกจำกัดขนาด ภาพการมองปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงมุมมองเล็กๆ จึงไม่สามารถชี้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ตรงประเด็นได้

ในการศึกษาเรื่อง "ป่า" ในมุมมองเรื่อง "พื้นที่" ที่จะศึกษาต่อไปนี้ เป็นการมองพื้นที่ป่าที่ไม่ใช่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์อย่างที่เราค้นเคยกันข้างต้น แต่เป็นการมองป่าในฐานะที่เป็น "พื้นที่ทางสังคม" (social space) ที่จะเปิดแนวคิดในการปัญหาของป่าได้อย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งมากขึ้น พื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นผลผลิตทางสังคม หรือเป็นพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อันอาจถือได้ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ประจุไว้ด้วยความหมายต่างๆ ดังนั้นการศึกษาพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นการศึกษาพื้นที่ที่มีใช้การศึกษาตัวพื้นที่/สถานที่ แต่เป็นการศึกษากระบวนการ ขั้นตอน รายละเอียดในการผลิต/การสร้างพื้นที่เหล่านั้นมา และภาคปฏิบัติการของพื้นที่เหล่านั้น (Mitchell, 1994a) พื้นที่ (space) ในการศึกษานี้จะมีความแตกต่างกับคำว่า "สถานที่" (place) เพราะสถานที่เป็นสิ่งที่

เห็นได้ทางกายภาพ แต่พื้นที่ในที่นี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนที่อยู่อาศัยอยู่ และมีการกระทำที่ครอบงำคนในพื้นที่นั้นด้วย (Massey, 1998 : 2-3)

ในการศึกษานี้ ป่าที่ถูกศึกษาในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม จึงมีความหมายไม่คงที่หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตามบริบทของผู้ที่สามารถช่วงชิงการนิยามความหมายของป่าได้ ในห้วงเวลาใดห้วงเวลาหนึ่ง ในอดีตสมัยที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิกหักล้างถางพงทำมาหากิน และดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่ามาเป็นเวลาช้านาน ความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับทรัพยากร หากพิจารณาถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในประวัติศาสตร์ ในเชิงของโครงสร้างอำนาจ ตั้งแต่สมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชแล้ว จะเห็นได้ว่าชุมชนที่เป็นหน่วยย่อยที่สุด คือ "บ้าน" โดยที่บ้านเหล่านี้มีผู้นำท้องถิ่นซึ่งมีอำนาจเป็นที่ยอมรับในหมู่บ้านอยู่แล้วเป็นผู้นำ คนเหล่านี้จะถูกผนวกเข้าไปอยู่ในโครงสร้างอำนาจรัฐ แต่กระนั้นก็ตามภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐดังกล่าว トラบดที่ชุมชนบ้านหรือผู้นำท้องถิ่นยังไม่ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐ トラบนั้นชุมชนบ้านเหล่านี้ก็ยังมีอิสระจากรัฐในการที่จะดำเนินการหรือจะกระทำกิจกรรมใดๆ ตามวัฒนธรรมประเพณีของตนเองได้ ขอเพียงแต่ให้ผู้นำท้องถิ่นซึ่งถือเป็นตัวแทนอำนาจรัฐ และตัวแทนของชุมชนท้องถิ่นจัดการเก็บส่วยทั้งในรูปของผลผลิตและแรงงานส่งต่อผู้ปกครอง ตามกำหนดเวลาเท่านั้น (เสน่ห์ จามริก. 2536 : 76)

เมื่อสภาพของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นเมื่ออยู่เช่นนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับทรัพยากรเป็นไปโดยอิสระ รัฐไม่เข้ามาแทรกแซงในการใช้ทรัพยากรมากนัก และนั่นก็หมายความว่า ช่องว่างในความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับอิสระของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นต่างมีระบบแบบแผนการผลิต มีภูมิปัญญาที่สั่งสมถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานานและเป็นตัวของตัวเอง โดยที่รัฐไม่เข้ามาควบคุม หรือชี้แนะ หรือบังคับให้ต้องทำเหมือนดังเช่นในปัจจุบัน สภาพของชุมชนในสภาวะเช่นนั้น พื้นฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ จึงค่อนข้างจะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและต่อระบบการผลิตค่อนข้างมาก ดังจะเห็นได้จากกฎระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวกับการวิชาการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน ป่า และแหล่งน้ำของชาวบ้านที่ผูกติดและมีให้เห็นอยู่ตลอดเวลา และบรรดากฎระเบียบในลักษณะนี้ก็มีตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของประเพณีพื้นบ้านของชุมชนในพื้นที่ต่างๆ เช่น ในภาคอีสานมีประเพณีการปลูกเรือน ซึ่งมีข้อห้ามการนำไม้หลายประเภทมาทำเรือน เช่น ไม้ที่ติดในฤดูฝน ไม้ไผ่เจ้าปู่ ไผ่ผีเสื้อเมือง ทองเมือง ไม้ไผ่หอ ไม้ไผ่ล้นา ห้ามตัดมาทำเรือน หรือมีพิธีเลี้ยงปู่ตาโดยเลือกเอาสถานที่เป็นดงมีต้นไม้ใหญ่ เต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด กว้างใหญ่ไม่ต่ำกว่าร้อยเส้นเป็นดงปู่ตา ใครจะไปรุกกล้าหรือตัดต้นไม้ไม่ได้ เป็นต้น ตลอดจนความเชื่อเรื่องอื่นๆ เช่น ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมในการตัดไม้ ล่าสัตว์ การแยกครัวเรือนที่ต้องใช้เวลาหลายปี หลังจากแต่งงานแล้วเพื่อสะสมไม้โดยการเลือกตัดไม้ให้เหมาะสม มิใช่ตัดทีเดียวสร้างเรือนได้เลย เป็นต้น (เสน่ห์ จามริก. 2536 : 77) ประเพณีเหล่านี้แม้ในภาคเหนือก็ปรากฏอยู่ คือ ให้ชุมชนสามารถปรับไหมเพื่อลงโทษผู้ละเมิดที่บุกรุก

ทำลายป่าที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ป่าเลื้อยบ้านเลื้อยเมือง) ซึ่งมักเป็นป่าต้นน้ำลำธารที่มีผีขุนน้ำรักษาอยู่หรือ
 สุภาพิต ปกาเกอญอ ที่ว่า "ป่าอยู่ คนอยู่ ป่าไม่อยู่ คนอยู่ไม่ได้" และ "นกเงือกตายหนึ่งตัว ไม่ใครเจ็ดตัน
 เจียนเหงา ชะนีตายหนึ่งตัว เจ็ดป่าวังเวง" (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543 : 48) หรือในประเพณีของ
 ชาวปกาเกอญอที่นำเอาสายสะดือเด็กไปห่อผ้าแล้วนำไปผูกกับต้นไม้ใหญ่บริเวณพื้นที่ชายขอบของป่า
 ใกล้หมู่บ้าน โดยมีความเชื่อว่า "ขวัญ" ของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ จึงไม่อนุญาตให้ผู้ใดตัดฟันต้นไม้ต้นนั้น
 ความเชื่อในลักษณะนี้นอกจากจะเป็นมาตรการการอนุรักษ์ป่าอย่างได้ผลแล้ว ยังเป็นวิธีการอันแยบยล
 และชาญฉลาดในการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่า และความผูกพันทางวิญญาณระหว่างคนกับป่าไป
 ยิ่งลูกหลานรุ่นต่อไป วิธีชีวิตที่ดำรงอยู่นี้แสดงให้เห็นอย่างแน่ชัดว่า ชุมชนมีสิทธิในทรัพยากรอย่างอิสระ
 มีวิถีชีวิตที่ผู้พันกับทรัพยากรที่อาจเหมือน คล้ายหรือต่างกัน ความหลากหลายของประเพณีเหล่านี้แสดง
 ให้เป็นลักษณะความมีชีวิตของชุมชน ที่จะสร้างกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการหรือใช้ทรัพยากรของตนได้
 โดยอำนาจรัฐส่วนกลางไม่ได้ก้าวล่วงมา

อย่างไรก็ตามในคริสต์ศตวรรษที่ 19ชาติตะวันตกเริ่มแผ่ขยายอำนาจเข้ามายึดครองแถบเอเชีย
 แม้ประเทศจะมีได้ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก แต่ก็ถูกแทรกแซงในการบริหารจัดการทรัพยากร
 ธรรมชาติ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ได้มีกลุ่มบริษัททำไม้ขนาดใหญ่เข้ามาดำเนินการทำป่าไม้ใน
 ประเทศไทยเป็นเวลานาน ซึ่งผลประโยชน์เหล่านี้ได้ผลักดันรัฐไทยในสมัยนั้นให้มีมาตรการอย่างใดอย่าง
 หนึ่ง เพื่อการคุ้มครองสิทธิผลประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และวิธีการของรัฐในการจัด
 การป่า ก็คือ การใช้ความพยายามในการช่วงชิงการจัดการป่าของชาวบ้านมาเป็นของรัฐ โดยในการ
 ศึกษานี้จะมองกระบวนการช่วงชิงในการจัดการป่าของรัฐ ผ่านกระบวนการที่รัฐสร้างความหมายของป่า
 ตามแบบที่รัฐต้องการ และเป็นที่ยอมรับแก่ประชาชนโดยทั่วไปที่จะมองภาพป่าในมุมมองที่รัฐสร้างพื้นที่
 ขึ้น กลไกที่สำคัญของรัฐซึ่งเป็นเทคนิควิทยาการในการสร้างพื้นที่และช่วงชิงการนิยาม การกำหนดกฎ
 เกณฑ์ กติกา ในการสถาปนาความหมายของ "ป่า" คือ กระบวนการของวาทกรรม (discourse) ซึ่งเป็น
 แนวคิดที่จะศึกษาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของอำนาจที่แผ่เร้น ซ่อนตัว ในกระบวนการบริหาร
 จัดการป่าไม้ดังกล่าว โดยในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์วาทกรรมก็เพื่อจะเปิดโปงหรือเผยให้เห็นว่าวาทกรรม
 คือระบบของอำนาจ ีระบบของการผลิต/สร้าง และการเก็บกดปิดกั้นที่ยิ่งใหญ่ วาทกรรมยังเป็นเรื่องของ
 ระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ เงื่อนไขและความเป็นไปได้ของการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง วาทกรรมจะพยายาม
 ปิดบังฐานะของตัวเองในรูปของความรู้ ความจริง ความเป็นธรรมชาติ หรือความเป็นปกติธรรมดา ทั้งนี้
 กระบวนการการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่านั้น เป็นกระบวนการที่แยบยลของรัฐในการใช้
 อำนาจเข้าจัดการป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการสร้างความรู้ (knowledge) ในการจัด
 การป่าที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งความรู้นี้ได้ก่อให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ในการจัดการป่าผ่านสถาบันต่างๆ
 (institutions) เช่น กรมป่าไม้ และผ่านการกำหนดกฎเกณฑ์วินัย (discipline) ที่เป็นกฎหมายในการ
 จัดการป่า เพื่อการควบคุมและครอบงำการจัดการป่าของชาวบ้าน และด้วยกระบวนการสร้างพื้นที่ผ่าน

กลไกของการสร้างวาทกรรมนี้เอง จึงทำให้รัฐในปัจจุบันสามารถแย่งชิงการจัดการป่าจากชาวบ้านมาเป็นของรัฐได้ทั้งหมด

ในการผลิตพื้นที่ป่าของรัฐ วัตถุประสงค์ของรัฐที่สำคัญในการจัดการพื้นที่ป่าก็คือ การนำปามาใช้ในเชิงทรัพยากรของรัฐเพื่อนำรายได้เข้าประเทศ ดังนั้นอัตลักษณ์ของป่าในมุมมองของรัฐ จึงเป็นเพียงท่อนไม้หรือต้นไม้ที่สามารถตัดนำมาใช้ประโยชน์ได้ แต่สำหรับชาวบ้าน ปามีชีพาทางกายภาพที่เห็นเป็นเพียงต้นไม้หรือท่อนไม้เท่านั้น แต่ป่าเปรียบเสมือนเป็นบ้านและแหล่งที่อยู่อาศัยที่สำคัญ ปายังเป็นที่มาของความหลากหลายทางชีวภาพที่ค่าจนความเป็นอยู่ของมนุษย์ด้วย การอาศัยอยู่กับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน จึงจะเป็นสิ่งที่สนับสนุนและเอื้ออำนวยให้ป่าดำรงอยู่ได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปาของประเทศไทยซึ่งเป็นป่าในเขตร้อน ถือเป็นต้นกำเนิดและที่อยู่อาศัยของสรรพชีวิตหลากหลายสายพันธุ์ที่สุดในระบบนิเวศทั้งหมดของโลก (ยศ สันตสมบัติ, 2536 : 60) เมื่อเป็นเช่นนี้ ความต้องการในการจัดการป่าของรัฐกับชาวบ้านจึงมีความแตกต่างกัน และก่อให้เกิดการช่วงชิงอำนาจในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ซึ่งในเบื้องต้นรัฐในฐานะที่สามารถอ้างอำนาจอันชอบธรรมของรัฐชาติในการปกครองประเทศ ก็สามารถเข้าไปจัดการป่าไม้ได้อย่างสมบูรณ์ ผ่านกระบวนการใช้อำนาจของรัฐโดยกลไกของวาทกรรม ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความรู้การจัดการป่าที่อ้างความเป็นวิทยาศาสตร์ในการครอบงำชาวบ้าน การจัดระเบียบใหม่ทั้งหมดในการใช้ประโยชน์จากป่า ผ่านการสร้างสถาบันและกฎเกณฑ์วินัยต่างๆ ที่รัฐได้กำหนดขึ้น ทำให้ชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดการป่าไม้ของรัฐ ต้องกลายเป็นผู้กระทำความผิด ความรู้และวิถีชีวิตของชาวบ้านในการจัดการป่าที่มีมาแต่เดิม ต้องถูกทำให้เป็นอื่นไป เช่น ความคิดเรื่อง "สิทธิชุมชน" ที่เป็ความคิดที่มีได้เป็นการกล่าวอ้างอย่างเลื่อนลอย หากแต่เป็นวิธีคิดที่พัฒนาขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่สืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ชาวบ้านจึงไม่มีที่ยืนอย่างชอบธรรมในพื้นที่ป่า เพราะป่าถูกผลิตให้กลายเป็นพื้นที่ของรัฐจนไม่มีที่ว่างให้กับชาวบ้าน ดังนั้นความจำเป็นของชาวบ้านที่ต้องกระทำเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่กับป่าได้ ก็คือ การสร้างกระบวนการต่อสู้/ขัดขืนกับวาทกรรมของรัฐ ซึ่งกระบวนการต่อสู้นี้ มิใช่กระบวนการต่อสู้ที่ใช้ความรุนแรงหรือเพื่อการยึดอำนาจรัฐ หากเป็นการต่อสู้ด้วยการสร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาช่วงชิงวาทกรรมของรัฐ โดยอาศัยโอกาสและเงื่อนไขบางประการในการสร้างวาทกรรมใหม่เพื่อตอบโต้อำนาจรัฐ นั่นคือ ในขณะที่วาทกรรมการจัดการป่าของรัฐดำเนินงานมาตลอดนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติหลายประการ คือ พื้นที่ป่าถูกทำลายไปเป็นอย่างมากมาย และรัฐก็ไม่สามารถควบคุมการบุกรุกทำลายป่าได้ โครงการบางโครงการ เช่น โครงการปลูกต้นไม้เพื่อใช้ในอุตสาหกรรม คือต้นยูคาลิปตัส กลับกลายเป็นการทำลายป่าเพิ่มมากขึ้นเพื่อแสวงหาพื้นที่ป่าในการปลูกต้นยูคาลิปตัส เนื่องจากพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่รัฐอ้างถึงนั้น ส่วนใหญ่มีชาวบ้านอาศัยอยู่มาเป็นเวลานานแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือความรู้ในการจัดการป่าที่ผ่านมาของประเทศไทยได้รับการถ่ายทอดมาจากประเทศทางตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่การตั้งกรมป่าไม้ขึ้นมาครั้งแรกที่มี มร.สเลต ชาวอังกฤษ เป็นอธิบดี ตลอดจนการส่งบุคลากรของกรมป่าไม้ไปศึกษาวิชาการ

จัดการป่าไม้ในประเทศตะวันตก เช่น ที่ประเทศฟินแลนด์ ที่เป็นประเทศในเขตภูมิอากาศหนาวและมีลักษณะของป่าที่แตกต่างจากประเทศไทยอย่างสิ้นเชิง เพราะประเทศในเขตหนาวจะมีประเภทของพรรณไม้ต่าง ๆ น้อยกว่าประเทศไทยที่เป็นประเทศในเขตร้อน และมีป่าที่เป็นป่าประเภทป่าฝนเขตร้อนที่มีอยู่เพียง 7% ของพื้นที่ป่าในโลกนี้ และเป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย โดยเฉพาะพันธุ์พืชและสัตว์ที่มีนักวิชาการคาดการณ์ว่าอาจมีปริมาณถึง 30-50 ล้านชนิด ดังนั้นแนวทางจัดการป่าในยุคแรกที่ผ่านมา จึงมองป่าที่ทึบว่าเป็นความรกรุงรังที่ไร้ระเบียบ จึงมีความจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบการจัดการป่าโดยการตัดไม้และปลูกไม้ใหม่อย่างเป็นระเบียบ แนวคิดนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการทำลายป่าเป็นจำนวนมากเพื่อการจัดระเบียบของป่า ส่งผลไปถึงการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติอีกมากมาย จนมีการคาดการณ์ว่า เป็นการทำให้พรรณพืชและสัตว์หลายชนิดต้องสูญพันธุ์ไปอย่างน่าเสียดาย (เสน่ห์ จามริก. 2536 : 29)

เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เปิดให้ชาวบ้านได้มีโอกาสในการสร้างวาทกรรมการจัดการป่าขึ้นมาใหม่ เพื่อขัดแย้งตอบโต้วาทกรรมของรัฐ คือ ปรากฏการณ์ของกระแสการเคลื่อนไหวของประชาชน ซึ่งเรียกว่า กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (the new social movements) ในกลุ่มประเทศทางตะวันตก และมีการขยายแนวความคิดนี้ออกไปอย่างกว้างขวาง ในกลุ่มประชาชนของประเทศโลกที่สามที่เรียกว่าประชาชนในระดับรากหญ้า (grassroots) ซึ่งกระแสการเคลื่อนไหวนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดัน ให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทในการเรียกร้อง/เคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองไปสู่การสร้างกระบวนการประชาสังคม (civil society) (สุวรรณี บัดโรสง. 2542 : 95-140)

เงื่อนไขประการต่อมาคือ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา ด้านสิทธิของประชาชนให้มากขึ้น และกำหนดให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนเป็นรัฐธรรมนูญที่เปิดให้มีการตั้งองค์กรอิสระต่างๆ เพื่อตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล ศาลปกครอง คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เป็นต้น บรรยากาศที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นจากการใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการเปิดพื้นที่ใหม่ของวาทกรรมที่ชาวบ้านสร้างขึ้น

ด้วยเหตุนี้เอง ป่าจึงมิใช่พื้นที่ที่มีแต่ต้นไม้ หรือเป็นเพียงแต่ที่มาของไม้เท่านั้น แต่ป่าคือพื้นที่ทางสังคม ที่เป็นเวทีของการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างรัฐกับประชาชนในการสร้างพื้นที่ป่า ผ่านกระบวนการช่วงชิงวาทกรรม ตั้งแต่วาทกรรมของรัฐที่มีความแยบยลในการใช้อำนาจรัฐเข้าจัดการป่า และกระบวนการสร้างวาทกรรมของชาวบ้านที่ตอบโต้/ขัดแย้งวาทกรรมของรัฐ เพื่อสร้างพื้นที่สำหรับตนเองและสร้างความชอบธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ป่าอย่างถูกต้อง ประเด็นนี้จึงเป็นจุดสำคัญในการศึกษานี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อเปิดเผยให้เห็นถึง กระบวนการที่รัฐผลิตความหมาย (signify) ของพื้นที่ทางสังคมของป่า เพื่อให้ป่าสามารถสนองตอบต่อเป้าหมาย/อุดมการณ์ทางการพัฒนาชาติของรัฐ ทั้งนี้เพื่อคลี่คลายให้เห็นกระบวนการวาทกรรมของรัฐ ว่าสามารถแย้งชิงพื้นที่ป่าจากชาวบ้านได้อย่างไร ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงกระบวนการในการตอบโต้/ขัดขวางวาทกรรมรัฐของชาวบ้าน โดยการสร้างวาทกรรมใหม่เพื่อช่วงชิงการจัดการพื้นที่ป่าจากรัฐ

ประโยชน์ที่จะได้รับ

การศึกษากระบวนการช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับประชาชนนี้ จะเป็นการศึกษาป่าในอีกมุมมองหนึ่ง คือเป็นการศึกษาป่าที่มีได้มีความหมายในเชิงภูมิศาสตร์ แต่เป็นการศึกษาป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม ที่ทำให้เกิดมุมมองความเข้าใจในการมองป่าได้กว้างขวางขึ้น ตลอดจนเป็นการศึกษาความสามารถของรัฐในการผลิตพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่ของรัฐ และเข้าครอบครองป่าทั้งหมดในประเทศมาเป็นของรัฐอย่างสมบูรณ์ ผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่า ซึ่งเป็นกระบวนการสถาปนาวาทกรรมของรัฐ และถือเป็นกระบวนการที่แยบยลและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน จนทำให้อำนาจรัฐมีความเข้มแข็งและชอบธรรมในการจัดการป่า การเข้าใจกระบวนการสถาปนาวาทกรรมของรัฐ จะคลี่คลายให้เราสามารถเข้าใจการทำงานของอำนาจรัฐในอีกมุมมองหนึ่ง และเกิดการเรียนรู้กระบวนการในการที่จะต่อต้าน/ขัดขวางอำนาจรัฐ ผ่านกระบวนการในการสร้างวาทกรรมเพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ โดยวาทกรรมที่ถูกสร้าง/สถาปนาใหม่เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ จะต้องเป็นวาทกรรมที่ทรงพลังและเข้มแข็งไม่น้อยกว่าวาทกรรมของรัฐ จึงจะสามารถช่วงชิงวาทกรรมของรัฐได้ การศึกษานี้จึงจะเกิดประโยชน์ในการเปิดแนวคิดใหม่ถึงสิทธิของมนุษย์และชุมชน ที่จะดำรงชีวิตอย่างชอบธรรม และมีเสรีภาพตามจารีตวัฒนธรรมประเพณีของการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการผลิตพื้นที่ป่าในฐานะพื้นที่ทางสังคม

ในการศึกษา "ป่า" ที่เป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) มีนักทฤษฎีที่สำคัญ ที่นำเสนอแนวความคิดนี้คือ อองรี เลอเฟเบอว์ ที่มอง "พื้นที่" ว่า พื้นที่คือสิ่งที่ถูกผลิตเสมือนเป็นเครื่องมือของความคิดและการกระทำ ความหมายของการผลิตพื้นที่ คือ การควบคุม (control) หรือการครอบงำ (domination) ของอำนาจ นั่นคือการควบคุมและการครอบงำเป็นส่วนหนึ่งของการใช้อำนาจ พื้นที่ในความหมายนี้ คือพื้นที่ทางสังคมซึ่งถือว่าเป็นผลผลิตทางสังคม (Social space is a social product) (Lefebvre. 1995 : 26) พื้นที่จึงมีใช้สิ่งของเหมือนกับสิ่งอื่นๆ และไม่ได้เป็นผลผลิตภายใต้ผลผลิตอื่นๆ พื้นที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้น นั่นคือ พื้นที่นั้นไม่ได้ถูกมองในฐานะที่เป็นผลผลิต แต่ถูกมองในฐานะของพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์และมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับสิ่งต่างๆ และการมีปฏิสัมพันธ์นั้นจะเป็นสิ่งที่ทำให้พื้นที่นั้นดำรงอยู่ได้ พื้นที่ทางสังคมเป็นสิ่งที่เปิดโอกาสให้การกระทำใหม่ๆให้เกิดขึ้น โดยการสนับสนุนและนำ แต่ขณะเดียวกันก็อาจทำหน้าที่ในการปิดบังสิ่งอื่นๆด้วย พื้นที่ทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่มีความหลากหลายทางความรู้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของความสัมพันธ์ของพื้นที่กับสิ่งต่างๆ ที่นำไปสู่การสร้างความหมายใหม่ของพื้นที่ (Lefebvre. 1995 : 73) ดังนั้น "พื้นที่ทางสังคม" (social space) ทุกแห่ง จึงเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการที่ประกอบด้วยทิศทางและกระแสต่างๆหลายทิศทางหลายกระแส มีลักษณะหลายอย่างและมีสิ่งที่จะก่อให้เกิดขึ้นมากมาย ทั้งที่ถูกกระทำและไม่ถูกกระทำให้เกิด คือตัวความหมายของพื้นที่ทางสังคม เป็นทั้งพื้นที่ที่ถูกสถาปนาและไม่ถูกสถาปนา ให้ความหมายและไม่ให้ความหมาย (signifying and non-signifying) คนทุกคนอาจได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับพื้นที่หรือมองเห็นพื้นที่ได้โดยตรงก็ได้ ทั้งในทางปฏิบัติและทางทฤษฎี เช่น ในกรณีของป่าไม้ เราอาจไม่เคยสัมผัสกับป่าไม้ แต่ในเชิงทฤษฎีเราจะรู้ว่าป่าไม้คืออะไร เพราะพื้นที่ทางสังคมทุกแห่งจะเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ รอบพื้นที่ด้วย (Lefebvre. 1995 : 110)

ในการศึกษาเรื่องพื้นที่ของ เลอเฟเบอว์ เขายังกล่าวถึง "พื้นที่" ว่า ชีวิตประจำวันของคนในสังคมจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องพื้นที่เป็นอย่างมาก เป็นชีวิตที่เป็นไปด้วยการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำในการนิยาม/ให้ความหมายกับพื้นที่/สถานที่รอบตัว แต่เท่าที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องพื้นที่กลับมิได้รับความสนใจศึกษากันเท่าใดนัก ทำให้เรามองไม่เห็นด้านที่เป็นประวัติศาสตร์ทางสังคมของพื้นที่ ที่เรียกว่า พื้นที่ทางสังคม (social space) ก็เนื่องจากเราเกิดและเติบโตมากับพื้นที่เหล่านั้น ทำให้เกิดความเคยชินคุ้นเคย จนไม่คิดจะตั้งคำถามกับการเป็นประวัติศาสตร์ทางสังคมของพื้นที่ เพราะเป็นพื้นที่ที่มีประโยชน์และมีการใช้สอยอยู่อย่างเป็นปกติธรรมดาในชีวิตประจำวันของเรา (use and useful spaces) ฉะนั้น

อำนาจของสังคมจึงเป็นอำนาจที่แผ่มา ในรูปของการจัดระบบ/ระเบียบพื้นที่ที่ดำรงอยู่ (Lefebvre. 1995 : 289) และเมื่อพื้นที่เป็นเรื่องของการผลิต/การสร้างความหมายให้กับพื้นที่ ดังนั้นบรรดาความรู้ต่างๆที่ดำรงอยู่เกี่ยวกับพื้นที่ จึงเป็นเพียงเทคนิควิทยาการของการตอกย้ำ/ผลิตซ้ำพื้นที่เหล่านี้เป็นลำดับ พื้นที่ ความรู้ และอำนาจ (space/knowledge/power) จึงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก

ในการศึกษาเรื่อง "พื้นที่" ของ เลอเฟบเอร์ เขาแบ่งพื้นที่ทางสังคมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ (Lefebvre. 1995 : 33-38)

1. ภาควิถีปฏิบัติของพื้นที่ (Spatial practice) คือ จารีตปฏิบัติว่าด้วยพื้นที่ หรือภาควิถีปฏิบัติของพื้นที่ เป็นการศึกษาถึงพื้นที่ในรูปแบบของการก่อรูปทางสังคมของพื้นที่ เป็นที่รวบรวมผลผลิตและการผลิตซ้ำของพื้นที่ ก่อให้เกิดการต่อเนื่องและเชื่อมโยงในความหมายของพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมที่อยู่ในพื้นที่นั้น โดยความเชื่อมโยงนี้ จะนำไปสู่การรับรองระดับความสามารถและระดับพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความปกติของสมาชิกในพื้นที่ สมาชิกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จะเกิดความเคยชินและไม่เกิดความสำนึกตนเองว่าถูกบังคับให้กระทำ เกิดการยอมรับและยินดีปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาของพื้นที่ที่ตนดำรงชีวิตอยู่นั้น จนกลายเป็นกฎเกณฑ์มาตรฐานในสังคม เป็นค่านิยม ความหมายของการกระทำอันเป็นปกติที่สมาชิกในชุมชนทุกคนยอมรับ เช่น การนิยามคำว่า "ป่า" ในความหมายทั่วไปที่ทุกคนยอมรับ คือ ป่าเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่จำนวนมากและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายประเภท ความหมายของป่านี้เป็นความหมายทั่วไปและถูกผลิตซ้ำกันมายาวนาน ทำให้ความหมายนี้ถูกยอมรับอย่างกว้างขวางทั่วไป และเป็นความหมายที่สมาชิกในสังคมยอมรับกัน

2. ตัวแทนของพื้นที่ (Representations of spaces) หมายถึง ความสัมพันธ์ของการผลิตพื้นที่และการจัดระเบียบของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการใช้ความรู้ สัญลักษณ์ การให้ความหมาย และความสัมพันธ์ที่ปรากฏให้เห็นอยู่เบื้องหน้า เป็นการให้ความหมายของพื้นที่ที่ถูกใช้และให้ความหมายโดยนักวิทยาศาสตร์ นักวางแผน นักวิชาการด้านเมือง นักวิชาการทั่วไป หรือวิศวกรทางสังคม กลุ่มคนพวกนี้จะเป็นผู้กำหนดการให้ความหมายตามแนวคิดวิชาการที่ตนมีอยู่ โดยกลุ่มคนนี้จะเป็นผู้ที่มีลักษณะของความเชี่ยวชาญเฉพาะ และให้ความหมายของพื้นที่ในประเด็นของสิ่งที่ดำรงอยู่ สิ่งที่ถูกรับรู้ สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น สิ่งที่ถูกสร้างสังคม ตามความเชี่ยวชาญของตนการให้ความหมายของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขานี้ เป็นวิธีการผลิตพื้นที่ทางสังคมที่สามารถครอบงำและมีอิทธิพลในสังคมทั่วไป ซึ่งการให้ความหมายนี้ อาจจะถูกสร้างผ่านความหมายโดยภาษาหรือความหมายโดยสัญลักษณ์ (signs) ก็ได้ เช่น ความหมายของ "ป่า" ในประเด็นนี้ จะเป็นความหมายของป่าในเชิงวิชาการโดยมีเนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับป่าตามมุมมองของผู้เชี่ยวชาญ หรือนักวิชาการเฉพาะสาขาต่างๆที่จะให้คุณค่าและความหมายของป่าตามที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะมีอยู่ เช่น การมอง "ป่าไม้" ในฐานะของนักภูมิศาสตร์ จะมองป่าในฐานะของพื้นที่ที่มีต้นไม้ยืนต้นอยู่มาก พื้นที่ที่มีสัตว์ป่าอยู่อาศัย การมอง "ป่าไม้" ในฐานะของนัก

อนุรักษ์ จะมองป่าไม้ในฐานะพื้นที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติต่างๆที่เป็นต้นกำเนิดของต้นไม้ ลำธาร ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือการมอง "ป่าไม้" ในฐานะของนัก เศรษฐศาสตร์ จะมองป่าไม้ในเชิงของแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ที่จะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของ ประเทศในการตัดไม้ มาเป็นวัตถุดิบเพื่อการส่งออกหรือ การมอง "ป่าไม้" ในฐานะนักวิชาการการป่าไม้ ก็จะ มองป่าไม้ในแง่ของประเภทของป่า ชนิดของต้นไม้ อายุของต้นไม้ การใช้ประโยชน์จากต้นไม้ การปลูกป่า เป็นต้น ดังนั้นการมองพื้นที่ในประเด็นนี้จึงเป็นการมองพื้นที่ในเชิงของกายภาพ โดยมีการให้ความหมาย ของพื้นที่ตามความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันของผู้ที่ให้ความหมายนั้นๆ นั่นคือเป็นการมองพื้นที่ในความ หมายต่างๆ

3. พื้นที่ในฐานะที่เป็นตัวแทน (Representational spaces) หรือ พื้นที่ภายในของปัจเจก (mental space) เป็นพื้นที่ของสัญลักษณ์ที่ซับซ้อน บางครั้งก็ให้ความหมาย บางครั้งก็ไม่ให้ความหมาย แต่เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับอีกด้านหนึ่งของชีวิตในสังคม (social life) เป็นพื้นที่ความสัมพันธ์ของ พื้นที่ ที่มีอยู่จริงกับพื้นที่ในฐานะของภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นลักษณะของพื้นที่ในรูปแบบของ ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่กับผู้ใช้พื้นที่ เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการเรียนรู้ประสบการณ์ในอดีตและสร้างภาพลักษณ์ เพื่อแสวงหาการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสม ภาพลักษณ์นี้เป็นสิ่งที่ซ้อนทับพื้นที่ทางกายภาพและจะสร้าง การใช้สัญลักษณ์ตามความต้องการของผู้อาศัยในพื้นที่ ดังนั้นพื้นที่ในฐานะที่เป็นตัวแทนจึงอาจกล่าว ได้ว่าเป็นสิ่งนอกเหนือจากกฎเกณฑ์ที่ดำรงอยู่ โดยอาจเป็นระบบที่มีการติดต่อสัมพันธ์มากหรือน้อยกับ การใช้สัญลักษณ์และสัญลักษณ์ที่ไม่ได้เป็นภาษาหรือคำพูด เช่น ความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัยจริงอยู่ในป่า กับภาพลักษณ์ (images) และสัญลักษณ์ (symbols) ของป่า การมองพื้นที่ในฐานะทั้งสองนี้จะเป็น การมองพื้นที่จากประสบการณ์ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าแล้ว วิวัฒนาการไปสู่การสร้างความรู้ที่เป็น ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่า ในการดำรงชีวิตอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับป่า ไม่ทำลาย ป่าและตระหนักรู้ว่า "ป่า" คือทุกสิ่งทุกอย่างในการดำรงชีวิต ป่าจึงเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ประสบการณ์ ในอดีตก่อให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ชีวิตของการอยู่กับป่า การเข้าใจในความหลากหลายทางชีวภาพ ของป่า และการเลือกใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างสมดุลและเกิดประสิทธิภาพต่อระบบนิเวศวิทยา ป่าจึงมิใช่ ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดยทั่วไป แต่ป่าเป็นแหล่งสรรพสิ่งที่ให้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ป่าจึงเป็นมากกว่า ทรัพยากร แต่ป่าคือต้นกำเนิดและรากฐานทางวัฒนธรรมของชีวิตชาวบ้านในป่าด้วย ภาพลักษณ์และ สัญลักษณ์ของป่านี้ ชาวบ้านที่อาศัยจริงอยู่ในป่าเท่านั้นที่จะมีความเข้าใจและตระหนักรู้ ตรงกันข้าม ภาพลักษณ์และสัญลักษณ์นี้ นักวิชาการป่าไม้อาจมองไม่เห็นและไม่เข้าใจ คนที่อยู่กับป่าเท่านั้นจึงจะ เข้าใจว่าป่ามีอะไรมากกว่าความเป็นป่าในความหมายทั่วไป เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเห็นได้ทางกาย ภาพ แต่มีผลส่งกระทบต่อจิตใจของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่านั้น นอกจากนั้นพื้นที่ในฐานะที่เป็นตัวแทน ยังเป็นการเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ผ่านความสัมพันธ์ของภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ที่ซับซ้อน เช่น ความศักดิ์สิทธิ์ของป่าเป็นความสัมพันธ์ของคนกับป่าในเชิงความเคารพ เป็นต้น

ในการศึกษาเรื่องพื้นที่ นักทฤษฎีที่สำคัญอีกคนหนึ่งอย่าง มิเชล ฟูโก สนใจศึกษาเรื่องของพื้นที่ในลักษณะความสัมพันธ์ของอำนาจที่เข้ามากระทำต่อพื้นที่ เขากล่าวถึงพื้นที่ว่า "พื้นที่เป็นพื้นฐาน (fundamental) ของรูปแบบต่างๆ ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ และพื้นที่ก็ยังเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติการของอำนาจด้วย" (Foucault. 1984 : 252) ดังนั้นในความคิดของ ฟูโก นั้น พื้นที่จึงมีความสัมพันธ์กับการใช้อำนาจ ในขณะเดียวกันเมื่อ ฟูโก ศึกษาถึงความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ เขายังได้สรุปว่าในบางครั้ง "ความรู้" ก็สามารถที่จะถูกวิเคราะห์ในเชิงของพื้นที่ ขอบเขตของการปกครอง การปลูกฝัง การเข้าแทนที่ การสับเปลี่ยน ทำให้เราสามารถเห็นถึงกระบวนการที่ทำให้ความรู้กลายเป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจ และสามารถกระจายผลของอำนาจนั้นด้วย (Foucault. 1980 : 69) เพราะแม้แต่ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ก็ถูกเขียนผ่านพื้นที่ และเป็นประวัติศาสตร์ของการใช้อำนาจด้วย ดังนั้นในแนวคิดของ ฟูโก พื้นที่ ความรู้ และอำนาจ จึงมีความสัมพันธ์กัน

พื้นที่ในความหมายของ ฟูโก จึงมิใช่พื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นพื้นที่ของการช่วงชิงอำนาจผ่านกระบวนการในการกำหนดกฎเกณฑ์ของพื้นที่ โดยกฎเกณฑ์เหล่านี้จะเป็นระเบียบวินัยที่ควบคุมคนในสังคมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ให้ต้องปฏิบัติตามให้เป็นไปตามลักษณะของพื้นที่ที่กำหนดไว้ในสังคมที่เราอาศัยอยู่จึงมีความเกี่ยวพันกับพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง และทุกคนในสังคมก็จะถูกกำหนดบทบาทโดยพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ ดังนั้นการควบคุมคนในสังคมประการหนึ่ง ก็คือ การควบคุมพื้นที่ที่สำคัญ เพราะคนในสังคมจะปฏิบัติตามแนวทางของพื้นที่ที่เขาอาศัยอยู่ ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสังคมชนบทที่มีวิถีการปฏิบัติตามของคนในสังคมอย่างเรียบง่าย (simple folk) กับสังคมเมืองที่ได้มาด้วยปัญหาต่างๆ เช่น ยาเสพติด การคอรัปชั่น ความรุนแรง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะมีผลทำให้คนในสังคมเมืองต้องมีวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากชนบทเป็นอย่างมาก พื้นที่แต่ละแห่งจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนแตกต่างกัน (Danaher. 2000 : 114) นอกจากนั้นพื้นที่ในความหมายของ ฟูโก แต่ละแห่งจะมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่แตกต่างกันและมีอิทธิพลต่อคนในพื้นที่นั้น เช่น การที่ ฟูโก นำเอาการศึกษาของ เจอรัมี เบทเธม (Jeremy Bentham) ที่ศึกษาถึงสถานที่ที่ใช้ในการควบคุมผู้กระทำผิดที่เรียกว่า panopticon (Stones. 1998 : 254-256) ซึ่งนักโทษที่ส่งมากักกันตัวในพื้นที่นี้จะถูกเฝ้าจับตามองจากผู้คุมโดยกลไกของการสร้างพื้นที่ ทำให้นักโทษทุกคนต้องระมัดระวังตนเองให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์วินัยของพื้นที่ที่กำหนดไว้ พื้นที่ของสถานที่นี้จึงเป็นพื้นที่ของการสร้างอำนาจในการควบคุม/สอดส่องคนในพื้นที่ เช่นเดียวกันกับโรงพยาบาลบ้าที่เป็นพื้นที่ในการใช้อำนาจเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นโรคจิต (Foucault. 1965) ทั้งนี้สิ่งหนึ่งที่ถูกกำหนดในพื้นที่ ก็คือ การกำหนดให้มีสถาบันที่ทำหน้าที่ในการดูแลการใช้อำนาจในพื้นที่ต่างๆ ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ผ่านบุคลากรของสถาบัน เช่น ผู้คุมเรือนจำ เจ้าหน้าที่ตำรวจ แพทย์ พยาบาล เป็นต้น ซึ่งเป็นการเสริมให้เห็นถึงความเข้มแข็งของพื้นที่ในแต่ละแห่งที่จะมีอำนาจในการควบคุมคนในพื้นที่นั้น

ในสังคมโดยทั่วไป อำนาจของพื้นที่ที่สามารถแสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนในการที่คนทุกคนจะต้องปฏิบัติตามพื้นที่ที่ตนดำรงอยู่ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น เมื่อคนอยู่ในพื้นที่โบสถ์ วัด ที่ทำงาน หรือบ้านของตนเอง ทุกคนจะมีวิธีปฏิบัติในการดำรงตนตามสภาพของพื้นที่ในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชีวิตประจำวันของคน ยังมีการกำหนดความสำคัญให้กับพื้นที่เพื่อให้มีบทบาทที่เฉพาะเจาะจงแตกต่างกันเพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงละเมิด เช่น พื้นที่ส่วนตัว/พื้นที่สาธารณะ (private/public space) แม้แต่ในบ้านที่เรามองว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัวก็ยังมีพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือ ในบ้านนั้นจะมีพื้นที่ส่วนตัวสำหรับเจ้าบ้าน เช่นห้องนอน และจะมีพื้นที่สาธารณะ เช่นห้องรับแขก การกำหนดพื้นที่ลักษณะนี้จะเป็นการกำหนดพฤติกรรมของแขกที่มาเยี่ยมให้เป็นไปตามพื้นที่ที่กำหนด พื้นที่ซึ่งมีอำนาจที่จะกระทำต่อคนในพื้นที่ การช่วงชิงอำนาจที่สำคัญจึงเป็นการช่วงชิงในการสร้างกฎเกณฑ์ในพื้นที่นั้น ในทางตรงกันข้าม การต่อต้านอำนาจของพื้นที่จึงเป็นเรื่องของการไม่ยอมอยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ (dislocation) หรือที่ ฟูกิ เรียกว่าการสร้างความเป็นอื่น (the other spaces) ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ใหม่ขึ้นมาและผ่านการกำหนดกฎเกณฑ์ในการให้ความหมายของพื้นที่นั้น (the status of the other) (Mc Nay. 1994 : 37-40) ในวันนี้ พื้นที่ซึ่งมีไช่เรื่องที่ยุดนิ่งหรือเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่พื้นที่จะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาขึ้นอยู่กับการช่วงชิงในการสร้างกฎเกณฑ์ของพื้นที่ที่สำคัญ

แนวคิดของกระบวนการวาทกรรม

ในการจัดการปาของ รัฐ รัฐใช้การผลิตพื้นที่ปาให้เป็นพื้นที่ของรัฐ ผ่านกลไกของในกระบวนการในการสร้างวาทกรรม ซึ่งนักทฤษฎีที่สำคัญ คือ มิเชล ฟูกิได้กล่าวถึงวาทกรรมว่า วาทกรรมเป็นกระบวนการของการสถาปนาทางสังคม (socially constitutive) ผ่านภาคปฏิบัติของวาทกรรม วาทกรรมสนับสนุนให้เกิดการสถาปนามิติต่างๆ ของโครงสร้างทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม คอยกำกับและคอยควบคุมบรรทัดฐาน และวิถีการปฏิบัติในสังคม โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างเอกลักษณ์ (identities) และสถาบัน (institutions) อยู่เบื้องหลัง นอกจากนั้นวาทกรรมยังเป็นเรื่องของการให้ความหมายของสิ่งต่างๆในโลก สถาปนาและผลิตความหมายให้โลก (the world in meaning) (Fairclough. 1992 : 63-64)

ลักษณะที่เด่นชัดที่เป็นผลผลิตของวาทกรรม 3 ประการ คือ ประการแรก การผลิตสิ่งต่างๆนั้น จะเกี่ยวข้องกับการสร้างเอกลักษณ์ทางสังคมและตำแหน่งของผู้ถูกกระทำ ประการที่สอง วาทกรรมช่วยให้เกิดการผลิตความสัมพันธ์ทางสังคมของประชาชน และประการสุดท้าย วาทกรรมสนับสนุนให้เกิดการสร้างระบบของความรู้และความเชื่อ ลักษณะทั้งสามประการเป็นผลที่เกี่ยวข้องกันเป็นลำดับขององค์ประกอบสามประการของภาษาและมิติของความหมายที่ร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์กันของวาทกรรมประกอบด้วยเอกลักษณ์ ความสัมพันธ์ และแนวคิดขององค์ประกอบของภาษา องค์ประกอบของเอก

ลักษณะมีความสัมพันธ์ถึงวิธีการที่เอกลักษณ์ทางสังคมได้ถูกสร้างขึ้นโดยวาทกรรม องค์ประกอบของความสัมพันธ์ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนร่วมในวาทกรรมที่ได้แสดงออกและต่อรอง และองค์ประกอบของแนวคิด คือ วิธีการในการให้ความหมายต่างๆของวาทกรรมและกระบวนการของมัน

ฟูโก ยังกล่าวถึงวาทกรรมว่าสามารถทำความเข้าใจผ่านปรากฏการณ์ทางสังคม โดยภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่แสดงให้เห็นผลลัพธ์ของวาทกรรม พื้นฐานที่สำคัญของวาทกรรม คือ ถ้อยคำ/ถ้อยแถลง (statement) ที่นำมาใช้ วาทกรรมจะสร้างถ้อยแถลงที่แสดงความสัมพันธ์กับถ้อยแถลงอื่นๆ เป็นการแบ่งพื้นที่และสถาปนาคำอธิบายที่อาจหายไปหรือถูกแทนที่ด้วยถ้อยแถลงอื่น วาทกรรมยังปฏิบัติการในรูปของภาษาที่ทำงานผ่านสถาบันต่างๆ ในการกำหนดแนวคิดที่ปฏิบัติกันในโลก โดยจะสามารถวิเคราะห์ได้ในหลายระดับ จากองค์ประกอบพื้นฐานที่มีผลในการเพิ่มการสร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ซึ่งเป็นการเตรียมวิธีการพื้นฐานที่จะทำให้ประชาชนรับรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆในโลก ในเวลาและสถานที่ที่แน่นอน วาทกรรมยังสามารถเข้าร่วมการผลิตกฎเกณฑ์ต่างๆในสถาบันเฉพาะที่จะผลิต "สัจจะ" ขึ้นมา เช่น ในการทำงานบนพื้นฐานของความเป็นวิทยาศาสตร์หรือพื้นฐานของอำนาจรัฐ ที่จะตัดสินใจได้ว่าใครผิดใครถูก (Danaher. 2000 : 34-36)

นอกจากวาทกรรมจะทำหน้าที่ในการสร้าง/ผลิตเอกลักษณ์ทางสังคม รวมไปถึงการให้ความหมายของสิ่งต่างๆแล้ว วาทกรรมยังทำหน้าที่ในการกระจายวาทกรรม (distribution) ให้กว้างขวางออกไปเพื่อให้เกิดการบริโภค (consumption) วาทกรรมนั้นๆ (Fairclough. 1992 : 71-79) และทำให้วาทกรรมดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยรวม ขณะเดียวกันวาทกรรมก็จะทำหน้าที่ในการกลบเกลื่อนวาทกรรมอื่นที่ไม่สอดคล้องกันมิให้เกิดขึ้นมา ผ่านกระบวนการในการสร้างความรู้ใหม่เพื่อกลบเกลื่อนความรู้เดิมที่มีอยู่ ที่ ฟูโก เรียกว่าความรู้ที่ถูกกลบเกลื่อน (subjugated knowledge) ซึ่งกล่าวถึงวิธีการที่ความรู้หนึ่งถูกกลบเกลื่อนภายใต้ความรู้อีกอันหนึ่งที่ครอบงำและพัฒนานจนสามารถยึดพื้นที่นั้นได้ เช่น วิชาการทางวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หรือการปกครองอาณานิคม ที่ประเทศที่ปกครองจะสร้างความรู้ที่ครอบงำประเทศที่ถูกปกครองไว้ (Danaher. 2000 : 103-105) ดังนั้นวาทกรรมในอีกประเด็นหนึ่งจึงเป็นเรื่องของความไม่ต่อเนื่อง และมีองค์ประกอบของวิธีการที่ไม่มีรูปแบบและไม่แน่นอน ที่สำคัญเราต้องไม่จินตนาการวาทกรรม โดยแบ่งเป็นการยอมรับหรือการปิดกั้นวาทกรรม หรือการครอบงำหรือถูกครอบงำ เพราะองค์ประกอบที่หลากหลายของวาทกรรมจะสามารถกระทำการผ่านยุทธวิธีต่างๆได้ (Foucault. 1978 : 100)

การที่วาทกรรมมีผลในการปฏิบัติการของสังคมนั้น สิ่งที่อยู่เบื้องหลังของวาทกรรม ก็คือ "อำนาจ" โดยทั่วไปพื้นฐานทางสังคมจะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แทรกซึมอยู่ เป็นตัวกำหนดกิจกรรมและก่อให้เกิดโครงสร้างทางกายภาพของสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้จะเกิดความมั่นคงได้จะต้องมีการทำงานของวาทกรรม อำนาจจะไม่สามารถทำงานได้หากปราศจากการสร้างผ่านกระบวนการของวาทกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวาทกรรมของการผลิตสัจจะ (discourses of truth) (Foucault.1980 :

93) สิ่งจะมีความสัมพันธ์กับสิทธิและอำนาจ การผลิตสิ่งจะก็เช่นเดียวกันกับการสร้างความมั่งคั่ง เพราะการผลิตสิ่งจะก็คือการสร้างความมั่งคั่งให้เกิดขึ้น เนื่องจากสิ่งจะเป็นที่มาของกฎหมายที่จะไปสู่การสร้างวาทกรรมที่ต้องยอมรับ และสิ่งจะก็คือผลของการขยายตัวของอำนาจนั่นเอง เพราะแม้แต่กฎของสิทธิก็เป็นกลไกหนึ่งของอำนาจ ที่ถูกนำมาครอบงำคนส่วนมากโดยบุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง ทั้งการครอบงำจากศูนย์กลางลงสู่เบื้องล่างและการครอบงำในแนวราบระหว่างประชาชนด้วยกันด้วย ระบบสิทธิในที่สุดก็คือการครอบงำของอำนาจในสังคม

สิ่งจะจะถูกผลิตโดยสถาบันที่ถูกสร้างขึ้น การผลิตสิ่งจะของอำนาจ จะมีสิ่งที่เอื้ออำนวยประโยชน์และเป็นแหล่งที่สร้างกฎเกณฑ์ที่สำคัญของอำนาจ ที่มีผลให้อำนาจสามารถทำงานได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ก็คือ ความรู้ (knowledge) ในการศึกษาเรื่องความรู้ของ ฟูโก ความรู้กับอำนาจจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเสมอภาคและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ความรู้จะเป็นอำนาจที่กระทำต่อสังคมอย่างแยบยล กล่าวคือความรู้ถูกสร้างให้เป็นสิ่งที่ทุกคนยอมรับและต้องปฏิบัติตาม เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ วิชาการทางกฎหมาย จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ ความรู้เหล่านี้ทำให้คนในสังคมปฏิบัติตามโดยมิได้รู้สึกว่าเขาเองถูกบังคับให้กระทำ อำนาจจึงถูกใช้ผ่านความรู้เพื่อให้คนปฏิบัติตาม เป็นอำนาจที่สามารถปิดบังความรุนแรงของตัวเอง ทำให้อำนาจสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม และนอกจากอำนาจจะถูกส่งผ่านการสร้างความรู้แล้ว อำนาจยังถูกส่งผ่านกระบวนการในการสร้างกฎเกณฑ์จารีตประเพณีปฏิบัติต่างๆในสังคม ทั้งนี้บรรดาผู้เชี่ยวชาญต่างๆทั้งหลายจะเป็นผู้ผลิตซ้ำและใช้อำนาจผ่านความรู้เฉพาะสาขาที่ถูกสร้างขึ้นด้วยความรู้ทั้งหลายเมื่อถูกผลิตซ้ำก็จะกลายเป็น "สิ่งจะ" (truth) สิ่งจะที่ในอดีตเราเคยคิดกันว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นจริงและยอมรับได้นั้น แท้ที่จริงสิ่งจะถูกผลิต/สร้างโดยอำนาจที่ส่งผ่านและนำไปสู่การผลิตซ้ำอำนาจแบบเดิม เช่น สิ่งจะในเรื่องของความดีงาม ความถูกต้อง สิ่งจะจะกระตุ้นให้ประสิทธิผลของอำนาจแสดงออกอย่างสม่ำเสมอ สิ่งจะและอำนาจจึงดำรงอยู่ด้วยกันเสมอ (Foucault. 1980 : 94) อำนาจในที่นี้จึงมิใช่อำนาจของการปราบปราม (repression) แต่เป็นอำนาจในแง่บวกที่แทรกซึมอยู่ในสังคม ผ่านกระบวนการสร้างความรู้และสิ่งจะที่ทำให้คนต้องปฏิบัติตาม หากเราจะมองอำนาจเพียงแต่ในแง่ลบ ที่เป็นเรื่องของการใช้กฎหมายต่างๆของบ้านเมืองผ่านอำนาจในการบังคับใช้กฎหมายนั้น ก็จะเป็นการมองที่ไม่เปิดกว้าง เพราะถ้าอำนาจไม่มีการสร้างสรรค์อะไรเลยนอกจากการปราบปราม การบีบบังคับแล้ว จะมีคนฟังหรือไม่ (Foucault. 1980 : 119-120) สิ่งจะจึงเป็นลักษณะของการสร้างอำนาจในด้านบวกของการควบคุมสังคม ฟูโก ได้เสนอข้อเสนอนี้เกี่ยวกับสิ่งจะเพิ่มเติมอีก 3 ประการ คือ (Foucault . 1980 : 132-133)

ประการแรก สิ่งจะ ควรเป็นที่เข้าใจว่าหมายถึง ระบบของกระบวนการที่มีระเบียบในการผลิต (production) การวางระเบียบ (regulation) การกระจาย (distribution) การเผยแพร่ (circulation) และการดำเนินการ (operation) ในเรื่องของถ้อยแถลงต่างๆ (statements)

ประการที่สอง สัจจะ มีความเกี่ยวพันในเชิงของวัฏจักร (circular relation) กับระบบของอำนาจที่สร้างและสนับสนุนสัจจะนั้น และมีความเกี่ยวพันกับผลของอำนาจที่สัจจะนั้นก่อให้เกิดขึ้น และเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็กลับมาขยายขอบเขตของสัจจะให้กว้างขวางขึ้น เรียกว่า "ระบอบแห่งสัจจะ" (A regime of truth)

ประการที่สาม ระบอบแห่งสัจจะนี้มีได้เป็นเพียงเรื่องของอุดมการณ์หรือโครงสร้างส่วนบน แต่เป็นเงื่อนไขของการก่อรูปและพัฒนาของระบบทุนนิยม และระบอบอันเดียวกันนี้เมื่อได้มีการปรับปรุงแล้ว ก็ถูกนำไปใช้ในประเทศสังคมนิยมด้วย

ดังนั้น ผู้ปกครองหรือรัฐบาลที่ชาตินิยม จึงจะใช้อำนาจทั้งในด้านลบและด้านบวกในการปกครอง/ครอบงำประชาชน คือ เป็นอำนาจที่ผ่านกระบวนการของกฎหมายในการลงโทษและเป็นอำนาจที่ถูกส่งผ่านกระบวนการในการสร้างความรู้ สัจจะ และสิทธิของประชาชน ซึ่งเป็นอำนาจที่สร้างสรรค์ในรูปแบบของกฎเกณฑ์วินัย จารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆที่บุคคลในสังคมซึมซับเข้าไป และแม้แต่กระบวนการจัดระเบียบของสังคม (social order) หรือกระบวนการสร้างกฎเกณฑ์วินัย (discipline) ให้กับคนในสังคมก็เป็นกระบวนการของการสถาปนาอำนาจ สังคมในปัจจุบันจึงถูกครอบงำด้วยอำนาจอย่างมากและเป็นอำนาจที่สามารถกระทำการอย่างทั่วถึงกับทุกคนในสังคม ด้วยเหตุนี้เราจึงควรมองอำนาจในแง่ของการสร้างสรรค์ที่กระจายไปทั่วสังคม มากกว่าเป็นปัจจัยด้านลบที่ทำหน้าที่แต่เพียงการปราบปรามเท่านั้น

โดยสรุปการศึกษาวาทกรรมในอีกกรณีหนึ่ง จึงเป็นการชี้ชวนให้เห็นกระบวนการสถาปนาความเป็นเจ้า (hegemony) ของวาทกรรมชุดหนึ่งและความแยบยลของการครอบงำของอำนาจที่แฝงเข้ามาในรูปของ "ความรู้" ทั้งนี้กระบวนการครอบงำหรือการครองอำนาจความเป็นเจ้านี้ จะดำเนินไปได้ด้วยการสร้างอุดมการณ์ร่วมและเป็นตัวแทนของทุกฝ่ายในสังคม ทั้งฝ่ายที่ได้และฝ่ายที่เสียประโยชน์ โดยการสอดแทรกอุดมการณ์ผ่านกระบวนการทางศีลธรรม กลุ่มปัญญาชน การเมือง และผลประโยชน์ร่วมเพื่อดึงชนชั้นต่างๆ เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับชนชั้นปกครอง หรือการเข้าไปกำหนดโลกทัศน์ให้กับบุคคลทุกฝ่าย โดยโลกทัศน์นี้ จะทำหน้าที่ชี้นำและกำหนดความต้องการผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ถูกครอบงำให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของผู้ครอบงำ ผ่านกระบวนการกล่อมเกล้าทางการศึกษาและการเมือง เพื่อให้มองว่าเป็นเรื่องของความถูกต้องชอบธรรมและก่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับการครอบงำ และด้วยคุณลักษณะของการครองอำนาจความเป็นเจ้าดังกล่าว จะเห็นได้ว่าอำนาจที่ใช้ครองความเป็นเจ้านั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการขยายความสามารถของการสืบทอดอำนาจ ในการควบคุมพัฒนาการของสังคม และเป็นอำนาจที่มีลักษณะต่างจากอำนาจในการบีบบังคับโดยทั่วไป แต่เป็นอำนาจที่มีรูปแบบที่แยบยล แบนเนียนและแอบแฝงอยู่ภายใต้ยุทธการเพื่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับของทุกคนในสังคม

รัฐไทยกับการผลิตพื้นที่และการสถาปนาความรู้ของป่า

ในการศึกษาเรื่อง "ป่า" หากเรามองพื้นที่ป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ป่าจึงมิใช่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นพื้นที่ที่สามารถถูกสร้างได้ เป็นการผลิตพื้นที่ (The production of space) ซึ่งการผลิตพื้นที่ ก็คือ การควบคุม (control) หรือการครอบงำ (domination) ของอำนาจต่อพื้นที่ เพื่อช่วงชิงการให้คำนิยาม ให้ความหมาย การกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการควบคุม/ระบุให้คุณค่าความหมายต่างๆในสังคม อำนาจทางสังคมก็จะเป็นอำนาจที่แฝงมาในรูปของการจัดระบบ/ระเบียบพื้นที่ ที่ดำรงอยู่ ผ่านความรู้ต่างๆที่ดำรงอยู่เกี่ยวกับพื้นที่ที่เป็นเทคนิควิทยาของการตอกย้ำ/ผลิตพื้นที่เหล่านี้เป็นสำคัญ ดังนั้น ในความหมาย "ป่า" ที่เป็นพื้นที่ทางสังคม จึงเป็นการแย่งชิงการสร้างและให้นิยาม เพื่อการผลิตพื้นที่ทางสังคม การมองป่าในฐานะพื้นที่ที่ถูกผลิต สามารถเปรียบเทียบได้กับการศึกษา "พื้นที่" ที่ เลอเฟเบอว์ กล่าวไว้คือ ป่าเมื่อถูกมองโดยภาพทั่วไป จะเป็นพื้นที่ที่เป็นลักษณะของ ภาวปฏิบัติการณ์ของพื้นที่ (Spatial practice) คือ เป็นความหมายโดยทั่วไปที่ว่า ป่าเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่จำนวนมาก และเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าหลายประเภท แต่ป่าในความหมายของรัฐจะเป็นความหมายที่รัฐกำหนดตามความต้องการสร้างพื้นที่ในการตอบสนองนโยบายของรัฐ เป็นพื้นที่ในลักษณะของตัวแทนของพื้นที่ (Representations of spaces) เช่น ความหมายของป่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ ในเชิงนักอนุรักษ์ หรือในเชิงของนักวิชาการป่าไม้ ซึ่งมีมุมมองป่าแตกต่างกันไป ตามความเชี่ยวชาญและตามวัตถุประสงค์ความต้องการในการจัดการพื้นที่ป่า ส่วนในความหมายของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ป่ามีภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ที่ซับซ้อนมากกว่าภาพทางกายภาพที่ปรากฏอยู่ ป่าในฐานะของชาวบ้านนี้จึงมีความเป็นพื้นที่เฉพาะที่ชาวบ้านพยายามที่จะช่วงชิง เพื่อการกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการอยู่ร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านในลักษณะของพื้นที่ป่าที่เป็นพื้นที่ที่เป็นตัวแทน (Representational spaces)

ดังนั้น คำว่า "ป่า" โดยตัวของมันเองจึงไม่มีความหมาย แต่ความหมายที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความหมายที่ถูกให้ความหมาย (signified) หรือถูกผลิตในฐานะที่ป่าเป็นพื้นที่ทางสังคม ส่วนความหมายที่ผลิตขึ้นมานั้น ความหมายใดจะถูกสถาปนาขึ้น ก็ขึ้นกับอำนาจที่แฝงเข้ามาในระบบการผลิตความหมายนั้นว่า อำนาจใดจะเป็นอำนาจที่มีพลังมากกว่ากัน การผลิตพื้นที่ในความหมายของอำนาจนั้นก็จะเป็นที่ยอมรับ โดยความหมายที่ถูกผลิตนี้จะไม่คงที่ตลอดไปแต่อยู่ที่การช่วงชิงอำนาจในการให้ความหมายของพื้นที่นั้น ผู้มีอำนาจมากก็จะเป็นผู้ที่สถาปนาความหมายของพื้นที่นั้น ความหมายของ "ป่า" ก็เช่นเดียวกัน จะถูกสถาปนาให้เป็นพื้นที่แบบใดนั้นก็ขึ้นกับผู้ที่มีอำนาจในการสถาปนา ซึ่งแต่เดิมทรัพยากรของประเทศมีความอุดมสมบูรณ์ รัฐไทยมิได้ลงมาจัดการหรือควบคุมทรัพยากรป่า วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิก หักล้าง ถางพง ทำมาหากินและดำรงชีวิตอย่างผูกพันกับป่ามาเป็นเวลาช้านาน ความหมายของป่าในช่วงเวลานี้จึงเป็นความหมายของป่าที่ถูกผลิตและสถาปนาในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรและที่อยู่อาศัยของประชาชน แต่ต่อมาเมื่อรัฐต้องการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อ

เป็นแหล่งที่มาของรายได้ในการพัฒนาประเทศ รัฐจึงได้เข้ามาจัดการและผลิตพื้นที่เพื่อการสถาปนา "ป่า" ในความหมายที่รัฐต้องการ รวมไปถึงการกำหนดมาตรการทางด้านอำนาจต่างๆ เพื่อรองรับการสถาปนาพื้นที่ป่าของรัฐ จนปัจจุบันนี้เกิดความขัดแย้งกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่า ที่ต้องต่อสู้ แย่งชิง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการดำรงอยู่ในพื้นที่ป่า และเพื่อการสถาปนาและผลิตพื้นที่ป่า ในความหมายของประชาชน แต่อย่างไรก็ตามในการผลิตพื้นที่และสถาปนาความหมายของป่าโดยรัฐนั้นอำนาจรัฐมีความเข้มแข็งและมีกลไกต่างๆ ที่ตอบสนองอำนาจรัฐ ความหมายของป่าในปัจจุบันจึงถูกสถาปนาให้มีความหมายในการผลิตพื้นที่ตามที่รัฐกำหนด รัฐจึงเป็นผู้ที่ช่วงชิงการนิยาม การกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการสถาปนาความหมายของ "ป่า"

ตามแนวคิดการศึกษาของ อองรี เลอเฟบเอร์ ที่มอง "พื้นที่" ว่าเป็นผลผลิตทางสังคม (Lefebvre, 1995 : 26) ประเทศไทยได้ผลิตพื้นที่ "ป่าในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรที่จะนำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศ" กล่าวคือในช่วงปี พ.ศ. 2398-2531 ก่อนมีการประกาศพระราชกำหนดปิดป่าสัมปทานทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2532 ไม้ที่ได้จากป่าถูกสร้างวาทกรรมให้เป็นแหล่งทรัพยากรที่จะเป็นรายได้ที่นำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศ กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษที่ 2490 สินค้าหลักของไทยมีอยู่ 4 ชนิด ได้แก่ ไม้สัก ข้าว ดีบุก และยางพารา มีมูลค่าการส่งออกรวมกันถึงร้อยละ 81 ของสินค้าส่งออกทั้งหมด และร้อยละ 70 ของสินค้าส่งออกทั้งหมดในปี พ.ศ. 2500 ซึ่งต่อมาก็เริ่มมีแนวโน้มลดลงคือในช่วงปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา มูลค่าสินค้าหลักทั้ง 4 ชนิด ดังกล่าวลดลงเหลือเพียงร้อยละ 44 และลดลงเหลือร้อยละ 27 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมดในปี พ.ศ. 2518 (อรรถกร คุณเจริญ, 2535 : 187) สาเหตุที่มูลค่าลดลงเนื่องจากสินค้าบางประเภทคือ ป่าและดีบุก เริ่มหมดลงไปตามสภาพของการถูกทำลาย แต่อย่างไรก็ตามก็ยังถือได้ว่า ป่าถูกผลิตพื้นที่ในฐานะแหล่งที่มาของรายได้ของประเทศที่สำคัญ การจัดการป่าของรัฐเพื่อการหารายได้เข้าประเทศเพื่อการพัฒนาประเทศ จึงกลายเป็นสิ่งที่ทำให้รัฐจะกระทำการใดๆ กับป่าก็ได้ เพื่อนำรายได้มาพัฒนาประเทศ

การผลิตพื้นที่ป่าของรัฐ เพื่อนำปามาใช้ในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรที่จะนำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศ รัฐจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่จะเป็นตัวนำในการที่จะเข้าไปจัดการกับป่า ให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐ กลไกสำคัญที่รัฐนำมาใช้ในการสร้างอำนาจของรัฐอย่างแยบยลก็คือ "ความรู้" ในกรณีความรู้ด้านป่าไม้ก็เช่นกัน เป็นความพยายามในการสร้าง "ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าไม้" โดยมองว่าการจัดการป่าไม้เป็น "วิทยาศาสตร์" แขนงหนึ่ง ที่ต้องการผู้มีความรู้/ความสามารถเฉพาะมาดำเนินการจัดการ ทั้งนี้อิทธิพลและแนวความคิดในการจัดการป่าไม้ก็เป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศทางตะวันตก เมื่อเป็นเช่นนั้นรัฐจึงได้มีการจัดส่งบุคลากรของรัฐไปศึกษาเรื่องการจัดการไม้จากต่างประเทศ ความรู้เรื่องการจัดการป่าไม้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทยจึงถูกรัฐปฏิเสธ ชาวบ้านที่เป็นผู้ถ้ำร้างถางป่าและมีชีวิตอาศัยร่วมกับป่าจึงไม่มีความรู้ของชุมชนที่จะไปต่อรองกับรัฐ กลายเป็นผู้ถูกรุกป่าต่างๆ ที่บางแห่งประชาชนดำรงชีวิตในพื้นที่นั้นมากเป็นระยะเวลานานมากแล้ว สิ่งที่รัฐกระทำจึงอาจเรียกได้

ว่าเป็นความพยายามในการเชิดชูความรู้หนึ่งที่รัฐมีอยู่คือ การจัดการป่าไม้แบบตามแนวคิดแบบตะวันตก ขณะเดียวกันก็เก็บกด/ปิดกั้นความรู้อื่นๆที่สืบทอดกันมาในสังคมในเรื่องการจัดการป่าไม้จึงประชาชน สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งของสร้างความรู้ในการจัดการป่าไม้ คือ การจัดตั้ง"กรมป่าไม้"ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2439 ทำหน้าที่เป็นสถาบันของรัฐในการจัดการป่าไม้ในประเทศ เพื่อผลิตความรู้ในการจัดการป่า และยังทำหน้าที่ควบคุมการจัดการป่าให้เป็นไปตามความรู้ที่สร้างขึ้น โดยมีสเตอร์ สเลด (Mr. H.A. Slade) ชาวอังกฤษ เป็นอธิบดีกรมป่าไม้เป็นคนแรก ซึ่งเขาได้เสนอวิธีการหลายประการที่เป็นต้นกำเนิดของแนวนโยบายในการจัดการป่าของรัฐตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการสร้างพื้นที่ "ป่า" ให้เป็นพื้นที่ของรัฐ โดยเฉพาะ โดยมีได้คำนึงถึงชาวบ้านหรือประชาชนที่อาศัยทำกินอยู่กับป่ามาก่อน ข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ (เสน่ห์ จามริก. 2536 : 92-93)

1. ป่าไม้เป็นเสมือนต้นทุนของประชาชาติโดยรวม จึงควรคุ้มครองรักษาไว้และจัดให้อำนวยประโยชน์แก่รัฐและประชาชนอย่างถาวร และเพื่อการนี้รัฐจะต้องเข้าไปจัดการป่าไม้เสียเอง ไม่ควรปล่อยให้อยู่ในมือของเอกชนคนใดคนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้สักอันมีค่าของไทย ควรโอนมาอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลกลางโดยสิทธิ์ขาด และยกเลิกส่วนแบ่งค่าต้นไม้อันเจ้านายต่างๆ พึ่งได้รับมาแต่เดิมนั้นเสีย โดยรัฐบาลจ่ายเงินเดือนให้เป็นการทดแทน
2. เพื่อที่จะจัดการป่าไม้ให้มีเสถียรภาพและรักษาสภาพเช่นนั้นไว้ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดตั้งหน่วยงานควบคุมป่าไม้ขึ้นเป็นทบวงการเมืองของรัฐบาล ทั้งนี้เพราะการป่าไม้เป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง ซึ่งต้องการพนักงานที่อบรมมาโดยเฉพาะเป็นผู้จัดการ
3. ควรออกกฎหมายสำหรับควบคุมกิจการป่าไม้ มีบทบัญญัติว่าด้วยการจัดป่าเป็นป่าสงวน และการบันทึกสิทธิที่มีอยู่เหนือการป่าไม้ การป้องกันป่าไม้จากการทำลายหรือทำให้เสียหาย การเก็บเงินผลประโยชน์และการควบคุมไม้ระหว่างเคลื่อนที่
4. เพื่อเตรียมพนักงานป่าไม้ไว้สำหรับการณียาหน้า ควรจัดส่งนักเรียนไปศึกษาอบรมที่โรงเรียนป่าไม้ในต่างประเทศสักปีละ 2 - 3 คนทุกปี
5. แบบสัญญาอนุญาตทำไม้ที่ใช้อยู่ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ เพื่อเป็นการคุ้มครองรักษาป่าไม้ยิ่งขึ้น
6. สิทธิการถือครองพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้นควรเป็นของรัฐ
7. ควรยกเลิกให้ราษฎรใช้ไม้สักโดยเสรี และพยายามส่งเสริมทุกวิถีทางให้มีการใช้ไม้พันธุ์อื่นๆแทน เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์นี้ ในอันดับแรกควรมีการหวงห้ามเฉพาะไม้สักก่อนการควบคุมไม้อื่นๆนอกจากไม้สัก ควรดำเนินการเมื่อแก้ปัญหาไม้สักได้แล้ว

ข้อเสนอแนะของมิสเตอร์ สเลด เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ ดังนั้นการดำเนินนโยบายและการปฏิบัติงานด้านการป่าไม้ของประเทศไทยในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นไปตามกรอบแนวทางข้อเสนอแนะข้างต้น และส่งผลถึงการจัดการสร้างพื้นที่ป่าในฐานะพื้นที่ทางสังคมให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐต่อมา

ความพยายามของรัฐในการสร้างความรู้เกี่ยวกับป่าไม้ โดยปฏิเสธความรู้ดั้งเดิม อันเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่รัฐแย่งชิงสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากประชาชนโดยการสร้างความเป็นธรรมให้กับการจัดการของรัฐ ซึ่งเป็นการเสนอภาพแต่เพียงด้านเดียวและปิดกั้นกีดกันความเป็นจริงในเรื่องของป่าชุมชน ที่ประชาชนดำเนินการอยู่เป็นการใช้อำนาจที่แยบยลผ่านการสร้าง "ความรู้" เพื่อการแย่งชิงพื้นที่จากประชาชน การแย่งชิงนี้เป็นการกระทำที่ประชาชนต้องให้ความยินยอมและยอมรับในการดำเนินการดังกล่าว การกระทำของรัฐผ่านความรู้ที่รัฐกล่าวอ้างถึงจึงเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามหลักทางวิทยาศาสตร์ที่รัฐนำมาใช้ การเคลื่อนไหวต่อต้านจากประชาชนหรือราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของรัฐ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและผิดกฎหมายที่รัฐกำหนดขึ้นตามแนวคิดที่รัฐได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก ที่มีสภาพป่าไม้แตกต่างจากประเทศไทยอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนที่มีอยู่เดิม จึงถูกรัฐแย่งชิงไปโดยอาศัยอำนาจผ่านกระบวนการสร้าง "ความรู้เฉพาะสาขาในการจัดการป่าไม้" ในกรณีนี้ความรู้จึงเป็นที่มาของอำนาจที่สำคัญยิ่ง ในการแย่งชิงสิทธิของชุมชนในการจัดการป่าไม้ของประชาชนไปเป็นของรัฐอย่างสิ้นเชิง

สิ่งที่เป็นการผลิตซ้ำและเป็นการตอกย้ำการสร้างองค์ความรู้ในการจัดการป่าไม้ตามแบบของรัฐ ก็คือการจัดตั้ง "โรงเรียนป่าไม้" ขึ้นที่จังหวัดแพร่ เพื่อผลิตบุคลากรที่จะปฏิบัติงานในการจัดการเรื่องของป่าให้กับรัฐ รวมไปถึงการจัดตั้ง "คณะวนศาสตร์" ขึ้นในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อผลิตบุคลากรในระดับบริหารในการจัดการป่าไม้ สถานศึกษาทั้ง 2 แห่งนี้ จะทำหน้าที่ผลิต "สัจจะ" ที่เป็นความรู้ที่ถูกสร้างให้เป็นสาธารณะรวมทั้งผลิตบุคลากรเพื่อป้อนให้กับ "กรมป่าไม้" ที่ทำหน้าที่ดูแลการจัดการป่าไม้ทั่วประเทศ ให้เป็นไปตามความรู้ที่เป็นสัจจะที่สถาบันได้สร้างขึ้น สิ่งที่สะท้อนออกมาคือความรู้ในการจัดการป่าไม้ก็จะถูกครอบงำและผลิตซ้ำตามนโยบายของรัฐที่ตอบสนองความต้องการของรัฐ หรือรัฐบาลที่บริหารประเทศในห้วงระบะนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงทำให้เราเห็นได้ว่ากระบวนการก่อรูปของความรู้ในการจัดการป่าไม้มันถูกกำหนดโดยรัฐอย่างเป็นกระบวนการ และแม้แต่สถาบันอุดมศึกษาของประเทศ คือมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ก็กลายเป็นแหล่งผลิตซ้ำความรู้เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ เป็นการเชิดชวยยกย่องความรู้เฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับรัฐ ในขณะที่เดียวกันก็ปิดกั้นความรู้ด้านอื่นๆที่มีประโยชน์แต่อาจไม่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในกรณีจึงมิได้มีความเป็นอิสระทางวิชาการอย่างแท้จริง และได้ทำหน้าที่ของการเป็นหน่วยงานสร้างความรู้ที่เป็นอิสระและเป็นกลาง แต่เป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าหมายและอุดมการณ์ในการจัดการป่าของรัฐในขณะนั้น จึงเป็น

ความแยบยลของรัฐในการสร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในเรื่องความรู้ของป่า เพื่อให้สอดคล้องกับภาคปฏิบัติการอื่นๆของรัฐ ในการจัดการป่าเช่นกัน

สิ่งหนึ่งที่ป่าถูกกระทำโดยกลไกของอำนาจที่กระทำผ่านตัว "ความรู้" คือ "การสร้างอัตลักษณ์ของป่า" โดยความหมายอัตลักษณ์ของ "ป่า" ที่รัฐไทยกำหนดเพื่อใช้ในการจัดการป่าไม้นั้นกำหนดว่า (ปริญา จิตรกรานทิกิจ, 2541 : 12)

(1) "ป่า" หมายความว่า ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน

(2) "ไม้" หมายความว่า ไม้สักและไม้อื่นทุกชนิดที่เป็นต้น เป็นกอ เป็นเถา รวมตลอดไปถึงไม้ที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร ไม้ไผ่ทุกชนิด ปาล์ม หวาย ตลอดจน ราก หน่อ ดอก เศษ ปลายและกิ่งของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะถูกตัดทอน เลื่อย ฝ่า ถาก ขุด หรือกระทำโดยประการอื่นใด

ถึงแม้รัฐไทยจะกำหนดความหมายของ "ป่า" แยกจากความหมายของ "ไม้" แต่ในทางปฏิบัติ คำสองคำนี้ถูกใช้ร่วมกันมาตลอดจนเกือบจะเป็นคำเดียวกัน จะเห็นได้จากกฎหมายที่สำคัญเกี่ยวกับการจัดการป่า จะใช้คำสองคำนี้ร่วมกัน เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ทำให้ความหมายของ "ป่า" ถูกมองเป็นความหมายเดียวกันกับ "ไม้" ดังนั้นหากเราศึกษาสืบค้นลงไปจะพบว่ารัฐไทยจะมองภาพของป่าคือ "ไม้" นั่นคืออัตลักษณ์ของป่าที่รัฐไทยใช้อยู่ คือ ไม้ ซึ่งถือเป็นความพยายามของรัฐในการสร้าง/สถาปนาอัตลักษณ์ของป่า ให้มีความหมายเพียง "ป่าธรรมชาติ" ที่มีนิยามในลักษณะทางกายภาพอันหมายถึงที่อยู่ของต้นไม้ นั่นคือ เมื่อเราพูดถึงการจัดการป่าของรัฐไทย ก็หมายถึงการพูดถึงแต่ต้นไม้ ป่าคือต้นไม้ และเมื่ออัตลักษณ์ของป่าถูกรัฐไทยมองเป็นเพียงแต่ต้นไม้ การดำเนินนโยบายหรือการจัดการกับป่าของรัฐไทยจึงหมายถึงการจัดการกับไม้เท่านั้น

นอกจากนั้น การให้ความหมาย "ป่า" หมายถึง พื้นที่ที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน (รวมไปถึงพื้นที่ภูเขา หนอง คลอง บึง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายทะเล) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับพื้นที่ดินมากกว่าสังคมพืชและสัตว์ พื้นที่ดินที่ไม่มีต้นไม้ ไม่มีสัตว์ ก็สามารถเป็นป่าได้ ดังนั้นหากเราพิจารณาตามความหมายนี้ จำนวนพื้นที่ในป่าของไทยก็ยังมีอยู่ครบถ้วนตามความหมายของกฎหมาย และหากเราเชื่อว่ากฎหมายสามารถสะท้อนความคิดและส่วนลึกในความต้องการของเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ เพราะเจ้าหน้าที่จะมีส่วนในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของกฎหมายมาก เราก็จะสามารถมองเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐหวงแหนที่ดินมากกว่าสิ่งอื่น ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาความหมายของ "ป่า" คือต้นไม้ ก็เท่ากับว่ามองประโยชน์หลักที่ได้จากป่า คือการได้ไม้ไว้ใช้งานบนพื้นที่ที่ต้องการสงวนสิทธิเท่านั้น ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในความหมาย "ป่า" ของเจ้าหน้าที่บางส่วน ป่า คือ ต้นไม้โดยไม่เคยคำนึงถึงระบบสังคมพืชและสัตว์ ดังนั้นการปลูกต้นไม้ชนิดเดียวกันเป็นแถวเป็นแนวจึงเป็นป่าได้ตามทัศนะของเจ้าหน้าที่ส่วนนี้ (เจมส์ คีดี ปิ่นทอง, 2535 : 23)

อัตลักษณ์ "ป่า" ของภาครัฐ จึงมองป่าเป็นเพียงต้นไม้ หรือเป็นเพียงท่อนซุงที่สามารถนำมาใช้เป็นวัตถุดิบพื้นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศ ทำให้ป่าตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ในอันที่รัฐจะกระทำการใดๆ กับป่าไม้ก็ได้ โดยชาวบ้านถูกวาทกรรมของรัฐนี้สถาปนาความหมายและครอบงำจนทำให้เกิดการยอมรับในการกระทำของรัฐเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ อันเป็นที่มาของการทำลายป่าอย่างรุนแรงของประเทศในช่วงระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา การสถาปนาอำนาจรัฐในการครอบงำชาวบ้านในการจัดการป่าไม้ของรัฐ อาจจะศึกษาโดยใช้แนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี กับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นใหญ่ (Hegemony) (Matin Canoy.1984 : 69-70) ซึ่งกล่าวถึง กระบวนการของการครองความเป็นใหญ่หรือการครองความเป็นเจ้า สามารถดำเนินการไปได้ก็โดยการสร้างอุดมการณ์ร่วมที่เป็นตัวแทนของทุกฝ่ายในสังคมทั้งฝ่ายที่ได้และเสียประโยชน์ โดยการสอดแทรกอุดมการณ์ผ่านทางหลักศีลธรรม กลุ่มปัญญาชนการเมือง และผลประโยชน์ร่วม เพื่อดึงเอาชนชั้นอื่นๆ เข้ามาเป็นพันธมิตรกับชนชั้นปกครอง หรือการเข้าไปกำหนดโลกทัศน์ให้กับทุกฝ่าย โดยโลกทัศน์นี้จะทำหน้าที่ชี้ นำ กำหนดความต้องการผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ถูกครอบงำให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ครอบงำ เพื่อให้มองว่าเป็นเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม และก่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับการครอบงำ ด้วยคุณลักษณะของการครองความเป็นใหญ่นี้จะเห็นได้ว่าอำนาจที่ใช้เพื่อครองความเป็นใหญ่นี้จะมีลักษณะที่แตกต่างจากอำนาจในการบีบบังคับโดยทั่วไป แต่เป็นอำนาจที่แยบยล แอบแฝงภายใต้อุดมการณ์เพื่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับ

การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (the order of things)

เมื่อกระบวนการของอำนาจทำงานผ่านกระบวนการของการสร้างความรู้แล้ว ความรู้ใหม่ที่สร้างขึ้น จะก่อให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ของสังคมเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับองค์ความรู้นั้น เป็นการจัดระเบียบสังคมให้เป็นไปตามแนวคิดที่ความรู้ได้สร้างขึ้น หรือที่ ฟูโก เรียกว่าการจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (the order of things) (Foucault. 1970 : 50-58) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงสถาบัน ความรู้ และภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า วาทกรรมหลัก (dominant discourse) หรือที่เรียกว่า อีพิสเต็ม (episteme) ที่ทำให้บางสิ่งบางอย่างและกิจกรรมเกิดความเป็นไปได้และอธิบายได้ โดยปิดบังสิ่งอื่นๆ บางสิ่งไว้ ทั้งนี้เหตุผลในเชิงตรรก เป็นการจัดระเบียบต่างๆ เพื่อการเตรียมการสำหรับพื้นฐานของภาคปฏิบัติการของสังคมและระบบของการจัดองค์กรทางสังคม ให้เป็นไปและสอดคล้องกับการสถาปนาขององค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ ของสังคม

ในกรณีของการจัดการป่า เมื่อรัฐผลิตพื้นที่ป่าให้เป็นทรัพยากรของรัฐผ่านกลไกอำนาจในการสร้างความรู้เกี่ยวกับป่าที่เป็นไปตามความต้องการของรัฐ กระบวนการต่อมาของวาทกรรมในการจัดการป่าไม้ของรัฐก็คือ การจัดระเบียบใหม่ของการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งเป็นการจัดกระบวนการ (process)

ของการจัดการใช้ประโยชน์จากป่า โดยรัฐเป็นผู้มีสิทธิขาดในการดำเนินงานตามองค์ความรู้ที่รัฐใช้เป็นกลไกสำคัญของการครอบครองการจัดการป่าจากประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไป การจัดระเบียบใหม่ในการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นการเชื่อมโยงกระบวนการทำงานขององค์ความรู้ สถาบันที่ดำเนินการ วิธีการดำเนินงาน การกำหนดกฎเกณฑ์ข้อบังคับและกิจกรรมต่างๆ นั่นคือการจัดระเบียบใหม่เป็นการวางกรอบการจัดการป่าขึ้นมาใหม่ตามกระบวนการที่รัฐเป็นผู้กำหนด การจัดการในแนวทางอื่นที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการของรัฐจึงจะกระทำไม่ได้ เพราะเป็นการขัดกับระเบียบใหม่ในการจัดการป่าที่รัฐได้กำหนดไว้

การจัดระเบียบกับการสร้างสถาบัน

สิ่งที่สำคัญในการจัดระเบียบใหม่ของสังคม คือ จะต้องมียุทธศาสตร์ (institutions) มารองรับการจัดระเบียบ ซึ่งสถาบันในแนวคิดของวาทกรรม จะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนที่แตกต่างกัน กับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่น ในการจัดการศึกษาจะมีสถาบันต่างๆ มากมาย เช่น สถาบันของระบบราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย สถานดูแลเด็ก เป็นต้น สิ่งที่ปรากฏทางกายภาพของสถาบันเหล่านี้ได้แก่ห้องเรียน แต่สิ่งที่สำคัญกว่า คือ สถาบันจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ระหว่างเจ้าของโรงเรียนกับครู ครูกับนักเรียน ผู้ปกครองกับผู้บริหารโรงเรียน เป็นต้น สถาบันมีอยู่มากมายในสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันกฎหมาย สถาบันการลงโทษ สถาบันธุรกิจ สถาบันราชการ สถาบันครอบครัว สถาบันกีฬา การพักผ่อน ศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งอาจจะสรุปสถาบันออกเป็น 2 แบบคือ สถาบันสาธารณะหรือสถาบันราชการ (public institutions) กับสถาบันส่วนตัว (private institutions) เช่น สถาบันครอบครัว ดังนั้นสถาบัน (institutions) จึงเป็นสิ่งที่สามารถปรากฏให้เห็นทางกายภาพ เช่น องค์กรที่ดำเนินงานในเรื่องต่างๆ และขณะเดียวกันสถาบันก็ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันนั้น สำหรับความแตกต่างระหว่างสถาบันสาธารณะกับสถาบันส่วนตัวหรือสถาบันเอกชนจะอยู่ที่ สัจจะและผลกระทบ (truth and effects) กล่าวคือ สัจจะหรือความจริงที่เป็นการปฏิบัติที่ถูกกำหนดจากสถาบันสาธารณะหรือสถาบันของรัฐ จะมีผลกระทบกว้างขวางครอบคลุมคนในสังคมทั้งหมดมากกว่าสถาบันเอกชน (Danaher, 2000 : 36-38) นั่นคือ หากมองในระดับสังคมสถาบันสาธารณะที่เป็นสถาบันของรัฐ จึงเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในการจัดระเบียบของสังคมและควบคุมการดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไป ตามกลไกของการจัดระเบียบผ่านทางการใช้อำนาจทางกายภาพของสถาบันและผ่านบุคลากรต่างๆ ที่สถาบันนั้นมีอยู่ สถาบันจึงมีหน้าที่ที่สำคัญคือการผลิต "สัจจะ" ผ่านการสร้างความรู้ที่เป็นสาธารณะ สัจจะที่สร้างจะเป็นสิ่งที่ครอบงำสังคมให้ปฏิบัติตาม โดยสถาบันก็จะเป็นผู้ใช้อำนาจในการควบคุมให้เป็นไปตามสัจจะ โดยอาศัยกระบวนการในการสร้างกฎเกณฑ์วินัยที่คอยตรวจสอบ ฝ้าดู (gaze) การดำรงชีวิตของคนในสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า

สถาบันเป็นองค์กรที่สำคัญของการจัดการอำนาจรัฐ โดยทำหน้าที่ทั้งการผลิตความรู้และการใช้อำนาจในการควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามที่ความรู้ได้สร้างขึ้น

ในการจัดระเบียบใหม่ในการใช้ทรัพยากรป่าของรัฐก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องมีสถาบันต่างๆ (institutions) ขึ้นมารองรับการจัดระเบียบนี้ สถาบันแรกที่ทับทบาทเด่นชัดในการจัดการป่าของรัฐ คือ “กรมป่าไม้” ซึ่งได้มีการจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2439 โดยหน้าที่ที่สำคัญของกรมป่าไม้ คือการผลิตความรู้ในการจัดการป่าและการดูแลป่าไม้ทั่วประเทศมิให้เอกชนหรือชุมชนเข้าไปบุกรุกทำลาย รวมไปถึงการกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับในการจัดการป่าของรัฐ ตลอดจนมีการจัดตั้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เป็นพนักงานของรัฐกระจายตัวอยู่ทั่วประเทศเพื่อทำหน้าที่ควบคุม เฝ้าดูการจัดการป่าของชาวบ้านให้เป็นไปตามที่รัฐกำหนด และต่อมาจึงได้มีการจัดตั้ง “กองตำรวจป่าไม้” ขึ้นในปี พ.ศ. 2499 เพื่อทำหน้าที่ในการสอบสวนดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดตามกฎหมายป่าไม้ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างสถาบันทางการศึกษาในเรื่องป่า เพื่อผลิตข้าราชการในการจัดการป่าให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของรัฐ คือ การจัดตั้งโรงเรียนป่าไม้จังหวัดแพร่ และ คณะวนศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเพื่อการควบคุมการจัดการป่าให้เป็นไปตามความรู้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ตำรวจป่าไม้รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจทั่วไปจะทำหน้าที่ในการเฝ้าดูและจับกุมผู้กระทำผิดแล้ว สถาบันของรัฐในการจัดการป่า จึงเป็นส่วนหนึ่งของภาคปฏิบัติราชการของวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า ทำให้สามารถครอบงำคนในสังคมทั้งหมด และเป็นอำนาจที่ทำงานอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง ประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกันจนแทบจะไม่มีช่องว่างให้กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่า เพราะแม้แต่ในกระบวนการยุติธรรมคือการตัดสินคดีความของสถาบันศาล ก็จะต้องยึดหลักกฎเกณฑ์และกฎหมายต่างๆ ที่ถูกผลิตโดยรัฐ ผ่านความรู้ในการจัดการป่าที่รัฐกำหนดไว้

การจัดระเบียบกับการกำหนดกฎเกณฑ์

จากกระบวนการของวาทกรรมในการใช้อำนาจ ผ่านการสร้างองค์ความรู้ ที่นำไปสู่การจัดระเบียบของสังคมและการสร้างสถาบันขึ้นมารองรับในการจัดระเบียบ กลไกในการใช้อำนาจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างวินัย ซึ่ง พูโก มองเห็นว่า วินัยเป็นกลไกทางกายภาพของอำนาจที่มีความละเอียดเล็ก (micro physical power) (Danaher. 2000 : 47-49) ที่มีความสามารถในการครอบงำการกระทำของบุคคล เราสามารถมองวินัยได้เป็นสองลักษณะ คือ วินัยเป็นเรื่องของการลงโทษ เช่นการลงโทษเด็กที่ไม่เชื่อฟังคำสั่ง วินัยในลักษณะที่สองจะสัมพันธ์กับร่างกาย ความชำนาญ และการเรียนรู้ คือเป็นความพยายามที่จะทำให้มนุษย์เรียนรู้จนเกิดความชำนาญเฉพาะสาขาที่ตนพึงพอใจ เป็นวินัยในการควบคุมร่างกายหรือตนเองให้ประพฤติตามกรอบของวินัย เพื่อการก้าวไปสู่ความสำเร็จในด้านต่างๆ ของชีวิต เมื่อเป็นเช่นนั้นวินัยในลักษณะแรกจึงมีความหมายที่เป็นคำกริยา (การกระทำ) หมายถึง การกระทำ/กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เรากำหนดให้ประชาชนหรือแม้แต่ตัวเราเองต้องปฏิบัติตาม ส่วนวินัยในลักษณะ

ที่สองจะมีความหมายที่เป็นคำนาม ที่หมายถึง คุณภาพที่เราต้องการเรียนรู้เพื่อที่จะตระหนักในคุณค่าของความชำนาญในเฉพาะสาขาต่างๆ นั่นคือวินัยในลักษณะแรกจะเป็นวินัยในเชิงลบ (negative) ที่พูดถึงการลงโทษและการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ แต่วินัยในลักษณะที่สองจะเป็นวินัยที่เป็นแรงบังคับด้านบวก (positive) คือการควบคุมตนเองเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ (professional) ซึ่ง ฟูกู เชื่อมโยงความหมายของวินัยทั้งสองด้านผ่านแนวคิดของอำนาจและความรู้ (Danaher, 2000 : 50-51) กล่าวคือ การที่คนเรามีความรู้ความชำนาญในความรู้ต่างๆ ก็จะทำให้เรามีอำนาจมากขึ้น เช่น นักเรียนนักศึกษาที่ศึกษาในสาขาต่างๆ ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย จะได้รับประกาศนียบัตรและปริญญาในสาขาที่เชี่ยวชาญที่ทำให้เขามีความเหมาะสมในงานสาขาต่างๆ และการเป็นนักเรียนนักศึกษาก็เป็นการสอนให้เราเกิดความเข้าใจในระบบโรงเรียนและระบบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวเราจะถูกติดตามความก้าวหน้า ผ่านการตัดสินและหล่อหลอมทัศนคติและพฤติกรรมของเราในหลายแนวทาง ในวิธีการนี้เอง วินัยและความรู้จึงทำให้เราเป็นประชาชนที่มีความแน่นอน มีรูปแบบที่แน่นอนคงที่ และอยู่ในกรอบที่วินัยกำหนด วินัยจึงเป็นกลไกที่มีการทำงานผ่านระบบการลงโทษและการสร้างความสำเร็จให้กับตัวของเราเอง (Foucault .1980 : 50)

วินัยที่เกี่ยวกับการลงโทษ (penal disciplines) จึงมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางในการกระทำตามบรรทัดฐานของสังคม คนทุกคนที่กลัวความผิดจึงยอมรับที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เขาตระหนักว่าจะทำให้เขาเป็นพลเมืองที่ดี (good citizens) กรอบ/กฎเกณฑ์ กติกาของสังคมที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของวินัยของคนในสังคมก็คือ กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนปฏิบัติต่างๆ ในสังคม ที่ทุกคนปฏิบัติตามเพราะเกรงจะถูกลงโทษ เป็นการมองวินัยในเชิงที่เป็นด้านลบ (negative) แต่วินัยก็ยังมีแนวปฏิบัติที่เป็นด้านบวก (positive) นั่นคือ จารีตปฏิบัติต่างๆ ในสังคม ที่ถูกปลูกฝังให้กับคนในสังคม ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ซึ่งจะ使人ปฏิบัติตามเคารพและเชื่อฟังในสิ่งที่ถูกสั่งสอนอบรมมารวมไปถึงความรู้ ที่เป็นสิ่งที่เสริมให้ "วินัย" เป็นสิ่งที่ถูกยอมรับอย่างชอบธรรม ประเด็นนี้เองที่ทำให้วินัยมีความแตกต่างจากการควบคุมทางสังคม (social control) นั่นคือ การควบคุมทางสังคม เป็นการจัดระเบียบของสังคม ที่ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่สังคมใช้มาตรการต่างๆ ควบคุมความประพฤติกรรมของบุคคลทั้งในแง่ของการกระทำต่างๆ ที่ปรากฏออกมาทั้งส่วนที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคล เช่น คุณค่าและทัศนคติ มาตรการที่สังคมใช้อาจมีได้หลายอย่าง มาตรการที่สำคัญและมีผลต่อการยอมรับบรรทัดฐานของบุคคล ได้แก่ การให้รางวัล (reward) เช่น คำชมเชย คำยกย่อง วัตถุสิ่งของ เหรียญตรา และการลงโทษ (punishment) เช่น คำติเตียน คำนิโทษ การปรับ การลงโทษทางร่างกาย (นภาภรณ์ หะวานนท์, 2540 : 10) ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการควบคุมทางสังคมกระทำเพื่อผลประโยชน์ของทุกฝ่ายในสังคม แต่วินัยจะถูกกำหนดโดยผู้ที่ช่วงชิงอำนาจได้ เพื่อผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจ โดยการสร้างองค์ความรู้เพื่อรองรับการใช้อำนาจตามวินัยนั้น ที่สำคัญ การศึกษาวินัยของ ฟูกู จะมีได้ศึกษาว่าวินัยในสังคมมีอะไรบ้าง แต่จะเป็นการศึกษาเพื่อสืบสาวราวเรื่องให้เห็นที่มาของวินัยว่า เป็นอย่างไร เกิดโดยใคร สถาปนา

โดยใคร เพื่อประโยชน์ของใคร วินัยในความหมายของฟูโกจึงมีความแตกต่างจากการควบคุมทางสังคมทางสังคมวิทยาอย่างเห็นชัด

โดยสรุป ทฤษฎีอำนาจของวินัย ของฟูโก กล่าวถึง วินัย ว่าเป็นพลัง/อำนาจกดดันที่เงียบ/สงบ (quiet corecions) ที่ครอบงำให้คนต้องปฏิบัติตาม โดยมีกระบวนการติดตามเฝ้าดู (monitoring gaze) เป็นแรงบังคับให้ปฏิบัติตามวินัย ซึ่งปัจจุบันกลไกวินัยนี้ได้แพร่กระจายทั่วไปในสังคมวัฒนธรรมของประเทศทางตะวันตก เทคนิคของการใช้วินัยนี้ถูกสืบค้นและกระตุ้นให้มีการพัฒนาจากการนำไปใช้ศึกษากับนักโทษ ที่ชี้ให้เห็นถึงความสามารถของส่วนกลางที่มีอิทธิพลเหนือสถาบันและสังคม สิ่งที่เห็นเด่นชัดและทำให้เราเข้าใจรูปแบบโครงสร้างของอำนาจในรูปแบบของการบังคับเชิงวินัย คือ (Foucault. 1980 : 62)

1. วินัยทำงานผ่านพลัง/อำนาจกดดันที่เงียบสงบ ทำงานบนระดับร่างกายของประชาชน เป็นการจัดรูปแบบพฤติกรรมและกำหนดวิธีการมองความเป็นไปของโลกในด้านต่างๆ ของประชาชน
2. พัฒนาการของนักโทษในกระบวนการวินัย ถูกนำมาเป็นรูปแบบโครงสร้างที่แพร่กระจายไปในสังคมทั้งหมดทั่วไป
3. รูปแบบการระวางระไวในพาน옵ติคอน (panopticon) ที่ใช้กับนักโทษถูกนำมาใช้โน้มน้าวประชาชนที่จะตรวจติดตามตนเองพิจารณาดูแลตนเองอย่างพิเศษทั้งร่างกายและพฤติกรรม ให้เกิดความเหมาะสม

นั่นคือ "วินัย" เมื่อมองผิวเผิน อาจจะดูเหมือนเป็นกฎเกณฑ์/กติกาโดยปกติทั่วไป แต่หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งซึ่งตามแนวคิดของ ฟูโก จะพบว่าวินัยเป็นพลัง/อำนาจกดดันที่แรงบังคับต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เพียงแต่เป็นพลัง/อำนาจที่เงียบ/สงบ และไม่แสดงออกอย่างรุนแรง และด้วยการเป็นพลัง/อำนาจกดดันที่เงียบ/สงบ วินัยจึงมีอิทธิพลในการบังคับพฤติกรรมของมนุษย์เป็นอย่างมาก ฟูโก กล่าวเพิ่มเติมว่า ในกระบวนการของเทคโนโลยีในการสร้างวินัย (discipline technology) ซึ่งเป็นกลไกอำนาจใหม่ที่ฟูโกกล่าวว่า สามารถครอบงำคนทุกคนได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ใช้อำนาจหรือถูกอำนาจกระทำ (Foucault. 1980 : 156) เทคโนโลยีในการสร้างวินัยเมื่อเกิดหรือถูกสร้างขึ้นมาแล้ว สิ่งที่มีนัยกระทำคือการเข้าไปปฏิบัติการครอบครอง และเชื่อมโยงกลไกอำนาจเดิมเข้าด้วยกัน เพื่อขยายขอบเขตของปฏิบัติการเชิงอำนาจ ให้มีผลลัพธ์ที่กว้างขวางขึ้นและที่สำคัญที่สุดคือทำให้อำนาจของการครอบงำนั้นแผ่ขยายครอบคลุมและกระทำต่อทุกหน่วยทางสังคม ที่อาจห่างไกลจากศูนย์กลางของอำนาจออกไปได้อย่างทั่วถึงและเบ็ดเสร็จยิ่งขึ้น (Dreyfus/Rabinow. 1982 : 153)

สำหรับในการจัดการป่านั้น ประเทศไทยได้กำหนดกฎเกณฑ์วินัยในรูปแบบของกฎหมายเพื่อควบคุมการให้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า และเพื่อให้คนในสังคมทุกคนยอมรับและปฏิบัติตามวินัยที่รัฐกำหนด หากขัดขึ้นก็มีบทลงโทษ ซึ่งวินัยที่รัฐกำหนดนั้นเมื่อสืบค้นลงไปจะพบว่าเป็นกฎเกณฑ์ กติกาที่ถูกสร้างมีใช้เพื่อ

ประโยชน์ของประชาชนโดยรวม แต่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของรัฐและกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม สิ่งนี้เองที่ทำให้วินัยในที่นี้ไม่ใช่การควบคุมทางสังคมในทางสังคมวิทยา ที่มีวัตถุประสงค์ในการควบคุมทางสังคมเพื่อผลประโยชน์ของคนในสังคมทั้งหมด การกำหนดให้มี "วินัย" ถือเป็นเทคนิควิทยาการที่สำคัญประการหนึ่งในการสร้างพื้นที่ คือเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้นๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำ/ล่วงละเมิดได้ (Foucault. 1984 : 239-256) ขณะเดียวกันก็มีการกำหนดผู้ดูแล/ผู้ปกป้อง หรือผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ไปพร้อมๆ กันด้วย วินัย ที่เป็นข้อห้ามที่สำคัญที่ปรากฏชัดเจน คือ การออกกฎหมายฉบับต่างๆ ของรัฐในการจัดการป่าของรัฐ ซึ่งเป็นวิธีการที่สำคัญในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับป่า ทั้งนี้เป็นวิธีการที่แยบยลและเป็นหลักประกันที่สำคัญของรัฐในการอ้างสิทธิของการใช้พื้นที่ป่าโดยมีกฎหมายหลายฉบับที่ออกโดยรัฐ และเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่ทำให้รัฐเข้ามาครอบครองทรัพยากรป่าที่แต่เดิมชาวบ้านทั่วไปมีสิทธิใช้ ไปสู่การทำพื้นที่ป่านั้นให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะ (public space) ซึ่งหมายถึงเป็นพื้นที่ของรัฐ (state space) นั่นเอง กฎหมายสำคัญที่รัฐนำมาใช้ เช่น (เสนห์ จามริก. 2536 : 87-119)

1. ประกาศออกโฉนด ร.ศ.120 (พ.ศ. 2444) เป็นประกาศที่ริเริ่มให้ใช้วิธีการนำหลักฐานทางแผนที่ ออกโฉนดที่ดินให้กรรมสิทธิ์กับผู้ถือครองที่ดิน รวมทั้งการจัดทำทะเบียนที่ดินเพื่อให้เกิดความสะดวกในการตรวจสอบ อันเป็นการนำแนวคิดระบบกรรมสิทธิ์เอกชน (private ownership) แบบตะวันตก เข้ามาสู่สังคมไทยอย่างเป็นทางการ ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้ตามกฎหมายเก่าพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่จะมีกรรมสิทธิ์ที่ดิน นับแต่นั้นเป็นต้นไประบบกรรมสิทธิ์ของไทยก็จะเป็นแบบตะวันตกอย่างเต็มที่ คือมีกรรมสิทธิ์ของเอกชน นอกจากนั้นยังมีการตรากฎหมายต่อเนื่องต่อมาเพื่อขยายรายละเอียดในกรรมสิทธิ์ของรัฐในที่หลวงทั้งหลาย (เช่น ที่รกร้างว่างเปล่า ลำคลอง ที่สาธารณะอื่นๆ) และระบบกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติออกตราจองที่ดินชั่วคราว ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) พระราชบัญญัติออกโฉนดตราจอง ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448) พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.127 (พ.ศ. 2451)

2. ประกาศการใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ 2473 (และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475) เป็นกฎหมายเอกชนที่บัญญัติความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกัน แบ่งเป็น 6 บรรพ ที่สำคัญ และเกี่ยวข้องได้แก่บรรพ 4 ว่าด้วยเรื่องทรัพย์สิน โดยเฉพาะได้แบ่งทรัพย์สินของรัฐและเอกชนได้ชัดเจนขึ้นว่าเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของเอกชน การที่เอกชนจะได้ซึ่งทรัพย์สินนั้นจะต้องป็นไปตามประมวลกฎหมายนี้และตามกฎหมายที่ดิน

3. พระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่า อันเป็นสาหรณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2478 มีวัตถุประสงค์เพื่อการหวงกันที่ดินของรัฐบาลบางแห่งไว้เพื่อใช้เป็นสาหรณประโยชน์สำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน หรือเพื่อใช้ในราชการโดยเฉพาะกฎหมายฉบับนี้ได้ให้อำนาจกระทรวง กรมต่างๆ ออกพระราชกฤษฎีกาสงวนหวงห้ามที่ดินไว้ใช้ในราชการได้ ผลจากการประกาศใช้กฎหมายฉบับนี้ทำให้ส่วนราชการ กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ประกาศหวงห้ามที่ดิน โดยมีแนวเขตที่ดินทับซ้อนกับราษฎรเป็น

จำนวนมาก ก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับประชาชน ซึ่งเขตที่ดินตามพระราชกฤษฎีกาที่ประกาศนี้ยังคงมีผลใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบันนี้

4. พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 กฎหมายฉบับนี้เป็นที่มาของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และยังเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าฉบับแรกที่รัฐเริ่มให้ความสนใจ "ป่า" ในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณ (เขตป่า) จากเดิมที่สนใจบังคับเฉพาะ "ต้นไม้" โดยให้มีการกำหนดแนวเขตป่าเป็น "ป่าคุ้มครอง" และ "ป่าสงวน" ทั้งนี้หากรัฐต้องการจะทำการคุ้มครองและสงวนป่าในบริเวณใด กฎหมายนี้กำหนดให้มีการเดินสำรวจ ในประการสำคัญ กฎหมายบังคับไว้อย่างชัดเจนให้สำรวจถึง "ประโยชน์ใดๆของบุคคลใดๆ" ที่มีอยู่ก่อนการประกาศเป็นเขตป่า เขตป่าคุ้มครองหรือป่าสงวนแล้วแต่กรณี และหากเมื่อรัฐบาลมีความจำเป็นต้องคุ้มครอง พื้นที่ดังกล่าวก็สามารถเพิกถอนประโยชน์นั้นได้ แต่ถ้าหากการเพิกถอนประโยชน์นั้น เป็นเหตุให้บุคคลเสื่อมเสียประโยชน์ก็ให้คณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการจังหวัด อำเภอ และเจ้าพนักงานป่าไม้ พิจารณาจ่าย "ค่าทำขวัญ" ให้แก่ราษฎรตามสมควร ที่สำคัญกฎหมายฉบับนี้ได้ให้ความหมายของ "ป่า" ว่าหมายถึง สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ดินรกร้างว่างเปล่า ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกที่แสดงให้เห็นว่า รัฐเริ่มหวงป่าให้ครอบคลุมไปถึงที่ดินประเภทรกร้างว่างเปล่าด้วย แต่การหวงป่าที่ว่านี้ยังจำกัดขอบเขตอยู่ในบริเวณที่รัฐสงวนและคุ้มครองไว้เท่านั้น

5. พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 เป็นการรวบรวมปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำไม้ที่เคยประกาศใช้มาแล้วหลายฉบับในอดีตให้เป็นกฎหมายฉบับเดียวกัน กำหนดให้การนำไม้และของป่าต้องได้รับการอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือได้รับสัมปทานแล้วแต่กรณี ให้ความหมายของคำว่า "ป่า" หมายถึง "ที่ดินที่ยังมีต้นไม้บุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน" การที่กฎหมายให้ความหมายของ "ป่า" ในลักษณะนี้ ยังผลให้การขยายขอบเขตของป่าเป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ครอบคลุมที่ดินในบริเวณดังกล่าวเป็นที่ดินที่บุคคลยังมิได้กรรมสิทธิ์มาตามกฎหมายที่ดิน นับเป็นการขยายอำนาจรัฐเหนือพื้นที่ดินที่อาจไม่มี "ป่า" อยู่จริง ที่สำคัญตามกฎหมายฉบับนี้ รัฐไม่จำเป็นต้องเดินสำรวจเพื่อสงวนและคุ้มครองป่าที่เป็นป่าจริงๆ อย่างที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2481 อีกเลย พื้นที่ทุกพื้นที่ที่ยังไม่มีโฉนดจะกลายเป็น "ป่า" ไปตามความหมายของกฎหมายฉบับนี้ทันที กฎหมายฉบับนี้ จึงเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจรัฐอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในการดึงเอาสิทธิต่างๆเหนือที่ดินของประชาชนทั้งหมดมาเป็นของรัฐ โดยที่ประชาชนไม่มีโอกาสต่อสู้ได้เลย

6. พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 เป็นกฎหมายที่พัฒนามาจากพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 แต่มีความเข้มข้นกว่าในแง่บทบัญญัติที่รองรับการใช้อำนาจของรัฐโดยมีจุดบกพร่องมากมาย กล่าวคือในกฎหมายฉบับนี้ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 แล้วให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ออกกฎกระทรวงกำหนดเขตป่าบริเวณใดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ใน

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ว่าจะนำการสงวนป่าไม้ไว้เป็นเนื้อที่ประมาณร้อยละ 50 ของเนื้อที่ประเทศไทย คือ ประมาณ 250,000 ตารางกิโลเมตร หรือ 156 ล้านไร่ โดยไม่ทำการสำรวจสภาพพื้นที่ตั้งและสิทธิของประชาชนว่ามีอยู่ก่อนอย่างไรหรือไม่ เหมือนดังที่พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 ได้กำหนดบังคับเอาไว้ว่า ก่อนที่จะทำการประกาศเขตสงวนและคุ้มครองป่า จะต้องทำการเดินสำรวจพื้นที่และประโยชน์ใดๆ ของประชาชนก่อน และหากการจำเป็นต้องประกาศเขตสงวนและคุ้มครองดังกล่าว ทำให้ประชาชนเสียสิทธิ รัฐจะต้องจ่ายค่าทำขวัญให้กับประชาชน แต่พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 นี้ ได้ยกเลิกหลักการนี้เสีย การกำหนดเขตป่าใดเป็นเขตป่าสงวนก็ทำกันโดยไม่มีการพิจารณาอย่างจริงจัง ทำโดยกำหนดกันเองในแผนที่ ไม่มีกระบวนการประกาศให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบแต่อย่างใด จึงทำให้เขตป่าสงวนฯ ที่ประกาศออกมา ทับซ้อนกับพื้นที่ที่ประชาชนทำกินและอยู่อาศัยมาแต่ก่อนแล้ว ทำให้ประชาชนกลับกลายเป็นผู้บุกรุกเขตป่าสงวนไปโดยปริยายตามกฎหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่านับแต่ต่อไป รัฐไม่เพียงแต่สนใจ "ต้นไม้" เพื่อการทำไม้แต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่รัฐต้องการ "ที่ดิน" ที่ในอดีต เคยสนับสนุนประชาชนให้บุกเบิกกลับมาเป็นของรัฐ เพื่อนำไปให้ภาคธุรกิจเอกชนหาประโยชน์ ด้วยการให้เช่าที่ดินดังกล่าวในราคาถูก ปลูกไม้โตเร็วเชิงพาณิชย์ อันเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อรัฐได้ทำการเรียกที่ดินคืนจากประชาชน โดยทำการ"สงวนป่า"บนแผนที่จนได้พื้นที่พอเพียงแล้ว รัฐจึงกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติออกมาส่งเสริมการทำธุรกิจปลูกป่าพาณิชย์ของเอกชน พร้อมๆกับออกกฎหมายที่เอื้ออำนวยการกระทำดังกล่าวอีกหลายฉบับ เช่น การประกาศใช้นโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 พระราชบัญญัติสงวนป่า พ.ศ. 2535 เป็นต้น

การออกกฎหมายต่างๆที่กล่าวมาข้างต้น เป็นเทคนิควิทยาการประการหนึ่ง ในความพยายามของรัฐในการสร้างกฎเกณฑ์วินัยต่างๆ เพื่อแย่งชิงพื้นที่ป่าไม้จากประชาชนมาเป็นของรัฐ กฎหมายที่สำคัญ เช่น การนำกฎหมายระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินมาใช้ มีวัตถุประสงค์แฝงเร้นที่ทำให้พื้นที่ป่าที่แต่เดิมถือเป็นพื้นที่ของชาวบ้านในชุมชนทุกคนร่วมกัน ร่วมใช้ ต้องถูกแบ่งแยกโดยกฎหมายกรรมสิทธิ์ของรัฐให้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (private space) และพื้นที่สาธารณะ (public space) โดยสลายความเป็นพื้นที่ของชุมชนไป นั่นคือ ความเป็นพื้นที่ส่วนตัว เป็นการจัดระบบการถือครองที่ดินที่เน้นปัจเจกบุคคล ทำให้สิทธิในพื้นที่ดินป่าไม้ ต้องถูกกระทำให้เป็นพื้นที่ส่วนบุคคลด้วยระบบกรรมสิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านที่มีโอกาสเข้าถึงระบบกรรมสิทธิ์นั้น มักจะเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นที่มีความสามารถในการทำความเข้าใจกับกฎหมายระบบกรรมสิทธิ์ และมีความสามารถที่จะประสานเชื่อมต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการขอกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อชาวบ้านที่เป็นประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชนที่สำคัญก่อให้เกิดการบุกรุกป่าของประชาชนเพื่อการขยายพื้นที่ในการออกกรรมสิทธิ์เป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกัน พื้นที่ดินใดที่ยังมิได้มีผู้ครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายก็จะตกเป็นพื้นที่สาธารณะของรัฐในการเข้าไปจัดการพื้นที่ทั้งหมด ตามนโยบายการดำเนินการป่าไม้ของรัฐ ผลของกฎหมายที่รัฐกระทำต่อชาวบ้าน ได้กลายเป็นประเด็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพ

ของชุมชนในการจัดการทรัพยากร คือ ประเด็นปัญหาในเรื่องของระบบกรรมสิทธิ์ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา รัฐใช้กฎหมายกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบโฉนดอย่างตะวันตก มาเป็นหลักในการตรวจสอบสิทธิโดยเคร่งครัด และแบ่งแยกกรรมสิทธิ์เป็นเพียง 2 ประเภท คือ กรรมสิทธิ์เอกชน และกรรมสิทธิ์ของรัฐ โดยมองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่า ในชุมชนชนบทของไทยตั้งแต่เมื่อครั้งอดีตจวบจนปัจจุบัน มีกฎหมายและจารีตประเพณีดั้งเดิมเกี่ยวกับสิทธิประเภทต่างๆ ในการถือครองที่ดินทั้งที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ในมังรายศาสตร์ของภาคเหนือ และไม่มีลายลักษณ์อักษรอีกมากมายแต่รัฐกลับเพิ่มเฉยไม่ยอมรับกรรมสิทธิ์ของชุมชน (ยศ สันตสมบัติ. 2543 :135)

การยึดระบบกรรมสิทธิ์ตามแบบกฎหมายตะวันตกในการจัดการทรัพยากรเพียงอย่างเดียวทำให้รัฐอ้างกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรทั้งหมดเป็นของรัฐ และโอนอำนาจเหนือทรัพยากรทั้งหมดมาเป็นของรัฐ โดยเด็ดขาด ระบบกรรมสิทธิ์ดังกล่าวจึงเป็นการลดทอนสิทธิชุมชนในการจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน เพราะชุมชนไม่มีอำนาจจัดการตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกัน ระบบดังกล่าวทำให้ทรัพยากรส่วนรวมกลายมาเป็น "ของหลวง" ชุมชนจึงไม่มีส่วนร่วมในการดูแล และรัฐก็ไม่กำลังพอที่จะดูแลได้อย่างทั่วถึง จึงเปิดโอกาสให้ผู้มีอิทธิพลสามารถเข้ามาดักตวง และใช้ประโยชน์ได้ตามอำเภอใจ ทรัพยากรส่วนรวมจึงถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้น นโยบายของรัฐยังมองคนแยกออกจากป่าโดยมีสมมติฐานที่ว่าคนอยู่ร่วมกับป่าอย่างสมดุลไม่ได้ จนทำให้มองเห็นชาวบ้านเป็นศัตรูต่อป่า แนวคิดนี้มาจากการมองภาพการจัดการป่าแบบตะวันตก ซึ่งขัดกับความเป็นจริงที่ว่าประเทศไทย ชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืนมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นจึงไม่มีพื้นที่เหลือให้กับชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าไม้ต่อไป ทำให้กรรมสิทธิ์ดั้งเดิมในการจัดการป่าไม้ของชุมชนต้องหมดไปโดยประชาชนไม่มีโอกาสต่อสู้หรือคัดค้านแต่ประการ

โดยสรุป กฎหมายทั้งหมดที่ออกโดยรัฐ จึงเป็นกฎหมายวินัยที่เข้ามาบังคับการกระทำของประชาชนให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐ ทั้งนี้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอาจไม่ใช่ผลประโยชน์ของรัฐก็ได้ แต่อาจเป็นผลประโยชน์ของผู้ปกครองประเทศในขณะนั้นก็ได้ เพราะแม้แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งเป็นพระบิดาของนักกฎหมายไทยยังทรงกล่าวไว้ว่า

"กฎหมายนั้นคือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลาย เมื่อไม่ทำตามแล้วธรรมดาต้องโทษ.....เราต้องระวัง อย่าคิดเอากฎหมายไปปนกับความดีความชั่ว ถ้าความยุติธรรมกฎหมายเป็นคำสั่ง เป็นแบบที่เราต้องประพฤติตาม แต่กฎหมายนั้นบางทีก็จะชั่วได้ ถ้าไม่เป็นยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดี อะไรชั่ว ถ้าอะไรเป็นยุติธรรม อะไรไม่ยุติธรรม มีบ่อที่จะเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น ตามศาสนาต่างๆ แต่กฎหมายนั้นเกิดขึ้นได้แห่งเดียวคือ จากผู้ปกครองแผ่นดิน ถ้าที่ผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น" (บรรดักดิ์ อุวรรณโณ. 2536 : 491-502)

ผลพวงจากความคิดทางกฎหมาย ที่มองกฎหมายเป็นเพียงคำสั่งของรัฐหรือผู้ปกครองดังกล่าว จึงกลายเป็นมรดกทางความคิดฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยตลอดมา จึงไม่น่าแปลกอะไรเลยที่กระแสดความ

คิดเช่นนั้นจะสอดคล้องต้องกันกับกระแสความคิดของรัฐ ที่อาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือทางเทคนิคในการดำเนินการกับประชาชน มากกว่าเครื่องมือที่จะสร้างคามยุติธรรมและเป็นธรรมทางสังคม เพราะกฎหมายที่บัญญัติในประเทศที่ผ่านมา คนส่วนใหญ่ในประเทศไม่เคยมีส่วนร่วมในการตรากฎหมาย แต่เป็นเรื่องของระบบราชการที่รักษาการตามกฎหมายนั้น เป็นผู้เสนอและผู้แก้กฎหมายเกือบทั้งหมด และรัฐสภาก็เป็นเพียง "ผู้ตรวจ" กฎหมายที่ระบบราชการเสนอขึ้นมา แม้แต่ระบบคณะกรรมการในสภาเอง โดยเฉพาะระบบกรรมธิการวิสามัญ ที่ให้รัฐบาลตั้งข้าราชการผู้รับผิดชอบเรื่องนั้นเป็นส่วนใหญ่เข้าไปร่วมพิจารณากฎหมายเอง ก็ดูเหมือนไม่ได้เอื้อต่อการสะท้อนปัญหาของคนส่วนใหญ่ในประเทศอย่างแท้จริง จึงไม่น่าสงสัยเลยว่า ทำไมกฎหมายส่วนใหญ่ จึงกลายเป็นเครื่องสนองนโยบายของส่วนราชการนั้นๆ มากกว่าแก้ปัญหาให้คนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของประเทศเช่นป่า เป็นต้น

บทสรุปการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจึงอาจสรุปได้ว่า เบื้องหลังที่แท้จริงของวาทกรรม ก็คือ "อำนาจ" แต่เป็นอำนาจที่แยบยล ที่ผ่านกลไกของอำนาจต่างๆ ในสังคม ที่มีอิทธิพลทำให้คนในสังคมต้องยอมรับและปฏิบัติตามกลไกอำนาจของกระบวนการวาทกรรมนั้นอย่างสิ้นเชิง กลไกของอำนาจที่สำคัญและมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันกับอำนาจ ก็คือ "ความรู้" อำนาจกับความรู้เป็นกลไกที่เสริมซึ่งกันและกันอย่างเท่าเทียมกัน ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจะเป็นสิ่งที่นำไปใช้ในการจัดการกับสิ่งที่ถูกกระทำโดยวาทกรรม ความรู้นี้จะทำให้การกระทำต่างๆ ที่เป็นไปตามความรู้เป็นสิ่งที่ชอบธรรม ถูกต้องและยอมรับได้โดยปราศจากข้อสงสัย เมื่อความรู้ถูกสถาปนาจนเกิดความชอบธรรมในสังคมแล้ว ความรู้ก็จะกระทำหน้าที่ในการจัดระเบียบใหม่ให้กับสังคมตามที่ ฟูกู เรียกว่า การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (the order of things) ซึ่งเป็นการจัดรูปแบบการกระทำต่างๆ ให้เป็นไปตามวาทกรรมของความรู้นั้น ผ่านการสร้างสถาบันต่างๆ (institutions) ขึ้นมารองรับ รวมทั้งการสร้างกฎเกณฑ์วินัยต่างๆ (discipline) ขึ้นมาเป็นกรอบกติกาของการจัดระเบียบใหม่ ทั้งในรูปแบบของการลงโทษและการครอบงำการดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามที่ความรู้ได้กำหนดไว้ ดังนั้นจึงสามารถเห็นได้ว่ากระบวนการของการสร้างวาทกรรมมีความแยบยลและเข้ากระทำต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างรุนแรงและมีประสิทธิภาพ จนทำให้คนอื่นที่อยู่นอกเหนือวาทกรรมนี้กลายเป็นคนชายขอบหรือกลายเป็นอื่น (the others) วาทกรรมในการจัดระเบียบสรรพสิ่งต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่ทรงพลังและมีอำนาจมาก

สำหรับวาทกรรมของการจัดการป่าไม้ของไทยที่กล่าวมา สามารถแสดงให้เห็นความแยบยลของรัฐในการใช้อำนาจเข้าจัดการป่าได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการของการสร้างความรู้ในการจัดการป่าที่เป็นวิทยาศาสตร์ และมีความชอบธรรมในบริบทของรัฐ โดยปิดกั้น

ความรู้ของประชาชนอย่างสิ้นเชิง ความรู้ของรัฐทำให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ในการจัดการป่า ผ่านสถาบันต่างๆ คือ กรมป่าไม้ กองตำรวจป่าไม้ ตำรวจทั่วไป สถาบันตุลาการ ผ่านการกำหนดกฎเกณฑ์วินัยและกฎหมายต่างๆ ในการควบคุมและครอบงำประชาชน ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกลงโทษจากรัฐอำนาจของรัฐในการจัดการป่า ผ่านกระบวนการในการสร้างพื้นที่และสร้างวาทกรรมของพื้นที่ จึงเป็นอำนาจที่แผ่ขยายครอบคลุมคนในสังคมทั้งหมด และเป็นอำนาจที่ทำงานอย่างเป็นระบบต่อเนื่องประสานผลประโยชน์ของอำนาจซึ่งกันและกัน จึงเป็นอำนาจที่แยบยลและทรงพลังที่ประชาชนชาวบ้านทุกคนต้องตระหนักและยอมรับในอำนาจนั้น ชาวบ้านไม่มีโอกาสในการขัดขืน เพราะแม้แต่พื้นที่ที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ก็อาจถูกรัฐเข้าครอบครองโดยการใช้กฎหมายบังคับ การตัดไม้ของชาวบ้านแม้ในพื้นที่ของตนเองก็อาจจะเป็นการกระทำความผิดได้เพราะอาจถูกกล่าวหาว่าเป็นไม้หวงห้าม และแม้จะตัดได้แล้วก็อาจเคลื่อนย้ายไม้ไม่ได้เพราะมีกฎหมายการนำไม้เคลื่อนที่ออกจากป่า อำนาจรัฐยังครอบคลุมไปถึงการหาของป่า การแปรรูปไม้ การควบคุมสิ่งประดิษฐ์จากป่า การยึดถือและการครอบครองสิ่งต่างๆ จะถูกกำหนดจากรัฐ สิ่งเหล่านี้เป็นรัฐกระทำผ่านกลไกการควบคุมโดยสถาบันของรัฐ ตามกฎหมายวินัยและกฎหมาย ซึ่งจะกระทำกันในลักษณะของการระวังระไว (surveillance) และการเฝ้าดู (gaze) ที่คอยตรวจสอบดูแลชาวบ้านให้ปฏิบัติตามการจัดระเบียบของรัฐ ดังนั้นในสภาพของป่าปัจจุบันที่ถูกทำลายไปเป็นอย่างมาก รัฐจึงน่าจะเป็นหน่วยงานที่เป็นต้นตอของปัญหาไม่ใช่ประชาชนหรือชาวบ้านที่เป็นผู้รับผิดชอบต่อการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดขึ้นโดยตรงอาศัยอยู่ในป่า เพราะรัฐเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการจัดการป่าผ่านกระบวนการวาทกรรมของรัฐ รัฐจึงควรมีส่วนรับผิดชอบต่อการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดขึ้นโดยตรง

การสร้างความเป็นอื่นในการจัดการป่าของชุมชน

พื้นที่ที่รัฐผลิตพื้นที่ป่าและสถาปนาวาทกรรมความเป็นเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของ "ป่า" ว่า ป่าคือไม้หรือท่อนซุงที่สามารถตัดไปขายนำรายได้เข้ามาพัฒนาประเทศ และป่าเป็นพื้นที่ที่รัฐมีอำนาจอันชอบธรรมในการจัดการป่า โดยการสถาปนาวาทกรรมนี้อาศัยกลไกของการสร้างความรู้ในการจัดการป่าไม้ของรัฐ และเมื่อความรู้ในการจัดการป่าของรัฐถูกสร้างขึ้น ความรู้อื่นหรืออัตลักษณ์อื่นที่ไม่สอดคล้องกับรัฐก็จะถูกทำให้เป็นอื่น หรือที่ ฟูโก เรียกว่า the other spaces การที่ความรู้หนึ่งถูกพัฒนาและผลิตซ้ำจนกลายเป็นความรู้หลักที่สำคัญ ก็จะเก็บกด/ปิดบังความรู้อื่นที่แตกต่างออกไป ที่ ฟูโก เรียกว่า ความรู้ที่ถูกกลบเกลื่อน (subjugated knowledge) (Danaher, 2000 :103-104) อันหมายถึง การที่ความรู้หนึ่งถูกกลบปิดกัน โดยความรู้อื่นที่มีอิทธิพลเหนือกว่า เพราะผ่านการพัฒนาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ในสาขาวิชานั้นๆ หรือเป็นความรู้ที่รัฐเป็นผู้กำหนดขึ้น และจะเก็บกด/ปิดกันความรู้อื่นที่ไม่สอดคล้องให้กลายเป็นอื่นไป หรืออาจกล่าวได้ว่าเมื่ออัตลักษณ์หนึ่งถูกทำให้เด่นขึ้นมา กฎเกณฑ์ต่างๆ ก็จะถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับและทำให้อัตลักษณ์นั้นกลายเป็นสิ่งที่สำคัญในสังคม จนถูกยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ในทางตรงข้ามอัตลักษณ์อื่นๆ ก็จะถูกทำให้เป็นอื่นคือกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย หรือมีความหมายแต่ไม่สามารถ

แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของตนได้เพราะไม่มีอะไรมารองรับ ในการจัดการป่าของรัฐก็เช่นเดียวกัน เมื่อความรู้เดิมในเรื่องป่าถูกทำให้เป็นอื่นแล้ว สิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ก็จะกลายเป็นอื่นด้วย ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการดำรงชีวิต สถาบันต่างๆของชาวบ้าน รวมไปถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้ที่รัฐสร้างขึ้น กล่าวคือ รัฐสร้างพื้นที่ป่าของรัฐโดยการสถาปนาวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ผ่านการสร้างความรู้ สถาบัน และกฎเกณฑ์วินัยต่างๆของรัฐเพื่อสร้างอัตลักษณ์ป่าที่เป็นของรัฐโดยเฉพาะขึ้นมา ความรู้ดั้งเดิมอันเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าตลอดจนอัตลักษณ์ของป่าในวาทกรรมของชาวบ้านจึงกลายเป็นอื่น ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับป่ามาช้านาน ภูมิปัญญาที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานาน สภาพของความคิด ความเชื่อ และพื้นฐานทางวัฒนธรรมประเพณี ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและต่อระบบการผลิตของชาวบ้าน ดังจะเห็นได้จากกฎระเบียบต่างๆที่เกี่ยวกับการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน ป่า และแหล่งน้ำ ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้ถูกทำให้เป็นอื่น สิ่งเหล่านี้เป็นภาคปฏิบัติของการวาทกรรมที่ทำให้ชุมชนต้องไร้อำนาจที่เคยมีอยู่ ป่าที่ชุมชนเคยดูแลมาหลายชั่วอายุคน จึงต้องปล่อยให้สมาชิกของชุมชนและชาวบ้านจากที่อื่น บุกรุกป่าโดยปราศจากการควบคุมที่เข้มงวดเช่นเดิม การดำเนินงานของรัฐ จึงเป็นการกระทำที่ไม่ให้ความเคารพต่อระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน และส่งผลให้ระบบคิดและจารีตประเพณีของชุมชนไม่มีความต่อเนื่อง การถูกทำให้เป็นอื่นโดยวาทกรรมของรัฐทำให้วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรมและระบบคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่าได้เปลี่ยนไปเป็นอันมาก จนกระทั่งบางพื้นที่ระบบคิดดังกล่าวได้สูญหายไปจากชุมชนแล้ว

นอกจากนั้นความรู้ในการจัดการป่าของรัฐที่ว่าคนไม่สามารถอาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้ เพราะจะกลายเป็นต้นเหตุสำคัญในการทำลายป่า ได้ส่งผลทำให้คนที่แต่เดิมอาศัยอยู่กับป่าและมีความผูกพันกับป่าอย่างลึกซึ้งต้องกลายเป็นอื่น คือถูกรัฐบังคับให้ออกจากพื้นที่ป่าที่รัฐกล่าวอ้างว่าเป็นของรัฐ ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การกำหนดกฎเกณฑ์วินัยต่างๆที่รัฐกระทำผ่านการออกกฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ได้ทำให้พื้นที่ป่าที่แต่เดิมถือเป็นพื้นที่ของชาวบ้านในชุมชนทุกคน ร่วมกันร่วมใช้ ต้องกลายเป็นอื่น คือ ถูกแบ่งแยกออกไปเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว (private space) และพื้นที่สาธารณะ (public space) ซึ่งเป็นการลดทอนสิทธิชุมชนในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน เพราะชุมชนไม่มีอำนาจจัดการตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ทรัพยากรส่วนรวมกลายมาเป็นทรัพยากรสาธารณะที่ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการดูแลและรัฐก็ไม่กำลังที่จะดูแลได้อย่างทั่วถึง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มิใช่อิทธิพลสามารถเข้ามาดักตวงผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรป่า และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ป่าถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นรัฐจึงมิได้เพียงแต่สร้างพื้นที่ป่าเพื่อเป็นของรัฐเท่านั้น กระบวนการทางวาทกรรมของรัฐได้เก็บกด/ปิดกั้นภูมิปัญญาในการจัดการป่าของชาวบ้าน อัตลักษณ์ของชาวบ้านและชุมชน จึงถูกอัตลักษณ์การจัดการป่าของรัฐปิดกั้น จนไม่มีโอกาสที่จะนำเสนอความเป็น

ตนเองออกมา การสร้างความเป็นอื่นของรัฐจึงเป็นความแยบยลอีกประการหนึ่งของอำนาจรัฐ ในการจัดการป่า

การช่วงชิงวาทกรรมของชุมชน

เมื่อพื้นที่ป่าที่แต่เดิมเป็นของชาวบ้าน และถูกรัฐช่วงชิงเพื่อผลิตพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ให้เป็นพื้นที่ป่าของรัฐ โดยกระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า ที่มีผลทำให้อัตลักษณ์ของป่าแบบอื่นๆ ที่แตกต่างไปจากอัตลักษณ์ป่าของรัฐต้องกลายเป็นอื่นไป และด้วยภาคปฏิบัติการวาทกรรมของรัฐในการสร้างอัตลักษณ์ไม่ว่าจะเป็นความรู้ สถาบัน และกฎเกณฑ์วินัย ชาวบ้านจึงไม่มีสิทธิในการจัดการป่าและจำเป็นต้องสร้างพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ผ่านกระบวนการวาทกรรม เพื่อช่วงชิงวาทกรรมในการสร้างอัตลักษณ์ป่าของชาวบ้าน ที่เป็นการสร้างความหมายของพื้นที่ขึ้นมาใหม่ หรือที่ Pile and Keith เรียกว่า "ภูมิศาสตร์ ว่าด้วยการต่อสู้/ขัดขืนอำนาจ" (geographies of resistance) (Pile and Keith. 1997 : 1-5) โดยพื้นที่ใหม่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อการเคลื่อนไหวและเป็นพื้นที่นอกเหนือสถาบันทางการเมืองที่ดำรงอยู่ ภูมิศาสตร์ว่าด้วยการต่อสู้/ขัดขืนอำนาจ โดยเฉพาะอำนาจของรัฐ เป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อำนาจส่วนใหญ่จะอยู่ในมือของผู้ปกครองที่จะกดขี่ลงโทษ เพื่อความมั่นใจในการควบคุมประชาชน ในขณะที่การต่อต้าน/ต่อสู้/ขัดขืน (resistance) เป็นเรื่องของประชาชนที่ต่อสู้เพื่ออิสรภาพประชาธิปไตยและความเป็นมนุษย์ การต่อต้าน/ต่อสู้กับอำนาจตรงข้ามเริ่มได้รับการกล่าวถึง/อ้างถึงมากขึ้นในการต่อต้าน/ต่อสู้ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้ชิดกับรัฐมาก เป็นการท้าทายรัฐอย่างไม่เคยมีมาก่อน เช่น เกิดขึ้นบนพื้นที่ของถนน พื้นที่รอบๆ ค่ายทหาร หรืออาจเกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ เช่น เกิดในป่า หรือพื้นที่ในชนบท หรือในพื้นที่ภูมิศาสตร์ชนิดอื่นๆ เช่น การจลาจลในเขตเมือง การกระด้างกระเดื่องของชาวนาเจ้าของที่ดิน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นตัวอย่างของภูมิศาสตร์ว่าด้วยการต่อต้าน/ต่อสู้/ขัดขืนอำนาจรัฐของประชาชน

สำหรับการจัดการป่านั้น การต่อสู้/ขัดขืนในการจัดการป่าของรัฐในเชิงของวาทกรรม มิได้เป็นการโต้ตอบด้วยวิธีปฏิบัติการที่รุนแรงหรือการแย่งชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องตอบโต้หรือปะทะด้วยการผลิตพื้นที่และสร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาเพื่อช่วงชิงในการให้คำนิยาม กฎเกณฑ์ กติกา ผ่านกระบวนการสร้างความรู้เพื่อนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของป่า รวมไปถึงการจัดระเบียบใหม่ของป่าในแนวทางของชาวบ้าน เพราะหากเรามองพื้นที่ป่าอย่างเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย จะทำให้เราสามารถเห็นเวทีของการช่วงชิงการให้ความหมาย และการให้คำนิยามของป่าระหว่างรัฐกับประชาชน หรือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่า ในสภาพปัจจุบันรัฐมีอำนาจอย่างสูงสุดในการจัดการป่า ผ่านการสร้างความรู้ของรัฐในการจัดการป่า ไปสู่การจัดระเบียบใหม่ของป่าตามที่ความรู้ของรัฐกำหนดไว้ ทั้งการกำหนดอัตลักษณ์ของป่า การกำหนดให้มีสถาบันในการจัดการป่าและกฎเกณฑ์วินัยที่เป็นกฎหมายในการจัดการป่า ที่รัฐสร้างขึ้นใน

หลายลักษณะ ดังนั้นความหมายของป่าที่ถูกนิยามโดยคนกลุ่มอื่นที่มีใช้รัฐจึงกลายเป็นอื่นและถูกทำให้แตกต่าง (difference) การกระทำของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าจึงถูกนิยามจากรัฐว่าเป็นผู้บุกรุก ผู้ทำลายป่าและจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านจึงจำเป็นที่จะต้องต่อสู้เพื่อช่วงชิง/สถาปนาวาทกรรมใหม่ของการจัดการป่าขึ้นมา เพื่อเปิดพื้นที่เข้าไปใช้พื้นที่ป่าที่เป็นพื้นที่ทางสังคม ที่ถูกนิยามโดยรัฐ

เรื่องอำนาจของ ฟูโก กล่าวถึงอำนาจว่ามีได้กระจุกตัวอยู่ในที่หนึ่งเฉพาะ แต่อำนาจกระจายตัวอยู่ทั่วไป ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วในทุกสังคมจะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สลับซับซ้อน แทรกซึม กำหนดลักษณะและก่อโครงสร้างให้แก่ร่างกายทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้จะถูกสถาปนาทำให้มั่นคงหรือมีผลในทางปฏิบัติไม่ได้หากปราศจากการผลิต การสั่งสม การหมุนเวียนและการทำงานของวาทกรรมหนึ่ง (Foucault. 1980 : 93) และในขณะที่วาทกรรมหนึ่งกำลังทำงาน ในสังคมก็ยังมีวาทกรรมอื่นที่มีความแตกต่างหลากหลาย และต่างก็มียุทธศาสตร์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน เมื่อวาทกรรมหนึ่งวาทกรรมใดเกิดปัญหาขึ้น ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้วาทกรรมตัวอื่นเข้าช่วงชิงและแทนที่วาทกรรมนั้น (Foucault. 1978 :100) นั่นคือ การช่วงชิงวาทกรรมก็คือ การสร้าง/สถาปนา วาทกรรมใหม่เข้ามาแทนที่วาทกรรมเดิมนั่นเอง

ทั้งนี้สำหรับการจัดการป่าที่ผ่านมาของประเทศ เมื่อรัฐสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าผ่านกระบวนการสร้างพื้นที่ของรัฐและการสร้างความรู้ในการจัดการป่า โดยความรู้นี้ก่อให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ในการจัดการป่าผ่านสถาบันต่างๆ ผ่านการกำหนดกฎเกณฑ์ วินัย และกฎหมายต่างๆ ในการควบคุมและครอบงำชาวบ้าน ดังนั้นการตอบโต้ของชาวบ้านก็คือการผลิตพื้นที่และสร้างวาทกรรมใหม่ขึ้นมาเพื่อช่วงชิงวาทกรรมของรัฐผ่านกระบวนการของวาทกรรมที่รัฐกระทำต่อชาวบ้าน ทั้งในการสร้างความรู้ การสร้างสถาบัน และการพยายามในการสร้างกฎเกณฑ์วินัยในการจัดการป่าภาคประชาชน แต่อย่างไรก็ตาม การที่วาทกรรมของชาวบ้านจะสามารถช่วงชิงวาทกรรมของรัฐได้ จะต้องมียุทธศาสตร์บางประการที่เอื้ออำนวยต่อการช่วงชิงวาทกรรม ในกรณีของการจัดการป่านั้นยุทธศาสตร์บางประการ ที่อาจจะถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการช่วงชิงวาทกรรมของรัฐของชาวบ้านจากรัฐ (Fairclough.1992 : 85-86) ก็คือ

1. วาทกรรมการจัดการป่าไม้ของรัฐที่ผ่านมา เกิดข้อบกพร่องและก่อให้เกิดปัญหามากมายระหว่างรัฐกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่า คือ ในวาทกรรมการจัดการป่าของรัฐที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าวาทกรรมนี้ จะสร้างให้รัฐมีอำนาจในการจัดการป่าได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากวาทกรรมของรัฐได้สะท้อนให้เห็นข้อบกพร่องของวาทกรรมรัฐ คือ ในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีป่าไม้เหลือเพียงร้อยละ 53 และลดลงเหลือเพียงร้อยละ 43 ในปี พ.ศ. 2510 ร้อยละ 38 ในปี พ.ศ. 2519 และร้อยละ 34 ในปี พ.ศ. 2521 ตามลำดับ ซึ่งพื้นที่ป่าที่ลดลงเฉพาะช่วงระยะปี พ.ศ. 2504-2521 มีจำนวนถึง 337,891 ไร่ หรือร้อยละ 19 ของเนื้อที่ประเทศทีเดียว (อรรพรรณ คุณเจริญ. 2535 : 182-185) ใน

ขณะเดียวกัน วาทกรรมการจัดการป่าไม้ของรัฐก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาของการบุกรุกป่าการควบคุมพื้นที่ป่า การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และยังคงให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่ากับรัฐด้วย ดังนั้น เมื่อวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่าเกิดปัญหขึ้น จึงเป็นการเปิดโอกาสให้วาทกรรมการจัดการป่าของประชาชนเข้าช่วงชิงวาทกรรมของรัฐได้

2. ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ได้เกิดขบวนการเรียกร้องเคลื่อนไหวของประชาชนธรรมดามากมายในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในซีกโลกตะวันตก ซึ่งถือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนทางสังคมรูปแบบใหม่ (the new social movements) ที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อคุณค่าที่เป็นความต้องการและความสำเร็จของชนชั้นกลางใหม่ (Offe.1985 : 849-850) การเคลื่อนไหวนี้ได้ขยายแนวความคิดออกไปอย่างกว้างขวาง และขยายไปสู่การเคลื่อนไหวของประชาชนในประเทศโลกที่ 3 ที่เรียกว่าประชาชนในระดับรากหญ้า (Grassroots) (Escobar. 1992 : 411-434) กระแสการเคลื่อนไหวนี้กลายเป็นกระแสหนึ่งที่ผลักดัน ให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการเรียกร้อง/เคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน เพื่อเรียกร้องสิทธิ/เสรีภาพของประชาชนในระบบการเมืองนั้น และกระแสการเรียกร้องของประชาชนในระดับรากหญ้านี้ก็เริ่มหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทย จนสร้างความตื่นตัวให้กับประชาชนโดยทั่วไป จนเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเรียกร้องสิทธิต่างๆของการเมืองภาคประชาชนในประเทศไทย

3. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 และเป็นรัฐธรรมนูญที่ถือว่าการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางการเมืองของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เป็นรัฐธรรมนูญที่ถูกเรียกว่า รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน เพราะเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการกำหนดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการกำหนดให้มืองค์กรอิสระหลายองค์กรที่ทำหน้าที่ในการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล และการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน เช่น ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐบาล คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ศาลปกครอง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน เป็นต้น องค์กรอิสระเหล่านี้ มีได้อยู่ในอาณัติของรัฐบาลจึงสามารถตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลได้อย่างเต็มที่ ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ มีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งวุฒิสภา ซึ่งแต่เดิมเป็นสภาที่ถูกแต่งตั้งโดยรัฐบาล จึงทำงานสนับสนุนการทำงานของรัฐบาล หรือที่เรียกว่าสภารายาง แต่เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้มีการเลือกตั้งวุฒิสภา วุฒิสภาที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนโดยตรงจึงสามารถทำงานอย่างอิสระและตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลได้มากกว่าวุฒิสภาที่ผ่านมา จึงทำให้ระบบการทำงานของรัฐบาล เป็นไปอย่างถ่วงดุลและเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดผลดีสำหรับประชาชนในประเทศไทยด้วย

4. เงื่อนไขประการสุดท้ายที่อาจถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่ง ที่เอื้ออำนวยต่อการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้านคือ กระแสของแนวความคิดในการศึกษาของนักวิชาการที่สำคัญในประเทศหลายคนที่มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการศึกษา โดยมีการศึกษาชุมชนในลักษณะของการดำรงอยู่

ของชุมชน แนวคิดในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่มาได้หลายชั่วอายุคน การแสวงหาชาวบ้านที่มีความรู้ ที่เรียกกันว่าเป็น "ปราชญ์ชาวบ้าน" ตลอดจนกระแสของการศึกษาแนวคิดเรื่องของ "สิทธิชุมชน" กระบวนการศึกษานี้ได้ก่อให้เกิดกระบวนการทัศนียภาพหนึ่งในการศึกษาเรื่องของชาวบ้านและชุมชน และเป็นการเปิดโอกาสหรือเวทีสำคัญที่ชาวบ้านสามารถแสดงแนวคิดในการดำรงชีวิตและปัญหาที่เกิดขึ้น ให้สังคมได้มีโอกาสรับรู้มากขึ้นจนเกิดกระแสการยอมรับในสิทธิของชาวชนบทมากขึ้นในสังคม

จึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้าน เป็นสิ่งสำคัญที่ชาวบ้านต้องกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการดำรงชีวิตในพื้นที่ป่าอย่างชอบธรรม และเป็นการแสดงให้เห็นว่า การจัดการป่าของรัฐที่ผ่านมาเกิดข้อบกพร่องและปัญหาต่างๆหลายประการ แต่อย่างไรก็ตามการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้านจะเกิดผลสำเร็จในการช่วงชิงวาทกรรมของรัฐได้ จำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างวาทกรรมที่เข้มแข็งและมีเงื่อนไขต่างๆที่จะเอื้ออำนวยในการช่วงชิงวาทกรรมนั้น โอกาสความสำเร็จก็จะมีมากขึ้นตามมา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม ป่ามิใช่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์แต่เป็นพื้นที่ที่ถูกให้ความหมายได้ตามอุดมการณ์ของผู้ที่ช่วงชิงการให้ความหมายได้ ดังนั้นความหมายของป่าจึงเปลี่ยนแปลงไปตามการช่วงชิงในการให้ความหมาย ป่าจึงเป็นเวทีของการแย่งชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชาวบ้าน โดยกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่า ที่เป็นที่มาของอำนาจผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ตั้งแต่การสร้างความรู้ การสร้างสถาบัน และการกำหนดกฎเกณฑ์วินัย ดังนั้นกรอบแนวคิดในการวิจัยของการศึกษานี้ จึงมีแนวทางในการวิเคราะห์ตั้งแต่การดำรงอยู่ชาวบ้านกับป่าในช่วงก่อนที่รัฐจะเข้ามาจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ตามความต้องการของรัฐ ซึ่งจะมีอุดมการณ์และความเชื่อในการจัดการป่าตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิม การวิเคราะห์จะมุ่งศึกษาถึงความรู้และการจัดระเบียบของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับป่า ไม่ว่าจะเป็นการผลิตพื้นที่ป่าในความหมายของชาวบ้านว่ามีความหมายอย่างไร และความหมายนี้ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของป่าเป็นอย่างไร ชาวบ้านมีการสร้างสถาบันของชุมชนในการดูแลรักษาป่าหรือไม่/อย่างไร รวมตลอดไปถึงกระบวนการในการกำหนดกฎเกณฑ์วินัยและระเบียบข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ

กรอบแนวคิดในประเด็นต่อมา จะเป็นการวิเคราะห์กระบวนการการผลิตความหมายของพื้นที่ป่าของรัฐ และการใช้กระบวนการทางวาทกรรมของรัฐในการช่วงชิงพื้นที่ป่าจากชาวบ้านว่ามีกระบวนการอย่างไร เพราะความหมายของการผลิตพื้นที่ป่า คือ การควบคุม (control) หรือการครอบงำ (domination) ของอำนาจในการจัดการป่า ดังนั้นเมื่อรัฐจะผลิตพื้นที่ป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม

ปากก็จะถูกผลิตให้มีความหมายตามที่รัฐกำหนด เพื่อสนองตอบต่อเป้าหมายและอุดมการณ์ของรัฐในการพัฒนาประเทศ การวิเคราะห์จึงเป็นการศึกษากระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ตั้งแต่กระบวนการสร้างความรู้ ไปสู่กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของป่าตามความต้องการของรัฐ กระบวนการจัดระเบียบใหม่ในการจัดการป่า การสร้างสถาบันและกฎเกณฑ์วินัยในการจัดการป่า จนทำให้อำนาจรัฐในการจัดการป่ามีความชอบธรรม และทำให้อุดมการณ์ในการจัดการป่าเดิมที่ชาวบ้านกระทำอยู่ทั้งความหมาย ความรู้ และอำนาจของชุมชนต้องกลายเป็นอื่นไป

เมื่อเป็นเช่นนี้ กรอบแนวคิดการวิจัยในประเด็นต่อมาก็คือ การวิเคราะห์กระบวนการสร้างวาทกรรมของชาวบ้านเพื่อช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ โดยการสร้างและนำเสนอวาทกรรมใหม่ที่เป็นวาทกรรมของชาวบ้าน ผ่านกระบวนการก่อรูปของวาทกรรมอย่างเป็นระบบเช่นเดียวกับกระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นความพยายามในการสร้างความรู้ในการจัดการป่าของชุมชนขึ้นมาใหม่ การตั้งสถาบันของชุมชนในการจัดการและดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า การอนุรักษ์ป่า ตลอดจนการสร้างกฎเกณฑ์วินัยในการจัดการป่าของชุมชน รวมไปถึงกระบวนการกระจาย (distribution) วาทกรรมชุมชนให้เกิดการยอมรับโดยทั่วไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดลักษณะของการบริโภควาทกรรมใหม่ (consumption) ของชาวบ้านต่อสาธารณชนทั่วไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น ทั้งนี้การก่อรูปของกระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้านนั้น นอกจากจะต้องมีกระบวนการที่เข้มแข็งแล้ว จะต้องมีความเชื่อมโยงที่เชื่อมอำนาจต่อช่วงชิงวาทกรรม ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขที่เกิดจากปัญหาวาทกรรมการจัดการป่าของรัฐ การตื่นตัวของกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่เมื่อ วันที่ 11 ตุลาคม 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพมากขึ้น กว่ารัฐธรรมนูญที่ผ่านมา รวมตลอดไปถึงกระแสการเปลี่ยนแนวคิดในการศึกษาชุมชนของนักวิชาการต่างๆ ที่กลับมาให้ความสนใจต่อภูมิปัญญาชาวบ้านและเรื่องของสิทธิชุมชน ที่ทุกประเด็นต่างก็เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่เชื่อมอำนาจต่อวาทกรรมของชาวบ้าน ดังนั้นการศึกษาในประเด็นนี้จึงจะวิเคราะห์รวมถึงประสิทธิผลในการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้านว่า ภายใต้กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมที่ชาวบ้านสร้างขึ้นตลอดจนเงื่อนไขต่างๆ ที่เชื่อมอำนาจนั้น ได้ส่งผลในการสั่นคลอนวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐได้มากน้อยเพียงใด และส่งผลกระทบอย่างไรต่อสถานการณ์ของชุมชนในการจัดการป่า

การศึกษาตามกรอบแนวคิดที่กล่าวมา จะนำไปสู่ความเข้าใจกระบวนการในการผลิตความหมายของพื้นที่ในการจัดการป่าตามอุดมการณ์เดิมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่า ไปสู่กระบวนการผลิตความหมายพื้นที่ป่าของรัฐตามอุดมการณ์ของรัฐ ผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่า ซึ่งเป็นกระบวนการที่แยบยลและมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบจนทำให้อำนาจรัฐมีความเข้มแข็ง และกลายเป็นความชอบธรรมในการจัดการป่า นอกจากนี้ การศึกษาจะสะท้อนให้เห็นความพยายามของชาวบ้านในการที่จะได้ตอบ/ขัดขวางวาทกรรมของรัฐ โดยการช่วงชิงการผลิตความหมายของพื้นที่ขึ้นมาใหม่ผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นว่าการผลิตความหมาย

ของพื้นที่ป่า และการใช้วาทกรรมของรัฐในการจัดการพื้นที่ป่าที่ผ่านมา ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรป่าเป็นจำนวนมาก และส่งผลต่อความเดือดร้อนของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่ามาเป็นเวลานาน การสร้างวาทกรรมใหม่ของชาวบ้านจึงเป็นการนำเสนอวาทกรรมของชุมชนเพื่อชี้ให้เห็นว่า คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ ชาวบ้านมิใช่ผู้ทำลายป่า หากแต่การผลิตความหมายพื้นที่ป่าของรัฐและการสร้างความรู้ในอัตลักษณ์ของป่าผ่านกระบวนการทางวาทกรรมของรัฐต่างหาก ที่ทำให้ทรัพยากรป่าถูกทำลายไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ต้องการศึกษาปัญหาของป่าในอีกมุมมองหนึ่ง คือมิได้ศึกษาป่าในความหมายของการเป็นป่าเชิงภูมิศาสตร์แบบเดิมที่ผ่านมา ที่ส่งผลไปถึงการมองภาพของป่าเฉพาะในเชิงของกายภาพเท่านั้น ทำให้แนวทางในการจัดการป่าของรัฐที่ผ่านมาและปัญหาที่เกิดขึ้นมีมุมมองที่จำกัด แต่การศึกษาป่าในงานนี้ เป็นการศึกษาป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่สามารถสร้างหรือผลิตขึ้นมาได้ ความหมายของป่าจึงไม่แน่นอน แต่ป่าจะมีความหมายอย่างไรขึ้นอยู่กับความสามารถของฝ่ายต่างๆ ในเวทีของการช่วงชิงการให้ความหมาย (signify) ของป่า โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบัน ป่าเป็นเวทีของการช่วงชิงในการให้ความหมายระหว่างรัฐกับชาวบ้านที่อาศัยดำรงชีวิตอยู่ในเขตพื้นที่ป่า การศึกษานี้เป็นการศึกษาถึง การผลิตพื้นที่ป่า และกระบวนการในการช่วงชิงการสร้างควมหมายให้กับป่าของรัฐและชาวบ้านโดยใช้กลไกของกระบวนการสร้างวาทกรรมเป็นเครื่องมือในการผลิตพื้นที่ป่า ผ่านกระบวนการสร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ในการสร้างความรู้ในการจัดการป่า ไปสู่การจัดระเบียบใหม่ของการจัดการป่า โดยกระบวนการของการสร้างสถาบันและกฎเกณฑ์วินัยในการจัดการป่า บนเวทีของการช่วงชิงการนิยาม/การสร้างควมหมายในการผลิตพื้นที่ป่าระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถสะท้อนถึงฐานคิดในกระบวนการผลิตพื้นที่ป่าของรัฐ ผ่านการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่า และกระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้าน การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อเผยและคลี่คลายให้เห็นถึงความแยบยลของกระบวนการใช้อำนาจของวาทกรรมที่เข้ามาครอบงำกระบวนการจัดการป่าของชาวบ้าน ในรูปแบบของความรู้ในการจัดการป่าของรัฐ จนทำให้ความรู้ของชาวบ้านที่ดำรงอยู่ต้องกลายเป็นอื่น จนชาวบ้านจำเป็นที่ต้องต่อสู้/ช่วงชิงกับวาทกรรมของรัฐ โดยการสร้างวาทกรรมของชุมชนขึ้นมาใหม่ การวิเคราะห์วาทกรรมจึงต้องวิเคราะห์ด้วยมุมมองที่หลากหลาย เพื่อให้เห็นความซับซ้อนของกระบวนการที่เกิดขึ้นและนำไปสู่คำตอบของวัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยมีประเด็นสำคัญของการวิเคราะห์ดังนี้

1. การวิเคราะห์กระบวนการผลิต/สถาปนาพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นการสืบค้นการผลิต/สถาปนาพื้นที่ป่าของชุมชนก่อนที่รัฐจะเข้ามาจัดการป่าเพื่อใช้ประโยชน์ตามอุดมการณ์ของรัฐ และเป็นการชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงของการผลิตควมหมายของพื้นที่ป่า ไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของป่าตามอุดมการณ์ของชาวบ้าน รวมไปถึงวิธีการที่ชาวบ้านใช้ในการอ้างความเป็นอัตลักษณ์ของป่าในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการผลิตซ้ำผ่านสมาชิกของชุมชนหลายรุ่น การกำหนดให้มีสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ จารีต ประเพณีในการจัดการป่า การวิเคราะห์ในประเด็นนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเป็นบางส่วน แต่

ข้อมูลส่วนใหญ่จะได้รับการเก็บข้อมูลภาคสนาม (field) ผ่านการสัมภาษณ์ระดับลึก (indepth interview)

2. การวิเคราะห์กระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐ เพื่อผลิตความหมายของพื้นที่ในการจัดการป่า ให้เป็นไปตามเป้าหมายและอุดมการณ์ของรัฐ เป็นการวิเคราะห์ความแยบยลของการใช้อำนาจของรัฐในการเข้ามาแย่งชิงพื้นที่ป่าจากชาวบ้านไปเป็นของรัฐ โดยคลี่คลายให้เห็นอุดมการณ์ในการจัดการป่าของรัฐ ไปสู่กระบวนการผลิตความหมายของพื้นที่ป่าและกระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐ การจัดระเบียบใหม่ในการใช้ประโยชน์จากป่า ผ่านการสร้างสถาบันทั้งสถาบันที่ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำความรู้ในการจัดการป่า และสถาบันที่กำกับดูแลและควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า โดยการอาศัยอำนาจของการเป็นรัฐในการกำหนดกฎเกณฑ์วินัยต่างๆ ในลักษณะของกฎหมายเป็นกรอบในการจัดการป่า ทำให้ความถูกต้องชอบธรรมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าต้องถูกแบ่งแยกและกลายเป็นอื่น การวิเคราะห์ในประเด็นนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร เพื่อสืบค้นไปถึงเบื้องหลังอุดมการณ์ของรัฐในการจัดการป่า การสร้างสถาบันในการให้ความรู้ในการจัดการป่า คือ โรงเรียนป่าไม้แพร่ และคณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตลอดจนสืบค้นไปถึงเบื้องหลังของการกำหนดกฎเกณฑ์วินัยในการจัดการป่าในลักษณะของกฎหมายป่าไม้ต่างๆที่รัฐสร้างขึ้นในการจัดการป่า นอกจากการศึกษาจากเอกสารแล้ว การศึกษาในประเด็นนี้ ก็มีความจำเป็นในการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้บริหาร หรือผู้ปฏิบัติงานด้านป่าไม้ของรัฐ เพื่อเป็นการสะท้อนภาพและแนวคิดตลอดจนอุดมการณ์เบื้องหลังในการจัดการป่าของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่า ในส่วนการวิเคราะห์ความเป็นอื่นเป็นการศึกษาภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของรัฐ ที่ส่งผลกระทบต่อความหมายของป่าและอำนาจในการจัดการป่าที่ดำรงอยู่ในชุมชน ทั้งนี้ได้ใช้การเก็บข้อมูลเอกสารบางส่วนและข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์

3. การวิเคราะห์กระบวนการสร้างวาทกรรมของชุมชนเพื่อช่วงชิงวาทกรรมของรัฐ เป็นวิธีการดำเนินการวิจัย เพื่อเผยให้เห็นกระบวนการในการสร้างวาทกรรมใหม่เพื่อช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ทั้งนี้วาทกรรมของชุมชนที่สร้างขึ้นจะประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการช่วงชิงที่ไม่น้อยกว่าวาทกรรมของรัฐ ขณะเดียวกันก็ต้องมีเงื่อนไขที่จะเอื้ออำนวยต่อวาทกรรมของชาวบ้านด้วย เช่น เงื่อนไขของปัญหาวาทกรรมรัฐที่เกิดขึ้น กระแสการตื่นตัวของการเมืองภาคประชาชน การมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ รวมไปถึงเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของนักวิชาการในการศึกษาเรื่องชุมชนชนบท เป็นต้น การวิเคราะห์ในประเด็นนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ระดับลึกกับชาวบ้านที่ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ที่จะเป็

พื้นที่ของการศึกษา (field)

ความสำคัญของพื้นที่ในการศึกษา คือ การเลือกพื้นที่ซึ่งสามารถสะท้อนปัญหาของการศึกษาได้อย่างเหมาะสม และสามารถตอบปัญหาการวิจัยที่ต้องการได้ การศึกษานี้จึงได้เลือกพื้นที่ซึ่งมีความเป็นป่าที่มีชุมชนอยู่อาศัยมาเป็นเวลายาวนาน และต่อมาได้ถูกกระบวนการจัดการป่าของรัฐเข้ามากระทำ โดยชุมชนพยายามที่จะได้ตอบ/ขัดขึ้นการจัดการป่าของรัฐ ด้วยการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าแบบชุมชนขึ้นมาใหม่ เพื่อชี้ชวนให้เห็นความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าและการอนุรักษ์ป่า ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่เพื่อใช้เป็นสนามในการศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา โดยเลือกพื้นที่ที่ยังคงมีสภาพบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าในเขตอำเภอบึงอภัยและอำเภอด่านช้าง ได้ทำการสำรวจพื้นที่ในหลายหมู่บ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยผลสรุปของการเลือกพื้นที่ของการศึกษานี้ จึงได้เลือกพื้นที่บ้านท่าจำปา ตำบลวังจันทน์ อำเภอด่านช้าง จังหวัดนครราชสีมา เป็นพื้นที่ในการศึกษา เนื่องจากพื้นที่ของอำเภอด่านช้างนี้ เป็นพื้นที่ที่เป็นรอยต่อระหว่างภาคอีสานกับภาคตะวันออก คืออำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี เป็นเขตที่มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีพื้นที่เป็นพื้นที่ภูเขาและที่ลาดชันร้อยละ 55.8 ของพื้นที่ทั้งหมด และเป็นพื้นที่ที่เป็นเนินเขา 40.5 ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ได้รับการประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าของรัฐ และมีชาวบ้านอยู่อาศัยมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งต่อมาต้องได้รับผลกระทบจากกระบวนการผลิตพื้นที่ในการจัดการป่าของรัฐ เข้ามากระทำผ่านการให้สัมปทานป่าในเขตพื้นที่ และส่งผลกระทบอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จนชาวบ้านต้องแสวงหาวิธีการในการโต้ตอบการกระทำของรัฐ ผ่านการสร้างวาทกรรมอีกชุดหนึ่งที่เป็นวาทกรรมของชาวบ้านในการจัดการป่า เพื่อดำรงไว้ซึ่งสิทธิในการอยู่อาศัยร่วมกับป่าอย่างชอบธรรม ในบ้านหมู่ 2 ตำบลวังจันทน์ ที่จะใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษานี้ เกานำคนหนึ่งของชาวบ้านได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่า

“ต้นไม้ก็เป็นต้นไม้ในพื้นที่ ที่เราอยู่กันมานานแล้ว ถึงแม้เราจะไม่มียกย่องสิทธิในพื้นที่แต่เราก็มีความหวงแหนในต้นไม้ และดูแลรักษาเป็นอย่างดี แต่อยู่มาวันหนึ่งก็มีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาพร้อมกับนายทุน เข้ามาตัดต้นไม้ของเรา เราก็ไม่รู้จะทำอย่างไรได้แต่ยืนมองเขามาตัดต้นไม้ไปอย่างเสียดย ไม้ที่ตัดไปก็เป็นไม้ใหญ่ๆ ทั้งนั้น”

สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านเริ่มที่จะรวมกลุ่มกันเพื่อที่จะต่อสู้การจัดการป่าของรัฐด้วยวิธีการต่างๆ จนปัจจุบันบ้านท่าจำปา ตำบลวังจันทน์ มีพื้นที่ที่จัดไว้เป็นป่าสงวนของชุมชนประมาณ 339 ไร่ 25 ตารางวา เป็นป่าที่ชาวบ้านเข้ามาจัดการกันเองโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใด อีกทั้งยังปฏิเสธการช่วยเหลือของหน่วยงานบางแห่งทั้งภาครัฐและเอกชนที่จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ซึ่งชาวบ้านพิจารณาแล้วว่าเป็นการช่วยเหลือที่ฉาบฉวยและเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของหน่วยงานอื่นมากกว่าชุมชน ในการจัดการจัดการป่าของชุมชน ชาวบ้านได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า โดยแบ่งเป็นการใช้ประโยชน์ของคนในหมู่บ้านและการใช้ประโยชน์ของคนต่างหมู่บ้าน และยังมีกฎเกณฑ์วินัยชุมชน

หากพบว่ามีกรรณกรรทำลายป่าหรือกระทําผิดกฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนดไว้ ก็จะมีการกำหนดโทษโดยชุมชนตามระดับของความหนักเบาของการกระทําที่เกิดขึ้น และหากยังมีการละเมิดอีกชาวบ้านก็จะจับกุมส่งให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีต่อไป นอกจากนั้นประสบการณ์ที่ผ่านมายังสอนให้ชาวบ้านรู้จักที่แสวงหาความร่วมมือกับองค์กรเอกชนรวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนต่างๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชน และเป็นพลังในการต่อรองอำนาจกับรัฐด้วย บ้านท่าจำปา ตำบลวังจันทน์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา เป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่ค่อนข้างสอดคล้องกับการศึกษาวิจัย จึงถูกเลือกเป็นพื้นที่ภาคสนามในการศึกษาของการวิจัยครั้งนี้

การเข้าสู่สนาม

ในการเข้าหมู่บ้านครั้งแรก ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลเบื้องต้นเพื่อพิจารณาเลือกหมู่บ้าน และได้ประมวลสรุปข้อมูลเบื้องต้น แล้วได้เลือกหมู่บ้านท่าจำปาในการศึกษาตามกรอบทฤษฎี (theoretical framework) เพราะเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ป่าชุมชนที่สมบูรณ์มาก และผ่านกระบวนการต่อสู้ในการจัดการป่าชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน ในการเข้าสู่หมู่บ้านครั้งแรกได้รับการอนุเคราะห์จากนายอำเภอวังน้ำเขียวให้เจ้าหน้าที่ของอำเภอพาไปพบผู้ใหญ่บ้าน คือผู้ใหญ่ชั้น ที่เป็นทั้งผู้ใหญ่บ้านและถือเป็นผู้อาวุโสท่านหนึ่งของหมู่บ้าน โดยได้จัดเตรียมแนวคำถามเบื้องต้น (guideline) ตามกรอบทฤษฎีที่ทำไว้ไปใช้ในการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผู้ใหญ่ได้พาไปพบกับลุงพร้อม ผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้เป็นหลังที่สอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 รองจากสามีของป้าจันทร์ซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว ลุงพร้อมเป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก โดยชาวบ้านจะให้เกียรติยกย่องว่าเป็น "คนโต" ของหมู่บ้าน ปัจจุบันลุงพร้อมอายุ 67 ปี ยังมีสุขภาพที่แข็งแรง สามารถจดจำสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านในอดีตได้อย่างค่อนข้างละเอียด และมีความภาคภูมิใจในการที่ได้เสาะถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านในอดีตที่ผ่านมา ที่ตัวของลุงพร้อมเองก็เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างประวัติศาสตร์นั้น การได้พูดคุยกับลุงพร้อมและผู้ใหญ่ชั้นในครั้งนี้ ทำให้ได้ข้อมูลและเข้าใจสภาพของหมู่บ้านมากขึ้น จนสามารถนำมาปรับปรุงแนวคำถามให้ชัดเจนขึ้นจากเดิมที่สร้างจากกรอบทฤษฎีแต่เพียงอย่างเดียว เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการศึกษา และสามารถสะท้อนแนวคิดต่างๆออกมา เพื่อสามารถนำไปเป็นข้อมูลในการวิจัยต่อไป นอกจากนั้นการเข้าไปในหมู่บ้านครั้งนี้ได้มีการนัดหมายผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ซึ่งจะเป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุดในการให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ที่ศึกษา ใช้การเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) (Strauss and Corbin.1990 : 176-193) ซึ่งได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักตามกรอบคิดที่สร้างขึ้น

เมื่อการจัดทำแนวคำถามสำหรับการจัดเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จึงกำหนดแผนการในการเดินทางไปเก็บข้อมูลร่วมกับนักวิจัยผู้ช่วย โดยมีแผนปฏิบัติการเก็บข้อมูลที่ต้องแบ่งแยกหน้าที่การทำงาน

ของผู้วิจัยและนักวิจัยผู้ช่วย เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างครบถ้วนและสามารถใช้ห้วงระยะเวลาของการเก็บข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การเก็บข้อมูลใช้เทคนิควิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) ตามแนวคำถาม (guideline) ที่พัฒนามาจากวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยซึ่งจะมีลักษณะรูปแบบของคำถามที่ไม่เป็นทางการ และเปิดโอกาสให้ผู้ถูกถามได้แสดงความคิดเห็นหรือบอกเล่าประสบการณ์ต่างๆได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้การสัมภาษณ์ระดับลึกจะอาศัยการบันทึกเสียงและการจดบันทึกเป็นเครื่องมือที่สำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและถือเป็นการเก็บข้อมูลที่มีความเคร่งครัด เพื่อให้เกิดผลต่อการประมวลผลข้อมูลที่เหมาะสม ทั้งนี้แนวคำถามได้จัดทำเป็น 5 ชุด เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน คือ

ชุดที่ 1 เป็นแนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลของประวัติความเป็นมาในอดีตของหมู่บ้านจนปัจจุบัน รวมไปถึงกระบวนการในการต่อสู้ของชาวบ้านจากการจัดการป่าของรัฐ ผู้อาวุโสเหล่านี้เป็นผู้ที่เปรียบเสมือน "คนโต" ของหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและรู้ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเป็นอย่างดี การสัมภาษณ์จากประสบการณ์จึงต้องการความหลากหลายของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกันและเกิดประโยชน์ต่อการศึกษา

ชุดที่ 2 เป็นแนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ชาวบ้านทั่วไป คนกลุ่มนี้จะไม่เน้นที่ประวัติของหมู่บ้าน เพราะจะเป็นคนรุ่นต่อมาที่เข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน บางคนก็เป็นลูกหลานของผู้อาวุโส คนกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลในกระบวนการต่อสู้กับวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐที่เข้ามากระทำต่อชาวบ้าน จนทำให้ชาวบ้านสามารถสร้างป่าชุมชนให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านได้ และเป็นแกนนำของชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าจำปา และคณะกรรมการป่าชุมชน ที่เป็นหลักสำคัญในการต่อต้านการจัดการป่าของรัฐ รวมไปถึงกลุ่มเยาวชนที่สืบสานการจัดการป่าชุมชนต่อมา

ชุดที่ 3 เป็นแนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ข้าราชการที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่า ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการป่าไม้ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ข้าราชการอำเภอในพื้นที่ โดยคนกลุ่มนี้จะเป็นผู้ให้ข้อมูลในกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ทั้งนี้ข้อมูลอีกส่วนหนึ่งในประเด็นนี้จะเป็นข้อมูลที่ได้อาจการวิเคราะห์จากเอกสาร ข้อมูลประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อกฎหมายในการจัดการป่าของรัฐ นโยบายในการจัดการป่าไม้ของรัฐที่ผ่านมาทั้งหมด รวมไปถึงข้อมูลเอกสารที่เป็นหลักสูตรในการศึกษาของคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อสืบค้นถึงอุดมการณ์ในการให้การศึกษารัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าของรัฐ เพื่อตอบสนองอุดมการณ์รัฐในการใช้ประโยชน์จากป่า

ชุดที่ 4 เป็นแนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์องค์กรเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้ และเข้ามามีส่วนในการให้การสนับสนุนการจัดการป่าของชาวบ้าน รวมไปถึงองค์กรเอกชนอื่นที่เข้ามาศึกษาการจัดการป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์ เพื่อศึกษาแนวคิดขององค์กรเอกชนนั้นกับการจัดการป่าไม้ของรัฐและการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน

ชุดที่ 5 เป็นแนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ตำรวจ ที่ถือเป็นสถาบันที่เป็นองค์กรของรัฐที่เข้ามาดูแล และควบคุมการจัดการป่าไม้ ให้เป็นไปตามกฎหมายที่รัฐเป็นผู้กำหนด ทั้งนี้ตำรวจจะเป็นส่วนหนึ่งของ ความแยบยลในกระบวนการของวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นชาวบ้านนั้น ในครั้งแรกกำหนดไว้ที่จำนวน 30 คน แต่เมื่อเก็บข้อมูลจริงและมีการประมวลผลข้อมูลเบื้องต้น พบว่าจำนวนข้อมูลของชาวบ้านจำนวน 16 คนที่จัดเก็บ มีการสัมภาษณ์จนได้แบบแผนที่ดี และสามารถสรุปเป็นข้อมูลหลักได้ จากนั้นจึงได้จัดเก็บข้อมูลใน ส่วนของส่วนราชการจำนวน 8 คน สำหรับข้อมูลที่เป็นส่วนของรัฐและข้าราชการนั้น ส่วนที่เป็นข้อมูล ส่วนใหญ่ ให้ข้อมูลจากเอกสารที่เป็นประวัติการจัดการป่าของรัฐและข้อกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นหลักที่ สำคัญด้วย ในส่วนองค์กรอิสระก็จะเป็นข้อมูลของแนวความคิดอื่นที่แตกต่างออกไปมีจำนวน 2 คน รวม ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ได้จัดเก็บทั้งสิ้น 26 คน

* การวิเคราะห์ข้อมูล

① การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์กระบวนการซึ่งความหมายของพื้นที่ป่า ข้อมูลจะได้มาจาก เอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ② โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะถูกเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการจดบันทึกและแถบบันทึกเสียง จากนั้นจึงนำมาถอดความคำต่อคำ เพื่อค้นหาตัวบท (text) ซึ่งเป็นผลผลิตของสังคมมาใช้ในการวิเคราะห์เบื้องต้น จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ตัวบท เพื่อให้เห็นการ สร้างความหมายและลักษณะของตัวบท ตลอดจนเพื่อให้เห็นองค์ประกอบ/รายละเอียดของภาคปฏิบัติ การของวาทกรรม ที่เป็นกระบวนการในการสร้างอัตลักษณ์หรือความหมายของการจัดการป่า ในช่วง ต่างๆ (Fairclough. 1992 : 199) ทั้งนี้ในส่วนแรกของการศึกษา จะเป็นช่วงของกระบวนการในการ สร้างวาทกรรมของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า เป็นการสร้างอัตลักษณ์ป่าของชาวบ้าน ข้อมูล ในส่วนนี้จะได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนที่สองที่เป็นกระบวนการที่รัฐเข้ามาชว่ งจัดการป่าของชาวบ้านไปเป็นของรัฐ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ป่าของรัฐ ข้อมูลในส่วนนี้ส่วนหนึ่งจะได้ จากการศึกษาดูเอกสาร ที่เป็นการสืบค้นถึงเบื้องหลังซึ่งเป็นที่มาของกระบวนการจัดการป่าของรัฐ ไม่ว่าจะเป็น เบื้องหลังของแนวคิด การสร้างความรู้ในการจัดการป่าของรัฐ การจัดระเบียบสรรพสิ่งในการ จัดการป่า การสถาปนาสถาบันในการจัดการป่าและการสร้างกฎเกณฑ์วินัยต่างๆ ในรูปของกฎหมายในการ จัดการป่าของรัฐ รวมไปถึงการสัมภาษณ์ระดับลึกในแนวคิดที่จะสะท้อนภาพให้เห็นจากผู้บริหารและเจ้า หน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับป่า องค์กรเอกชนต่างๆ และสำหรับในส่วนที่สามที่เป็นช่วงที่ชาวบ้าน ชว่ งชิงวาทกรรมในการจัดการป่าจากรัฐ โดยการนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชน ข้อมูลส่วนนี้ จะเป็นข้อมูลในส่วนของการสัมภาษณ์ระดับลึกเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ข้อมูลที่น่าไปสู่การวิเคราะห์ด้วยบททั้ง 3 ส่วน ใช้การวิเคราะห์แบบเดียวกัน โดยมโนทัศน์จะสะท้อนให้เห็น กระบวนการในการสร้างความหมาย

ของพื้นที่ป่าของชาวบ้านและรัฐ ผ่านอุดมการณ์ของความรู้และการเผยแพร่ความรู้โดยภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ผ่านอุดมการณ์ทางสังคมที่จะทำหน้าที่ควบคุมวิถีปฏิบัติของสมาชิกในสังคม ให้เป็นไปตามความต้องการ รวมไปถึงภาคปฏิบัติการของวาทกรรมอื่นๆ ที่สะท้อนให้เห็นการสร้างความหมายของพื้นที่ป่าแบบต่างๆ เมื่อได้ตัวบทครบตามความต้องการทั้งสามส่วน จึงจะนำมาประมวลเป็นข้อสรุปของการวิเคราะห์กระบวนการของวาทกรรมเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้างต้น สำหรับการรายงานผลการวิจัยกระทำในรูปของการบรรยายที่เน้นการให้รายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นภาพรวมของปรากฏการณ์และรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเป็นการเปรียบเทียบผลการวิจัยกับทฤษฎีที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม และท้ายที่สุดจะเป็นผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยที่พบจากการศึกษานี้

ตารางที่ 1 : ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants)

ชื่อ	สถานภาพ/บทบาท	เพศ/อายุ
1. ลุงทิม	อดีตผู้ใหญ่บ้าน	ชาย / 73 ปี
2. ลุงพร้อม	ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน	ชาย / 67 ปี
3. ป้าจันทร์	ครอบครัวแรกที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน	หญิง / 60 ปี
4. ส.อ. โก๊ะ	ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน	ชาย / 63 ปี
5. อาจารย์วันชาติ	อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมของหมู่บ้าน	ชาย / 61 ปี
6. ลุงชั้น	ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน	ชาย / 58 ปี
7. หลวงพ่อดม	เจ้าอาวาสวัดท่าจำปา	ชาย / 57 ปี
8. นายโต	อดีตประธานชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าจำปา	ชาย / 50 ปี
9. นายสมบัติ	กรรมการป่าชุมชน	ชาย / 50 ปี
10. นายสกล	อดีตประธานกรรมการป่าชุมชน	ชาย / 48 ปี
11. นางลำพูน	ชาวบ้านท่าจำปา	ชาย / 48 ปี
12. นายบุญเสริม	เลขานุการคณะกรรมการป่าชุมชน	ชาย / 47 ปี
13. นายสมพงษ์	ชาวบ้านท่าจำปา	ชาย / 45 ปี
14. นายอภิพล	กรรมการป่าชุมชน	ชาย / 40 ปี
15. นายสุรพล	นักเรียนมัธยมบ้านท่าจำปา	ชาย / 18 ปี
16. นายสามารถ	นักเรียนมัธยมบ้านท่าจำปา	ชาย / 17 ปี
17. ข้าราชการอำเภอ	นายอำเภอวังน้ำเขียว	ชาย / 47 ปี
18. ข้าราชการอำเภอ	ปลัดอาวุโสอำเภอวังน้ำเขียว	ชาย / 44 ปี
19. ข้าราชการตำรวจ	หัวหน้าสถานีตำรวจภูธรอำเภอวังน้ำเขียว	ชาย / 42 ปี
20. ข้าราชการป่าไม้	ป่าไม้อำเภอวังน้ำเขียว	ชาย / 52 ปี
21. ข้าราชการป่าไม้	นักวิชาการป่าไม้เขตนครราชสีมา	ชาย / 53 ปี
22. ข้าราชการตำรวจ	ผู้กำกับกองบังคับการตำรวจป่าไม้	ชาย / 48 ปี
23. คุณประวิทย์	ข้าราชการกรมป่าไม้	ชาย / 47 ปี
24. ดร. สมเจตต์	ข้าราชการกรมป่าไม้	ชาย / 48 ปี
25. ดร. ทรงศักดิ์	เจ้าหน้าที่องค์กรอิสระ	ชาย / 62 ปี
26. คุณสมโชค	เจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย	ชาย / 44 ปี

บทที่ 4

การสร้างความหมายของพื้นที่ป่าของชุมชน

บริบทของชุมชน

บ้านท่าจำปา เป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลวังจั่น อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา อยู่ห่างจากจังหวัดไปทางทิศใต้ ประมาณ 107 กิโลเมตร และห่างจากที่ตั้งอำเภอประมาณ 35 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีประชากรอาศัยประมาณ 1,100 คน และมีจำนวนครัวเรือนประมาณ 350 ครัวเรือน ประวัติของชุมชนเริ่มมีการเล่าขานกันอย่างต่อเนื่องจากลูกพร้อม ที่ถือว่าเป็นคนโตของชุมชนว่า หากจะนับประวัติ ชุมชนนี้มีมานานแล้ว เคยมีการขุดพบข้าวของเครื่องใช้ของคนโบราณในเขตหมู่บ้าน หากแต่คนรุ่นเก่านั้นอพยพหนีภัยไปหมด เพราะสมัยก่อนหมู่บ้านท่าจำปาเป็นกลุ่มบ้านอยู่กลางป่าลึก การเดินทางใช้การเดินทางด้วยเท้าและเทียมเกวียน ความทึบของป่าทำให้ไม่สามารถมองเห็นแสงตะวัน ใช้เวลาเดินทางจากอำเภอปากช่องอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 2 วัน 2 คืน ประวัติหมู่บ้านเริ่มมานับจริงจิงอีกครั้งเมื่อมีคนรุ่นของลูกพร้อมมาอยู่ ทั้งนี้ท่านเจ้าอาวาสวัดท่าจำปาได้เล่าให้ฟังว่า "หมู่บ้านนี้หากจะนับเริ่มจากการที่หม่อมปรีชญาณกร วรวรรณ ได้ขอสัมปทานพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในบริเวณนี้ประมาณ 3 แสนไร่ ในปี 2498 และได้นำวัวมาเลี้ยงประมาณ 130 ตัว โดยได้จ้างคนเลี้ยง คือ นางจันทร์ และลูกพร้อม เป็น 2 ครอบครัวแรกที่เข้ามาเลี้ยงวัว และอาตมาซึ่งในขณะนั้นยังเป็นฆราวาส มีศักดิ์เป็นหลานป้าจันทร์ ตามเข้ามาช่วยเลี้ยงวัวด้วย" ลูกพร้อมผู้อาวุโสของหมู่บ้านและถือเป็นคนโตของชุมชน ได้เล่าถึงการเลี้ยงวัวของหม่อมปรีชญาณกร วรวรรณ ว่า "วัวที่เลี้ยงทั้งหมดประสบปัญหาส่วนหนึ่งเสียชีวิต อีกส่วนหนึ่งถูกเก็บกีดจนตาย เพราะป่าทึบหนึบมีมาก เลี้ยง 3 - 4 ปี วัวก็เหลือเพียง 40 ตัว หม่อมก็ให้ตัดออกไปขาย ขายเสร็จ ผมไม่มีทางไปเพราะบ้านเดิมอยู่ที่จันทิก อำเภอสีคิ้ว ถูกน้ำท่วมหมดเนื่องจากการสร้างเขื่อนลำตะคอง ประจวบกับผมแต่งงานด้วย จึงอพยพมาจับจองที่ดินที่นี่เป็นบ้านที่สอง รองจากบ้านนางจันทร์ จันทวาส

สภาพป่าในบริเวณหมู่บ้านท่าจำปาในขณะนั้น มีสภาพที่อุดมสมบูรณ์มาก เป็นป่าไม้ประเภทป่าเต็งรังที่มีพันธุ์ไม้ขึ้นมากมายหลายชนิด และสามารถแบ่งออกได้ 3 ระดับตามความรู้ความเข้าใจของชาวบ้าน คือ

1. พันธุ์ไม้สูง ได้แก่ ต้นยาง ชิงชัน ตะเคียน มะค่าโมง มะค่าแต้ มะหาด แสมสาร ชงโค ตั้ว เต็ง รัง ไม้แดง ไทร มะเกลือ หว้า กะบาก มะกอก จั้ว ข่อย จำปาป่า มะขามป้อม ประดู่ กระถินยักษ์ แด้ว กระทุ่ม ส้มเสี้ยว พยุง ระเหว นามระเวียง ส้มจืด มะดุก พลับพลา ฯลฯ

2. พันธุ์ไม้ล่าง ได้แก่ กล้วยไม้ กาฝาก หญ้าเพ็ก ปอขี้ตุ่น สาบเสือ เล็บเหยี่ยว หนามตะครอง ต้นยางสามสิบ และพวกไม้เครือต่างๆ ฯลฯ

3. พวกพืชสมุนไพร ได้แก่ ต้นพังคี่ ข้างกระต๊อบโรง ชะเอม ปลาไหลเผือก กระบูก ส้มป่อย ฉลุกัน สมอ ย่านาง กระเจียว เปราะหอม ฟ้าทะลายโจร ฯลฯ รวมทั้งผักต่างๆ ที่ใช้เป็นอาหาร เช่น ผักติ้ว ผักแด้ม ผักกระโดน ผักหวาน และเห็ดชนิดต่างๆ เช่น เห็ดโคน เห็ดโมก เห็ดกระด้าง เป็นต้น

สำหรับสัตว์ป่าที่พบนั้น มีเป็นจำนวนมาก เช่น ช้าง เสือ หมี กระต๊อบ เก้ง กวาง กระเจง หมูปา ส่วนสัตว์ป่าขนาดเล็กๆ ก็เช่น ไก่ป่า ไก่ฟ้าพระยาตลอด กระต่าย กระรอก กระแต กิ้งก่า แย้ นกและงู ประเภทต่างๆ เป็นต้น

การอพยพของชาวบ้านและการจับจองพื้นที่ดินทำกิน

ถึงแม้ว่าหม่อมปรีชากร วรวรรณ จะเลิกเลี้ยงวัวไปแล้ว แต่ชาวบ้านที่ถูกหม่อมจ้างมาเลี้ยงวฬนั้นกลับมิได้อพยพออกไป แต่ได้มีการสร้างหลักปักฐานอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านท่าจำปาในปัจจุบันและได้เริ่มชักชวนพี่น้องๆ เพื่อนฝูง ให้ทยอยอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้เพิ่มขึ้นด้วยเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์คือมีคลองลำพระเพลิงไหลผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีพื้นที่ลุ่มที่เป็นป่าหญ้าแฝกไว้ทำการเกษตรกรรม มีที่ดอนสำหรับการตั้งบ้านเรือนและการทำพืชไร่ มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีผลให้ภูมิอากาศในบริเวณพื้นที่นี้มีอากาศที่เย็นสบายตลอดทั้งปี ทำให้มีชาวบ้านทยอยอพยพเข้ามาเรื่อยๆ แม้ว่าการอพยพในระยะแรก ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2498-2507 ยังเป็นไปอย่างช้าๆ เนื่องจากจำนวนประชากรของประเทศในขณะนั้นยังมีไม่มากนักและพื้นที่ดินก็ยังมีจำนวนมากอยู่ ชาวบ้านที่อพยพมาส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มาจากอำเภอสีคิ้ว อำเภอพิมาย และอำเภอประทาย และมีลักษณะของการตั้งบ้านเรือน โดยคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อนก็จะจับจองพื้นที่ทำกินใกล้แหล่งน้ำในบริเวณที่ลุ่มไม่ไกลจากที่ตั้งของหมู่บ้าน ส่วนคนที่อพยพเข้ามาภายหลังก็จะจับจองพื้นที่ทำกินที่ไกลจากหมู่บ้านมากขึ้น และอาจจะไกลจากแหล่งน้ำ แต่ก็จะใช้วิธีการขุดบ่อน้ำในพื้นที่ของตน

สำหรับการจับจองที่ดินในยุคแรกของการอพยพเข้ามา จากคำพูดของลุงพร้อมสรุปได้ว่ามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกหากเป็นที่ดินที่มีเจ้าของอยู่ก่อน ก็จะมีการซื้อต่อกันในราคาไร่ละ 5 บาท สำหรับที่ดินที่ยังไม่ถาง และราคาไร่ละ 10 บาทสำหรับที่ดินที่ถางแล้ว ซึ่งดูเหมือนเป็นราคาที่ดินที่ราคาถูกมาก แต่เมื่อพิจารณาในข้อเท็จจริงราคานี้เป็นราคาเมื่อ 40 ปีก่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรแบบพออยู่พอกิน ไม่ค่อยมีรายได้ที่เป็นตัวเงิน ราคาของที่ดินราคานี้จึงเป็นราคาที่สมเหตุสมผลและดำรงอยู่ในหมู่บ้านในเวลานั้น ส่วนการจับจองที่ดินในลักษณะที่สองคือการจับจองที่ดินที่ไม่มีเจ้าของ และเนื่องจากสภาพป่าในขณะนั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก พื้นที่ที่ยังไม่มีผู้จับจองยังมีเป็นจำนวน

มาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนคนที่อพยพเข้ามาในเวลานั้น การจับจองที่ดินจึงจับจองเอากันตามความสามารถของผู้จับจอง ลุงพร้อมพูดถึงเรื่องนี้ว่า “ใครอยากได้พื้นที่ดินเท่าไรก็เอาสะกัดมาปักไว้ หรือบางทีก็ทำเครื่องหมายไว้ เช่นการเอาสีมาทาไว้แล้วกับบอกกัน ตอนนั้นป่านั้นมีมาก ที่ดินก็มาก ใครจะจับจองมากเท่าไรก็ไม่เป็นไร แบ่งปันกัน แต่คำพูดต้องรักษาคำพูดไม่แย้งกัน ถือสิทธิใครสิทธิมัน คนที่มาก่อนก็อยู่ใกล้กับหมู่บ้าน คนที่มาทีหลังก็ได้ที่ไกลออกไปในป่าเรื่อยๆ แล้วแต่จะจับจองกัน” ช่วงนั้นชาวบ้านค่อนข้างรักใคร่ปรองดองกันดีมาก เพราะส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องที่อพยพตามกันเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ที่สำคัญการติดต่อกับภายนอกในช่วงนั้นกระทำได้อาบากมาก ยิ่งทำให้ความสามัคคีของชาวบ้านมีสูงขึ้น เพราะต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งลุงพร้อมได้เล่าเพิ่มเติมว่า “ตอนนั้นจะเดินทางออกไปทางอำเภอปักธงชัยยังเป็นไปไม่ได้เพราะไม่มีทาง จึงต้องออกไปทางอำเภอปากช่องแต่ทางไปก็ลำบากมาก หม่อมแกมีรถจักรยานหนึ่ง เดินทางกันตั้งแต่ตี 5 กว่าจะถึงที่นี้ก็ 6 โมงเย็น ส่วนถ้าเดินกันก็ไม่ใช่น้อยกว่า 2 วัน 2 คืน ผมเองเป็นหนึ่งออกไป 3 ครั้ง เอาละหุง พริก ข้าว ไปขายที่ปากช่อง ไปที่หนึ่งก็จะตุนยา/เกลือ กลับมา”

พื้นฐานของชาวบ้านท่าจำปา ที่ถึงแม้จะมีการอพยพของชาวบ้านจากแหล่งต่างๆ เข้ามาอยู่ในชุมชนก็ตาม แต่เนื่องจากชาวบ้านโดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มาจากอำเภอสีคิ้ว อำเภอประทาย และอำเภอพิมาย ความเกาะเกี่ยวกันทางด้านเชื้อสายจึงมีสูงมาก ดังนั้นสภาพทางสังคมของหมู่บ้าน จึงเป็นสังคมที่ชาวบ้านค่อนข้างจะมีความสามัคคีกันสูงมาก ในส่วนความเชื่อทางศาสนานั้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านจำปาทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ศูนย์กลางทางศาสนาของชุมชน พื้นที่ของวัดถูกกำหนดโดยการวัดพื้นที่ของชุมชน ตั้งแต่การเริ่มตั้งหมู่บ้านแล้ว ประกอบกับท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน เป็นพระนักพัฒนาที่ได้รับการยอมรับและการเคารพจากชาวบ้านสูงมาก วัดจึงกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ลุงเกื้อ ผู้อาวุโสอีกคนหนึ่งของหมู่บ้านพูดถึงเจ้าอาวาสว่า “ท่านเป็นพระนักพัฒนา ท่านรักป่ามาก ใครจะมาทำอะไรกับป่าท่านจะไม่ยอมเด็ดขาด บางวันท่านว่างจากกิจของสงฆ์ ท่านก็จะเข้าป่าของชุมชนไปคอยดูแลต้นไม้” ท่านเจ้าอาวาสมีศักดิ์เป็นหลานป่าจันทร์ ซึ่งเป็นครอบครัวแรกที่เข้ามาอยู่ในชุมชนท่าจำปา จึงเป็นเสมือนคนเก่าคนแก่ของชุมชนเช่นกัน ความเคารพในตัวท่านจึงมีสูงมากขึ้น การพัฒนาต่างๆ ของชุมชนก็ได้อาศัยท่านเจ้าอาวาสเป็นแกนนำที่สำคัญท่านหนึ่ง

ชุมชนท่าจำปา เริ่มมีคนเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่ปี 2498 แต่เพิ่งมีการจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการเมื่อปี 2519 และมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งก็ได้ผู้ใหญ่ทิมเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก การปกครองดูแลในช่วงก่อนหน้าการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ จึงเป็นเรื่องของสังคมในชุมชนที่มีคนโต ซึ่งเป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับ เป็นผู้ดูแลไกล่เกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการจับจองพื้นที่ดินทำกิน แม้ว่าในบางช่วงคนโตจะยอมรับว่ามีพวกเงาในชุมชน แต่ตอนหลังก็ฆ่ากันตายเองจนหมด ป้าแป่ม ผู้อาวุโสครอบครัวแรกที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านพูดถึงเรื่องนี้ว่า

“สมัยก่อนนั้นอำนาจมันอยู่ที่ป็น ไม่ชอบใจกันก็ฆ่ากัน แม้จะมีผู้ใหญ่บ้าน บางทีเจ้าพวกเงาก็มาขอไก่ ขอเหล้าผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่ก็ทำอะไรไม่ได้ บางทีมีการฆ่ากันตาย ผู้ใหญ่บ้าน

ไปแจ้งความอำเภอ กว่าเจ้าหน้าที่จะสอบสวนก็ตั้ง 5-6 วัน จึงจะมา แล้วก็ไม่ค่อยได้อะไร
ระยะหลังพอมีการฆ่ากันตายไม่ค่อยแจ้งกัน"

สาเหตุสำคัญที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองไม่ค่อยได้เข้ามาที่บ้านท่าจำปา เพราะมีความกลัวหลั่นในเรื่อง
พื้นที่การปกครอง กล่าวคือ เดิมบ้านท่าจำปาขึ้นการปกครองกับอำเภอปทุมคงชัย แต่กลับไม่มีเส้นทางการ
คมนาคมไปยังอำเภอ การจะไปอำเภอปทุมคงชัยจะต้องออกไปทางปากช่อง แล้วนั่งรถไปนครราชสีมา
จากนั้นจึงนั่งรถวกกลับมาที่อำเภอปทุมคงชัยอีกครั้ง จึงเป็นระยะทางที่ไกลมาก ดังนั้นเมื่อมีเหตุการณ์
ต่างๆที่เกิดขึ้น จึงมักไม่มีเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้ามาดูแล จนกระทั่งปี 2535 ที่มีการตั้งกิ่งอำเภอวังน้ำเขียว
ขึ้นมาใหม่ และมีการตัดถนนเข้ามาจากอำเภอ ระยะทางจากบ้านท่าจำปากับอำเภอใหม่จึงเหลือเพียง
ประมาณ 35 กิโลเมตร ทำให้อำนาจของบ้านเมืองเข้ามาสู่ชุมชนบ้านท่าจำปาได้อย่างเต็มที่ ปัญหาการ
ติดต่อกับส่วนราชการภายนอกจึงหมดไป

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

ในยุคแรกของการบุกเบิกบ้านท่าจำปา ในช่วงปี 2498 นั้น สภาพป่าของหมู่บ้านยังมีความอุดม
สมบูรณ์ดังที่ลุงทิม อดีตผู้ใหญ่บ้านท่าจำปากล่าวว่า "เดินกันทั้งวันยังไม่เห็นแสงตะวัน" เว้นแต่บริเวณ
ที่ตั้งของบ้านท่าจำปา ที่มีสภาพเป็นป่าหญ้าแผ่ขนาดใหญ่ ที่หม่อมปรีชญาณกร วรวรรณ มาพบ และ
ขอสัมปทานเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการบุกเบิกบ้านท่าจำปาอย่างเป็นทางการ โดย
ครอบครัวของ ป้าแป่ม และลุงพรม ที่มารับจ้างเลี้ยงวัวของหม่อมปรีชญาณกร วรวรรณ จึงถือเป็นคนกลุ่ม
แรกที่เข้ามาสู่บ้านท่าจำปา และทยอยตามกันมาเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นลุงทิม ลุงดำ ลุงเด็น เพื่อแสวงหาที่
ทำกินใหม่ ทั้งนี้เหตุผลของการอพยพเข้ามาหมู่บ้านท่าจำปา จะมีทั้งการอพยพเนื่องจากพื้นที่เดิมถูกน้ำ
ท่วมจากการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำลำตะคอง และการอพยพหนีความแห้งแล้งเพื่อแสวงหาพื้นที่ใหม่ที่อุดม
สมบูรณ์กว่า

การดำรงชีวิตของชาวบ้านในระยะแรกในการก่อตั้งชุมชนบ้านท่าจำปา เนื่องจากชาวบ้านยังมี
ไม่มากนัก การรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการจึงไม่มีความจำเป็น แต่เป็นการอยู่ร่วมกันอย่าง
พึ่งพาอาศัยกันมากกว่า และมีลักษณะของการอยู่ร่วมกันแบบเป็นกลุ่มตามธรรมชาติของมนุษย์ในการ
ดำรงชีวิตร่วมกัน ทั้งนี้การที่ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อพยพมาจากท้องถิ่นเดียวกันคือ อำเภอ
สีคิ้ว อำเภอพิมาย และอำเภอประทาย เป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนนี้มีความสามัคคีกลม
เกลียวกันค่อนข้างสูง การประกอบอาชีพของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ จะมีลักษณะของที่พอยู่พอกินเป็น
หลัก จะเหลือไว้ขายบ้างเพื่อเป็นรายได้ในการซื้อสินค้าอื่นที่จำเป็นมาใช้ในการดำรงชีวิต สำหรับพืชที่
ชาวบ้านปลูกกันในระยะเริ่มแรก ก็คือ ละคร พริกและข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วก็นำไปขายที่อำเภอปาก
ช่อง พืชขายได้ก็จะนำเงินไปซื้อสินค้าจำเป็นคือยาสูบเกลือกลับมายังหมู่บ้าน

ในการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ชาวบ้านจะมีวิถีชีวิตและกระบวนการในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่ป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างด้อยที่ด้อยอาศัย เหมาะสมและไม่ขูดรีดจากธรรมชาติจนมากเกินไป การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่านั้นมิได้เกิดขึ้นบนฐานของความว่างเปล่า หากเกิดจากกระบวนการสั่งสมประสบการณ์และความเข้าใจ ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อเนื่องกันมา จนกลายเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่าขึ้น ระบบความสัมพันธ์นี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการและมีความเชื่อมโยงกัน ป่ามิใช่เป็นเพียงแหล่งทรัพยากรของชาวบ้านเท่านั้น แต่ป่าคือทุกสิ่งของชาวบ้าน หากไม่มีป่าชาวบ้านก็อยู่ไม่ได้ เพราะป่าเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตชาวบ้าน ดังนั้นระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่า จึงเริ่มตั้งแต่ความพยายามของชาวบ้านในการปรับตัวเพื่ออาศัยอยู่กับป่า การเลือกทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยที่ใกล้กับแหล่งน้ำ การจับจองพื้นที่ดินทำกิน การจัดแผนผังของหมู่บ้านโดยการกำหนดเป็นพื้นที่ในส่วนของที่อยู่อาศัยในหมู่บ้าน พื้นที่ทำการเกษตรกรรม พื้นที่เลี้ยงสัตว์ พื้นที่ป่า และพื้นที่สาธารณอื่นๆ การถากถางพื้นที่ป่าเพื่อใช้ในการเพาะปลูกที่จะไม่พยายามตัดไม้ใหญ่ลงหากไม่จำเป็น การจะตัดไม้ใหญ่จะทำเพื่อประโยชน์เฉพาะในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การทำเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เพราะไม้ใหญ่จะเป็นที่มาของความชุ่มชื้นของป่าในชุมชน การหากินกับป่าไม่ว่าจะเป็นการเก็บพืชพรรณต่างๆจากป่า ก็จะเป็นไปอย่างอนุรักษ์ป่า คือการเก็บเพื่อการบริโภคและไม่เก็บจนพืชพรรณต่างๆไม่มีโอกาสขยายพันธุ์ การล่าสัตว์ป่าก็จะไม่ล่าอย่างพร่ำเพรื่อ แต่จะล่ากันเพื่อการบริโภคในชุมชนเท่านั้น นอกจากนั้นการที่หมู่บ้านทำจำปาคือเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอ การรักษาพยาบาลผู้ป่วยเบื้องต้นก็จะใช้สมุนไพรจากธรรมชาติ โดยมีผู้อาวุโสหลายคนในชุมชนมีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ เช่น ลุงพร้อม หลวงพ่อบุญ ถือว่าเป็นหมอยาสมุนไพรของชุมชน ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากป่าจะเป็นไปตามประสบการณ์ของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน หรือที่เรียกกันในหมู่บ้านว่า "คนโต" ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นแบบอย่างให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้ปฏิบัติตาม นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่มีความเชื่อถือในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า และพิธีกรรมที่เป็นความสามัคคีของชาวบ้าน คือ

1. ประเพณีทำบุญเลี้ยงผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่

ในหมู่บ้านทำจำปาคือ จะมีศาลผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่ตั้งอยู่บริเวณต้นไทรติดกับทำนน้ำ ซึ่งแต่เดิมเป็นทำนข้ามลำน้ำที่ใช้เป็นเส้นทางเข้าออกหมู่บ้านในสมัยก่อน การตั้งศาลผีปู่ตานี้ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านในชุมชน เพื่อปกป้องรักษาชาวบ้านในการเดินทางหรือในกรณีที่ต้องเข้าไปหาอาหารในป่า ศาลปู่ตาคือมีลักษณะเป็นศาลไม้ มีเสาสี่เสา ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก รูปทรงของศาลเป็นบ้านขนาดเล็ก ภายในศาลจะมีรูปปั้นตุ๊กตาคนพร้อมบริวารคือ รูปปั้นช้าง ม้า ป่าแป๋มซึ่งเป็นคนแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนทำจำปา และปลูกบ้านอยู่ใกล้ศาลปู่ตาพูดถึงเรื่องผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่ว่า "ผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่คือผีเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาของหมู่บ้าน ชาวบ้านนับถือกันมาตั้งแต่โบราณ เพราะ

เชื่อว่าท่านเป็นผู้คุ้มครองให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ทำให้น้ำท่าบริบูรณ์ พืชผลทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์" ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่จะกระทำกันในช่วงหลังวันสงกรานต์ของทุกปี ชาวบ้านจะร่วมพิธีโดยการนำอาหารคาวหวาน เหล้า ธูปเทียน ดอกไม้ มาเลี้ยงผีปู่ตา เพื่อให้ผีปู่ตาได้คุ้มครองชาวบ้านให้มีความสุขและบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชผลทางการเกษตรจะได้อุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ ลุงพร้อมพูดเสริมว่า "ความเชื่อเรื่องพวกนี้มันก็มีแล้วแต่คนแต่ละคนอย่างผม ผมเชื่อเรื่องพวกนี้ เวลาจะเข้าป่าผมก็จะยกมือไหว้เจ้าที่เจ้าทาง ผีป่าผีภูเขา ให้คุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากสิ่งไม่ดีต่างๆ"

2. ประเพณีทำบุญกลางบ้าน

ประเพณีการทำบุญกลางบ้านนี้ เป็นประเพณีที่ชาวชนบทในพื้นที่ภาคอีสานส่วนใหญ่นิยมกันทำกันมาตั้งแต่โบราณ ที่จะต้องจัดการทำบุญในหมู่บ้านขึ้นปีละอย่างน้อย 1 ครั้ง เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับคนในหมู่บ้าน สำหรับบ้านท่าจำปานั้นจะมีการทำบุญกลางบ้านกันในช่วงเดือนหก ซึ่งเป็นช่วงเดือนเริ่มต้นของการทำการเกษตรกรรม เป็นการขอมาเจ้าที่เจ้าทางและเป็นการขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลเช่นกัน ประการสำคัญเพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข การจัดพิธีทำบุญกลางบ้านนี้ จะกระทำกันที่บริเวณกลางหมู่บ้านโดยใช้พื้นที่บริเวณที่เป็นสามแยกหรือสี่แยกของหมู่บ้าน แล้วสร้างปริมพิธีขึ้นมาในบริเวณนั้น พิธีการทำบุญจะเริ่มขึ้นในตอนเย็น โดยการนิมนต์พระภิกษุมารเจริญพระพุทธมนต์และจะทำบุญตักบาตรกันในตอนเช้า เพื่ออุทิศผลบุญผลกุศลนี้ให้กับ เจ้าที่เจ้าทาง ผีป่า ผีภูเขา และเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชาวบ้าน ภายหลังการตักบาตรแล้วก็ป็นอันเสร็จสิ้นพิธี การทำบุญกลางบ้านนี้ชาวบ้านท่าจำปาจะกระทำกันทุกปี เพราะมีความเชื่อว่าหากปีใดไม่กระทำก็จะทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านเกิดภัยพิบัติต่างๆ

3. ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว

การที่หมู่บ้านท่าจำปาในยุคแรก เป็นหมู่บ้านที่มีขนาดเล็ก และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อพยพติดตามกันมา มีความสนิทชิดเชื้อ และมีความเป็นเครือญาติกันสูงมาก ชาวบ้านจึงมีความสามัคคี และจะร่วมใจกันทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางความเชื่อ เช่น ประเพณีการทำบุญเลี้ยงผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่ ประเพณีการทำบุญกลางบ้าน ชาวบ้านยังมีความสามัคคีในการร่วมมือกันทำกิจกรรมอื่นๆอีก ที่เห็นเด่นชัดในสมัยนั้น คือ การลงแขกเกี่ยวข้าวและเก็บพืชผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ กล่าวคือเมื่อข้าวหรือผลผลิตทางการเกษตรของบ้านใดพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของ ก็จะบอกเพื่อนบ้านต่อกัน ในการขอแรงไปลงแขกเกี่ยวข้าวร่วมกัน และจะวนเวียนไปเช่นนั้นจนครบทั้งหมู่บ้าน เรื่องนี้ลุงทิมพูดถึงว่า "สมัยก่อนคนในบ้านจะสามัคคีกันมากจะให้เก็บเกี่ยวอะไรขอให้บอก ชาวบ้านอื่นก็จะไปช่วยกันให้ฟรี ไม่นานก็เสร็จ ทำกันมาจนเป็นประเพณีในการขอแรงกัน" ความสามัคคีของชาวบ้านท่าจำปานี้ น่าโด่ดดิ้วประจักษ์ประจักษ์บ้านท่าจำปา กล่าวเสริมว่า

“สมัยก่อนพวกเราอยู่กันเหมือนคนอันเดียวกัน คนมาจากกลุ่มเดียวกันคือมาจาก
โคราช ความคิดคล้ายๆกันทั้งหมด จะอยู่ในกลุ่มเดียวกัน กินกว้างก็กินตัวเดียวกันครับ ไปยิง
กว้างได้มากก็แบ่งกันกิน คนบ้านเราตอนนั้นมี 60-70 คน ได้หมูปามาตัวหนึ่งก็แบ่งกันกิน
อันนี้คือความเจริญของบ้านท่าจำปา แล้วการทำงานก็แล้วแต่ ทำข้าวโพด เกี่ยวข้าว แทบจะ
ไม่ต้องจ้าง วันนี้เกี่ยวของฉันนะ พุ่งนี้เกี่ยวของแคะนะ ก็เป็นงานในหมู่บ้าน อันนี้คือความ
สามัคคี คือช่วยเหลือกัน มีอะไรก็แบ่งกันกิน บ้านเรามีความสุข เจริญ ถึงแม้เราจะไม่มีรถ
เราก็ขี่เกวียน เพียงแค่นี้หมู่บ้านของเราก็มีความสุขแล้ว”

การดำรงชีวิตของชาวบ้านท่าจำปา ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าแบบพึ่งพาอาศัยกัน ผ่านระบบ
ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ผ่านพิธีกรรมต่างๆที่เป็นความเชื่อของชาวบ้าน
ในชุมชน และเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของชาวบ้าน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่ามีความ
กลมกลืนกัน แสดงถึงการมีชีวิตที่มีความสุขในการอยู่ร่วมกับป่าและส่งผลมาถึงการดำรงชีวิตของชาว
บ้านท่าจำปาในปัจจุบัน ที่ยังคงเห็นความสำคัญของป่าที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนจนเกิดความสำนึกในการ
อนุรักษ์ป่าเกิดขึ้น ทำให้หมู่บ้านนี้ยังคงมีพื้นที่บางส่วนที่ถูกสงวนไว้เป็นป่าที่สมบูรณ์จนปัจจุบันนี้

ความรู้ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าของชาวบ้านท่าจำปา ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมาผ่าน
ประสบการณ์ในการเรียนรู้ของผู้อาวุโสในชุมชน ได้ก่อรูปจนกลายเป็นความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้าน
ในการจัดการป่าเพื่อการดำรงชีวิต โดยมีความรู้ที่สำคัญที่สามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่า ดิน และน้ำ ที่มีความสัมพันธ์กัน และส่งผลไปถึงความอุดม
สมบูรณ์และความชุ่มชื้นของป่า สะท้อนให้เห็นจากวิถีชีวิตในการถางป่าเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม
ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ ชาวบ้านจะไม่ตัดไม้ใหญ่เพราะชาวบ้านมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่าหากไม่
มีป่าก็จะมีน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ก็จะมี ความชุ่มชื้นก็จะไม่เกิดขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้านที่อพยพ
หนีความแห้งแล้งจากพื้นที่เดิม จะยังมีความเข้าใจในการรักษาป่าเป็นอย่างดี จะเห็นได้จากคำบอกเล่า
ของลุงพร้อมที่ว่า

“ป่าต้นน้ำลำธารต้องเก็บไว้ ห้ามแตะต้อง ช้างๆริมคลองอย่างน้อย 5 วาขึ้นไปอย่าไป
ถาง ถ้างถางแล้วต้องพยายามปลูกไม้เสริม อย่างไร้หม ดิดริมคลองยาวเกือบ 2 กิโลเมตร ผม
ปลูกไม่หมดเลย พอถึงปีก็ขายได้ มันช่วยไม่ให้ตลิ่งพัง คลองก็ไม่ตื้นเขิน ส่วนไม้ใหญ่ถ้าไม่
จำเป็นต้องให้อย่าไปล้มเพราะมันให้ความชุ่มชื้นกับป่า มะม่วงผมปลูกได้ต้นไม้ใหญ่ก็ให้ผล
ทุกปี พลุก็ปลูกขึ้นงามมาก ขายก็ได้ ลองเอาพริกไทยมาปลูกซี้จะยิ่งงามมาก”

เรื่องนี้ลุงทิมได้กล่าวเสริมเอาไว้อย่างชัดเจนว่า

“ถึงแม้ชาวบ้านจะถางป่าทำไร่ แต่จะถางเฉพาะไม้เล็กๆ จะเหลือไม้ใหญ่ไว้ ไม้ใหญ่หากไม่ทำบ้าน หรือไปใช้ประโยชน์สำคัญ จะไม่ตัดเลย เพราะการมีไม้ใหญ่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำการเกษตรเลย เพราะไม้ใหญ่มั่นสูงมันไม่ได้ทำความรำคาญให้ไม้เล็กเลย ที่สำคัญตามหัวไร่ปลายนานนอกจากจะเก็บไม้ใหญ่ไว้แล้ว ชาวบ้านก็จะปลูกเสริมให้มากขึ้นด้วย”

ชาวบ้านจะตัดไม้ใหญ่ในอีกกรณีหนึ่งที่ไม้ใหญ่ตายหากปล่อยไว้ก็จะผุพังไปโดยเสียประโยชน์ ชาวบ้านก็จะตัดมาใช้ หรือหากไม้ที่ตายนั้นเกิดล้มขึ้นมา ก็จะเป็นอันตรายต่อไม้เล็กไม้น้อยในบริเวณนั้น ดังนั้นการจัดการป่าของชาวบ้าน จึงเป็นการจัดการบนฐานของความเกื้อกูลกัน นำโดยลุงทิมพูดถึงเรื่องนี้ว่า

“สิ่งมีชีวิตทุกอย่างต้องเกื้อกูลกัน แม้แต่ต้นหญ้าที่เรามองเห็นเป็นเพียงวัชพืช ซึ่งหากเป็นกรมป่าไม้ต้องถางออกหมด แต่มันไม่ใช่อย่างนั้น สิ่งนี้แหละเกื้อกูลกัน ฝืนป่ามันต้องมีไม้ขึ้นล่างช่วยปกคลุมหน้าดิน พวกต้นหญ้านี้แหละสำคัญ และพอตายไปก็จะกลายเป็นปุ๋ยให้ต้นไม้”

นอกจากนั้นประโยชน์ของป่าอีกประการหนึ่งที่เป็นความรู้ของชาวบ้าน คือ หากมีป่าก็จะช่วยดูดซับน้ำป่าไม่ให้พัดพาน้ำดินที่ตื้นเขินล้นคลอง ดินก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์ คลองก็ไม่ตื้นเขิน ถัดน้ำหลากน้ำก็จะไม่ท่วม ป่าในสมัยแรกจึงมีความอุดมสมบูรณ์มาก ป้าแป้ม บอกว่า “สมัยนั้นห่างกันแค่ 10 วา ก็ต้องกู่กัน” สิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าก็คือการมีภูมิอากาศที่ดี ลุงทิมพูดถึงประโยชน์ของป่าในประเด็นนี้ว่า “มีป่าแล้วอากาศดี เย็นสบาย ไม่มีมลพิษ นี่ถ้าไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ คนที่อยู่ในป่าก็จะอายุยืนมาก เพราะมีอากาศดี”

2. ความรู้เกี่ยวกับขีดจำกัดในการใช้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านในชุมชนท่าจำปาจะมีความเข้าใจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับขีดความสามารถของป่าที่จะรองรับการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และใช้ความรู้นี้ในการใช้ทรัพยากรป่าอย่างระมัดระวัง เพื่อป้องกันมิให้ทรัพยากรในป่าต้องหมดสิ้นไป เป็นการให้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน การที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก ป่าจะเป็นเสมือนแหล่งอาหารที่สำคัญของหมู่บ้าน พี่บุญเสริม กรรมการป่าชุมชนคนหนึ่ง พูดถึงเรื่องนี้ว่า “ถ้าป่ามันสมบูรณ์ก็เหมือนมีตลาดสดอยู่หน้าบ้าน จะหาอะไรกินก็ง่าย ไม่ค่อยอดกันหรอก” ชาวบ้านจึงอาศัยการเก็บพืชผักจากป่ามาเป็นอาหาร เช่น ผักติ้ว ผักแว่น ผักหวาน ในบางฤดูก็จะเข้าไปเก็บเห็ดป่าที่มีอยู่หลายชนิดมาบริโภค เช่น เห็ดโคน เห็ดโมก เห็ดกระด้าง การหาของป่านี้ ลุงทิมพูดถึงการปฏิบัติของคนในหมู่บ้านว่า “จะเก็บมากินเท่าไรก็ไม่ว่ากัน เก็บมาปันบ้างก็ได้ ขออย่างเดียวอย่าเก็บไปขายกันมากๆ มันจะไม่มีเหลือให้กินกันต่อไปอีก” การเข้าไปเก็บผักป่าหรือเห็ดจากป่านั้น ชาวบ้านจะเข้ากันไปเป็นกลุ่มเล็กๆ มีทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพื่อช่วยกันหาเก็บผลผลิตจากป่า ทั้งนี้ในกระบวนการเก็บหาของป่าจึงเป็นกระบวนการของการเรียนรู้

ร่วมกันของชาวบ้านเพื่อให้รู้จักชนิดและประเภทของผักและเห็ดชนิดต่างๆ เพราะหากเก็บผิดไปก็อาจเกิดอันตรายในการนำไปบริโภค ประเด็นสำคัญการเรียนรู้นี้จะรวมไปถึงวิธีการในการจัดเก็บที่จะไม่เป็นการทำลายพืชเหล่านั้น และเปิดโอกาสให้ขยายพันธุ์ต่อไปได้ ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากป่าจึงเป็นไปตามภูมิปัญญาและประสบการณ์ของผู้อาวุโสของชุมชนที่ถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชน

3. ความรู้เกี่ยวกับการจับสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร ในการเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านท่าจำปาในยุคเริ่มต้น ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทำให้จำนวนสัตว์มีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านได้อาศัยเนื้อสัตว์ป่าเหล่านั้นมาเป็นอาหารในการดำรงชีวิต ซึ่งชาวบ้านเองก็มีกระบวนการเรียนรู้และมีข้อกำหนดในการจับสัตว์ป่าที่เป็นความรู้ของชาวบ้าน และการที่สัตว์ป่ามีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านนิยมที่จะกินสัตว์ป่ามากกว่าสัตว์เลี้ยง ไม่ว่าจะเป็นแก้ง กวาง หมูป่า ในลำคลองก็มีสัตว์น้ำชุมชุม มากขนาดที่ลุงพร้อมบอกว่า

“วัวของหม่อมเมื่อตายนั้น ต้องซูดหลุมฝังเพราะไม่มีชาวบ้านกิน เขาชอบกินเนื้อสัตว์ป่ามากกว่าและมันก็มีชุมชุมจนกินกันไม่หมด แม้แต่เสือก็มีเสียงคำรามให้ได้ยินทุกวัน แต่มันไม่เคยกินคน มันกินแต่วัวที่เลี้ยงเท่านั้น แต่การยิงสัตว์เราก็มักติดกา คือ เราจะยิงเพื่อเป็นอาหารเท่านั้น จะไม่ยิงเพื่อขายเป็นสินค้า หรือถ้าจะยิงกวาง ให้ยิงตัวผู้ เพราะหนึ่งได้เขาสองได้เนื้อไว้กินกัน และอย่ายิงตัวเมียจะได้ขยายพันธุ์ต่อไป ที่สำคัญอย่าไปยิงพร้าเพื่อเอาแค่พอกิน ไม่เช่นนั้นมันจะไม่มีเหลือให้กินต่อไป”

สำหรับสัตว์พวกเสือที่เข้ามากินวัวนั้น ชาวบ้านจะยิงมันเพื่อป้องกันไม่ให้มันมากินวัวมากกว่าจุดประสงค์อื่น ลุงพร้อมและลุงทิมที่มีประสบการณ์ในการยิงเสือกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“สัตว์ป่าแค่มันได้กลิ่นเรา มันก็หนีแล้ว อย่างเสือมันอยู่คู่กับป่า กับชาวบ้านก็ต่างคนต่างอยู่ ไม่ทำร้ายกัน ไม่เคยมีประวัติว่าเสือมาทำอะไรชาวบ้าน แต่การที่บางที่ชาวบ้านต้องยิงเสือเพราะป้องกันไม่ให้มันมาลากวัวไปกิน ผมเองก็ยิงเสือกันไปหลายตัวแล้ว แต่ไม่เคยกินเพราะเนื้อมันสาบมาก”

สำหรับการออกไปจับสัตว์ป่านั้น เป็นหน้าที่ของผู้ชายในหมู่บ้านที่จะออกไปล่าสัตว์กันเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละ 6-7 คน อาวุธที่ใช้คือปืนแก๊ปและปืนลูกซอง เหตุที่ต้องไปหลายคนเพราะเมื่อยิงสัตว์ได้จะต้องช่วยกันแบกกลับมาที่หมู่บ้านเพื่อแบ่งปันกันกิน เรื่องนี้ลุงทิมเล่าให้ฟังว่า

“สัตว์ป่าสมัยนั้นมันชุมชุมมาก เข้าป่าไม่นานก็ยิงได้แล้ว ส่วนใหญ่ก็จะเป็นแก้ง กวาง หมูป่า ที่ชาวบ้านนิยมกินกัน พอได้มาก็มาไล่แจกกันเป็นธรรมเนียมของหมู่บ้าน เรามีอะไรเราก็กินกันกินมาตลอด”

ดังนั้น ป่าจึงเป็นแหล่งอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน ในการบริโภคเพื่อการดำรงชีวิต

4. ความรู้เกี่ยวกับการนำไม้มาใช้ประโยชน์ การบุกเบิกป่าของชาวบ้านในการดำรงชีวิต สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นความรู้ของชาวบ้านในการจัดการป่า คือ การใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าอย่างสมเหตุสมผล กล่าวคือ ชาวบ้านจะไม่ตัดไม้ใหญ่เลยหากไม่จำเป็น ส่วนกรณีที่ไม่จำเป็นของชาวบ้านก็คือการปลูกบ้านที่อยู่อาศัย และการนำไม้มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเกษตรกรรมไม่ว่าจะเป็นทำจอบ เสียม คันไถนา หรือเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ชาวบ้านคนหนึ่งจะตัดไม้ใหญ่ไม่เกิน 2 ต้น เพราะการปลูกบ้านของชาวบ้านจะใช้ไม้ไม่เกิน 2 ต้น แต่ถ้าเป็นไม้ใหญ่มากๆ เช่น ต้นยางยักษ์ ต้นหนึ่งก็สามารถปลูกบ้านได้ประมาณ 2-3 หลัง การตัดไม้ของชาวบ้านในหมู่บ้านจะมีลักษณะที่ลุ่มพร้อม พูดว่า “ตัดใครตัดมันไม่ว่ากัน ขอแรงก็ไปช่วยกัน แต่ห้ามตัดขาย” ซึ่งในความเป็นจริงชาวบ้านก็สามารถตัดไม้เพื่อขายได้ เนื่องจากไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการตัด เครื่องมือที่ชาวบ้านใช้โดยทั่วไปก็คือ “ขวาน” ซึ่งตัดต้นไม้ได้อย่างจำกัด ประการสำคัญเมื่อตัดลงมาแล้วจะขนไปขายที่ไหนก็กระทำได้เนื่องจากยังไม่มียานยนต์ เมื่อเป็นเช่นนี้ไม้ในป่าในยุคนั้นจึงมีสภาพที่สมบูรณ์ เหมือนที่ป่าจันทร์กล่าวไว้ว่า “ชาวบ้านก็ได้แต่ตัดไม้เล็กๆ มาใช้ ไม้ใหญ่ๆ บางต้นที่สูง 40 กว่าเมตร ชาวบ้านไม่มีปัญญาตัดหรอก” ป่าจึงเป็นแหล่งทรัพยากรไม้ที่สำคัญของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านต้องอาศัยพึ่งพา หนาวก็ต้องอาศัยไม้ฟืนจากป่า อาหารก็ต้องอาศัยเอามาจากป่าเป็นสำคัญ

5. ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร การที่ชาวบ้านอาศัยอยู่กับป่า ทำให้ชาวบ้านมีการพัฒนา และสืบทอดความรู้ในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในป่าเพื่อการรักษาโรคหลายชนิดว่า ลุงพร้อมพูดถึงความรู้ในเรื่องนี้ว่า

“ความรู้เรื่องสมุนไพร ก็ถ่ายทอดมาจากปู่ย่าตายาย อย่างชะเอม ก็แก้ไอ เอาเปลือกของมันมากินอม แก้ไอได้ดี มะขามป้อมก็ใช้ลูกของมันมากินแก้กระหายน้ำ แก้ไอ และเป็นยาถ่ายได้ด้วย มักกระเทียมโกลนนี้ก็แก้ปวดแก้เมื่อย แต่หากเป็นไข้ก็ต้องใช้ต้นฟ้าทะลายโจรมาต้มกิน รสชาติขมมากแต่ก็ได้ผล”

หลวงพ่อก็เป็นบุคคลหนึ่งที่มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมาก คุณ บุญเสริม พูดถึงความสามารถเรื่องสมุนไพรของหลวงพ่อกว่า

“เวลาชาวบ้านเจ็บป่วย บางครั้งก็ต้องไปพึ่งหลวงพ่อ หลวงพ่อก็มีความรู้เรื่องการรักษาโรคด้วยสมุนไพร อย่างลูกสาวผมคนหนึ่งตอนเล็กๆ เป็นฝีที่ต้นคอไม่ยอมหาย มีหนองที่มีกลิ่นคาวมาก ผมว่าจะพา她去โรงพยาบาล แต่หลวงพ่อก็ให้ผมลองเอาสมุนไพรชื่อปลาไหลเผือก มาบดทาแผล ปรากฏว่าไม่นานแผลก็แห้งหายไปเอง ผมยังจำได้มาจนปัจจุบันนี้”

การที่ชาวบ้านมีความรู้ในการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคนี้ ถือเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญประการหนึ่งของชาวบ้านที่จะดำรงชีวิตอยู่รอดในพื้นที่ป่าที่ห่างไกลการบริการด้านสาธารณสุขของรัฐ

6. ความรู้ในกระบวนการของการจัดระบบพื้นที่ในการจัดตั้งชุมชน ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของหมู่บ้านท่าจำปาประการหนึ่งก็คือ การกำหนดพื้นที่การใช้สอยของหมู่บ้านกับพื้นที่ป่าอย่างเป็นสัดส่วนตามวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา ความสำเร็จที่เกิดขึ้นสำหรับบ้านท่าจำปา ก็เนื่องจากชาวบ้านที่อพยพมาส่วนมากจะมาจาก อำเภอสีคิ้ว อำเภอพิมาย และอำเภอประทาย ลักษณะของการสืบเชื้อสายของคนบ้านเดียวกันจึงทำให้ชาวบ้านค่อนข้างจะมีความสามัคคีกัน คนที่มาอยู่ในยุคแรก เช่น ลุงพร้อม ลุงทิม ลุงดำ ถูกยกให้เป็นผู้อาวุโสหรือที่เรียกอีกอย่างว่า "คนโต" ของหมู่บ้าน และตามประเพณีหมู่บ้านของคนโคราชที่ยึดถือกันมายาวนาน จะมีการแบ่งสรรพื้นที่ของหมู่บ้านในการจัดกิจกรรมต่างๆ คือ มีการแบ่งสรรพื้นที่สำคัญเป็นที่ตั้งชุมชน โรงเรียน วัด พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ป่า ซึ่งกลุ่มคนโตของชาวบ้านท่าจำปาก็เช่นเดียวกัน ได้มีการจัดสรรพื้นที่ดินของหมู่บ้านท่าจำปา โดยสงวนไว้เป็นพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ซึ่งชาวบ้านทุกคนก็ยอมรับในการแบ่งสรรของคนโตเหล่านี้ การจัดตั้งของหมู่บ้านท่าจำปาจึงออกมา ในลักษณะที่คนโตได้กำหนดไว้ตามความเชื่อของคนโคราชที่มีมา คือ มีทำเลที่ตั้งชุมชน วัด โรงเรียน ป่า และทำเลเลี้ยงสัตว์ ทำให้ระบบการใช้ที่ดินของหมู่บ้านเป็นไปอย่างมีแบบแผน มีความเป็นระเบียบมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ และถือเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของบ้านท่าจำปาที่แตกต่างจากที่อื่น ประการสำคัญการแบ่งสรรพื้นที่ของผู้อาวุโสได้ก่อให้เกิดผลที่ดียอย่างมากต่อสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในปัจจุบันด้วย ซึ่งหากไม่มีการแบ่งสรรและเตรียมที่ดินต่างๆ ไว้ สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในปัจจุบันคงไม่ดีอย่างที่เป็นอย่างในทุกวันนี้ สิ่งที่น่าประหลาดใจอย่างชัดเจนที่สุดก็เช่น เมื่อคราวที่จะมีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมประจำตำบล เพราะความที่หมู่บ้านท่าจำปามีความพร้อมเรื่องที่ดินในการก่อสร้าง และเป็นศูนย์กลางของตำบลจึงได้รับการอนุมัติให้สร้างโรงเรียนมัธยมขึ้นในหมู่บ้านนี้ ส่งผลให้เยาวชนในหมู่บ้านไม่ต้องเดินทางไกลไปเรียนหนังสือในหมู่บ้านอื่น และทำให้หมู่บ้านท่าจำปากลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาในระดับตำบล นอกจากนั้นหมู่บ้านท่าจำปาก็ยังเป็นที่ตั้งของที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลด้วย เนื่องจากมีความพร้อมเรื่องพื้นที่ดินของหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความรู้ของชาวบ้านในยุคแรกที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน เป็นการสะท้อนให้เห็นการคาดการณ์ที่เป็นการมองการไกลของผู้อาวุโสในอดีต ที่ส่งผลกระทบมาถึงความเจริญของหมู่บ้านในปัจจุบันด้วย

ความรู้ในการจัดการป่าที่กล่าวมา เป็นความรู้ที่ชาวบ้านในชุมชนสืบทอดและปฏิบัติกันสืบต่อมา และเป็นความรู้ที่เป็นกลไกในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ที่มีลักษณะของความเป็นกฎเกณฑ์และแบบแผนการดำเนินชีวิต และภายใต้ความรู้ในการจัดการป่านี้นี้สิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความรู้ก็คืออำนาจ แต่เป็นอำนาจที่ประณีตที่ควบคุมแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ผ่านกระบวนการของการสร้างความรู้ที่เป็นข้อปฏิบัติของคนในชุมชน ชาวบ้านทุกคนที่อยู่ในชุมชนจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามความรู้ที่ได้สืบทอดนี้ โดยมีได้มีความรู้สึกว่าถูกอำนาจใดๆมาบังคับ ความรู้จึงเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ปฏิบัติ

ของคนในชุมชน ผ่านประเพณีและความเชื่อที่เป็นประสบการณ์ของผู้อาวุโสของชุมชนที่ชาวบ้านเรียกว่า "คนโต" ผ่านระบบความสัมพันธ์ของการปฏิบัติสืบเนื่องที่ยาวนานจนกลายเป็นเสมือน"สถาบัน"หนึ่งของชุมชน ทั้งนี้หากพิจารณากันอย่างลึกซึ้งจะพบว่าความประณีตของความรู้ที่เป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยต่ออำนาจในชุมชนนั้น มีลักษณะที่สำคัญ คือ

1) เป็นความรู้ที่กระทำผ่านจารีตประเพณีของชุมชน กล่าวคือ ความรู้ที่สร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นจารีตประเพณีของชุมชน เช่น ความเชื่อในเรื่องของผีปู่ตาหรือผีเจ้าปู่ ความเชื่อในเรื่องการทำบุญกลางบ้าน ที่ทำให้ชาวบ้านดำเนินชีวิตอย่างยึดถือในความศักดิ์สิทธิ์ของผีป่าผีภูเขา เจ้าที่ เจ้าทางที่รักษาป่า ส่งผลที่ทำให้เกิดความเคารพในศักดิ์สิทธิ์ของป่า และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเคารพในบุญคุณของป่าที่ให้อภัยชุมชน เพราะป่าเป็นที่มาของไม้ที่นำมาก่อสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือในการประกอบอาชีพ แม้กระทั่งเป็นผืนสนามไฟในหน้าหนาว ป่าเป็นแหล่งอาหารทั้งพืชและสัตว์ประเภทต่างๆ ที่สำคัญป่ายังเป็นที่มาของความชุ่มชื้นและร่มเย็นของชุมชน รวมทั้งเป็นแหล่งสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคของชาวบ้านด้วย

2) เป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคำนึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมในสังคมของชุมชน นั่นคือ ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าที่ถูกถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนจะเป็นไปเพื่อให้ชาวบ้านทุกคนได้มีโอกาสในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเท่าเทียมกัน ทุกคนมีความเสมอภาคในการใช้ประโยชน์จากป่า แต่ต้องเป็นไปโดยสมเหตุสมผลและไม่เป็นการทำลายป่า อันจะเป็นการกระทบสิทธิของคนอื่นๆ ที่จะได้รับประโยชน์จากป่าเช่นกัน

3) เป็นความรู้ที่สะท้อนให้เห็นความต้องการ ที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในกระบวนการผลิตและการบริโภคของชาวบ้านในชุมชน คือเป็นความรู้ที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน ไม่ขูดรีดประโยชน์จากป่าจนมากเกินไป ทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างต่อเนื่องและไม่มีวันหมด เช่น ความรู้ในการเก็บของป่าที่จะไม่เก็บจนพืชนั้นไม่มีโอกาสในการขยายพันธุ์ หรือการล่าสัตว์ที่จะล่ากันมาเพื่อเป็นอาหาร ล่ากันอย่างพอกินและไม่ล่ากันอย่างพร่ำเพรื่อ และการสอนให้ล่าสัตว์ตัวผู้เพื่อให้ตัวเมียได้มีโอกาสขยายพันธุ์

4) เป็นความรู้ที่มุ่งในการที่จะรักษาความสมดุลต่อระบบนิเวศในป่า คือเป็นความรู้ที่สอนให้ชาวบ้านเข้าใจในความสมดุลของป่า เช่น เมื่อมีป่าก็จะมีความชุ่มชื้น ความชุ่มชื้นก็จะเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ของพืชตามธรรมชาติ และเป็นที่มาของสัตว์ป่าต่างๆที่มากินพืชเหล่านี้ คนก็จะได้ประโยชน์ทั้งจากพืชธรรมชาติและสัตว์ป่าต่างๆ ที่สำคัญป่ายังช่วยให้ความชุ่มชื้นในฤดูแล้ง และช่วยซับน้ำไม่ให้เกิดน้ำท่วมในฤดูฝน และยังป้องกันไม่ให้น้ำป่าพัดพาหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ลงไปในลำคลองต่างๆด้วย พื้นที่ดินจึงยังคงความอุดมสมบูรณ์และก่อให้เกิดประโยชน์ในการทำการเกษตรกรรม ขณะเดียวกันลำคลองต่างๆ ก็จะไม่ตื้นเขินด้วย จึงเป็นความรู้ที่เป็นระบบและมองการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสมดุลต่อระบบนิเวศของป่าด้วย

5) เป็นความรู้ที่ต้งบนพื้นฐานของการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความรู้ของชุมชนจะตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ชาวบ้านทุกคนในชุมชนถือปฏิบัติตาม เพราะเป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างมีความสุขร่วมกัน

การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (the order of things)

ความรู้ความเข้าใจในการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติของชาวบ้านทำให้เกิดสิ่งๆที่เรียกว่า กระบวนการจัดระเบียบของการดำรงชีวิตในชุมชน หรือที่ พูโก เรียกว่า การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (the order of things) ซึ่งเป็นกระบวนการของการจัดระเบียบแบบแผนต่างๆในชุมชน เพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่ป่า ความรู้ต่างๆที่เป็นคำสอน คำบอกเล่าของผู้อาวุโสหรือคนโตในชุมชนจะถูกนำไปกระจาย (distribution) ให้เกิดการนำไปบริโภค (consumption) คือ การนำไปสู่การปฏิบัติ การปฏิบัติในลักษณะนี้ ชาวบ้านทุกคนจะยินยอมในการปฏิบัติในฐานะที่เป็นการปฏิบัติตามความรู้ของชุมชน และความรู้ตัวเอง ก็จะเป็นที่มาของอำนาจ ที่ผ่านทางกฎเกณฑ์ต่างๆของชุมชนอย่างแยบยล ผ่านสถาบันที่เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ปฏิบัติสืบเนื่องอันยาวนาน ผ่านสถาบันของผู้อาวุโสในชุมชน ทั้งนี้หากชาวบ้านคนใดไม่ปฏิบัติตามความรู้ที่เป็นกฎเกณฑ์ระเบียบของชุมชน ซึ่งถือเป็นเสมือน "วินัย" (discipline) ของชุมชนที่กระทำผ่านความรู้ จนกระทั่งวินัยนี้กลายเป็นสภาพบังคับที่ พูโก เรียกว่า พลังอำนาจที่เงียบสงบ (quiet coercion) ชาวบ้านคนนั้นก็จะถูกชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนหรือคนโตตำหนิ แต่กรณีของหมู่บ้านท่าจำปานั้น เนื่องจากระยะแรกของการก่อตั้งหมู่บ้าน ยังมีประชากรไม่มากและส่วนใหญ่ก็เป็นชาวบ้านที่อพยพตามกันมาจากอำเภอสีคิ้ว อำเภอพิมาย และอำเภอประทาย มีความเป็นญาติพี่น้องและเป็นคนพื้นเพเดียวกัน ชาวบ้านจึงมีความสามัคคีกัน และยึดถือแนวทางปฏิบัติตามคนโตหรือผู้อาวุโสของชุมชนมาตลอด ในฐานะที่ผู้อาวุโสหรือคนโตนั้น เป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าและที่สำคัญเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ก่อน จึงมีความรู้และความคุ้นเคยกับสภาพป่าในพื้นที่มากกว่า ในเรื่องนี้ลุงพร้อมพูดถึงว่า

“คำบอกเล่าที่เกี่ยวกับการอยู่กับป่าที่ได้รับการสั่งสอนมานั้น ทุกคนในหมู่บ้านก็ทำตามกันมาตลอด เพราะถือว่าเป็นของดี ตั้งแต่อยู่กันมาเป็นหมู่บ้าน ก็ยังไม่เคยมีใครฝ่าฝืน หรือทำอะไรนอกกฎนอกทางเลย แต่ถ้าฝ่าฝืนจริง ชาวบ้านเขาก็มีวิธีการลงโทษกันครับ เรื่องนี้ไม่ต้องห่วง”

ความประณีตของกระบวนการสร้างความรู้ที่สืบต่อกันต่อๆมาในชุมชน ทำให้เกิดความแยบยลของอำนาจที่แฝงอยู่ในกลไกของความรู้ที่ถูกนำไปใช้ผ่านกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน ก่อให้เกิดการจัดระเบียบของสรรพสิ่งในชุมชนนั้น การจัดระเบียบก็คือการทำงานของอำนาจที่เป็นการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนไม่เกิดความรู้สึกว่าถูกควบคุมและจะปฏิบัติตามด้วยความเต็ม

ใจและไม่มีความรู้สึกว่าตนเองถูกอำนาจบังคับให้กระทำตาม แต่เป็นความเคยชินในการปฏิบัติในฐานะของสมาชิกของชุมชน กลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นความประณีตและแยบยลของอำนาจที่กระทำผ่านการสร้างความรู้ในการจัดการป่า และความรู้ในการอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้าน ประการสำคัญ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ถูกกำหนดผ่านกระบวนการในการสร้างความรู้ นั้น ได้กลายมาเป็นบรรทัดฐานของชุมชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันต่อมา โดยไม่มีความรู้สึกว่ามันคือกฎเกณฑ์ที่คอยควบคุมพฤติกรรมของตน บรรทัดฐานเหล่านี้หากมองอย่างวิเคราะห์ ก็คือ การจัดระเบียบของสรรพสิ่งในพื้นที่ป่าของชาวบ้านที่เกิดขึ้นบนฐานของความรู้ที่ผู้อาวุโสของชุมชน กำหนดขึ้นจากภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่สั่งสมมา ดังนั้นระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านทำจำป่ากับป่าทุกอย่าง ตั้งแต่การใช้ประโยชน์จากป่า การใช้ประโยชน์จากพืชผักสมุนไพร การจัดแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์เป็นประเภทต่างๆ และมีการใช้พื้นที่ตามที่กำหนดไว้ในแผนผังของหมู่บ้าน ตลอดจนการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมต่างๆ ภายใต้บรรทัดฐานการปฏิบัติของชุมชน จึงถือเป็นกระบวนการในการจัดระเบียบสรรพสิ่งในหมู่บ้านอย่างประณีตบรรจง

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

ในช่วงระยะแรกของการดำรงอยู่ของหมู่บ้านทำจำป่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498-2507 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้านนั้นอาจจะกล่าวได้ว่ามีค่อนข้างน้อย ชาวบ้านอาศัยทำมาหากินอยู่กับป่าอย่างอิสระ ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้การจัดระเบียบที่เป็นบรรทัดฐานของชุมชนเอง อำนาจรัฐยังเข้ามาไม่ถึงเนื่องจากการคมนาคมติดต่อกับภายนอกเป็นไปอย่างลำบาก เส้นทางการเดินทางที่ใช้กันเป็นประจำคือ เส้นทางระหว่างหมู่บ้านทำจำป่าไปยังอำเภอปากช่อง ซึ่งมีลักษณะเป็นทางเกวียนผ่านเข้าไปในป่าทึบ ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 วัน อีกทั้งจำนวนชาวบ้านก็ยังมีไม่มากพอจนเป็นชุมชนใหญ่ที่ต้องติดต่อกับรัฐ เพราะบ้านทำจำป่าในขณะนั้นจะมีบ้านอยู่ประมาณ 10 หลังคาเรือนเท่านั้น ยังมีได้มีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน หน่วยงานของรัฐจึงมิได้เข้ามาติดต่อดูแลในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงดำรงชีวิตอย่างเป็นอิสระโดยมิต้องเกี่ยวข้องกับรัฐ และมีการปกครองดูแลกันเองที่เป็นลักษณะแบบญาติพี่น้อง เคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโส

การสร้างพื้นที่ป่าของชาวบ้าน

เมื่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านกับป่าเป็นไปในลักษณะนี้ หากเราพิจารณาป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม ตามแนวคิดของ อองรี เลอเฟเบอว์ ซึ่งถือว่าพื้นที่ทางสังคมเป็นผลผลิตทางสังคม ป่าในความหมายของชาวบ้านจึงมิได้เป็นป่าที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่ป่าได้ถูกผลิตจนป่ากลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความหมายมากกว่าการเป็นพื้นที่ทางกายภาพ ป่าได้กลายเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมีความหวังว่าเมื่อเขาเข้าไปอยู่แล้ว เขาจะมีชีวิตที่ดีขึ้น นั่นคือ จะมีพื้นที่ทำกิน มีอาหารกิน มีชีวิตที่ดีขึ้น มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีภูมิอากาศที่ดี มีการประกอบอาชีพที่ได้อาศัยประโยชน์จากป่า ชาวบ้านจึงอยู่กับป่าอย่าง

พึ่งพาอาศัยกัน ป่าจึงเป็นพื้นที่ที่เป็นที่มาของการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ทำกิน เป็นแหล่งอาหารทั้งสัตว์ป่าและพืชพรรณต่างๆ เป็นแหล่งของยารักษาโรคซึ่งก็คือสมุนไพรต่างๆ เป็นแหล่งที่เปรียบเสมือนเครื่องปรับความสมดุลของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นภูมิอากาศ ความชุ่มชื้น ปริมาณน้ำฝน ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ เหมือนที่ลุงพร้อมพูดไว้ว่า “ป่าเป็นหัวใจของมนุษย์ เพราะถ้าเราขาดป่าเราจะอยู่ไม่ได้” ความหมายของป่าในที่นี้จึงมิได้หมายถึงพื้นที่ มิได้หมายถึงต้นไม้ แต่หมายถึงการดำรงอยู่ของชีวิตในชุมชนท่าจำปา เป็นความพยายามที่มีมากกว่าความหมายทางกายภาพ แต่เป็นความหมายของพื้นที่ในฐานะที่เป็นตัวแทน (Representational space) หรือพื้นที่ภายในของปัจเจก (mental space) (Lefebvre, 1995 : 33-38) นั่นคือ “ป่า” คือ ทุกสิ่งทุกอย่างในการดำรงชีวิต ประสบการณ์ในอดีตก่อให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ชีวิตของการอยู่ร่วมกับป่า การเลือกใช้ทรัพยากรป่าอย่างสมดุล และเกิดประสิทธิภาพ ป่าจึงเป็นมากกว่าทรัพยากร แต่ป่าคือต้นกำเนิดและรากฐานทางวัฒนธรรมของชีวิตชาวบ้านในป่าด้วย ภาพลักษณ์และสัญลักษณ์ของป่านี้ ชาวบ้านที่อาศัยจริงอยู่ในป่าเท่านั้นที่จะมีความเข้าใจและตระหนักรู้ เมื่อเป็นเช่นนี้ สำหรับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าในยุคนี้ การผลิตพื้นที่ของป่าจึงมิได้เป็นเพียงแต่ต้นไม้เท่านั้น แต่ป่าเป็นเสมือนองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของการดำรงชีวิต ป่าคือชีวิตที่ชาวบ้านตระหนักในความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากไม้ ความตระหนักนี้ถือเป็นอุดมการณ์ของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน

อัตลักษณ์ของป่าตามความหมายของชาวบ้าน

การที่อุดมการณ์ของชาวบ้านในการสร้างพื้นที่ป่าจากสภาพพื้นที่ทางกายภาพที่มองเห็น ไปสู่การสร้างพื้นที่ป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคมนั้น อัตลักษณ์ของป่าที่เกิดขึ้นจึงมีความหมายในลักษณะของ ป่าคือพื้นที่ของการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ที่มีคุณค่ามากกว่าการมองป่าจากการใช้ประโยชน์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรไม้ ซึ่งเป็นวาทกรรมที่มีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่พบได้จากความรู้ของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่า ความรู้เกี่ยวกับชนิดจำกัดในการใช้ประโยชน์จากป่า ความรู้ที่เกี่ยวกับการจับสัตว์ป่ามาเพื่อเป็นอาหาร ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากไม้ในป่า ความรู้ที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ตลอดจนความรู้ในกระบวนการของการจัดระบบพื้นที่ในการจัดตั้งชุมชน ความรู้เหล่านี้ถูกกำหนดและถ่ายทอดจากผู้อาวุโสของชุมชนผ่านระบบความสัมพันธ์ที่ยาวนานจนกลายเป็น “สถาบัน” ของชุมชน ที่ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เพื่อการอนุรักษ์ป่าไว้ให้กับคนรุ่นหลัง

อุดมการณ์ของการอยู่อาศัยร่วมกับป่าของชาวบ้านท่าจำปาที่ถูกกระทำผ่านความรู้ และกลายเป็นกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้าน ซึ่งกฎเกณฑ์เหล่านี้ได้ถูกปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นบรรทัดฐานของชาวบ้านในชุมชน ผ่านระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่สืบต่อจนกลายเป็นสถาบัน

ที่คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติของชาวบ้าน เป็นการแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ป่าของชาวบ้านที่สะท้อนให้เห็นการสร้างพื้นที่ป่า และเมื่อพื้นที่ป่าถูกสร้างในฐานะพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ก็จะทำหน้าที่ในการกำหนดบทบาทของสมาชิกในชุมชน ที่ฟูโก ได้กล่าวถึงพื้นที่ว่า พื้นที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบต่างๆ ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ และพื้นที่ก็ยังเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติการใช้อำนาจด้วย ดังนั้นการควบคุมคนในสังคมประการหนึ่งก็คือการควบคุมพื้นที่เป็นสำคัญ เพราะคนในสังคมจะปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกพื้นที่ที่เขาอาศัยอยู่กำหนดไว้ และเมื่อพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านท่าจำปาถูกสร้างความหมายว่า ป่าคือพื้นที่ของการดำรงชีวิต ชาวบ้านในชุมชนจึงถูกควบคุมโดยการสร้างพื้นที่นี้และต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์/กติกาที่ถูกกำหนดโดยพื้นที่ ที่สะท้อนออกมาตามอัตลักษณ์ของป่าของที่ชุมชนกำหนด การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์/กติกาของชุมชน จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นความแยบยล/ความประณีตของอำนาจที่เข้ามามีอิทธิพลและกำหนดวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนนี้ โดยที่ชาวบ้านยอมรับอย่างไม่มีเงื่อนไข จึงเป็นข้อพิสูจน์ที่เด่นชัดของอำนาจของวาทกรรมที่กระทำผ่านความรู้ ผ่านสถาบัน ผ่านกฎเกณฑ์/กติกา ที่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม จนเกิดการปฏิบัติตามที่เป็นความเต็มใจจนไม่รู้สึกรู้ว่ามีอำนาจอื่นใดแฝงเร้นบังคับอยู่

บทที่ 5

กระบวนการสร้างวาทกรรมในการผลิตความหมายพื้นที่ป่าของรัฐ

การดำรงอยู่ของชาวบ้านทำจำป่าเป็นไปอย่างอิสระ โดยไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐหรืออำนาจรัฐใดๆ เข้ามาเกี่ยวข้องเนื่องจากเป็นพื้นที่ห่างไกลและการคมนาคมลำบาก จน พ.ศ. 2507 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ก็ได้รับสัมปทานป่าไม้ในเขตหมู่บ้านทำจำป่าและหมู่บ้านใกล้เคียง นับเป็นย่างก้าวที่สำคัญของอำนาจรัฐที่เข้ามาสู่ชุมชน ผ่านกระบวนการให้สัมปทานในการจัดการป่าซึ่งเป็นการอ้างอำนาจรัฐเหนือพื้นดินทั้งหมด และมอบให้ ออป. มาจัดการทรัพยากรไม้บนพื้นที่ดิน โดยชาวบ้านไม่สามารถต่อต้านใดๆได้ เพราะ ออป. อ้างความชอบธรรมทางกฎหมาย และการเป็นพื้นที่ป่าที่เป็น “ของหลวง” รัฐจะให้ใครเข้ามาดำเนินการใดๆ ก็ได้ตามความเหมาะสมของรัฐ

เมื่อเรามองย้อนไปดูกระบวนการจัดการป่าของรัฐไทยในอดีตที่ผ่านมา ตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) นั้น ในขณะนั้น ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นมองไปทางใดจะมีแต่ป่าไม้นั้น การใช้ประโยชน์จากป่าก็เป็นอำนาจของท้องถิ่นเป็นผู้กำหนด เจ้าผู้ครองนครทางภาคเหนือที่จะเป็นผู้อนุมัติสัมปทานการตัดไม้ทางภาคเหนือ ซึ่งต่อมาภายหลังเกิดปัญหาการล่าซื้อในการให้สัมปทานจนเกิดการร้องเรียนมายังส่วนกลางรัฐบาลในสมัยนั้นจึงเริ่มตระหนัก และมองการจัดการป่าไม่ว่า เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถ เข้ามาจัดการ จึงได้เชิญ นายเฮช สเลด (Mr. H.A. Slade) ชาวอังกฤษ เข้ามาศึกษาการทำไม้ในประเทศไทย โดยเฉพาะการทำไม้สักในภาคเหนือ ทั้งนี้ นายสเลด ได้ทำรายงานเสนอกราบทูลพระเจ้าอนงยาเธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก 115 (พ.ศ. 2439) สรุปปัญหาและแนวทางแก้ไขสถานการณ์ป่าไม้ในสมัยนั้น (กรมป่าไม้. 2539 : 13-15)

มูลเหตุสำคัญหรือปัญหาหลักที่สรุปได้จากรายงานนี้ คือ

1. การทำไม้สักในสมัยนั้น ยังไม่มีระเบียบแบบแผนในการควบคุมและคุ้มครองป่าตามหลักวิชาการป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางโครงการป่าไม้เพื่อผลระยะยาว หากปล่อยให้การถลุงยังคงเป็นเช่นนี้ก็จะทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลง

2. ป่าไม้สักทางภาคเหนือ เป็นป่าที่เจ้านายฝ่ายเหนือยึดครองเป็นกรรมสิทธิ์แทนที่จะเป็นสมบัติของชาติและอยู่ภายใต้การควบคุมคุ้มครองและบำรุงรักษาป่าของรัฐบาลกลาง ผลที่ได้รับมีเพียงการเก็บเงินผลประโยชน์จากค่าต่อไม้ และมีได้มีการคุ้มครองรักษาป่าให้ถูกต้องตามหลักการอันถาวร

นายเฮช สเลด ได้เสนอแนะวิธีการแก้ไขได้ด้วยหลายประการ เช่น

1. ควรทำแผนที่แบ่งป่าไม้สักและไม้อื่นๆทางภาคเหนือ เพื่อแสดงความหนาแน่นของต้นไม้ และมูลค่าจริงของป่าแต่ละแห่ง แล้วจัดวางโครงการทำไม้ขึ้น

2. ไม้อื่นที่มีใช้ไม้สัก ก็ควรสำรวจเพื่อนำมาใช้แทนไม้สัก เป็นการสงวนพันธุ์ไม้สักไว้ใช้ประโยชน์ในทางที่เหมาะสมต่อไป

3. การควบคุมบำรุงรักษาป่าไม้ เป็นสิ่งจำเป็นแก่การป่าไม้ขึ้นที่จะต้องวางแผนการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ คือ การป้องกันรักษาป่า การจัดวางโครงการป่า และการจัดเก็บผลประโยชน์ รวมทั้งการแก้ไขสัญญาอนุญาตให้ทำไม้ได้อย่างได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย จำเป็นจะต้องออกกฎหมายและรวบรวมเข้าไว้ให้เป็นระเบียบ ให้มีผลบังคับได้ถึงคนในต่างประเทศ ด้วยการพยายามหาแนวทางแก้ไขสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศ เพื่อให้ต่างประเทศยอมรับรองกฎหมายไทยด้วย

4. เพื่อให้การป่าไม้มีเสถียรภาพ นายเอช สเลด ได้ชี้ให้เห็นว่าการป่าไม้เป็นวิชาการสาขาหนึ่ง ซึ่งนักวิชาการป่าไม้เท่านั้น จะสามารถวินิจฉัยและบริการได้อย่างมีประสิทธิภาพและมั่นคงยั่งยืนตลอดไป จึงควรที่จะจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเพื่อ "ดำเนินการกิจการแทนกระทรวงมหาดไทยและรัฐบาล"

เมื่อกระทรวงมหาดไทยได้รับรายงาน และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงงานด้านป่าไม้ของนาย เอช สเลด แล้ว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงทรงพิจารณาและให้ความเห็นชอบด้วย จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พร้อมกับขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย และพระราชทานพระราชหัตถเลขาถึงเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้ง "กรมป่าไม้" ขึ้น และให้อยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงมหาดไทย ตามพระราชหัตถเลขา ฉบับที่ 62/385 ลงวันที่ 18 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 115 (พ.ศ. 2439) ดังนั้นจึงถือเอาวันที่ 18 กันยายน เป็นวันสถาปนากรมป่าไม้มาจนทุกวันนี้

หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นแล้ว ก็ได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ นายเอช สเลด เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2439 (ตำแหน่งเจ้ากรมป่าไม้ เปลี่ยนเป็นอธิบดีกรมป่าไม้ เมื่อปี พ.ศ. 2467) หน้าที่สำคัญของกรมป่าไม้ คือ การรับผิดชอบป่าไม้ทั้งหมดของประเทศ จัดการควบคุมการทำป่าไม้ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ป้องกันรักษาและพัฒนาป่าไม้ ควบคุมการนำไม้เคลื่อนที่ ตลอดจนจัดเก็บรายได้ทุกประเภทจากการทำไม้ กรมป่าไม้ขึ้นสังกัดกับกระทรวงมหาดไทย จนปี พ.ศ. 2464 จึงย้ายสังกัดไปขึ้นอยู่กับกระทรวงเกษตรธิการ (กรมป่าไม้. 2536 : 9)

การผลิตพื้นที่ป่าของรัฐ

เมื่อเป็นเช่นนี้ การเข้ามาจัดการป่าของรัฐ โดยการนำหลักวิชาการที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ ตลอดไปถึงการจัดตั้งสถาบันขึ้นมาจัดการป่าไม้ คือ กรมป่าไม้ นั้น วัตถุประสงค์ที่สำคัญจึงมิได้เป็นการจัดการป่า แต่เป็นการจัดการไม้ในป่ามากกว่า คุณประวิทย์ นักวิชาการป่าไม้ท่านหนึ่งพูดถึงเรื่องนี้ว่า "ยุคนั้นเรามองว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่หารายได้เข้าประเทศ เพื่อการพัฒนาประเทศ กรมป่าไม้จึงทำหน้าที่จัดการในเรื่องนี้ จริงๆแล้วประเทศที่พัฒนาแล้วก็มาจากทรัพยากรป่าไม้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นยุโรป/อเมริกา ก็ทำไม้มาก่อน พอป่าเริ่มโทรมจึงค่อยเห็นความสำคัญของป่าและเริ่มฟื้นฟู บ้านเราก็เดินตามเขาแบบนั้น เพราะเราก็ใช้ศาสตร์ในการทำไม้จากอังกฤษศาสตร์เดียวกัน"

การจัดการป่าไม้โดยมุ่งไปถึงการบริหารจัดการทรัพยากรไม้ นั้น จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ป่าในความหมายของรัฐก็คือไม้ พื้นที่ป่าที่ถูกมองในลักษณะนี้ หากพิจารณาตามแนวคิดของเลอเฟบเอร์ จะเป็นการมองป่าในลักษณะที่เป็นตัวแทนของพื้นที่ (representations of space) ซึ่งหมายถึง ความสัมพันธ์ของการผลิตพื้นที่ และการจัดระเบียบของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการใช้ความรู้ สัญญา การให้ความหมายและความสัมพันธ์ปรากฏให้เห็นอยู่เบื้องหน้า เป็นการให้ความหมายของพื้นที่ที่ถูกใช้และให้ความหมายโดยนักวิทยาศาสตร์ หรือนักเศรษฐศาสตร์ ในการจัดการป่าโดยหลักวิทยาศาสตร์ เพื่อให้เกิดรายได้ในการตอบสนองความต้องการทางเศรษฐศาสตร์ ลักษณะของการให้ความหมายนี้ จะเป็นการให้ความหมายตามแนวคิดวิชาการที่ตนมีอยู่ โดยมีลักษณะของความเชี่ยวชาญเฉพาะและให้ความหมายของพื้นที่ในประเด็นของสิ่งที่ดำรงอยู่ สิ่งที่ถูกรับรู้ สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น สิ่งที่ครอบงำสังคม อันเป็นวิธีการผลิตพื้นที่ทางสังคมที่สามารถครอบงำและมีอิทธิพลในสังคมทั่วไป ทั้งนี้การมองป่าในลักษณะนี้เมื่อถูกผลิตซ้ำบ่อยๆเข้า การครอบงำที่เกิดขึ้น จะมีอิทธิพลจนไปสู่การเป็นจารีตปฏิบัติว่าด้วยพื้นที่หรือภาคปฏิบัติการของพื้นที่ (spatial practice) ที่หมายถึงรูปแบบการก่อรูปทางสังคมของพื้นที่ ที่รวบรวมผลผลิตและการผลิตซ้ำของพื้นที่ และมีผลก่อให้เกิดการต่อเนื่องและเชื่อมโยงในความหมายของพื้นที่ทางสังคมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมที่อยู่ในพื้นที่นั้น โดยความเชื่อมโยงนี้จะนำไปสู่การรับรองระดับความสามารถและระดับพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความปกติของสมาชิกในพื้นที่ สมาชิกที่เกี่ยวข้องพันหรืออาศัยในพื้นที่จะเกิดความเคยชินและไม่เกิดความสำนึกว่าตนถูกบังคับให้กระทำ เกิดการยอมรับและยินดีปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาของพื้นที่ที่ตนดำรงชีวิตอยู่นั้น จนกลายเป็นเกณฑ์มาตรฐานในสังคมที่ทุกคนยอมรับ ป่าในความหมายนี้จึงถูกยอมรับในความหมายของ "ไม้" และการเป็นทรัพยากรที่จะนำรายได้มาสู่ประเทศ (Lefebvre, 1995 : 33-38)

การผลิตพื้นที่ป่าของรัฐที่มองป่า คือ ไม้ นั้น อาจถือได้ว่าเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของป่าตามความต้องการของรัฐ นั่นคือ ป่าคือไม้ และเมื่ออัตลักษณ์ของป่าถูกสร้างมาเช่นนี้ กระบวนการของวาทกรรมในการกระจายเพื่อให้เกิดการบริโภคอัตลักษณ์นี้จึงเกิดขึ้น ผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมไม่ว่าการอาศัยความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ การจัดตั้งสถาบันในการจัดการไม้ คือ "กรมป่าไม้" และสถาบันการ

ศึกษาทางวิชาการป่าไม้โดยเฉพาะ ตลอดจนการกำหนดกฎเกณฑ์ (discipline) ที่เป็นกฎหมายสำคัญ ในการควบคุมการจัดการป่าของรัฐ ให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐอย่างสมบูรณ์ จึงเกิดขึ้นอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับการจัดการป่าของรัฐ ที่เป็นการยอมรับโดยคุชฎีและไม่ต่อต้านอำนาจรัฐนั้นด้วย

ความแยบยลของกระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า

วาทกรรมเป็นกระบวนการของการสถาปนาทางสังคม (socially constitutive) ที่เป็นกระบวนการถ่ายทอดอุดมการณ์ ความคิด และความเชื่อ ไปสู่การปฏิบัติผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ทั้งนี้ วาทกรรมเป็นเรื่องของการใช้อำนาจ แต่เป็นอำนาจที่แยบยลจนบุคคลที่ตกอยู่ในอำนาจต้องปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวเอื้ออำนวยของการสถาปนาวาทกรรม ก็คือ "ความรู้" ที่ถูกนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการรองรับการทำงานของวาทกรรม และเมื่อความรู้ถูกผลิตซ้ำบ่อยๆ ก็จะกลายเป็น "สัจจะ" (truth) ที่ทุกคนยอมรับในการปฏิบัติตาม ซึ่งในการจัดการป่าของรัฐจะมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของรัฐเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ เพื่อให้สอดคล้องกับการผลิตพื้นที่ป่าของรัฐ และเมื่อรัฐผลิตพื้นที่ป่าในความหมายว่า ป่าคือไม้ โดยมีอุดมการณ์ในการที่จะนำไม้มาใช้ประโยชน์ในฐานะทรัพยากรของประเทศ ที่จะนำรายได้มาพัฒนาประเทศ ดังนั้นการสถาปนาวาทกรรมป่าของรัฐก็คือการสถาปนาอัตลักษณ์ของป่าในฐานะที่เป็น "ไม้" ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่สำคัญของรัฐในการจัดการป่า จึงต้องมีความแยบยลในการนำไปสู่การยอมรับการจัดการป่าของรัฐ ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่สำคัญ คือ

กระบวนการในการเลือกรับความรู้ในการจัดการป่า

เมื่อรัฐมีอุดมการณ์ในการจัดการป่า คือการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในฐานะทรัพยากรของประเทศ จุดเริ่มต้นของกระบวนการภาคปฏิบัติการของวาทกรรม จึงเริ่มตั้งแต่กระบวนการในการคัดสรรบุคคลที่จะเข้ามาดำเนินการในการจัดการป่า นับตั้งแต่การเชิญ นาย เอช สเลด (Mr. H.A. Slade) ชาวอังกฤษ เข้ามาศึกษาการทำไม้ในประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้วางรากฐานที่สำคัญของการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย จนนำไปสู่การก่อตั้ง "กรมป่าไม้" ที่มีนาย เอช สเลด เป็นอธิบดีคนแรก ด้วยการที่รัฐบาลไทยพิจารณาเลือกนาย เอช สเลด นั้น สามารถสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ในการจัดการป่าของรัฐที่ชัดเจน เพราะในขณะนั้นชาติที่เข้ามาขอสัมปทานการทำไม้ในประเทศแถบเอเชียคือประเทศอังกฤษ ที่เข้ามาขอสัมปทานไม้ในประเทศพม่าจนมีการเปิดโรงเรียนเพื่อสอนการทำไม้ขึ้นในประเทศพม่าด้วย การที่รัฐบาลไทยเชิญ นาย เอช สเลด มาศึกษาการทำไม้ในประเทศไทย จึงเท่ากับเป็นการเลือกรับแนวคิดในการจัด

การทรัพยากรป่าตามแนวการจัดการของประเทศอังกฤษ ที่มีอุดมการณ์ในการจัดการป่าโดยการนำไม้จากป่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นสำคัญ

เมื่อเป็นเช่นนี้ข้อเสนอของนาย เอช สเลด ที่กล่าวถึงการป่าไม้ว่าเป็นวิชาเฉพาะสาขาหนึ่งที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ในการจัดการ จึงส่งผลกระทบต่อกระบวนการสร้างความรู้ในการจัดการป่าของประเทศไทย โดยรัฐบาลไทยได้เริ่มส่งคนไทยไปศึกษาวิชาการป่าไม้ในต่างประเทศ คุณประวิทย์ นักวิชาการป่าไม้ พุฒถึงการแสวงหาความรู้ในการจัดการป่าไม้ในยุคแรกว่า "เริ่มแรกสุดเราส่งคนไปเรียนวิชาการป่าไม้ที่ประเทศพม่า เนื่องจากว่าอังกฤษมาทำไม้ในพม่าแล้วเปิดโรงเรียนสอน ต่อมาจึงไปที่อินเดีย ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ตอนหลังจึงไปเรียนที่ยุโรปและอเมริกา คือ ยุโรปเรียนผ่านทางพม่ากับอินเดีย ส่วนอเมริกาก็หลังจากที่มีคณะวนศาสตร์ก็จะไปเรียนอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเรื่องการเพาะพันธุ์ไม้ นั้นจะไปเรียนกันแถบประเทศสแกนดิเนเวีย เช่น ประเทศฟินแลนด์และเดนมาร์ค"

กระบวนการสร้างความรู้ในการจัดการป่า

จากกระบวนการในการเรียนรู้วิชาการป่าไม้ตามแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอังกฤษ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความรู้ในการจัดการป่าให้เป็นวิชาการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้การจัดการป่าไม้ต้องเป็นหน้าที่ของรัฐเท่านั้น ชาวบ้านโดยทั่วไปถูกมองว่าไม่มีความรู้ในการจัดการป่า ความรู้ในการจัดการป่านี้ได้ถูกผลิตขึ้นอย่างเป็นระบบเพื่อตอกย้ำความเป็นวิชาการเฉพาะสาขา ผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการจัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นอย่างเป็นทางการ ที่จังหวัดแพร่ ในปี 2478 ในสมัยพระยาพนานุกร (เปล่ง สาครบุตร) เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ คือ "เพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติในวันข้างหน้า และเพื่อเพิ่มพูนวิชาการป่าไม้แก่ข้าราชการ อันจะได้นำความรู้กันไปปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีสถาบันการศึกษาด้านป่าไม้ ยังต้องศึกษางานจากชาวต่างชาติอยู่ จึงเห็นควรให้มีสถาบันศึกษาวิชาป่าไม้ในประเทศขึ้น" (กรมป่าไม้. 2529 : 17-18)

โรงเรียนป่าไม้ เริ่มเปิดเรียนเป็นปีแรก ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2479 มีหลวงวิลาสวันวิทย์ (เมธ รัตนประเสริฐ) ซึ่งเป็นป่าไม้ภาคแพร่ในเวลานั้น ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้อีกตำแหน่งหนึ่ง ในระยะแรกโรงเรียนการป่าไม้แพร่มีหลักสูตรการศึกษา 2 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2482 ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนป่าไม้เป็นโรงเรียนวนศาสตร์ และมาอยู่ในสังกัดของวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งย้ายจากแม่โจ้มาอยู่ที่บางเขน ในระยะนี้ได้มีการเปลี่ยนหลักสูตรจาก 2 ปี มาเป็น 3 ปี และผู้ที่สำเร็จการศึกษาจะได้รับอนุปริญญาวนศาสตร์ แต่การรับนิสิตจะรับเฉพาะจากผู้สำเร็จจากโรงเรียนเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แม่โจ้เท่านั้น การรับนิสิตจากผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ดำเนินการติดต่อมาจนถึง พ.ศ. 2490 จึงได้เปิดการรับนิสิตจากผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาโดยทั่วไปโดยการสอบแข่งขัน

ในปี พ.ศ. 2486 เมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขึ้น จึงได้เปลี่ยนฐานะโรงเรียนวนศาสตร์ เป็นวิทยาลัยวนศาสตร์ในสังกัดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเมื่อ พ.ศ. 2499 ได้ย้ายจากจังหวัดแพร่มาอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน และกลายมาเป็นคณะวนศาสตร์ในปัจจุบัน ทำให้สถานที่ตั้งอาคารหอพักของโรงเรียนป่าไม้แพร่ว่างลง กรมป่าไม้จึงได้พิจารณาขออนุมัติต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นโรงเรียนป่าไม้ของกรมป่าไม้ในยุคที่สองขึ้น โดยยึดวัตถุประสงค์เดิมในการจัดตั้งโรงเรียนในยุคแรกขึ้นมา โรงเรียนป่าไม้แพร่ในยุคที่สองได้เปิดการสอนจนถึงปี 2537 ก็ถูกยุบไปตามนโยบายของรัฐบาล ที่ให้ยุบเลิกโรงเรียนที่สอนนักเรียนเพื่อออกมาปฏิบัติงานของกระทรวง ทบวง กรมใดๆโดยเฉพาะ แล้วให้สถาบันการศึกษาของรัฐดำเนินการแทน

ในการจัดการศึกษาดังโรงเรียนป่าไม้แพร่ และคณะวนศาสตร์ คุณประวิทย์ ได้กล่าวถึงความแตกต่างว่า "โรงเรียนป่าไม้แพร่ จะเรียนพวกเทคนิคในการทำไม้ เพราะในสมัยเริ่มต้นที่มีการศึกษาด้านป่าไม้ รัฐบาลมองว่าทรัพยากรในประเทศที่มีอยู่ ที่สามารถนำเขาออกไปจากป่าแล้วไปขายนำเงินรายได้เข้ามาสู่ประเทศชาติเพื่อเอามาพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ ไม้จะเป็นหลักสำคัญ การจัดการของรัฐบาลสมัยนั้นเป็นการจัดการจากส่วนกลาง เวลาประกาศใช้ก็ประกาศทั่วประเทศ การให้สัมปทานทำไม้โดยการให้บริษัทเอกชนเข้ามาทำไม้ในป่าต่างๆ ก็มองดูแล้วเจ้าหน้าที่ที่จะเข้าไปคัดเลือกไม้ให้บริษัทจะทำไม้กัน ก็เลยเปิดโรงเรียนอีกระดับหนึ่ง คือ โรงเรียนป่าไม้แพร่ เพื่อผลิตบุคลากรที่จะเข้าไปช่วยในการคัดเลือกไม้ต่างๆ ให้บริษัท คือ ให้มีเจ้าหน้าที่พอในการคัดเลือกไม้ให้บริษัท ฉะนั้นโรงเรียนป่าไม้ในสมัยก่อนจึงเป็นการผลิตบุคลากรมาเพื่อไปคัดเลือกตัดราคาคัดเลือกไม้ให้กับบริษัทเอกชน และเสริมความรู้เกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์เข้าไปด้วย แต่สำหรับคณะวนศาสตร์ จะสอนวิชาการในเชิงลึกมากกว่าเป็นวิชาการด้านการจัดการป่าไม้เป็นหลัก คือ การนำเอาทรัพยากรมาใช้ประโยชน์โดยเน้นการอนุรักษ์ ให้สามารถมีไม้จากป่าธรรมชาติมาให้ประชาชนได้ใช้อย่างต่อเนื่องไปเรื่อยๆโดยที่ป่ายังอยู่ และยังเน้นการศึกษาในเรื่องนิเวศวิทยาของไม้ ชีววิทยาที่เป็นองค์ประกอบในการจัดการไม้ ซึ่งจะเป็นวิทยาศาสตร์เชิงลึกมากกว่าโรงเรียนป่าไม้แพร่ นั่นคือ โรงเรียนจะเน้นการผลิตเจ้าพนักงานป่าไม้ ที่จะทำงานในเรื่องการป้องกันรักษาทรัพยากร สำรวจคัดเลือก ตัดราคา รั้งวัดแนวเขต ฯลฯ ส่วนคณะวนศาสตร์จะเน้นการผลิตนักวิชาการป่าไม้"

ดังนั้น สถาบันการศึกษาที่ถูกตั้งมาเพื่อผลิตซ้ำความรู้ในการจัดการป่าไม้ของรัฐบาล ที่ถูกตั้งขึ้นมาผลิตบุคลากรทั้งในระดับอนุปริญญาและปริญญาตรี-โท จึงเป็นสถาบันที่ตอกย้ำความเป็นวิชาการในการจัดการป่า ที่จะต้องเป็นความรู้เฉพาะที่ต้องศึกษา และต้องผ่านการศึกษาในสถาบันของรัฐในระดับอุดมศึกษาเท่านั้น คนอื่นที่ไม่ผ่านสถาบันการศึกษาของรัฐ จึงไม่มีโอกาสได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าเพราะเป็นผู้ไม่มีความรู้ ทำให้ชาวบ้านต้องสยบยอมในการจัดการป่าของรัฐ เป็นการตอกย้ำว่าการจัดการป่าไม่ต้องเป็นวิทยาศาสตร์ และต้องอาศัยผู้ที่ได้รับการศึกษาเฉพาะด้านโดยตรง ประเด็นสำคัญก็คือ กระบวนการจัดการป่าไม้ที่ถูกศึกษานั้นมองป่าไม่ว่า ป่า คือ ไม้ ที่เป็นทรัพยากรในการนำ

มาใช้ประโยชน์เพื่อการขายและนำรายได้มาพัฒนาประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่ารัฐมองพื้นที่ไปในลักษณะของความสัมพันธ์ของการผลิตพื้นที่ และการจัดระเบียบของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ที่มองว่าป่า คือ ทรัพยากรในการนำใช้เพื่อหารายได้มาพัฒนาประเทศ เมื่อรัฐมองป่าในฐานะที่เป็นพื้นที่แบบนี้ ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงต้องตอบสนองความต้องการของรัฐ การจัดการศึกษาเรื่องป่าไม้ จึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของรัฐ โดยมีได้มองถึงผลกระทบในด้านอื่นๆเลย

หลักสูตรในการจัดการป่า

เมื่อกระบวนการศึกษาของโรงเรียนป่าไม้แพร่ และคณะวนศาสตร์มุ่งเน้นการศึกษาในทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ถูกมองข้ามไปคือ การศึกษาในเรื่องสังคมศาสตร์ของป่า เพราะแม้แต่ในหลักสูตรการศึกษาของคณะวนศาสตร์ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จะเรียนวิชาเฉพาะสาขาการจัดการป่าไม้เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นสาขาวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ สาขาวิชาวิศวกรรมป่าไม้ สาขาวิชาวนศาสตร์ชุมชน สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพป่าไม้ โดยมีกระบวนการวิชาที่เกี่ยวกับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพียง 2 วิชา 6 หน่วยกิต คือ เป็นวิชาบังคับ เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น 1 วิชา 3 หน่วยกิต และวิชาเลือกในหมวดนี้อีก 1 วิชา 3 หน่วยกิต ทั้งนี้ในการปรับปรุงหลักสูตรของคณะวนศาสตร์ในปี 2543 ซึ่งได้มีการเพิ่มกระบวนการวิชาที่เกี่ยวกับสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เป็น 4 วิชา 10 หน่วยกิต โดยเป็นวิชาบังคับหมด คือ วิชาเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น 1 วิชา 3 หน่วยกิต วิชามนุษย์กับสังคม 1 วิชา 3 หน่วยกิต วิชาศิลปะการดำเนินชีวิต 1 วิชา 3 หน่วยกิต วิชาการใช้ทรัพยากรห้องสมุด 1 วิชา 1 หน่วยกิต รวมเป็น 4 วิชา 10 หน่วยกิต จากจำนวนหน่วยกิตที่ต้องเรียนทั้งหมด 146 หน่วยกิต คิดเฉลี่ยเป็นร้อยละ 6.8 เท่านั้น ยกเว้นแต่ในสาขาวิชาวนศาสตร์ชุมชน ที่จะเพิ่มวิชาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในวิชาหลัก คือ วิชาจิตวิทยาชุมชน มนุษย์สัมพันธ์ สังคมวิทยาชนบท และการพัฒนาชุมชน รวม 4 วิชา 12 หน่วยกิต (เกษตรศาสตร์. 2542 : 1-10)

ในเรื่องนี้ คุณประวิทย์ นักวิชาการป่าไม้ซึ่งจบการศึกษาคณะวนศาสตร์ในระดับปริญญาตรีและโท กล่าวว่า "การเรียนวนศาสตร์ในสมัยนั้นเป็นลักษณะของวิทยาศาสตร์ในเชิงค่อนข้างเป็นชีวภาค คือไม่ได้มองด้านสังคมมองแต่ไม้ องค์ประกอบของไม้ นิเวศวิทยาของป่า สัตว์ป่า แต่ทางด้านสังคมไม่ค่อยได้เรียนในช่วงนั้น เพราะเรามองว่า ถ้าเราจัดการป่าไม้ให้ดี ประเทศก็จะได้ไม้มาใช้ประโยชน์ ป่าก็ไม่เสีย แต่เราไม่ได้มองคนคืออยู่รอบๆป่า เพราะเรามองว่ากฎหมายที่มีอยู่ในช่วงนั้น มันเป็นกฎหมายที่สามารถดูแลให้ป่ามันอยู่ได้ แต่เราไม่ได้มองทางผล"

เมื่อสถาบันการศึกษา มองการจัดการป่าไม้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ มองป่าในประเด็นของไม้เพียงอย่างเดียว การศึกษาจึงเป็นไปเพื่อการจัดการไม้ ประเด็นสำคัญ คือ ผู้ที่จบการศึกษาส่วนใหญ่จะเข้าไปรับราชการในกรมป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เรียนโรงเรียนป่าไม้แพร่ จะเป็นนักเรียนทุนรัฐบาล

โดยตลอด และเมื่อจบการศึกษา ก็ได้รับการบรรจุแต่งตั้งให้รับราชการในกรมป่าไม้ ส่วนคนที่จบคณะวนศาสตร์ ถึงแม้จะไม่ได้เป็นนักเรียนทุนรัฐบาล แต่เมื่อจบการศึกษาแล้วส่วนใหญ่จะสอบเข้ารับราชการในกรมป่าไม้เช่นกัน ความรู้ในการจัดการป่าไม้จึงถูกผลิตซ้ำและนำไปปฏิบัติในส่วนราชการของรัฐที่ทำหน้าที่จัดการป่าไม้โดยตรง คือ กรมป่าไม้ นโยบายและแนวทางปฏิบัติในการจัดการป่าไม้จึงถูกกำหนดโดยฐานความคิดที่มาจากการศึกษาตามที่รัฐกำหนด และเป็นที่มาของการสร้างอัตลักษณ์ของป่าตามความต้องการของรัฐ

เมื่อความรู้ถูกสร้างขึ้นมาตามที่รัฐกำหนด โดยการมองป่าคือทรัพยากรที่เป็นรายได้สู่ประเทศ มองพื้นที่ป่าเป็นตัวแทนของพื้นที่ (representations of spaces) แนวทางการปฏิบัติงานของสถาบันของรัฐ คือ กรมป่าไม้ ก็จะเป็นกรมที่ทำหน้าที่ในการจัดการไม้มากกว่าการจัดการป่า นี่จึงน่าจะเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านในการจัดการป่า เพราะกระบวนการเข้ามาจัดการป่าของรัฐ ตั้งแต่การเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ตั้งต้นตามแบบที่รัฐกำหนดโดยมิได้มองถึงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่า แต่มองถึงป่าในคุณค่าทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ดังนั้นกระบวนการสร้างความรู้ในการจัดการป่า รวมทั้งกรมป่าไม้ที่เป็นสถาบันที่รัฐตั้งขึ้นมาจัดการป่า จึงมีทิศทางที่ตอบสนองนโยบายของรัฐเฉพาะด้านโดยมิได้มองภาพของป่าอย่างเป็นองค์รวม การกำหนดนโยบายและการกระทำขององค์กรรัฐที่ผ่านมา จึงเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาที่เป็นข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่ากับรัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้

การจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (the order of things)

เมื่อความรู้ในการจัดการป่าในลักษณะที่เป็นวิธีการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ถูกสร้างขึ้น สิ่งที่ติดตามมาคือความรู้ใหม่นี้จะก่อให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ของสังคม เพื่อให้การดำเนินงานในการจัดการป่าสอดคล้องกับความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น ถือเป็นการจัดระเบียบของกระบวนการปฏิบัติงานในการจัดการป่าของรัฐ ซึ่งมีกระบวนการในการจัดระเบียบของสรรพสิ่งที่สำคัญ คือ

การจัดระเบียบสถาบันในการจัดการป่าของรัฐ

ในการจัดการป่าตามความรู้ที่ได้รับการเสนอแนะ การจัดระเบียบที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การจัดตั้งสถาบันหลักที่จะเป็นหน่วยงานสำคัญในการจัดการป่าของประเทศอย่างเป็นวิชาการซึ่งก็คือ "กรมป่าไม้" ทั้งนี้วัตถุประสงค์ที่สำคัญของการจัดตั้งกรมป่าไม้ ที่นาย เฮช สเลต ได้รายงานเสนอแนะคือ "เพื่อดำเนินการกิจการแทนกระทรวงมหาดไทยและรัฐบาล ในการจัดการไม้ให้มีประสิทธิภาพและมั่นคงยั่งยืนตลอดไป" ตามรายงานนี้ กรมป่าไม้จะมีหน้าที่ที่สำคัญในการรับผิดชอบป่าไม้ทั้งหมดของประเทศ จัดการควบคุมการทำป่าไม้ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ป้องกัน รักษาและพัฒนาป่าไม้ ควบคุมการนำไม้เคลื่อนที่ ตลอดจนถึงจัดเก็บรายได้ทุกประเภทจากการทำไม้ (กรมป่าไม้, 2536 : 9) ดังนั้น กรมป่าไม้จึงเป็น

สถาบันหลักที่สำคัญของประเทศในการจัดการเรื่องป่า และเป็นหน่วยงานที่เข้มแข็งในกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่า นับตั้งแต่การนำเสนอ วิธีการจัดการป่าไม้ที่ต้องอาศัยความรู้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานที่เป็นความชำนาญเฉพาะด้าน เชื่อมโยงไปถึงการก่อตั้งสถาบันการศึกษาทางด้านป่าไม้ คือ โรงเรียนป่าไม้แพร่ และคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่จะมุ่งผลิตบุคลากรเพื่อตอบสนองการปฏิบัติงานในกรมป่าไม้ อันเป็นการผลิตซ้ำความรู้ในการจัดการป่าแบบวิชาการ สิ่งที่สำคัญคือ กรมป่าไม้ยังเป็นหน่วยงานสำคัญที่กำหนดให้มีกฎเกณฑ์ต่างๆที่เป็นกฎหมายในการจัดการป่าตามความต้องการของรัฐ และตอบสนองกระบวนการสร้างพื้นที่ป่าของรัฐ ที่ทำให้ป่าเป็นพื้นที่ทางสังคมของรัฐในการนำมาซึ่งรายได้ในการพัฒนาประเทศ กรมป่าไม้จึงถือเป็นศูนย์กลางของสถาบันในการจัดการป่าของประเทศ ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน อาจารย์ทรงศักดิ์ ได้กล่าวเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า “กรมป่าไม้ ก็คือกรมทำไม้” สอดคล้องกับคุณประวิทย์ ที่ว่า “หน้าที่หลักของกรมป่าไม้ ก็คือการจัดการไม้ การทำไม้ เพราะป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จะหารายได้เข้าประเทศ เพื่อการพัฒนาประเทศ”

ความเป็นสถาบันของกรมป่าไม้ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2439 จนปัจจุบันมีระยะเวลาถึง 106 ปี นับว่าเป็นกรมที่มีอายุในการก่อตั้งยืนยาวมาก และมีการผลิตซ้ำการปฏิบัติงานมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน เป็นกรมที่ถือว่ามีความใหญ่ที่สุดในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีงบประมาณประจำปีไม่น้อยกว่าปีละ 5,000 ล้านบาท มีบุคลากรมากถึง 22,000 คน เป็นข้าราชการประจำประมาณ 9,600 คน และเป็นลูกจ้างประจำประมาณ 12,400 คน มีส่วนราชการที่อยู่ในส่วนภูมิภาคกระจายตัวอยู่ในทุกจังหวัด และอำเภอ จึงสามารถปฏิบัติงานครอบคลุมพื้นที่ของประเทศได้ทั้งหมด โดยมีภารกิจหลักสำคัญใน 6 ด้าน คือ (กรมป่าไม้. 2541 : 13-14)

1. ด้านการป้องกันรักษาป่าและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายป่าไม้
2. ด้านการบริหารจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
3. ด้านการจัดระบบบริหารจัดการที่ดินในเขตพื้นที่ป่าไม้
4. ด้านการฟื้นฟูป่าและส่งเสริมการปลูกป่า
5. ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานป่าไม้
6. ด้านการวิจัยพัฒนาและส่งเสริมการทำไม้

ความเป็นกรมขนาดใหญ่ มีบุคลากรมากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ มีงบประมาณมหาศาล และมีระยะเวลาการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 106 ปี จึงทำให้การสถาปนาความรู้ในการจัดการป่าของรัฐ เป็นไปอย่างเข้มข้นและต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ ท่ามกลางการผลิตซ้ำการปฏิบัติงานของรัฐในการผลิตพื้นที่ป่า จึงเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการจัดการป่าของรัฐที่ทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในฐานะผู้ที่ถูกกระทำจากรัฐ และเนื่องจากการกระทำถูกผลิตมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจึงถูกซึมซับ

เข้าสู่วิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า จนบางสิ่งบางอย่างกลายเป็นความเคยชินที่ชาวบ้านยอมรับ เป็นการทำให้พื้นที่ป่าถูกผลิตจนกลายเป็นพื้นที่ที่เป็นภาคปฏิบัติการของพื้นที่ (Spatial practice) คือกลายเป็นพื้นที่ที่เป็นจารีตปฏิบัติว่าด้วยพื้นที่ หรือภาคปฏิบัติการของพื้นที่ที่เป็นกระบวนการก่อรูปทางสังคมของพื้นที่ที่รวบรวมผลผลิตและการผลิตซ้ำของพื้นที่ ที่ก่อให้เกิดการต่อเนื่องและเชื่อมโยงในความหมายของพื้นที่ทางสังคมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมที่อยู่ในพื้นที่นั้น ซึ่งความเชื่อมโยงนี้จะนำไปสู่การรับรองความสามารถและระดับพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความปกติของสมาชิกในพื้นที่ สมาชิกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จะเกิดความเคยชินและไม่เกิดความสำนึกว่าตนเองถูกบังคับให้กระทำ เกิดการยอมรับและยินดีปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาของพื้นที่ที่ตนดำรงชีวิตอยู่ จนกลายเป็นเสมือนกฎเกณฑ์มาตรฐานในสังคม กลายเป็นค่านิยมและความหมายของการกระทำอันเป็นปกติที่สมาชิกในชุมชนทุกคนยอมรับ

นอกจากจะเป็นสถาบันที่มีศักยภาพสูงมากในการจัดการป่าของประเทศ กรมป่าไม้ยังเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ในการกำหนด/สร้างกฎเกณฑ์ ที่เป็นกฎหมายในการจัดการป่า มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นเครื่องมือของรัฐประการหนึ่งที่สนับสนุนการดำเนินการจัดการป่าของรัฐ เป็นกฎที่คอยควบคุมความประพฤติของชาวบ้าน การเป็นกฎหมายทำให้กฎเกณฑ์ถูกผลิตซ้ำนำมาใช้อย่างต่อเนื่องยาวนาน จนกลายเป็นกฎเกณฑ์เบื้องต้นที่ชาวบ้านรับรู้และต้องยอมรับในฐานะพลเมืองของประเทศที่ต้องเคารพกฎหมายแห่งรัฐ กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายนี้ ถูกรัฐผลิตโดยเหตุผลที่ว่าเพื่อประสิทธิภาพในการจัดการป่าของรัฐและเพื่อให้เกิดการยอมรับจากนานาอารยประเทศ กฎเกณฑ์จึงกลายเป็นสภาพเป็นเครื่องมือทางเทคนิคของรัฐในการจัดการป่า เพื่อสร้างความชอบธรรมให้เกิดแก่รัฐและเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่สำคัญประการหนึ่ง

นอกจาก "กรมป่าไม้" จะถูกก่อตั้งให้เป็นสถาบันหลักในการจัดการป่าของประเทศแล้ว รัฐยังจัดให้มีการตั้งสถาบันอีกแห่งหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการตอกย้ำกฎเกณฑ์ของรัฐ ให้เกิดการยอมรับในการบังคับใช้ สถาบันนั้นก็คือ "กองตำรวจป่าไม้" เพื่อดูการกระทำผิดตามกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการป่าไม้โดยเฉพาะ ตามประวัติของกองตำรวจป่าไม้กล่าวถึงความเป็นมาของการก่อตั้งว่า "ในอดีตกาลป่าไม้ของเมืองไทยยังมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์มาก รัฐจึงมิได้มีการควบคุมอย่างใกล้ชิด กาลต่อมาเมื่อชาวบ้านราษฎรมีความต้องการใช้ไม้จำนวนสูงขึ้น และไม่ราคาดีสามารถที่จะทำเป็นสินค้าได้ จึงได้มีการลักลอบตัดฟันมากขึ้นตามลำดับ การป้องกันและปราบปรามของเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ไม่สามารถหยุดยั้งการลักลอบตัดไม้ลงได้ เพื่อความสงบเรียบร้อยแห่งท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2499 กรมตำรวจจึงได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าขึ้นช่วยเหลือประสานงานกับกรมป่าไม้ การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ชุดนี้เป็นที่พอใจ จนกระทั่งมาในสมัยรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี และดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ ในปี พ.ศ. 2503 ได้เล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้ จึงได้ให้กรมตำรวจเสนอโครงการตั้งกองตำรวจป่าไม้ต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และในปี 2504 จึงได้มีพระบรม

ราชโองการโปรดเกล้าให้ตราพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมตำรวจ กระทรวงมหาดไทย ตั้งกองตำรวจป่าไม้ขึ้น มีฐานะเป็น "กองบังคับการ" แบ่งส่วนราชการออกเป็น 4 กองกำกับการ ขึ้นตรงในการปกครองบังคับบัญชา ต่อกองบัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง กรมตำรวจ มาจนปัจจุบัน (เอกสารบรรยายสรุปกองบังคับการตำรวจป่าไม้)

การที่กรมป่าไม้จัดให้มีตำรวจป่าไม้เข้ามาทำหน้าที่ในการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับป่าไม้ นับเป็นการเสริมความเข้มแข็งของกระบวนการจัดการป่าของรัฐเป็นอย่างยิ่ง เพราะโดยสภาพสังคมไทยคำว่า "ตำรวจ" มีลักษณะของการดำเนินการจับกุมที่เข้มแข็งกว่าการจัดการของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ นอกจากนั้นเมื่อมีการจับกุมแล้ว การดำเนินคดีในกระบวนการสอบสวนสืบสวนของตำรวจ ก็คือ การดำเนินคดีสู่กระบวนการของศาลยุติธรรม สำหรับศาลยุติธรรมนั้นจะกระทำการพิจารณาคดีตามพยานหลักฐานที่ปรากฏ และพิพากษารอคดีไปตามข้อกำหนดที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ที่มีอยู่ โดยศาลจะไม่มีโอกาสลงไปพิจารณาถึงข้อเท็จจริงในบริบททางสังคมที่เกิดขึ้น เพราะอำนาจของศาลจะตัดสินคดีตามพยานหลักฐานเท่านั้น

กฎเกณฑ์ของรัฐในการจัดการป่า

กฎเกณฑ์ของรัฐในการจัดการป่านั้น มีทั้งกฎเกณฑ์ที่ออกโดยกรมป่าไม้เองและกฎเกณฑ์อื่นๆที่รัฐออกมาและมีผลกระทบต่อการจัดการป่าของประเทศ ทั้งนี้กฎเกณฑ์ที่ออกมานั้นนอกจากจะมีสภาพในการใช้บังคับและควบคุม ให้ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามแล้ว ยังมีความแยบยลในการทำให้ชาวบ้านต้องยอมรับในข้อกำหนดของกฎเกณฑ์นั้น ถือเป็นการจัดระเบียบของกระบวนการปฏิบัติงานในการจัดการป่าของรัฐ ที่เป็นการจัดระเบียบสรรพสิ่งที่เด่นชัดและแยบยลของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมรัฐ ในการจัดการป่า ที่ทำให้ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามในฐานะพลเมืองของรัฐ การทำงานของกฎเกณฑ์ในการจัดระเบียบสรรพสิ่งเพื่อการจัดการป่าของรัฐมีลักษณะดังนี้ คือ

1. กฎเกณฑ์ที่กำหนดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้าน

การกำหนดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้าน เป็นการใช้กฎเกณฑ์ของรัฐเพื่อการจัดระเบียบสรรพสิ่ง คือ ที่ดินที่สำคัญและเด่นชัดมาก และถือเป็นเทคนิควิทยาที่ถือเป็นกลยุทธ์ของรัฐที่ค่อยๆเข้ามาจัดการที่ดินของประชาชนในยุคแรก ซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยยังมีสภาพพื้นที่ที่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ทั้งประเทศ แสดงให้เห็นความต้องการของรัฐในการใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรต่างๆ บนพื้นที่ดินด้วย กฎเกณฑ์ของรัฐที่ออกมาในยุคแรกนี้คือ ประกาศออกโฉนด ร.ศ.120 (พ.ศ. 2445) ซึ่งเป็นประกาศที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการนำระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบประเทศทางตะวันตกมาใช้ เพราะแต่เดิมในประเทศไทยนั้น ที่ดินทั้งหมดถือเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ทรงพระราชทานให้ประชาชนได้นำไปใช้ในการประกอบอาชีพอย่างอิสระ ประชาชนทุกคนจึงมีสิทธิที่จะบุกเบิกทำกินในที่ดินได้ตามความสามารถของตนเอง แต่เมื่อมีประกาศฉบับนี้ออกมา เป็นการริเริ่มวิธีการนำหลักฐานทางแผนที่มาออก

เป็นโฉนดที่ดินเพื่อให้กรรมสิทธิ์แก่ผู้ถือครองที่ดิน รวมทั้งเป็นการจัดทำทะเบียนที่ดินเพื่อให้เกิดความสะดวกในการตรวจสอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ที่ดินที่แต่เดิมประชาชนมีอิสระในการประกอบอาชีพ จึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ที่ดินที่ถูกออกโฉนดให้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวของบุคคล (private ownership) กับที่ดินที่เป็นสาธารณะซึ่งถือเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ (state ownership) ประกาศนี้จึงเป็นประกาศที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะการใช้ที่ดินแบบเดิมที่เป็นแบบที่ดินรวม ไปสู่การแบ่งแยกการใช้ที่ดินที่ชัดเจนในลักษณะที่เป็นของเอกชนและเป็นของรัฐ ความเป็นอิสระของประชาชนที่แต่เดิมใช้ที่ดินในระบบที่ดินรวมจึงหมดไป ประชาชนหากต้องการความชอบธรรมในการประกอบอาชีพบนพื้นที่ดิน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาวิธีการในการออกโฉนดในพื้นที่ดินที่ตนเองทำกิน มิฉะนั้นที่ดินนั้นก็ต้องกลายเป็นของรัฐ ประกาศฉบับนี้ได้ถูกตอกย้ำ และผลิตซ้ำโดยกฎหมายที่ออกมาภายหลังอีกหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติออกตราจองที่ดินชั่วคราว ร.ศ.121 (พ.ศ. 2445) พระราชบัญญัติออกโฉนดตราจอง ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448) พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.127 (พ.ศ. 2451) แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2,3,4,5,6 และฉบับที่ 7 พ.ศ. 2486 จนถึงการประกาศใช้พระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 กฎหมายทั้งหมดนี้ ถือเป็นกฎเกณฑ์ของรัฐ ที่ตอกย้ำประชาชนในเรื่องของสิทธิและกรรมสิทธิ์บนที่ดินว่า หากประชาชนไม่มีโฉนดที่ดิน แม้ว่าจะประกอบอาชีพอยู่มาเป็นเวลานานแล้ว ก็ไม่ใช่เจ้าของที่ดิน ไม่มีสิทธิในที่ดินนั้น รัฐต่างหากที่เป็นเจ้าของที่ดิน ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ขีดความสามารถในการจัดทำโฉนดที่ดินของหน่วยงานของรัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นไปอย่างล่าช้าและไม่สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง อีกทั้งกระบวนการในการออกโฉนดที่ดินก็เป็นกระบวนการที่ค่อนข้างยุ่งยาก ประชาชนหรือชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลที่ในอดีตจะมีปัญหาเรื่องการรับรู้ข่าวสารและการคมนาคม จึงมักประสบปัญหาในการออกโฉนดที่ดินของรัฐโดยเฉพาะในพื้นที่ที่ห่างไกลมากการคมนาคมไปไม่ถึง โอกาสของการขอยกโฉนดที่ดินจึงมีน้อยมาก เพราะแม้แต่ชุมชนบ้านทำจำปาเองก็เพิ่งมีถนนในการเดินทางติดต่อกับโลกภายนอกเมื่อไม่นานมานี้เอง

เมื่อรัฐกำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องการถือครองที่ดินเป็นกฎหมาย แต่ในขณะเดียวกันขีดความสามารถในการจัดการออกโฉนดที่ดินในอดีตของรัฐมีอย่างจำกัด โอกาสที่ชาวบ้านจะมีโฉนดที่ดินอย่างถูกต้องจึงมีน้อยเช่นกัน จุดนี้จึงอาจถือได้ว่าเป็นช่องว่างที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องอยู่ในสภาพจำยอมในการไม่มีสิทธิบนที่ดินทำกินของตนเอง ข้อบกพร่องของรัฐจึงกลายมาเป็นปัญหาของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านถูกตอกย้ำโดยกฎเกณฑ์นี้ตลอดเวลาว่าตนเองเมื่อไม่มีโฉนดบนพื้นที่ดินทำกิน ก็ไม่มีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นั้น รัฐจะเอาที่ดินคืนเมื่อไรก็ได้ กฎหมายนี้ถูกตอกย้ำ/ผลิตซ้ำจนกลายเป็นความแยบยลของรัฐในการจัดการที่ดินทุกประเภทรวมไปถึงที่ดินในพื้นที่ป่าด้วย

2. กฎเกณฑ์ที่กำหนดสิทธิของชาวบ้านบนพื้นที่ดิน

กฎเกณฑ์นี้เป็นการกระทำของรัฐเพื่อกำหนดสิทธิของชาวบ้านในพื้นที่ดินที่ครอบครองทำกินอยู่ เป็นกฎเกณฑ์ที่ออกมาสืบเนื่องกับกฎเกณฑ์ที่กำหนดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพื่อให้รัฐมีสิทธิและ

ความชอบธรรมมากขึ้นในการเข้าไปจัดการพื้นที่ต่างๆ โดยประเด็นนี้จะมุ่งเน้นไปที่พื้นที่ป่าผ่านการออกกฎหมายในการจัดการป่า แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้น กลับเป็นกฎหมายที่มีความครอบคลุมในการจัดการพื้นที่ของรัฐที่กว้างขวางมาก กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายที่สำคัญ เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2485 เมื่อพิจารณาถึงกฎหมายฉบับนี้ เราจะเห็นได้ว่า กฎหมายฉบับนี้มองการจัดการที่ดินและการใช้ประโยชน์จากไม้เป็นหลัก . ด้วยบทต่างๆ ของกฎหมาย จึงมุ่งไปสู่ประเด็นของการจัดการไม้และของหวงห้ามในป่า ยิ่งไปกว่านั้น หากมองในประเด็นของความพยายามจะแผ่ขยายการครอบคลุมการจัดการป่าออกไปให้กว้างขวาง เพื่อครอบครองผลประโยชน์บนพื้นที่ป่าและกำหนดลักษณะของความเป็นป่าให้ครอบคลุมกว้างขวางมากขึ้น เพื่อรัฐจะได้หาผลประโยชน์จากป่าได้มากขึ้น ดังจะเป็นได้จากบทบัญญัติในมาตรา 4 ที่ให้ความหมายของป่า คือ "ป่า" หมายความว่า "ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน"

การให้ความหมายของ "ป่า" ในลักษณะนี้ เป็นการให้ความหมายของป่าที่มากกว่าความเป็นไม้ เป็นการกำหนดให้พื้นที่ทุกๆ แห่ง ที่บุคคลหรือชาวบ้านยังมิได้มาตามกฎหมายที่ดิน กฎหมายมาตรานี้ทำให้ความเป็นป่าของรัฐ มีความกว้างขวางมาก เพราะในสมัยที่กฎหมายออกมาในปี พ.ศ. 2484 จำนวนพื้นที่ที่มีการออกกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายที่ดินก็ยังมีอยู่น้อยมาก พื้นที่ส่วนใหญ่หลายแห่ง แม้ว่าจะมีชาวบ้านอยู่อาศัยมาเป็นเวลานาน ก็ยังมิได้มีการออกกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายที่ดิน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชาวบ้านเองก็มิได้ตื่นตัวในเรื่องนี้ เพราะประชากรยังไม่มาก และพื้นที่ในประเทศก็ยังมีอยู่มาก อีกทั้งมีความสามารถของกรมที่ดินในการออกกรรมสิทธิ์ในที่ดินก็ยังมีไม่มาก ดังนั้น ตามความหมายของป่า ในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ที่ดินที่ถูกกำหนดเป็นป่าจึงมีมากมายและมีจำนวนมากที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ นับว่าเป็นความเยบยลของรัฐอีกประการหนึ่งในการเข้าไปจัดการที่ดินของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่า ความเป็นกฎหมายนอกจากจะเป็นอำนาจบังคับแล้ว ในอีกกรณีหนึ่งก็เป็นความจำยอมของชาวบ้านในการที่ต้องเคารพกฎหมายในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐ กฎหมายจึงเป็นทั้งข้อห้ามและบทบัญญัติของรัฐที่ถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่ต้องสยบยอมต่ออำนาจรัฐอย่างไม่มีข้อต่อรอง

ในอีกประเด็นหนึ่ง การที่มองความหมายของป่า ตามมาตรา 4 นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐเริ่มสนใจป่ามากกว่าความเป็นไม้ คือ มองป่ารวมไปถึงที่ดินต่างๆ ด้วย ประเด็นนี้ก็ต้องดูประการหนึ่ง แต่หากมองอย่างลึกซึ้งก็จะพบว่า รัฐยังมองป่าคือไม้เช่นเดิม เพราะการกำหนดความหมายของป่าให้รวมถึงที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดินนั้น ทำให้รัฐกลายเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมหาศาล และสิ่งที่มีผลประโยชน์เหนือที่ดินเหล่านั้นก็คือ ไม้ นั่นเอง

ในทัศนะของข้าราชการป่าไม้ท่านหนึ่ง พูดถึง คำจำกัดความตามมาตรา 4 (1) ว่า "คำจำกัดความนี้ ต้องขอบคุณคนที่ออกกฎหมาย เพราะคำจำกัดความนี้สามารถที่จะคุ้มครองที่ดินของรัฐได้เยอะขนาดเราออกคำจำกัดความนี้ก็ยังมีประชาชนบางส่วนที่มีกำลังเงิน สามารถที่จะซื้อที่ดินเหล่านี้ไปได้ด้วย

วิธีการต่างๆ ป่าตามความหมายของพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ที่ว่า ป่า หมายถึง ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะว่าที่ดินตรงที่ยังไม่มีชาวบ้านได้มาตามกฎหมายที่ดินให้ถือเป็นของรัฐ ซึ่งอาจไม่เป็นป่าก็ได้ เพราะบ้านเราที่ดินทั้งหมดคือเป็นของรัฐ แต่บางที่พื้นที่ที่ประชาชนอยู่ทำกินมาก่อน รัฐก็ให้สิทธิให้เอกสารสิทธิ์ครอบครองตรงนั้นได้ตามกฎหมาย แต่ที่ดินตรงที่ยังไม่มีใครครอบครองตามกฎหมาย ตรงนั้นต้องเป็นของรัฐ เพราะฉะนั้นป่าต้องเป็นของรัฐ คำจำกัดความนี้ทำให้ที่ดินของรัฐยังอยู่มาก ถ้าไม่มีคำจำกัดความนี้ ผมมาจับจองที่ดินป่าเสร็จให้ทางที่ดินออกเอกสารสิทธิ เพราะจะออกตรงไหนก็ได้ ที่ชาวบ้านอยู่ทุกวันนี้ส่วนใหญ่ก็เข้าไปที่หลัง ส่วนเจ้าหน้าที่เองบางครั้งก็เข้มงวด บางครั้งก็อนุโลม บางครั้งนโยบายก็ให้ผ่อนปรน"

พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 จึงเป็นกฎหมายที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นการผลิตพื้นที่ป่าของรัฐว่าป่าคือทรัพยากรที่สามารถนำรายได้มาสู่ประเทศ นั่นคือ อัตลักษณ์ของป่าในกฎหมายฉบับนี้ที่แสดงออกอย่างชัดเจนว่า "ป่า" ก็คือ "ไม้" อัตลักษณ์ของรัฐนี้จึงแตกต่างจากอัตลักษณ์ของชาวบ้านที่มองคุณค่าของป่ามากกว่าความเป็นไม้ จนนำไปสู่กระบวนการช่วงชิงอัตลักษณ์ของป่าในเวลาต่อมา

นอกจากพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 แล้ว กฎเกณฑ์ของรัฐที่ใช้ในการจัดระเบียบสรรพสิ่งของป่า ยังมีการพัฒนาปรับปรุงและเพิ่มเติมออกมาเป็นระยะตามยุคสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นความสามารถของรัฐในการปรับกฎเกณฑ์ในการจัดระเบียบการใช้ที่ดินของรัฐ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำของอำนาจรัฐในการเข้ามามีสิทธิในพื้นที่ดินต่างๆ ในการจัดการป่า กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายที่สำคัญที่เป็นการผลิตซ้ำการจัดการที่ดินของรัฐในการจัดการป่า เช่น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัตินี้ถือเป็นความยับยั้งชั่งใจประการหนึ่งของรัฐในการแย่งชิงพื้นที่ป่าจากชาวบ้านมาเป็นของรัฐ เพราะถึงแม้จะมีเนื้อหาหลักในการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า กล่าวคือมีมาตรการเกี่ยวกับการล่าสัตว์ป่า การค้าและการมีไว้ในครอบครอง ซึ่งสัตว์ป่าหรือซากของสัตว์ป่า แต่ก็ยังมีหมวดที่กล่าวถึงพื้นที่ป่า คือ หมวด 3 บริเวณและสถานที่ห้ามล่าสัตว์ป่า โดยมีมาตราที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความยับยั้งชั่งใจในการจัดการเพื่อการครอบครองที่ดินของรัฐ คือ

มาตรา 19 เมื่อรัฐบาลเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินแห่งใด ให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัยเพื่อรักษาไว้ซึ่งพันธุ์สัตว์ป่า ก็กระทำได้โดยประกาศพระราชกฤษฎีกาและให้มีแผนที่แสดงแนวเขตแห่งบริเวณที่กำหนดนั้น แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาด้วย บริเวณที่กำหนดนี้เรียกว่า "เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า"

ที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น ต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง

เมื่อรัฐได้กำหนดการใช้ที่ดินที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้ว ยังได้มีการกำหนดข้อปฏิบัติต่างๆ เพื่อการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของกฎเกณฑ์ของรัฐ คือ

มาตรา 24 ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปยึดถือครอบครองที่ดินหรือตัด โค่น เผา ทำลาย ตัดไม้หรือพืชมงคลชาติอื่น หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์ หรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือ ทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนองบึง ท่วมท้นหรือเหือดแห้ง หรือเป็นพิษต่อสัตว์ป่า

มาตรา 26 บริเวณสถานที่ซึ่งใช้ในราชการ หรือใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันแห่งใด รัฐมนตรีจะกำหนดให้เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าชนิดหรือประเภทใดก็ได้ โดยประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

เมื่อได้มีประกาศของรัฐมนตรีกำหนดเขตห้ามล่าสัตว์ป่าชนิดหรือประเภทใดแล้ว ห้ามมิให้ผู้ใดล่าสัตว์ป่าชนิดหรือประเภทนั้น หรือเก็บหรือทำอันตรายแก่ไข่หรือรังของสัตว์ป่า ซึ่งห้ามมิให้ล่าในเขตดังกล่าว

จากตัวอย่างมาตราต่างๆ ที่ยกมาให้เห็น จะเห็นได้ว่าตามพระราชบัญญัตินี้ รัฐสามารถประกาศให้พื้นที่ดินบางแห่งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ได้ ดังปรากฏในมาตรา 19 และถึงแม้ว่าในวรรคท้ายจะกำหนดว่า ที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น ต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง กรณีนี้ ก็จะทำให้เกิดปัญหากับที่ดินจำนวนมากที่มีชาวบ้านครอบครองทำกินอยู่แต่ไม่ได้มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ซึ่งหากรัฐมิได้มีการสำรวจอย่างจริงจัง หรือรัฐยึดแต่เพียงเนื้อหาในตัวบทกฎหมาย ก็อาจจะเกิดการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทับซ้อนกับที่ดินที่ชาวบ้านอยู่อาศัยก็ได้ เพราะแม้แต่สถานที่ราชการหรือสถานที่ใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันแห่งใด ในมาตรา 26 รัฐ โดยอำนาจรัฐมนตรีก็สามารถกำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ได้ โดยประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา ทั้งนี้ โดยวัตถุประสงค์ของการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามพระราชบัญญัตินี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ของการรักษาพันธุ์ป่า แต่หากการประกาศกระทำโดยเจตนาไม่สุจริตและไม่รอบครอบ ก็จะกระทบกระเทือนถึงชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่จำนวนมาก ดังนั้น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2503 แม้เป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์ที่ดีในการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าที่อาจสูญพันธุ์ไป แต่ในตัวของกฎหมายก็ยังมีมาตราสำคัญหลายมาตรา ที่อาจมีผลกระทบถึงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่าในเรื่องการครอบครองที่ดิน ในประเด็นของการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า กฎหมายนี้จึงเป็นเครื่องมือทางเทคนิคของรัฐที่สำคัญอีกอันหนึ่ง ที่จะใช้จัดการป่าอย่างแยบยล โดยการอ้างการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ที่จะสร้างความชอบธรรมของกฎหมาย และสร้างความชอบธรรมให้เกิดการยินยอมของชาวบ้าน

กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายที่สำคัญอีกฉบับหนึ่ง ที่เป็นเครื่องมือทางเทคนิคของรัฐในการเข้ามามีสิทธิในพื้นที่ดินของป่าต่อมาที่สำคัญ คือ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 สาระ

สำคัญของกฎหมายฉบับนี้อยู่ที่การกำหนดพื้นที่ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ จึงเป็นกฎหมายในการจัดการป่า ที่เป็นการจัดการพื้นที่โดยตรง และมีมาตราที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ดินที่ต้องพิจารณาหลายมาตรา คือ

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

(1) "ที่ดิน" หมายความว่า พื้นที่ดินทั่วไปและให้ความหมายรวมถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะและที่ชายทะเลด้วย ฯ

มาตรา 6 เมื่อรัฐบาลเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินแห่งใดที่มีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจ ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติ เดิมเพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและรื่นรมย์ของประชาชน ก็ให้มีอำนาจกระทำได้โดยประกาศพระราชกฤษฎีกา และให้มีแผนที่แสดงแนวเขตแห่งบริเวณที่กำหนดนั้น แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาด้วย บริเวณที่กำหนดนี้เรียกว่า "อุทยานแห่งชาติ"

ที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติขึ้น ต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมีเขตพรมแดนเมือง

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ฉบับนี้ ถือเป็นกฎหมายอีกฉบับที่รัฐสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการใช้ที่ดินโดยการประกาศพื้นที่ที่รัฐต้องการให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ซึ่งความหมายของที่ดินในกฎหมายฉบับนี้ มีความหมายครอบคลุมที่รวมไปถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลด้วย ตามมาตรา 4 (1) ส่วนการจะกำหนดให้ที่ดินใดเป็นอุทยานแห่งชาติก็เป็นไปตามเงื่อนไขในมาตรา 6 และเช่นเดียวพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 คือ ในวรรคท้ายของมาตรา 6 จะกล่าวถึงที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานชาตินั้น ต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์ หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมีเขตพรมแดนเมือง ในการปฏิบัติ ที่ดินที่ชาวบ้านครอบครองอยู่ในการอาศัยร่วมกับป่า ส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ ดังนั้น โอกาสที่จะถูกรัฐประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติก็มีโอกาสมากเช่นเดียวกัน กฎหมายฉบับนี้จึงเป็นความแยบยลของรัฐอีกประการหนึ่ง ที่จะเป็นเครื่องมือของรัฐในการอ้างสิทธิในการครอบครองพื้นที่ป่าจากชาวบ้าน

กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายของรัฐในการจัดการพื้นที่ป่าที่สำคัญ ที่เป็นเครื่องมือทางเทคนิคของรัฐในการจัดการป่า และมีผลโดยตรงกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ตลอดจนเป็นที่มาของข้อพิพาทในเรื่องสิทธิการครอบครองที่ดินระหว่างรัฐกับชาวบ้าน คือ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งมีสาระสำคัญตามกฎหมายในการจัดการพื้นที่ดินในเขตป่า ตามมาตราสำคัญๆ คือ

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

"ป่า" หมายความว่า ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย

“ป่าสงวนแห่งชาติ” หมายความว่า ป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 6 บรรดาป่าที่เป็นป่าสงวนอยู่แล้วตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่า ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้

เมื่อรัฐมนตรีเห็นสมควรกำหนดป่าอื่นใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่า หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นให้กระทำได้โดยออกกฎกระทรวง ซึ่งต้องมีแผนที่แสดงแนวเขตป่าที่กำหนดเป็นป่าสงวนแห่งชาตินั้นแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย

มาตรา 12 บุคคลใดอ้างว่ามีสิทธิ หรือได้ทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยอยู่ก่อนวันที่กฎกระทรวงกำหนดป่าสงวนแห่งชาตินั้นใช้บังคับ ให้ยื่นคำร้องเป็นหนังสือต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอสืบค้นหลักฐานประกอบคำร้องภายในกำหนดเก้าสิบวัน นับแต่วันที่กฎกระทรวงนั้นใช้บังคับ ถ้าไม่ยื่นคำร้องภายในกำหนดดังกล่าวให้ถือว่าสละสิทธิหรือประโยชน์นั้น

คำร้องดังกล่าวในวรรคหนึ่ง ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอท้องที่ส่งต่อไปยังคณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาตินั้นโดยไม่ชักช้า

ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่กรณีสิทธิในที่ดินที่บุคคลมีอยู่ตามประมวลกฎหมายที่ดิน

มาตรา 13 เมื่อคณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาติได้รับคำร้องตามมาตรา 12 แล้วให้สอบสวนคำร้องนั้น ถ้าปรากฏว่าผู้ร้องได้เสียสิทธิหรือเสื่อมเสียประโยชน์ ให้คณะกรรมการพิจารณากำหนดค่าทดแทนให้ตามที่เห็นสมควร

ถ้าผู้ร้องไม่พอใจในค่าทดแทนที่คณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาติกำหนด ผู้ร้องมีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัยของคณะกรรมการ คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ก็มีลักษณะเดียวกันกับกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า คือ เป็นกฎหมายที่กล่าวถึงพื้นที่ดินของป่า ไม่ว่าจะเป็นมาตรา 4 ความหมายของ “ป่า” และ “ป่าสงวนแห่งชาติ” ที่ถูกกำหนดไว้อย่างกว้างขวาง ตลอดจนการกำหนดพื้นที่ป่าใด ๆ ให้เป็นพื้นที่ป่าสงวน ตามมาตรา 6 และสามารถกระทำได้ง่ายโดยอาศัยเพียงกฎกระทรวงที่เป็นกฎข้อบังคับที่สามารถออกได้โดยรัฐมนตรีเจ้ากระทรวงโดยผ่านความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีเท่านั้น การกำหนดพื้นที่ป่าสงวนจึงกระทำได้ง่ายกว่ากฎหมายฉบับอื่น เพราะให้อำนาจการจัดการทั้งหมดอยู่ที่รัฐมนตรีเจ้ากระทรวงเป็นหลัก ประการสำคัญเมื่อมีการประกาศเขตป่าสงวนแล้ว หากมีบุคคลใดอ้างสิทธิ หรือได้ทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยอยู่ก่อนวันที่กฎกระทรวงกำหนดป่าสงวนแห่งชาตินั้นใช้บังคับ ให้มีคำร้องเป็นหนังสือภายใน 90 วัน ตามมาตรา 12 ถ้าไม่ยื่นคำร้องภายในกำหนดให้ถือว่าสละสิทธิหรือ

ประโยชน์นั้น กรณีก็อาจจะเกิดปัญหาต่อชาวบ้านในการเสียสิทธิตามมาตรา 12 เนื่องจากในสังคมชนบท บางครั้งอาจมีปัญหาด้านของความรู้หนังสือ การไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร หรือการทำความเข้าใจในตัวกฎหมาย ทำให้ชาวบ้านอาจมิได้ยื่นคำร้องตามระยะเวลาที่กำหนด

ในส่วนการยื่นร้องตามมาตรา 12 หากผู้ร้องไม่พอใจก็สามารถอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีภายใน สามสิบวัน ตามมาตรา 13 แต่ในที่สุดอำนาจการตัดสินใจครั้งสุดท้าย คือ คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้ถือเป็นที่สุด ดังนั้นพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 จึงเป็นทั้งกฎหมายที่มีอำนาจบังคับและเป็นความยับยั้งชั่งใจของรัฐเช่นเดียวกันกับกฎหมายฉบับอื่นที่กล่าวมา ที่รัฐสามารถเข้ามาอ้าง

สิทธิการเข้าแย่งชิงพื้นที่ของชาวบ้านในฐานะของการเป็นป่าสงวน เพื่อสงวนไว้ใช้ประโยชน์ของประเทศ ชาวบ้านที่ไม่ยินยอมก็อาจถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ไม่รักประเทศชาติและไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของชาติ ชาวบ้านจึงต้องตกอยู่ในภาวะของการจำยอมและจำนนต่อการกระทำของรัฐ ที่ถือเป็นภาคปฏิบัติการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการจัดการป่า

3. กฎเกณฑ์ที่เข้าไปควบคุมสิทธิของชาวบ้าน

กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎเกณฑ์อีกประเภทที่ก้าวล่วงเข้าไปควบคุมสิทธิในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ แม้ว่าพื้นที่นั้นจะมีการครอบครองกรรมสิทธิโดยชอบธรรม รัฐยังสามารถอาศัยกฎเกณฑ์ที่กำหนดเป็นกฎหมายเพื่อเข้าควบคุมการใช้สิทธิบนพื้นที่นั้นๆได้ กฎหมายนั้นคือพระราชบัญญัติสงเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ออกกฎกระทรวงที่จะกำหนดให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยมีมาตราที่สำคัญ เช่น

มาตรา 43 ในกรณีที่ปรากฏว่าพื้นที่ใดมีลักษณะเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร หรือมีระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นโดยทั่วไป หรือมีระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติที่อาจถูกทำลายหรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากกิจกรรมต่างๆของมนุษย์โดยง่าย หรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าตามธรรมชาติ หรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์ และพื้นที่นั้นยังมิได้ถูกประกาศกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็นพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

มาตรา 44 ในการออกกฎกระทรวงตามมาตรา 43 ให้กำหนดมาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างดังต่อไปนี้ไว้ในกฎกระทรวงด้วย

(1) กำหนดการใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติ หรือมิให้กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติหรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

(2) ห้ามการกระทำหรือกิจกรรมใดๆที่อาจเป็นอันตรายหรือก่อให้เกิดผลกระทบในทางเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของพื้นที่นั้นจากลักษณะตามธรรมชาติ หรือเกิดผลกระทบต่อคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

(3) กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของ ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่จะทำการก่อสร้างหรือดำเนินการในพื้นที่นั้น ให้มีหน้าที่ต้องเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

(4) กำหนดวิธีจัดการโดยเฉพาะสำหรับพื้นที่นั้น รวมทั้งการกำหนดขอบเขต หน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงานให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพื่อรักษาธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติ หรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่นั้น

(5) กำหนดมาตรการคุ้มครองอื่นๆตามที่สมควรและเหมาะสมแก่สภาพของพื้นที่นั้น

จากข้อกำหนดในกฎหมายนี้จะเห็นว่า ถึงแม้ว่าพื้นที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่รัฐก็อาจอาศัยอำนาจตามกฎหมายนี้เข้าควบคุมสิทธิในการใช้ที่ดินนั้น ให้เป็นไปตามข้อกล่าวอ้างในกฎหมาย คือ การเป็นระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติ ผลกระทบของสิ่งแวดล้อม ผลกระทบทางศิลปกรรม ซึ่งเป็นข้อกล่าวอ้างที่ค่อนข้างครอบคลุมการใช้ที่ดินที่กว้างขวางมาก อันเป็นการแสดงความแยบยลของอำนาจรัฐที่จะควบคุมการใช้ที่ดินของชาวบ้านทั่วไปได้ประการหนึ่ง ทั้งนี้หากพิจารณาในแง่ของการจัดการประโยชน์ในแง่ของประโยชน์สาธารณะ ก็ดูจะถูกต้องและชอบธรรม แต่หากพิจารณาในแง่ของสิทธิของปัจเจกบุคคลในทรัพย์สินก็เป็นการก้าวล่วงสิทธิของผู้มีสิทธินั้น ประการสำคัญกฎหมายฉบับนี้ได้เอื้อให้รัฐมีสิทธิที่จะประกาศว่า พื้นที่ไหนเป็นพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่ไหนที่มีระบบนิเวศน์เพื่อการอนุรักษ์ พื้นที่ไหนจะเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางธรรมชาติและศิลปกรรมที่ควรอนุรักษ์ ประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องพึงระวัง เพราะในกรณีที่มีพื้นที่เป็นจำนวนมากอาจเกิดปัญหาในการเลือกปฏิบัติก็ได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติต้องสร้างความเป็นมาตรฐานให้เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อประชาชนให้มากขึ้น

4. การให้สัมปทานป่า

การให้สัมปทานป่า เป็นการจัดระเบียบสรรพสิ่งของรัฐในการจัดการป่าที่ชัดเจนที่สุด ที่แสดงให้เห็นการใช้อำนาจรัฐ ในการอนุญาตให้เอกชนเข้าไปสัมปทานตัดไม้ในป่า ผ่านการอ้างความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ คือกระบวนการในการตัดไม้ที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ (professional) ในการตัดป่ามาใช้ประโยชน์โดยไม่ทำให้ป่าถูกทำลายไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำไม่ได้ การที่รัฐสามารถสถาปนาวาทกรรมในการจัดการพื้นที่ป่าได้นั้น ทำให้รัฐมีอำนาจและความชอบธรรมในการจัดการพื้นที่ป่าทุกพื้นที่ที่ยังมิได้เอกสารสิทธิตามกฎหมายที่ดิน เป็นการจัดระเบียบสรรพสิ่งของป่าตามอัตลักษณ์ของป่าที่รัฐสร้างขึ้นใน

ฐานะที่ป่าเป็นที่มาของทรัพยากรของประเทศ การให้สัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศจะกระทำโดยกระบวนการในการสร้างวาทกรรมโดยใช้ความรู้ผ่านสถาบันคือกรมป่าไม้ว่า เป็นกระบวนการในการนำไม้ในป่าออกมาใช้ประโยชน์เพื่อนำรายได้มาเพื่อการพัฒนาประเทศ ภายใต้ระบบการจัดการที่ดีที่ไม่ทำให้ไม้หมดจากป่า แต่จะเป็นการใช้ไม้อย่างยั่งยืนผ่าน "หลักวิชาการทำไม้" เข้ามาควบคุมการตัดฟันไม้ให้มีจำนวนพอเหมาะ ไม่ให้มีการตัดฟันไม้ที่ยังไม่ได้ขนาด และกำหนดให้ตัดฟันไม้หมุนเวียนกันเป็นแปลงๆ โดยหวังว่าวิธีการดังกล่าวจะเป็นหลักประกันได้ว่า ไม้ในป่าจะยังมีให้ตัดฟันกันไปเรื่อยๆอย่างไม่มีวันหมดสิ้น

ในพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 มาตรา 63 ได้กล่าวถึงอำนาจรัฐในการให้สัมปทานป่าอย่างชัดเจน คือ "ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้รัฐบาลมีอำนาจให้สัมปทานในการทำไม้ชนิดใด หรือเก็บหาของป่าอย่างใด โดยมีขอบเขตเพียงใดและในสัมปทานนั้นจะให้มีข้อกำหนดและเงื่อนไขอย่างใดก็ได้ รัฐบาลมีอำนาจให้ผู้รับสัมปทานเก็บเงินค่าภาคหลวงตามอัตราที่รัฐบาลเห็นสมควร แต่ไม่เกินอัตราอย่างสูงที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ และจะให้ผู้รับสัมปทานเสียเงินแก่รัฐบาลตามจำนวนที่รัฐบาลจะกำหนดอีกก็ได้"

ตามข้อบังคับนี้ รัฐจึงมีอำนาจอย่างเด็ดขาดที่จะให้สัมปทานแก่ผู้ใดก็ได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงสภาพป่าว่าจะมีชาวบ้านอาศัยอยู่หรือไม่ และสามารถที่จะเก็บค่าภาคหลวงมากหรือน้อยตามที่รัฐบาลเห็นสมควร สำหรับการให้สัมปทานในการทำไม้้นั้นโดยทางทฤษฎีนั้น คุณประวิทย์ นักวิชาการป่าไม้ของกรมป่าไม้ ได้กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการสัมปทานที่เป็นวิชาการและเป็นไปตามหลักการที่จะทำให้ป่าไม้ถูกทำลายไป คือ

"การสัมปทาน ก็คือ การนำไม้ออกมาใช้ประโยชน์ เพื่อนำไปขายแล้วนำเงินรายได้เข้ามาสู่ประเทศชาติ ซึ่งมีวิธีการทำงานหลายวิธี เช่น วิธีการเลือกตัด (selection cutting) คือ การกำหนดขนาดจำกัดของไม้เป็นหลัก อย่างเช่นการวัดรอบไม้หรือรอบต้น เช่นรอบต้นเกิน 200 เซนติเมตร อนุญาตให้ตัดได้ เพราะตามหลักวิชาการไม้ขนาดนี้ เป็นขนาดที่โตเต็มที่แล้ว หากปล่อยไว้อีกจะไม่โตไปกว่านี้แล้ว ชนิดไม้แต่ละชนิดก็จะมีข้อกำหนดที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น ไม้ยาง จะต้องวัดรอบต้นเกิน 200 เซนติเมตร หากเป็นไม้สัก ไม้เบญจพรรณ ก็ต้องเกิน 180 เซนติเมตร คือ เราใช้ขนาดจำกัดเป็นตัวควบคุมในการทำไม้ ถ้าต่ำกว่าขนาดจำกัดห้ามตัด แล้วเราจะแบ่งพื้นที่การทำไม้เป็น 30 แปลง เพราะเรามองว่า หลังจากปีแรกที่เราทำไม้ในแปลงที่ 1 ที่เราเลือกตัดไม้ใหญ่ออกไปแล้ว ในปี 30 ไม้ที่อยู่ในแปลงนี้จะมีโอกาสโตขึ้นมาให้เราตัดได้อีก การที่เราแบ่งเป็น 30 แปลง เราเรียกว่ารอบตัดฟัน คือ ปีที่ 1 ทำไป ปีที่ 32 กลับมาทำใหม่ โดยไม่จำเป็นต้องปลูกเสริม เพราะองค์ประกอบของป่าจะมีไม้หลายชั้นขนาด ไม้ใหญ่ ไม้รอง ไม้เล็ก เราตัดไม้ใหญ่ เช่น เกิน 180 เซนติเมตร มันก็อาจ

เหลือไม้ 170 กว่า 160 กว่า เซนติเมตร พออีก 30 ปี มันก็จะโตจนได้ไม่เกิน 180 เซนติเมตร
อีก เราจึงเรียกวิธีการนี้ว่า วิธีการเลือกตัด คือเลือกไม้ที่ได้ขนาดแล้วตัดออกตามหลักวิชาการ

ส่วนอีกวิธีหนึ่ง เราเรียกว่าวิธีการตัดหมดแล้วปลูก (clear cutting) ซึ่งในเมืองไทย
ไม่เคยใช้วิธีนี้กับป่าบกตามธรรมชาติ แต่เราจะใช้กับป่าชายเลน คือ เรากำหนดให้ตัดเป็น
แถบแล้วปลูกใหม่ ลักษณะการให้สัมปทานเราจะแบ่งเป็น 5 ปี คือ รอบตัดฟัน คือ 15 ปี
เพราะไม้มันเล็กกว่า ปีที่ 1 ตัดแปลงที่ 1 ทั้งแปลงแล้วก็ปลูก ปีที่ 2 ตัดแปลงที่ 2 แล้วก็ปลูก
เช่นเดียวกัน พอเข้าปีที่ 16 ก็สามารถจะกลับมาตัดแปลงที่ 1 ได้อีก"

แต่อย่างไรก็ตาม ในการให้สัมปทานนั้นหากมีการกระทำที่มีขอบ ก็จะส่งผลกระทบต่อ
ทำลายป่าโดยตรง ในเรื่องนี้คุณประวิทย์ ได้แสดงความเห็นว่า

"ในด้านเทคนิคของการให้สัมปทาน บางที่ผู้รับสัมปทานอยากได้ป่ามากๆ ก็อาจใช้วิธี
การทุจริตอื่นๆ เช่น กำหนดให้ตัดไม้แปลงที่ 1 ก็อาจมีการทำลำแปลงในแปลงใกล้ๆ เรียกว่า
การทำไม้ลำแปลงคือลำไปแปลงที่สอง ซึ่งเราก็พูดไม่ถูกว่าเจ้าหน้าที่จะรู้ไหมหรือมีส่วนใน
การเอื้ออำนวยเขาหรือไม่ แต่ในกรณีการทำงานจริงๆ บางครั้งผู้ที่ได้รับสัมปทานก็สามารถขอ
อนุญาตย้ายแปลงได้ เช่น ในปีที่ 4 ต้องทำไม้แปลงที่ 4 แต่อาจมองว่าไม้ไม่โต ก็สามารถทำ
เรื่องขออนุญาตกรมป่าไม้ ขอเปลี่ยนแปลงจากแปลงที่ 4 ไปแปลงที่ 6 ที่ไม่โตกว่าก็ได้ เมื่อ
เจ้าหน้าที่ได้รับเรื่องก็จะไปตรวจสอบ ส่วนจะพิจารณาประการใดก็แล้วแต่สภาพข้อเท็จจริง
ส่วนกรณีของการตัดไม้ต่ำกว่าขนาดนั้นมักไม่ค่อยมี ส่วนใหญ่จะเป็นการตัดลำแปลงมาก
กว่า ซึ่งที่จริงผู้ที่ได้รับสัมปทาน จะต้องทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ด้วย ในยุคของการ
สัมปทานยุคแรกๆ คือ ต้องทำหน้าที่เฝ้าระวังมิให้มีใครมาลักลอบตัดไม้ หรือมาบุกรุกพื้นที่
แต่ตามข้อเท็จจริง เวลาทำไม้ก็มักต้องมีการทำถนนเข้าไป พอตัดไม้เสร็จผู้รับสัมปทานก็จะ
ไม่มาดูแลแปลงที่ตนเองทำไปแล้ว พอทำเสร็จก็เขยิบเข้าไปทำลึกขึ้น ซึ่งเมื่ออัตราการเพิ่ม
ของประชากรมากขึ้นโดยเฉพาะในชนบท เมื่อสัมปทานทำไม้ไปแล้วชาวบ้านที่อยู่ใกล้ๆ ก็
เข้าไปหาพื้นที่ทำกิน เพราะมีถนนเข้าไปสะดวก อาจจะเป็นคนที่เป็นลูกจ้างของบริษัททำไม้
ส่วนหนึ่งที่มาถางพื้นที่แล้วทำกิน เจ้าหน้าที่เองในยุคแรกก็ไม่มาก และจะเน้นแต่การเอา
ทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ ไม่ได้เน้นเรื่องสังคม ไม่ได้เน้นการรักษาพื้นที่เท่าที่ควร พอชาวบ้าน
เข้าไปหักล้างถางพงทำอะไรทำสวนกัน เมื่อเริ่มมากเข้าเจ้าหน้าที่เองก็แก้ปัญหาไม่ได้กลายเป็น
ปัญหาเรื้อรังที่ตกทอดมาจนปัจจุบัน ถึงแม้จะเลิกสัมปทานไปแล้วก็ยังแก้ไขปัญหานี้ไม่ได้"

5. การกำหนดนโยบายการป่าไม้

การกำหนดนโยบายการป่าไม้ เป็นการจัดระเบียบสรรพสิ่งของการใช้ป่าไม้ที่สำคัญ ที่รัฐ
ประกาศใช้ให้ประชาชนหรือชาวบ้านต้องปฏิบัติตาม นโยบายนี้คือ นโยบายการป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ.

2528 โดยมีวัตถุประสงค์ที่กล่าวไว้ในนโยบาย คือ "เพื่อให้การจัดการและการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้สามารถกระทำอย่างต่อเนื่องในระยะยาว และประสานสอดคล้องกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่น จึงสมควรกำหนดนโยบายการป่าไม้แห่งชาติไว้เป็นการแน่นอน เพื่อให้ส่วนราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องได้มีความเข้าใจร่วมกันและถือเป็นแนวปฏิบัติ อันจะทำให้การพัฒนาป่าไม้เป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้"

สาระสำคัญของนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 พอสรุปได้ 3 ประการ คือ

1) การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าเป็นร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เพื่อการใช้ประโยชน์ในสองประการ คือ เป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ และเป็นป่าเพื่อเศรษฐกิจ คือ เพื่อการผลิตไม้และของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศทั้งหมด

2) การอำนวยความสะดวกและให้การสนับสนุน ให้เอกชนทำการปลูกป่าเพื่อการอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ เพื่อการนำไม้มาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่และเพื่อผลประโยชน์ในการส่งออก

3) การกำหนดให้มีการจัดทำแผนพัฒนาป่าไม้ ไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และให้มีคณะกรรมการนโยบายป่าไม้ระดับชาติ เป็นองค์กรถาวรที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย ทำหน้าที่ในการวางนโยบาย กำกับดูแล การบริหารทรัพยากรป่าไม้ของชาติตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย

นโยบายการป่าไม้แห่งชาตินี้ เปรียบเสมือนการจัดระเบียบสรรพสิ่งที่เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเข้มงวด คือป่าต้องมีร้อยละ 40 ของประเทศ เป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร้อยละ 15 และเป็นป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ร้อยละ 25 ปัญหาของนโยบายนี้ก็คือการกำหนดอัตราที่คงที่ ทำให้การปฏิบัติงานเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ต้องอยู่ในกรอบนี้ ซึ่งแท้ที่จริงเราอาจจะมีป่ามากกว่าร้อยละ 40 ของประเทศ หรืออาจจะมีป่าเพื่อการอนุรักษ์มากกว่านี้ก็ได้ และในทางตรงข้ามกัน ป่าเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจอาจไม่จำเป็นต้องเป็นร้อยละ 25 ก็ได้

จากสาระสำคัญของนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 ในข้อที่ 2 ที่กำหนดให้มีการอำนวยความสะดวก และสนับสนุนให้เอกชนปลูกป่าเพื่อการอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการทำเยื่อกระดาษเพื่อการนำมาใช้ประโยชน์และการส่งออก ทำให้ต่อมาได้มีการกำหนดให้มีกฎเกณฑ์ ที่เป็นกฎหมายในเรื่องนี้ขึ้นมาเฉพาะคือ พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 เพื่อสนับสนุนให้เอกชนเข้ามาปลูกสวนป่า โดยรัฐบาลในสมัยนั้นได้นำ "โครงการจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม" (คจก) มาใช้โดยการนำที่ดินในเขตป่าสงวนที่ราษฎรครอบครองอยู่มาจัดสรรเสียใหม่ นั่นคือต้องอพยพราษฎรที่เคยทำกินในพื้นที่ป่าสงวนออกมาทั้งหมด แล้วจัดสรรที่ดินให้ใหม่ตามที่รัฐกำหนดให้ แต่ต่อมาโครงการนี้ถูกต่อต้านจากชาวบ้าน นักวิชาการ และองค์กรเอกชนจำนวนมาก ที่มองว่าการจัดสรรที่

ดินทำกินใหม่ไม่เพียงพอ และรัฐได้นำที่ดินส่วนที่เหลือจำนวนมากไปให้เอกชนทำการปลูกป่าเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกต้นยูคาลิปตัส ซึ่งเมื่อปลูกแล้วมาขึ้นทะเบียนเป็นสวนป่า ก็จะได้รับสิทธิต่างๆ จากรัฐหลายประการ เช่น สิทธิในการตัดหรือการโค่น การมีตราเพื่อแสดงการเป็นเจ้าของไม้ การชักลากไม้เคลื่อนที่ การแปรรูปไม้ การยกเว้นค่าภาคหลวง การสืบสิทธิในการจัดการป่าให้บุคคลอื่นหรือทายาท เป็นต้น เรื่องนี้คุณสมโชค เจ้าน้ำทิพย์ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า กล่าวว่า

“คง เป็นโครงการที่มีอะไรอยู่เบื้องหลัง เป็นความต้องการที่จะเอาที่ดินของชาวบ้าน มาปลูกป่ายูคาลิปตัส สมมุติว่ามีป่าอยู่ 2 แสนไร่ ชาวบ้านอยู่กระจัดกระจาย ทำอย่างไรที่จะเอาชาวบ้านมาอยู่เป็นลัดคนละไม่เกิน 15 ไร่ โดยการอ้างความจำเป็นที่ต้องฟื้นฟูที่ดินต้นน้ำลำธาร คือ ความพยายามที่จะพูดให้สาธารณชนเข้าใจว่า ปัญหาป่าไม้วิกฤตแล้ว ต้องมาจัดระเบียบของชุมชนที่อยู่ในป่า โดยการอพยพชาวบ้านให้มาอยู่เป็นลัดเป็นส่วน แล้วมีสาธารณูปโภคให้เรียบร้อย คือมีถนน มีประปา มีที่ดินทำกิน มีหลักประกัน ซึ่งในทางปฏิบัติรัฐไม่สามารถทำได้ตามนั้น ขณะเดียวกันก็อ้างว่าจะฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร แต่ตรงที่เหลือจำนวนมากไม่บอกว่าจะเอาไปทำอะไร ที่คาดการณ์กันก็คือ การเอาป่าที่เหลือไปให้เอกชน ปลูกต้นยูคาลิปตัส ที่จะนำผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมบ้านเราหลายประการ”

จากกระบวนการจัดระเบียบของสรรพสิ่งของรัฐผ่านกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐกำหนด เพื่อควบคุมสิทธิในการจัดการป่าของรัฐ จะเห็นได้ว่ากระบวนการในการสร้างวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า จึงเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่กระบวนการผลิตพื้นที่ป่าของรัฐที่ผลิตพื้นที่ป่าเป็นแหล่งทรัพยากรของรัฐ ทำให้อัตลักษณ์ของป่าในความหมายของรัฐมองว่า ป่า คือ ไม้ สิ่งติดตามมาคือ กระบวนการของภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เพื่อตอกย้ำความเป็นป่าในความหมายของการสร้างพื้นที่ของรัฐที่ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การมองว่า กระบวนการจัดการป่าจะต้องอาศัยการใช้ความรู้ที่เป็นวิชาการเฉพาะด้านที่เป็นวิทยาศาสตร์ เชื่อมโยงไปถึงการสร้างสถาบันทางการศึกษาด้านป่าไม้ เพื่อให้ความรู้ในการจัดการป่าไม้ เพื่อเป็นการตอกย้ำความเป็นวิชาชีพเฉพาะของการจัดการป่า ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนป่าไม้แพร่ และคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รวมไปถึงการกำหนดให้มีสถาบันหลักในการจัดการป่าคือ กรมป่าไม้ ที่มีอายุในการก่อตั้งถึง 106 ปี และมีประวัติศาสตร์การปฏิบัติงานที่ต่อเนื่องยาวนาน ทำหน้าที่ในการจัดการป่าในฐานะที่เป็นทรัพยากร ที่จะนำรายได้มาสู่ประเทศ รวมไปถึงการจัดตั้ง “กองบังคับการตำรวจป่าไม้” ซึ่งเป็นหน่วยงานเฉพาะของกรมตำรวจ ที่ทำหน้าที่จับกุมและปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับป่าไม้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ และกระบวนการของศาลยุติธรรม ที่จะพิพากษาคัดสินหรือตัดสินตามพยานหลักฐานที่มีและตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนด ตลอดจนการจัดระเบียบของสรรพสิ่งในการจัดการป่า ตั้งแต่การกำหนดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน การกำหนดสิทธิของชาวบ้าน การควบคุมสิทธิของชาวบ้าน การสัมปทานป่า และการกำหนดนโยบายการจัดการป่าไม้แห่งชาติ ฯลฯ ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมนี้ จึงเป็นกระบวนการในการสร้างความ

ขอบธรรมในการจัดการป่าของรัฐ ที่ทำให้การจัดการป่าของรัฐมีความเข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากประชาชน และเป็นการยอมรับที่เป็นการยอมรับโดยไม่มีวิธีการใดที่จะต่อต้าน เพราะภาคปฏิบัติการนี้ทำให้อำนาจรัฐในการจัดการป่ากระจายตัวอยู่ทั่วไปหมด และในบางประเด็นก็ถูกหลอหลอมจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังนั้นการแสวงหาจุดเริ่มต้นในการต่อต้านอำนาจรัฐในการจัดการป่าเพื่อแย่งชิงการผลิตความหมายพื้นที่ป่าของรัฐ มาสู่การผลิตพื้นที่ในความหมายของชาวบ้าน จึงเป็นเรื่องที่กระทำได้ไม่ถนัดนัก

วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐกับกรณีป่าบ้านท่าจำปา

ในกรณีของบ้านท่าจำปานั้น แต่เดิมชาวบ้านท่าจำปาดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าอย่างเป็นอิสระภายใต้กระบวนการในการสร้างวาทกรรมของชุมชนในการจัดการป่า ผ่านภาคปฏิบัติการของป่าจนสร้างอัตลักษณ์ของป่าที่เป็นแหล่งดำรงชีวิตของชาวบ้าน ที่มีความหมายมากกว่าการเป็นเพียงทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น ในยุคนั้นชาวบ้านท่าจำปาถูกตัดขาดจากโลกภายนอก เนื่องจากยังมิได้มีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างถูกต้องตามระเบียบของทางราชการ และการเดินทางติดต่อกับภายนอกเป็นไปอย่างลำบาก จึงไม่มีข้าราชการหรือหน่วยงานของรัฐใดๆ เข้ามายุ่งเกี่ยวกับหมู่บ้าน แม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ลุงทิมพูดถึงเรื่องนี้ว่า "สมัยนั้นการเดินทางมันยากลำบาก จึงไม่มีหน่วยราชการใดเข้ามาในหมู่บ้านเลย ยิ่งพวกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยิ่งแล้วใหญ่ ถ้าถนนยังเข้าไม่ถึงเขาก็กังไม่มาหรอก" เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวบ้านจึงดำรงชีวิตอย่างอิสระรวมกับการใช้ชีวิตอยู่กับป่า

บ้านท่าจำปาเริ่มถูกรุกรานจากบุคคลภายนอก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 เมื่อรัฐได้เปิดโอกาสให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เข้ามารับสัมปทานไม้ในพื้นที่บ้านท่าจำปาและบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงไปจนถึงอำเภอปากช่องซึ่งมีระยะห่างจากบ้านท่าจำปาไปถึง 60 กิโลเมตร นับเป็นจุดเริ่มต้นที่รัฐใช้วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐเข้ามากระทำต่อวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านท่าจำปา ความรู้ในการจัดการป่าที่ชาวบ้านมีอยู่ กฎเกณฑ์ปฏิบัติในการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ร่วมกับป่าที่ปฏิบัติยึดถือมาจนเป็นบรรทัดฐานของชุมชน ผ่านระบบความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องจนกลายเป็นสถาบันในชุมชน ต้องถูกวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐกดทับจนชาวบ้านสูญเสียสิทธิเดิมที่เคยมีอยู่ และหมดความเป็นอิสระในการจัดการป่า หมดสิทธิทุกอย่างที่เคยมีในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ทุกอย่างตกอยู่ภายใต้วาทกรรมและภาคปฏิบัติการของรัฐทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่การสร้างพื้นที่ป่าของรัฐว่า ป่าเป็นแหล่งทรัพยากรของรัฐ ที่รัฐจะนำมาหาประโยชน์ เพื่อการนำรายได้มาพัฒนาประเทศ ผ่านกระบวนการในการสร้างความรู้ในการจัดการป่าที่เป็นวิทยาศาสตร์ ที่จะต้องอาศัยผู้ได้รับการศึกษาจากสถาบันของรัฐเป็นผู้ดำเนินการ ผ่านสถาบันของรัฐในการจัดการป่าคือ "กรมป่าไม้" ผ่านกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เป็นกฎหมายของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้านที่แบ่งแยกกว่าที่ดินใดเป็นของรัฐ ที่ดินใดที่เป็นของเอกชนอย่าง

ชัดเจน แต่มองข้ามความเป็นกรรมสิทธิของชุมชน รวมไปถึงกฎเกณฑ์ที่กำหนดสิทธิของชาวบ้านบนพื้นที่ดิน โดยเฉพาะพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ที่กำหนดให้ "ป่า คือ ที่ดิน ที่ยังมิได้มีบุคคลได้ มาตามกฎหมายที่ดิน" ที่ทำให้รัฐกลายเป็นผู้ที่ครอบครองที่ดินเป็นจำนวนมหาศาล ที่ปรากฏเด่นชัดคือ ที่ดินของหมู่บ้านทำจําปาทั้งหมู่บ้านในขณะนั้น ซึ่งถึงแม้ชาวบ้านจะครอบครองทำกินมานานแล้วแต่ก็ยังมิได้มีที่ดินใดที่มีเอกสารสิทธิตามกฎหมายที่ดินเลย ดังนั้นด้วยภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของรัฐนี้ รัฐจึงสามารถอ้างสิทธิของความชอบธรรมในการเข้ามาจัดการป่าในพื้นที่บ้านทำจําปา ผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่ว่าที่ดินนั้นเป็น "ของหลวง" ที่รัฐสามารถเข้ามาจัดการประโยชน์ในการจัดการไม้ เพื่อนำรายได้มาพัฒนาประเทศ โดยการใช้ความรู้ในการจัดการไม้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถใช้ประโยชน์จากไม้ได้อย่างยั่งยืน ผ่านสถาบันของรัฐคือกรมป่าไม้ และวิธีการในการจัดการไม้ที่สำคัญที่เป็นภาคปฏิบัติการของรัฐก็คือ การให้สัมปทานไม้ กรณีบ้านทำจําปานั้น การให้สัมปทานเป็นสัมปทานที่ให้แก่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เข้ามาตัดฟันไม้ได้ โดยที่ชาวบ้านต้องยอมรับวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง

สัมปทานป่าในพื้นที่บ้านทำจําปาในยุคแรกมีระยะเวลาการดำเนินการ 3 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507-2509 แต่ถึงแม้จะมีระยะเวลาดำเนินการเพียง 3 ปี ป่าของหมู่บ้านทำจําปาและบริเวณก็ถูกทำลายไปอย่างมากมาย และแม้ชาวบ้านจะมีความรักและหวงแหนป่า และพยายามหาทางแก้ไขปัญหาโดยการหารือกับผู้นำชุมชน แต่ก็ทำอะไรไม่ได้เลยเพราะถูกวาทกรรมของรัฐกดทับในฐานะที่ป่าทั้งหมดเป็น "ของหลวง" เมื่อไปสอบถามเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ได้รับคำตอบว่าสัมปทานนั้นทำถูกต้อง เพราะได้รับการอนุญาตจากรัฐแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้นป่าในพื้นที่ของหมู่บ้านจึงถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก เรื่องนี้ลงพร้อมพุดถึงสภาพของการที่ป่าถูกทำลาย จนมีชาวบ้านอพยพเข้ามาทำมาหากินในบ้านทำจําปาว่า

"แต่เดิมบ้านทำจําปามีคนอยู่ไม่มาก เพราะอยู่ห่างไกล ไม่มีถนน จะไปอำเภอปากช่องก็ต้องเดินทางเกวียนทั้ง 2 วัน แต่พอปี 2507-2509 เมื่อองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ได้รับสัมปทานป่าไม้ นั้นแหละทำให้ป่าแตก เพราะหาก ออป.ไม่มาตัดถนน ไม่มาตัดป่า ป่าก็ยังอยู่ ลำพังหากให้ชาวบ้านตัดเอง 20 ปีก็ยังไม่หมด เพราะชาวบ้านไม่มีเครื่องมือ ยิ่งไม้ใหญ่ๆ ชาวบ้านยังไม่มีปัญญาตัด แล้วพอตัดแล้วก็ไม่รู้จะขนกันอย่างไร มันไม่มีถนน แต่พอ ออป.เข้ามา 3 ปี ป่าก็หมดเลย พอตัดไม้ใหญ่ ไม้เล็กก็ตาย ไฟป่าก็เกิด การถากถางจึงไม่ยากแล้วที่บอกว่าทำสัมปทานแล้วจะปลูกป่าเสริมทดแทน มันก็ไม่จริง มันเขียนในตัวหนังสือเท่านั้น ป่านี่เขาไม่ปลูก ตัดแล้วตัดเลย เจ้าหน้าที่ก็ไม่เห็นมีมาควบคุม ตราตีไม้บางที่ก็ให้คนของบริษัทถือเข้ามาตีเองเลย ดูแต่ว่าเขาเขียนว่าห้ามตัดไม้ใกล้ฝั่งต่ำกว่า 5 วา เขาก็ตัดหมด วาเดียวตอกเดียวเขาก็ตัด บางทีกลางคลองเขาก็ยังตัด เนื้อที่จากที่นี่ไปปากช่องตั้ง 60 กิโลเมตร ถูกตัดหมดภายใน 3 ปี แล้วจากที่นี่ไปอำเภอปักธงชัยอีกเกือบ 60 กิโลเมตร ก็หมดเช่นกัน มันน่าหดหู่ขนาดไหน หากเป็นชาวบ้านตัดเอง เขาจะต้องดูวัตรรอบของไม้ ไร่หนึ่งก็จะ

ตัดไม่เกิน 20 ต้น แต่พอ ออป. มา มี 100 ต้นก็ตัด 100 ต้นเลย พอตัดหมดไฟป่าก็มา ตอนใหม่ใหม่ๆ ผมว่าเดินทางไปตลาดนั้นแสนสุขสบายไปหมด เพราะควันไฟจมนองไม่เห็นทางที่ไฟป่าถูกตัดหมด คนก็เริ่มหลังไหลมาจับจองที่ดินทำกินตามทางที่ ออป. นำเข้ามา ป่ามันจึงไม่มีโอกาสฟื้น เพราะไม่มีการปลูกทดแทน แล้วก็ถูกไฟป่าเผาอีก ถ้าจะไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาอยู่ รัฐจะต้องทำตั้งแต่ต้นมือ ไม่ใช่ปล่อยให้เขาอยู่กัน 9-10 ปี จนหาต้นไม้ไม่ได้แล้ว แล้วจะมาไล่เขาอย่างไร แล้วรัฐบาลก็ยังประกาศให้ปลูกพืชส่งออก มันสำปะหลัง ข้าวโพด ถั่ว ข้าว จะเอาพื้นที่ที่ไหนไปปลูกนอกจากป่าสงวน”

สัมปทานป่าของบ้านท่าจำปา นับเป็นจุดเริ่มต้นที่รัฐเข้ามากระทำต่อชาวบ้านซึ่งเป็นการกระทำที่ชอบธรรมผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมของรัฐ ซึ่งมีผลทำให้วาทกรรมของชาวบ้านที่มีอยู่ต้องถูกกดทับจนไม่สามารถต่อต้านวาทกรรมของรัฐได้ ชาวบ้านจึงตกอยู่ในสภาพของผู้เสียเปรียบและถือเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งที่ป่าแป๋มเรียกว่า “ป่าแตก” คือ เริ่มมีการอพยพของชาวบ้านจากพื้นที่อื่นๆ จำนวนมากเข้ามาสู่บ้านท่าจำปานี้ และอาจถือได้ว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของความผิดพลาดที่เกิดขึ้นของการให้สัมปทานแก่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) กล่าวคือ เมื่อ ออป. ตัดถนนเข้าไปซีกลากไม้ ทำให้การคมนาคมเข้าสู่บ้านท่าจำปาสะดวกขึ้น และตามคำพูดของลุงพรมที่ว่า ออป. พยายามตัดไม้ให้ได้มากที่สุด ตลอดจนไม่มีการปลูกป่าเสริม และเจ้าหน้าที่ของ ออป. ก็มีได้มาดูแลป่าที่ถูกตัดไปแล้วทำให้เกิดไฟไหม้ป่าจนต้นไม้เหลือไม่มากจึงง่ายต่อการอพยพของชาวบ้านเข้ามาถากถางทำกิน โอกาสที่ป่าจะฟื้นตัวตามทฤษฎีของการให้สัมปทานจึงไม่เกิดขึ้น กรณีบ้านท่าจำปา การเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ของ ออป. ครั้งแรกนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการอพยพประชากรจากแหล่งต่างๆ ตามคำบอกเล่าของลุงพรม คือ จากสระบุรี ลพบุรี นครราชสีมา นครสวรรค์ เข้ามาตามทางที่ ออป. ตัดไว้ใช้ในการซีกลากไม้ ซึ่งเป็นทางที่ใช้ติดต่อกับอำเภอปากช่องที่มีระยะทางประมาณ 60 กิโลเมตร

วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐกับความเดือดร้อนของชาวบ้าน

วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ผ่านการให้สัมปทานป่า ได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านท่าจำปาเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าพื้นที่ป่าของบ้านท่าจำปาจะถูกสัมปทานโดย ออป. ในระหว่างปี 2507-2509 และมีชาวบ้านจากพื้นที่ต่างๆ หยอยอพยพเข้ามาถากถางทำกินกันเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยลักษณะของการวางรากฐานของหมู่บ้านในการกำหนดเขตการใช้พื้นที่ในส่วนต่างๆ และการที่ผู้อาวุโสหรือ “คนโต” สร้างความรู้ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าอย่างผูกพันกับป่า รู้คุณค่าของป่า การห้ามตัดไม้ในพื้นที่ในป่า และพยายามที่ให้มีการปลูกป่าเสริมตามหัวไร่ปลายนาของทุกครอบครัว ตลอดจนการเจริญเติบโตของต้นไม้ที่ ออป. เหลือทิ้งไว้โดยไม่ได้ตัดเนื่องจากยังมีขนาดเล็กมาก ดังนั้นเมื่อระยะเวลาผ่านไปประมาณ 20 ปี พื้นที่ป่าบริเวณหมู่บ้านท่าจำปาก็ก็นับว่ามีคุณค่าอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่ง

ในปี พ.ศ. 2531 รัฐบาลก็เปิดให้มีการสัมปทานป่าในพื้นที่ของบ้านท่าจำปาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการในการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐในรูปแบบเดิม ที่ชาวบ้านไม่สามารถขัดขึ้นได้ ไม่ว่าจะเป็น วาทกรรมของความรู้ในการสัมปทานป่าตามหลักวิชาการที่จะทำให้ป่าไม่หมดไป ผ่านสถาบันที่ดำเนินการคือ "กรมป่าไม้" และผ่านกฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายที่ชาวบ้านต้องยอมรับในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐ สัมปทานป่าครั้งที่สองนี้มีบริษัทที่เป็นบริษัทเอกชนในท้องที่ของจังหวัดนครราชสีมา เป็นบริษัทที่ได้รับสัมปทาน และดำเนินการตัดฟันป่าในพื้นที่บ้านท่าจำปาและบริเวณใกล้เคียงโดยชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้ ซึ่งถือเป็นการให้สัมปทานป่าซ้ำพื้นที่เดิมเป็นครั้งที่สอง และการให้สัมปทานครั้งที่สองนี้เอง เป็นการทำให้สัมปทานที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่ป่าของหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก เนื่องจากบริษัทที่ได้รับสัมปทานเป็นบริษัทในพื้นที่ซึ่งมีเจ้าของเป็นนักการเมือง และเคยเป็นอดีตรัฐมนตรี ได้ดำเนินการตัดไม้โดยไม่มีการขออนุญาตใดๆเลย เพื่อต้องการปริมาณไม้จำนวนมาก ลุงสมบัติได้เล่าถึงสัมปทานครั้งที่สองนี้ว่า

“ต้นไม้ก็เป็นต้นไม้ในพื้นที่ที่เราอยู่กันมานานแล้ว ถึงแม้เราจะไม่มีความรู้สิทธิในพื้นที่แต่เราก็มีความห่วงใยในต้นไม้และดูแลรักษาเป็นอย่างดี แต่อยู่มาวันหนึ่ง ก็มีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาพร้อมกับนายทุน เข้ามาตัดต้นไม้ของเรา เราก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ได้แต่ยืนมองเขามาตัดต้นไม้ไปอย่างเสียสละ ไม้ที่ตัดไปก็เป็นไม้ใหญ่ๆทั้งนั้น ที่สำคัญสัมปทานคราวนี้มันตัดกันแหลก ไม่ได้มีการควบคุมอะไรเลย ที่เคยว่าต้องตัดไม้ขนาดนั้น ขนาดนี้ก็ไม่มี มันตัดกันตั้งแต่ไม้เข้มนไม้ซุง ป่าจึงเสียหายมาก”

เมื่อป่าที่ชาวบ้านเคยได้ใช้ประโยชน์ ถูกรัฐนำไปให้สัมปทานจนทำให้ป่าถูกทำลายลงไปจำนวนมาก ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าจำปาทั้งหมดที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าก็ได้รับความเดือดร้อนกันเป็นอย่างมาก การเข้ามาของรัฐทำให้ชาวบ้านหมดความชอบธรรมในการใช้พื้นที่ป่า ความหมายของป่าที่ชาวบ้านสร้างขึ้นและดำเนินชีวิตอยู่แต่เดิม ต้องถูกภาคปฏิบัติในการจัดการป่าของรัฐกดทับไว้ ความเดือดร้อนที่ชาวบ้านได้รับ คือ

1. ความรู้ในการจัดการป่าของชาวบ้านถูกทำให้เป็นอื่น กล่าวคือเมื่อชาวบ้านไม่มีสิทธิในการจัดการป่า ความรู้ที่ชาวบ้านเคยใช้ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าก็ไม่สามารถนำไปใช้ได้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่ชาวบ้านเคยมีและปฏิบัติกัน ในด้านความสัมพันธ์ของทรัพยากรป่า ดิน และน้ำ ที่ส่งผลไปถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่า ความรู้ในเรื่องของขีดจำกัดในการใช้ทรัพยากรจากป่า เพื่อให้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ความรู้ในการจับสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร ความรู้ในการนำทรัพยากรไม้มาใช้ประโยชน์ ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร รวมไปถึงความรู้ที่เป็นประสบการณ์ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านได้ถูกปฏิเสธจากรัฐ และถูกละเลย/กดทับจนชาวบ้านไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้อีก เพราะไม่มีโอกาสที่จะได้รับการยอมรับจากรัฐ

2. สถาบันและกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าของชาวบ้านถูกทำให้เป็นอื่น วาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านที่ผ่านมา ถูกสถาปนาผ่านภาคปฏิบัติกรของวาทกรรมในการสร้างพื้นที่ป่าของชาวบ้าน ผ่านการสร้างความรู้ในการจัดการป่า สถาบันและกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าของชุมชน ดังนั้นเมื่อความรู้ในการจัดการป่าของชาวบ้านถูกกระทำให้เป็นอื่น สถาบันและกฎเกณฑ์ของชาวบ้านในการจัดการป่าจึงถูกทำให้เป็นอื่นด้วย กฎเกณฑ์ปฏิบัติต่างๆ ที่เกิดจากความรู้ของชาวบ้านและชาวบ้านเคยปฏิบัติกันในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าก็ถูกรัฐละเมิดทั้งสิ้น กล่าวคือ สัมปทานป่าจะเข้าไปตัดป่าโดยไม่คำนึงถึงสภาพที่ชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์อยู่ ไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์กติกาต่างๆ ที่ชาวบ้านเคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่า สิ่งที่ชาวบ้านเคยห้ามไว้ เคยสงวนไว้หรือมีข้อปฏิบัติในการจัดการกับป่าได้ถูกรัฐโดยบริษัทสัมปทานละเลยไปทั้งสิ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายวิถีชีวิตของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ตลอดจนเป็นการทำลายกฎเกณฑ์ของชุมชนที่เคยปฏิบัติกันมา เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านจึงได้รับความเดือดร้อนมาก เพราะในสภาพเดิมที่ชาวบ้านทำจำป่าเคยดำรงชีวิตอยู่กับป่าอย่างมีความสุข มีวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร แล้วอยู่มาวันหนึ่งที่บริษัทสัมปทานเข้ามาตัดไม้ในป่าของหมู่บ้านโดยไม่คำนึงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทุกสิ่งทุกอย่างจึงเปลี่ยนแปลงไป ป่าที่เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์อย่างชอบธรรม ถูกห้ามจากบริษัทสัมปทานโดยการอ้างความชอบธรรมว่าได้รับการอนุญาตจากรัฐ ชาวบ้านที่เคยได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นปกติไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

3. ความเดือดร้อนต่อแหล่งอาหาร ป่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน เมื่อป่าถูกทำลายไป ธรรมชาติก็พลอยถูกทำลายไปด้วย ป่าที่เคยเป็นแหล่งสมุนไพรด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านในการรักษาโรคต่างๆ เมื่อป่าถูกทำลาย สมุนไพรต่างๆ ก็พลอยถูกทำลายไปด้วยเช่นกัน ป่าที่เคยเป็นที่มาของทรัพยากรไม้ในการนำมาใช้เพื่อการดำรงชีพก็ถูกบริษัทสัมปทานห้ามชาวบ้านเข้าไปตัด สิ่งเหล่านี้กระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษยชาติ เมื่อรู้ๆ วิถีชีวิตที่เคยดำรงอยู่ต้องถูกเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านที่ตื่นเข้ามาสามารถเข้าป่าไปเก็บผักหาอาหารจากป่าได้ เคยไปหาสมุนไพรเมื่อยามเจ็บป่วย มาขณะนี้ป่าที่เขาเคยใช้ประโยชน์อยู่ทุกวัน ป่าที่เขาเคยดูแลอย่างรักษาอย่างใกล้ชิดต้องถูกทำลายไปจากบุคคลภายนอก ความรู้สึกรู้สีกของชาวบ้านต่อสภาพที่เกิดขึ้นจึงเป็นความเดือดร้อนที่รุนแรง เมื่อแหล่งอาหารเหลือน้อยลง แหล่งสมุนไพรเหลือน้อยลง ความเดือดร้อนในการดำรงชีวิตย่อมเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน สิ่งที่สำคัญคือการทำลายวิถีชีวิตที่เคยปฏิบัติของชาวบ้าน ถือเป็นความรุนแรงประการหนึ่งที่ชาวบ้านมนุษย์ทุกคนต้องเดือดร้อน แหล่งอาหารที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือสัตว์ป่า จำนวนสัตว์ป่าที่ลดลงทำให้ชาวบ้านต้องเดือดร้อนมากขึ้น เพราะเมื่อป่าถูกทำลายไปย่อมส่งผลกระทบต่อจำนวนสัตว์ป่า เนื่องจากพืชที่เป็นแหล่งอาหารของสัตว์ถูกทำลายไป ป่าที่เคยมีสัตว์ป่าชุมและอาศัยพืชเป็นอาหาร ก็เริ่มอพยพไปหาแหล่งอาหารที่อื่นที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า ทำให้จำนวนสัตว์ป่าที่ชาวบ้านเคยอาศัยเป็นแหล่งอาหารเริ่มหายากมากขึ้น ชาวบ้านก็ยิ่งเดือดร้อนมากขึ้นเพราะความอุดมสมบูรณ์ที่เคยอาศัยจากสัตว์ป่าลดลงไป ป่าจันทร์ พุดถึงเรื่องนี้ว่า

“สมัยที่มาอยู่แรกๆนั้น เวลาจะหากินสัตว์ป่าไม่ต้องไปหาไกลหรอก แค่ออกไปนอกบ้าน ไม่ไกลก็ได้กินแล้ว เพราะป่ามันยังเยอะสัตว์มันก็ลงมาหากิน ยิ่งหมูป่ายังมีมาก แต่พอมาสมัยนี้ไม่มีให้เห็นแล้ว ป่าถูกตัดไปมาก สัตว์มันก็นี้นเข้าป่าลึกไปหมด ที่นี้พอจะกินเนื้อสัตว์สักทีก็ต้องซื้อเอา”

สอดคล้องกับคำพูดของน้ำโต ที่ว่า

“พอป่าหมด สัตว์มันก็ไม่มีที่อยู่ ไม่มีแหล่งอาหาร มันก็อพยพไปอยู่ที่อื่น พอเริ่มป่าเริ่มฟื้นตัว สัตว์ป่าก็จะกลับมาอีก ที่เห็นได้ชัดก็ที่เขาแวงม้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า มาทำโครงการปลูกป่า เดียวนี้พอป่าเริ่มฟื้นตัวสัตว์ป่าก็เริ่มกลับมา ตอนนี่ที่กำลังเพิ่มจำนวนมากขึ้น ก็คือกระทิงป่ากับหมูป่า ที่เข้ามาหากิน”

นั่นคือ จำนวนพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์จะส่งผลกระทบต่อที่สำคัญกับจำนวนสัตว์ป่าด้วย แต่หากพื้นที่ป่าถูกทำลายสัตว์ป่าก็จะอพยพไปอยู่ที่อื่นจนอาจไม่เหลือสัตว์ป่าให้จับเลยก็ได้

4. ความเดือดร้อนจากผลกระทบของภูมิอากาศ สิ่งที่ติดตามอีกประการหนึ่งคือ ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์เมื่อถูกตัดไป ความชุ่มชื้นของพื้นที่ดินก็ลดลงไปเพราะป่าจะทำหน้าที่ในการดูดซับความชุ่มชื้นของอากาศ เมื่อป่าถูกทำลายความชุ่มชื้นของพื้นที่ก็เริ่มลดลงไป ภูมิอากาศก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ปริมาณฝนที่ตกซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับจำนวนพื้นที่ป่าก็เริ่มลดลงไป ความแห้งแล้งก็เริ่มเกิดขึ้น การประกอบอาชีพของชาวบ้านซึ่งมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และส่วนใหญ่จะทำการเพาะปลูกพืชไร่ ซึ่งเป็นการเพาะปลูกที่อาศัยน้ำฝนเป็นหลักโดยตรง เมื่อปริมาณฝนที่ตกลงน้อยลง ความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตรก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว ชาวบ้านจึงได้รับความเดือดร้อนที่เป็นผลกระทบจากการตัดไม้ของบริษัทสัมปทานมากขึ้น เพราะการทำลายป่าได้ส่งผลกระทบมาถึงภูมิอากาศ ที่มีผลโดยตรงต่ออาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน เป็นความเดือดร้อนที่ต่อเนื่องกันจากผลการทำลายป่า คุณบุญเสริม เลขาการคณะกรรมการป่าชุมชน พุดถึงเรื่องนี้ว่า

“ป่าเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์มาก หนาวร้อนก็ให้ความชุ่มชื้น อากาศสบายๆไม่ร้อนมาก หน้าฝนก็คอยกันไม่ให้ น้ำพัดหน้าดินไปหมด ส่วนหน้าหนาวก็อาจจะหนาวบ้าง แต่ไม่เคยแห้งแล้ง ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล แต่พอป่าถูกตัดลงไปมาก เดียวนี้อากาศมันจึงไม่เหมือนแต่ก่อน มันอบอ้าว บางปีก็ฝนแล้ง ข้าวโพดที่ปลูกต้องพึ่งฝนอย่างเดียว หากปีไหนฝนแล้งก็เสียหาย เป็นหนี้เป็นสินกัน”

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ จึงส่งผลกระทบต่อความเดือดร้อนของชาวบ้าน ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่มีความเดือดร้อนที่สำคัญ อันส่งผลถึงการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

เพราะหากปีใดฝนแล้งเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ ผลผลิตเสียหาย ก็จะทำให้ชาวบ้านต้องกลายเป็นผู้ที่มีหนี้สินมากขึ้น การดำรงชีวิตจึงลำบากมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

5. ผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชน ผลกระทบนี้จะเป็นผลกระทบที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ป่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของระบบนิเวศของชุมชนที่สำคัญ เมื่อป่าถูกทำลายไประบบนิเวศของป่าก็จะค่อยๆ ถูกทำลายไปด้วย กล่าวคือ เมื่อป่าถูกทำลายไป พอถึงฤดูฝน เมื่อฝนตกป่าที่ทำหน้าที่ในการดูดซับน้ำฝนก็จะไม่มี ป่าที่จะเป็นสิ่งปะทะของน้ำป่าก็ไม่มี ผลที่ตามมาคือเวลาฝนตกหนักก็จะเกิดน้ำป่าหลากลงมาอย่างรวดเร็ว และกวาดเอาหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ลงไปด้วย ดินที่เหลืออยู่ก็จะไม่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านต้องมัวค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น โดยจะต้องเสียเงินในการจัดหาปุ๋ยมาเพื่อบำรุงดิน ที่สำคัญหากเกิดสภาพของการชะล้างหน้าดินเช่นนี้ประจำ ไม่นานผิวดินก็จะหมดไป จะเหลือเฉพาะดินชั้นล่างที่ที่ส่วนผสมของดินลูกรังอยู่ ซึ่งจะไม่สามารถทำการเกษตรกรรมได้ ผลกระทบอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อไม่มีป่าไว้คอยดูดซับน้ำป่าแล้ว เมื่อถึงฤดูแล้ง ก็จะไม่มีแหล่งที่จะเป็นต้นน้ำลำธาร เพราะต้องอาศัยน้ำจากการคายน้ำของต้นไม้ ปัญหาความแห้งแล้งของพื้นที่ก็จะเกิดขึ้นตามมา

สำหรับกรณีของการที่น้ำป่าพัดพาหน้าดินของพื้นที่ดินไป นอกจากจะทำให้พื้นที่ดินทางเกษตรกรรมต้องเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วแล้ว ดินที่ถูกพัดพาไปก็จะถูกพัดพาลงไปที่แม่น้ำ ลำคลอง ส่งผลกระทบทำให้แม่น้ำ/ลำคลองนั้นพลอยเกิดความตื้นเขินไปด้วย กรณีบ้านท่าจำปาเมื่อลำคลองในหมู่บ้านตื้นเขิน ความสามารถในการกักน้ำของลำคลองลำพระเพลิงก็จะมีปริมาณน้อยลง เมื่อถึงฤดูแล้งจึงส่งผลกระทบที่ทำให้เกิดการขาดแคลนแหล่งน้ำในการดำรงชีวิต ลุงพร้อม พูดถึงเรื่องนี้ว่า

“พอป่ามันถูกตัดหมดไป คราวนี้เวลาฝนตกหนักแล้วมีน้ำป่าไหลลงมา จะเอาอะไรไปปะทะน้ำไว้ เมื่อไม่มีป่าไว้คอยปะทะน้ำไว้ น้ำก็จะพัดแรงแล้วก็จะพัดเอาหน้าดินที่ดีของเราไปลงคลองหมด คลองมันก็เลยตื้นเขิน น้ำในคลองก็จะมีน้อยลง พอหน้าแล้งชาวบ้านก็ค่อนข้างจะลำบากในการหาน้ำมากินมาใช้กัน สมัยก่อนน้ำในคลองยังมีมากใช้กันสบาย แต่พอป่าถูกตัดไปมาก น้ำก็เริ่มน้อยลง และคนก็เข้ามาอยู่กันมากขึ้น จนตอนนี้ต้องขุดสระเก็บน้ำขึ้นในหมู่บ้านแล้วครับ ไม่อย่างนั้นน้ำไม่พอใช้แน่นอน”

ปริมาณน้ำที่ลดลงทั้งจากการที่ป่าไม้ถูกทำลายไป และจากการที่ลำคลองถูกน้ำพัดพาเอาดินโคลนไปทับถมจนลำคลองตื้นเขิน ได้ส่งผลกระทบโดยตรงที่สำคัญต่อเรื่องอีกประการหนึ่ง คือ จำนวนสัตว์น้ำต่างๆ ที่เคยอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนเริ่มลดน้อยลงไป ชาวบ้านจึงได้รับความเดือดร้อนมากขึ้นเป็นเงาตามตัวด้วย ลุงทิม พูดถึงเรื่องนี้ว่า

“สมัยก่อนน้ำท่ามันสมบูรณ์ ปลูกาก็มีมาก หาอยู่หากินก็ไม่ยาก แต่พอป่าถูกตัดไป น้ำมันก็เริ่มน้อยลง ปลูกามันก็น้อยลง หากินกันลำบากครับ”

คำพูดของลุงทิมจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า เมื่อป่าหมด น้ำน้อยลง สัตว์น้ำก็จะลดลง ชาวบ้านที่เคยอาศัยล่าคล่องเป็นแหล่งอาหาร ก็จะได้รับความสะดวกร้อนมากขึ้น และจะต้องดิ้นรนมากขึ้นในการหาอาหารมาดำรงชีวิต

กล่าวโดยสรุป การเข้ามาตัดไม้ของบริษัทที่ได้รับสัมปทานจากรัฐในครั้งที่สองนี้ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อชาวบ้านท่าจำปาเป็นอย่างมาก เพราะการตัดไม้สัมปทานในครั้งนี้ กระทำกันอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ บริษัทสัมปทานซึ่งมีเจ้าของเป็นนักการเมืองในพื้นที่ และเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงในอดีต มุ่งที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากป่าอย่างเต็มที่ โดยไม่ได้คำนึงถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จึงทำการตัดไม้ลงเป็นจำนวนมาก และมีได้เป็นไปตามหลักวิชาการว่าด้วยการตัดไม้ในเรื่องการเลือกตัดไม้ในป่าสัมปทาน แต่ตัดไม้ทั้งหมดตั้งแต่ไม้ขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ โดยไม่การปลูกทดแทนเลย พื้นที่ป่าของบ้านท่าจำปาจึงถูกทำลายลงไปอย่างมาก การทำลายป่านั้นเป็นการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับชาวบ้านในพื้นที่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงก็คือเป็นการทำลายวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ตั้งแต่ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาในการจัดการป่าของชาวบ้าน สถาบันในการจัดการป่ารวมไปถึงกฎเกณฑ์กติกาต่างๆในการดำรงชีวิตร่วมกับป่าของชาวบ้าน ทุกสิ่งถูกรัฐกดทับไว้จนหมดสิ้น การทำลายวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตของชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลงไปจึงถือว่าส่งผลกระทบต่อความเดือดร้อนของชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ในส่วนผลกระทบทางอ้อมนั้น การทำลายป่าส่งผลไปถึงภูมิอากาศที่แห้งแล้งขึ้น ปริมาณน้ำลดน้อยลง การประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้รับความเสียหายมากขึ้น พื้นที่เกษตรกรรมถูกทำลายไป จำนวนสัตว์ป่าและสัตว์น้ำลดลง ระบบนิเวศวิทยาของชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางที่วิกฤตมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มไม่พอใจในการให้สัมปทานของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ประการสำคัญรัฐได้ทำลายความเป็นอิสระในการใช้ประโยชน์จากป่าที่ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ต่างๆของชุมชนในการจัดการป่า แต่ต้องกลายเป็นผู้ที่ถูกรุกป่า และไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ คุณอภิพล พูดถึงเรื่องนี้ว่า

“พวกคนของสัมปทานที่มาตัดป่า เขาไม่ให้เราเข้าไปยุ่งกับเขา ไม่ยอมให้เราเข้าไปในป่า ทั้งๆที่เราเคยใช้ประโยชน์มาตลอด เขาบอกว่าเขาได้สัมปทานมาอย่างถูกต้องแล้ว เขาจึงมีสิทธิที่จะตัดต้นไม้ในป่าอย่างไรก็ได้ แต่ชาวบ้านไม่มีสิทธิไปตัดป่าของเขา”

เมื่อเป็นเช่นนี้ป่าจึงกลายเป็นกรรมสิทธิของบริษัทสัมปทานอย่างสมบูรณ์ และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับปามายาวนานกลับเป็นผู้ไม่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่า ที่สำคัญบริษัทสัมปทานได้ดำเนินการตัดป่าโดยมิได้คำนึงถึงความรู้สึกรักของชาวบ้านแต่ประการใด น้ำโต กล่าวถึงความเสียหายของป่าที่เกิดขึ้นว่า

“เห็นแล้วมันหดหู่ใจ ป่าที่เราหวงแหนกันมานานตั้งแต่รุ่นก่อนๆ ต้องมาถูกทำลายไป โดยเฉพาะป่าหัวไร่ปลายนาที่เราลงแรงปลูกกันมา มีเกือบพันต้น เราเองแทบจะไม่เคยตัด แต่

ทำไมคนอื่นมาตัดของเราไปหมด ชาวบ้านตัดไม้ในที่ดินตัวเองกลับถูกจับ ที่คนพวกนี้ไม่รู้เป็นใคร มาถึงก็มาตัดของเราไปหมด มันเป็นการเลือกปฏิบัติชัดๆ"

เช่นเดียวกับ ผู้ใหญ่ชั้น ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ที่พูดถึงการตัดไม้ของบริษัทสัมปทานว่า

"เราขนไม้ไป คล้ายกับเรามีพ่อแม่ได้ล้มหายตายจากไป รู้สึกใจมันวังเวงไปนะครับ มันบอกยาก ไม้มันเป็นเหมือนร่มโพธิ์ร่มไทรที่ชาวบ้านได้อาศัย เมื่อถูกตัดไปรู้สึกหดหู่ ต้นตะเคียนใหญ่ๆ วันดีคืนดีเขาก็ตัดล้ม ทั้งๆที่เราเคยได้ร่ม พอมันไม่มีร่มเราก็ใจหายนะ"

ความเดือดร้อนของชาวบ้านในการเข้ามาของสัมปทาน เป็นความเดือดร้อนที่ชาวบ้านได้รับความลำบากมาก เพราะไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าที่เปรียบเสมือนแหล่งของการดำรงชีวิตของชาวบ้าน วิถีชีวิตที่เคยดำรงอยู่อย่างมีความสุขต้องเปลี่ยนแปลงไป เมื่อสถานการณ์ของความเดือดร้อนของการตัดไม้ในพื้นที่ป่าของหมู่บ้านเป็นเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ผู้อาวุโส เช่น ลุงพร้อม ลุงทิม ลุงดำ ลุงเกื้อ ลุงสมบัติ หลวงพ่อบุญ หลอดจนแกนนำชาวบ้าน เช่น น้ำโต คุณสกล คุณอภิพล คุณบุญเสริม และผู้ใหญ่ชั้น ได้ร่วมหารือกันเพื่อแสวงหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาสัมปทานที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้ สิ่งที่เป็นประเด็นที่น่าสงสัยประการหนึ่ง คือ พื้นที่ป่าของหมู่บ้านท่าจำปา เป็นพื้นที่ที่จะถูกตัดเป็นแปลงที่ 27 แต่เนื่องจากสภาพป่าบ้านท่าจำปามีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าแปลงอื่นๆ จึงถูกบริษัทสัมปทานเข้ามาตัดก่อนแปลงอื่นๆ คือเมื่อตัดมาถึงแปลงที่ 24 แล้วก็ข้ามแปลงที่ 25-26 ไปตัดแปลงที่ 27 คือบ้านท่าจำปาเพราะเป็นป่าที่บมีไม้ใหญ่จำนวนมาก จึงเป็นการเพิ่มความไม่พอใจกับชาวบ้าน ชาวบ้านได้เริ่มรวมตัวไปร้องเรียนกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตพื้นที่นั้น ร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ป่าไม้จังหวัด ซึ่งหลายหน่วยงานได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้าน แม้แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้นก็เข้ามาดูพื้นที่ป่าของหมู่บ้าน แต่ผลสรุปก็คือไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านได้ เนื่องจากข้อกล่าวอ้างว่าพื้นที่ป่าบริเวณบ้านท่าจำปาถูกจัดให้เป็นป่าเศรษฐกิจ บริษัทได้รับสัมปทานอย่างถูกต้องจากรัฐแล้ว ที่สำคัญกลับกลายเป็นผลเสียต่อชาวบ้านที่ถูกหน่วยราชการบางหน่วยกับบริษัทสัมปทานกล่าวหาว่าเป็นกลุ่ม "หัวหมอ" เสียอีก ถึงขนาดมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาพูดกับชาวบ้านตามที่ น้ำโตพูดให้ฟังว่า

"ป่าที่บริษัทสัมปทานเขาตัด มันเป็นสมบัติของคุณ หรือมันเป็นของรัฐ บริษัทเขาได้สัมปทานถูกต้องคุณจะมาขัดขวางอะไร"

เมื่อบริษัทสัมปทานเห็นว่าชาวบ้านเริ่มมีกระแสการต่อต้าน จึงรีบดำเนินการตัดไม้ในขณะเดียวกันก็ขอให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาอำนวยความสะดวกในการตัดไม้ ลุงเกื้อ พูดถึงการเข้ามาค้ำกันการตัดไม้ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ว่า

“บริษัทเขาเริ่มระแวงชาวบ้าน จึงให้พวกป่าไม้มาคอยคุ้มกัน พวกนี้ก็เข้ามาช่วยบริษัทดูแลความปลอดภัย จนทั้งป็นเอ็ม 16 ปืนลูกซองเข้ามา ให้ชาวบ้านหวาดกลัวจะได้ไม่ไปขัดขวางการตัดไม้ของบริษัท บริษัทนี้เป็นของนักการเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัด และเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในรัฐบาลด้วย จึงเป็นบริษัทที่มีอิทธิพลมาก ข้าราชการต่างๆก็ให้ความเกรงอกเกรงใจ”

เมื่อเป็นเช่นนั้นป่าของหมู่บ้านท่าจำปาจึงถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านต้องรวมตัวกันเพื่อการแย่งชิงพื้นที่ป่าที่รัฐเข้ามาจัดสัมปทานให้กลับมาเป็นของชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการแย่งชิงพื้นที่ป่าของรัฐกลับคืนมาเป็นของชาวบ้าน ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านต่อรัฐเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากการที่เป็นผู้ยอมรับในอำนาจรัฐในการจัดการป่ามาเป็นการตั้งคำถามจากการให้สัมปทานของรัฐ และเริ่มไม่เชื่อกระบวนการในการทำงานของรัฐ ซึ่งในขณะนั้นกระแสของการเคลื่อนไหวของประชาชนในการเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ หรือการคัดค้านโครงการต่างๆของรัฐ เริ่มปรากฏขึ้นในที่ต่างๆทั่วประเทศ เป็นการเคลื่อนไหวของประชาชนที่เป็นกลุ่มรากหญ้าในสังคม ที่เริ่มเกิดขึ้นหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มมีความเป็นประชาธิปไตยในระบบการเมืองมากขึ้น ประการสำคัญการรับรู้ข่าวสารของประชาชนมีสูงขึ้น ผ่านสื่อมวลชนประเภทต่างๆ การคมนาคม และการติดต่อสื่อสารมีความสะดวกและรวดเร็วขึ้น ประชาชนสามารถรับรู้ข่าวสารในแหล่งต่างๆ ทั่วประเทศ อีกทั้งสามารถที่จะส่งข่าวสารต่างๆ ให้กระจายออกไปได้จนมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของประชาชนในระดับรากหญ้าเกิดขึ้นทั่วไป สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเกิดขึ้นขององค์กรเอกชนต่างๆที่เข้ามาสนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาชนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้ การติดต่อสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ปัญหาต่างๆ องค์กรประกอบเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านท่าจำปาเริ่มมีแนวคิดในการต่อต้านสัมปทานป่าของรัฐในรูปแบบต่างๆ ซึ่งก็คือความพยายามในการช่วงชิงวาทกรรมของรัฐในการจัดการป่า โดยการนำเสนอวาทกรรมใหม่ของชุมชนในการจัดการป่า เพื่อให้ป่าบ้านท่าจำปากลับมาเป็นของชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

บทที่ 6

กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชุมชน

ในการจัดการป่าของบ้านท่าจำปา ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านดำรงชีพอยู่กับป่าอย่างอิสระ และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสมเหตุสมผล ผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้าน ที่เป็นกระบวนการในการสร้างความรู้ กฎเกณฑ์ ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นสถาบัน และกลายมาเป็นบรรทัดฐานของชาวบ้านในการอาศัยอยู่ร่วมกับป่า จนสามารถมองเห็นอัตลักษณ์ของป่าที่ชาวบ้านสร้างขึ้น แต่ต่อมาเมื่อรัฐมีความต้องการในการใช้ประโยชน์จากป่า รัฐจึงได้สถาปนาวาทกรรมใหม่ของรัฐในการจัดการป่า ผ่านกระบวนการในการสร้างความรู้ในการจัดการป่าที่เป็นวิทยาศาสตร์ การจัดระเบียบของสรรพสิ่งในการจัดการป่าของรัฐ การสร้างสถาบันในการจัดการป่าคือ "กรมป่าไม้" ตลอดจนการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายต่างๆ ที่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของรัฐ ทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการจัดการป่า และสร้างอัตลักษณ์ในการจัดการป่า ในฐานะที่ป่าคือแหล่งทรัพยากรอันเป็นที่มาของรายได้รัฐที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ

การที่รัฐสามารถสถาปนาวาทกรรมในการจัดการป่าขึ้นมา จนเกิดการยอมรับและเป็นความชอบธรรมของรัฐในการจัดการป่า วาทกรรมในการจัดการป่าชุดอื่นก็จะถูกทำให้เป็นอื่น หรือที่ ฟูกู เรียกว่า the other spaces คือ วาทกรรมชุดอื่นจะถูกกระทำให้กลายเป็นพื้นที่อื่น นั่นคือ การที่ความรู้หนึ่งถูกพัฒนาและผลิตซ้ำจนกลายเป็นความรู้หลักที่สำคัญ ก็จะเก็บกด/ปิดบังความรู้อื่นที่แตกต่างออกไป หรือที่เรียกว่า subjugated knowledge (Danaher, 2000 : 103-104) อันหมายถึงการที่ความรู้หนึ่งถูกกลบ/ปิดกั้นโดยความรู้อื่นที่มีอิทธิพลเหนือกว่า ทำให้ความรู้นั้นต้องกลายเป็นอื่นไป ในกรณีของบ้านท่าจำปา เมื่อรัฐใช้การสร้างพื้นที่ป่าในความหมายของรัฐ ที่ป่าคือไม้ที่เป็นทรัพยากรของประเทศ และใช้ความชอบธรรมในการเข้ามาจัดการป่าผ่านวาทกรรมของรัฐ ทั้งความรู้/สถาบันและกฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนดขึ้น วาทกรรมของชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่า จัดการกับป่าแบบพึ่งพาอาศัยกัน จึงกลายเป็นอื่นและต้องยอมรับการเข้ามาจัดการป่าของวาทกรรมของรัฐ ดังนั้นการที่ชาวบ้านจะต่อต้านการจัดการป่าของรัฐเพื่อให้สามารถกลับมาใช้ประโยชน์จากป่าเหมือนดังที่เคยปฏิบัติมา จึงต้องกระทำโดยการสร้างความรู้หมายของพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ เป็นการช่วงชิงการนิยามความหมายของป่า ผ่านการสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการจัดการป่าที่เป็นของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความรู้ สถาบัน และการกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดการป่า ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นข้อปฏิบัติระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับป่า และชาวบ้านกับรัฐในการดำรงชีวิต เพื่อตอบโต้และช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐกลับมาเป็นของชาวบ้าน และทำให้ชาวบ้านสามารถมีสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้เหมือนดังเดิม

กระบวนการช่วงชิงพื้นที่ป่าของชุมชน

จากสภาพป่าของหมู่บ้านท่าจำปาที่ถูกทำลายลงเป็นอย่างมาก โดยวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกที่จะต้องต่อสู้/ขัดขวางวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ซึ่งการต่อสู้/ขัดขวางมิใช่การตอบโต้ด้วยปฏิกิริยาที่รุนแรง หากแต่ต้องเป็นการตอบโต้ด้วยการผลิตพื้นที่และสร้างวาทกรรมชุดใหม่เพื่อช่วงชิงการให้นิยาม กฎเกณฑ์ ผ่านกระบวนการสร้างความรู้ เพื่อนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของป่า และการจัดระเบียบสรรพสิ่งใหม่ในป่าของชาวบ้าน กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าของชุมชน จึงเริ่มดำเนินการตั้งแต่ การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ การแสวงหาความร่วมมือในการจัดการป่าของชาวบ้าน การนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชน การสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการจัดการป่า การจัดระเบียบใหม่ในการจัดการป่าผ่านสถาบันในการจัดการป่าชุมชน รวมไปถึงกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าชุมชนโดยมีรายละเอียดดังนี้

การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

เมื่อสถานการณ์ของการทำสัมปทานในหมู่บ้านท่าจำปาไม่ได้รับการแก้ไข ความรู้สึกของชาวบ้านต่อการกระทำของรัฐจึงเริ่มเปลี่ยนไป อุดมการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ที่แต่เดิมชาวบ้านจะยอมรับการเข้ามาของอำนาจรัฐในการเข้ามาจัดกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้าน ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านเริ่มมีการประชุมหารือกันและเริ่มตระหนักว่า การกระทำของรัฐบางสิ่งบางอย่างเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องเพราะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เหมือนที่ลุงพร้อม พูดว่า

“ผมยอมรับว่าที่ผ่านมารัฐทำอะไรดีๆ ตั้งเยอะ ผมก็เห็นด้วย แต่ตอนนี้ผมรู้สึกว่าบางครั้งรัฐก็ทำอะไรไม่ถูก เพราะสิ่งที่รัฐทำบางอย่างทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน อย่างสัมปทานของหมู่บ้านเรา ผมว่ามันไม่ถูก อยู่ดีๆ รัฐก็ให้คนมาตัดป่าในบ้านเราไปหมด โดยไม่มองว่าเราจะรู้สึกอย่างไร เพราะฉะนั้นสิ่งที่รัฐทำถูกเราก็ยอมรับ แต่หากรัฐทำอะไรที่เราารู้สึกว่าผิด เราก็ต้องคุยกัน รัฐก็มีโอกาสทำอะไรผิดๆ ได้”

เมื่อเป็นเช่นนี้อุดมการณ์ความสัมพันธ์ที่ชาวบ้านมีอยู่กับรัฐ จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ให้เกิดความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ โดยมีสาเหตุที่สำคัญ ดังนี้

1. การได้รับแรงกดดันจากผลกระทบในการทำสัมปทานของรัฐ

การเข้ามาของการทำสัมปทานตัดไม้ในพื้นที่หมู่บ้านท่าจำปาครั้งนี้ ชาวบ้านได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก เพราะจำนวนพื้นที่ป่าและจำนวนไม้ที่มีปริมาณลดลงกว่าเดิมเนื่องจากการให้สัมปทานในครั้งนี้เป็นการให้สัมปทานครั้งที่สอง ไม้ในป่าที่มีอยู่จะเป็นไม้ที่เหลืออยู่จากการสัมปทานครั้งแรกที่เติบโตขึ้น และเป็นไม้ที่ชาวบ้านท่าจำปาปลูกเสริมขึ้นเพื่อทดแทนไม้ที่ถูกตัด เพราะบรรพบุรุษของชาวบ้าน

ในชุมชนนี้ชาวบ้านจะมีความผูกพันกับป่า และดำรงชีวิตอย่างพึ่งพิงป่า ป่าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของชาวบ้านมาก เมื่อไม้ในป่าถูกตัดไปในขณะเดียวกันจำนวนชาวบ้านก็มีมากขึ้น ความไม่สมดุลของทรัพยากรป่ากับจำนวนชาวบ้าน จึงเป็นแรงกดดันที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาทบทวนการกระทำของรัฐและความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

2. การปฏิเสธความรู้ในการจัดการป่าของรัฐ

เมื่อการให้สัมปทานป่าของรัฐ ก่อให้เกิดปัญหาความเดือดร้อนต่อชาวบ้าน สิ่งที่เป็นยุทธศาสตร์ประการหนึ่งของระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐคือ การไม่เชื่อฟังรัฐ (disobedience) และการปฏิเสธความรู้ในการจัดการป่าของรัฐที่กระทำผ่านระบบสัมปทาน เพราะการทำสัมปทานของรัฐนี้ ไม่ได้กระทำตามหลักวิชาการกล่าวคือ มีการตัดไม้ทุกขนาดตั้งแต่ไม้เข็มถึงไม้ซุง ไม่มีการยกเว้นพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ ไม่มีการปลูกต้นไม้ทดแทน ดังนั้นความรู้ของรัฐในการจัดการป่า การสร้างอัตลักษณ์ของรัฐในการจัดการป่าในฐานะที่เป็นไม้ จึงถูกปฏิเสธจากชาวบ้านเพราะหากสถานการณ์ยังเป็นเช่นนี้ต่อไป ป่าบ้านท่าจำปาคงจะถูกทำลายจนหมดสิ้น การกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปฏิเสธความรู้ของรัฐ เริ่มจากการที่ผู้อาวุโสของหมู่บ้านมาประชุมหารือกัน วางแผนในการปรับยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์กับรัฐ การเริ่มการต่อต้านในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเสนอเรื่องร้องเรียน การแสวงหาความร่วมมือจากองค์กรต่างๆ และการนำเสนอวาทกรรมการจัดการป่าชุมชน เพื่อเป็นวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้าน

การแสวงหาความร่วมมือในการจัดการป่าของชาวบ้าน

ในขณะที่การทำไม้สัมปทานของบ้านท่าจำปากำลังเกิดปัญหานั้น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ ได้เข้ามาจัดทำโครงการในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ขึ้นในพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ รอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ โครงการฝึกอบรมส่งเสริมอาชีพชาวบ้าน และได้มาจัดทำโครงการปลูกป่าขึ้นที่เขาแผงม้าในเนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านท่าจำปา และยังได้จัดทำโครงการอบรมให้ความรู้ชาวบ้าน ในการอนุรักษ์ป่าด้วย ดังนั้นเมื่อชาวบ้านท่าจำปาไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากภาครัฐได้ จึงหันมาขอคำปรึกษาและความช่วยเหลือจากมูลนิธิแทน คุณสกล พูดถึงเรื่องนี้ว่า

"ตอนนั้นเราก็สนใจไม่รู้จะพึ่งใคร พอดีคุณอภิพลเขานึกขึ้นได้ เขาก็เลยโทรเลขด่วนไปหาคุณนิคม พุทธา เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิที่เคยเข้ามาทำงานในหมู่บ้านนี้ พอได้รับโทรเลข คุณนิคมก็ดีใจมากครับ แกร็บมาจากกรุงเทพฯ แล้วมาช่วยชาวบ้านในการหาทางแก้ไขปัญหาล้มปทานที่เกิดขึ้นทันที"

เมื่อการร้องเรียนต่อส่วนราชการต่างๆ ในจังหวัดไม่ได้ผล คุณนิคม เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ จึงได้หารือกับชาวบ้านท่าจำปา และตกลงพร้อมใจว่าจะไปร้องเรียนรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ซึ่งขณะนั้นคือ พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ ลุงพร้อม แก่นำคนหนึ่งในการร้องเรียนครั้งนี้เล่าให้ฟังว่า

“พวกเราไปกันหกเจ็ดคน มีคุณนิคมเป็นผู้นำไป ผมจำได้ว่าไปอาศัยนอนวัดแถวเมืงนนท์ พอเช้าก็เดินทางไปที่กระทรวงเกษตรฯ ไปรอพบพลตรีสนั่น คุณนิคมแกลลามาก แกลประสานงานเอานักข่าวโทรทัศน์ไปถ่ายทุกช่องเลย พอไปถึงหน้าห้องรัฐมนตรีบอกว่ารัฐมนตรีไม่อยู่ให้ฝากหนังสือไว้ คุณนิคมแกลไม่ยอม แกลบอกว่าแกลจะนั่งรอจนกว่ารัฐมนตรีจะมา พวกเราจึงรอจนจนได้พบรัฐมนตรีสนั่น แล้วยื่นหนังสือขอความเป็นธรรมในเรื่องสัมปทานของหมู่บ้านเรา ผมจำได้ว่ามีชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ ไปร้องเรียนประมาณ 28 หมู่บ้าน บ้านเราเป็นหมู่บ้านที่ 26 ได้”

การให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาการตัดไม้บ้านท่าจำปา นั้น คุณนิคมได้เป็นผู้ให้คำแนะนำในการต่อสู้ที่สำคัญ คุณบุญเสริมผู้นำชาวบ้านท่านหนึ่งพูดถึงการทำงานของ คุณนิคมว่า “แกลทำงานอย่างไม่กลัวตายที่แกลมาช่วยชาวบ้านต่อสู้กับอิทธิพลของบริษัทสัมปทานจนกลายเป็นไม้เบื่อไม้เมากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และบริษัทสัมปทาน ผมเองจะไปไหนกับคุณนิคมตลอดก็ต้องระวังตัวกันเสี่ยงกันไปครับ” ภายหลังการร้องเรียนของชาวบ้านต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ ได้ไม่นาน ก็เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่บ้านกระทุง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2531 ซึ่งเป็นเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ และมีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากจากน้ำป่าที่ไหลทะลักลงจากภูเขา และพัดพาเอาท่อนซุงจำนวนมากที่มีการตัดทิ้งไว้บนภูเขา มาทับบ้านเรือนราษฎร เหตุการณ์นี้ส่งผลให้รัฐบาลในขณะนั้น ต้องออกกฎหมายประกาศปิดการสัมปทานป่าทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2532 และกลายเป็นผลดีต่อชาวบ้านท่าจำปา คุณอภิพล พูดถึงเรื่องนี้ว่า

“โชคของเราดีครับ พอเราไปร้องเรียนรัฐมนตรีสนั่นได้ไม่นาน ก็พอดีมีเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่บ้านกระทุง จังหวัดนครศรีธรรมราช รัฐบาลจึงประกาศปิดป่า ก็เลยส่งผลให้สัมปทานของหมู่บ้านเราถูกสั่งยกเลิกด้วย”

การต่อสู้ของบ้านท่าจำปาครั้งนี้ ถือเป็นการต่อสู้ที่ชาวบ้านถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านที่ต้องจดจำไว้และต้องสอนให้ลูกหลานได้รับรู้ นำโด่ พูดถึงเรื่องนี้ด้วยความภูมิใจว่า

“การต่อสู้ของชาวบ้านในการรักษาป่าครั้งนี้ ถือเป็นตัวอย่างที่สำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นของการร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้าน ในการรักษาทรัพยากรสมบัติของหมู่บ้านเอาไว้ให้ลูกหลาน การต่อสู้ในครั้งนั้นชาวบ้านมีความสามัคคี กลมเกลียวและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันมาก ถือเป็นความสำเร็จที่ชาวบ้านภาคภูมิใจมากครับ”

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีประกาศปิดป่าและยกเลิกการทำสัมปทานป่าในหมู่บ้านท่าจำปาแล้ว ป่าของหมู่บ้านท่าจำปาก็ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะการปิดป่าของรัฐครั้งนี้กฎหมายอนุญาตให้ผู้รับสัมปทานสามารถขนไม้ที่ตัดแล้วภายหลังการยกเลิกสัมปทานได้ ดังนั้นก่อนการประกาศยกเลิกสัมปทาน บริษัทสัมปทานไม้จึงเร่งตัดไม้ในป่าบ้านท่าจำปา ลุงสมบัติ เล่าให้ฟังว่า

“พอบริษัทรู้ว่าจะมีการประกาศปิดป่า ก็เร่งตัดไม้กันทั้งวันทั้งคืน ตันไม้ใหญ่ๆ 3-4 คนโอบ ก็ถูกเร่งตัดหมด แต่เดิมบริษัทใช้คนตัดไม้ก็คน พองานเร่งก็ระดมคนตัด วันละประมาณ 20 คน เสียงเครื่องยนต์ของเลื่อยยนต์ดังไปทั้งป่า ตัดแล้วก็ปล่อยทิ้งไว้ยังไว้เร่งตัดก่อน แล้วค่อยขนทีหลัง เพราะกฎหมายเปิดช่องเอาไว้ให้ขนได้หลังจากประกาศปิดป่าแล้ว ดังนั้นถึงแม้จะมีการประกาศปิดป่าไปแล้ว ป่าบ้านเราก็ก็นับว่าเสียหายไปเป็นจำนวนมาก น่าเสียดายครับ”

การนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชน

เมื่อชาวบ้านท่าจำปาประสบความสำเร็จ ในการต่อสู้กับการทำสัมปทานป่าในเขตของหมู่บ้าน สิ่งที่เป็นผลสะท้อนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความตื่นตัวของชาวบ้านในการที่จะอนุรักษ์ป่าไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้เห็น ผู้อาวุโสหรือคนโตของหมู่บ้านพร้อมแกนนำชาวบ้านหลายคนได้หารือกับคุณนิคม ตัวแทนของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และตกลงที่จะให้ชาวบ้านร่วมมือกันในการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างต่างๆ ของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นวัด โรงเรียน หรือตามหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน ประการสำคัญคุณนิคมได้เสนอให้หาพื้นที่ที่จะทำปลูกป่า เพื่อให้เป็นป่าของชุมชน ซึ่งข้อได้เปรียบของหมู่บ้านท่าจำปาประการหนึ่งคือการที่ผู้อาวุโสในชุมชนได้มีการแบ่งสรรพื้นที่ในหมู่บ้านไว้เป็นแบบแผน และได้มีการกันพื้นที่ส่วนหนึ่งของหมู่บ้านไว้เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ประมาณ 339 ไร่ 25 ตารางวา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสภาพเป็นทุ่งหญ้าแฝก และเป็นป่าไม้สลับกันไป พื้นที่ป่าในบริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านขอร้องให้บริษัทสัมปทานไม้ไม่ให้ตัด ซึ่งบริษัททำไม้ก็ยินยอมเนื่องจากบริเวณนี้ยังมีสภาพป่าที่ไม่หนาแน่นมากนัก ชาวบ้านร่วมกับมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า จึงได้ตกลงใจกันที่จะปลูกป่าขึ้นในพื้นที่นี้ นำโดย พุดถึงข้อได้เปรียบของหมู่บ้านท่าจำปาว่า

“ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเราที่เขายู่มาก่อน เขามองการณ์ไกลและเสียสละ คือ เขามองว่าหมู่บ้านต้องพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์รวม สัตว์เลี้ยงจะได้ไม่ไปรบกวนพื้นที่การเกษตรของคนอื่นๆ ที่สำคัญผู้อาวุโสเหล่านั้น เขาเสียสละกัน นี่หากลุงพร้อมไม่เสียสละ หลวงพ่อชม (สมัยนั้นยังไม่ได้บวช) ไม่เสียสละ ผู้ใหญ่ทิม ลุงคำ พี่สมนึก ไม่เสียสละเช่นกัน บ้านเราคงไม่มีพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์แบบนี้ เพราะที่ดินที่เรากันไว้มันเป็นหัวไร่ปลายนาของผู้อาวุโสเหล่านั้น แต่เขาร่วมมือกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของหมู่บ้าน นี่คือข้อได้เปรียบของหมู่บ้านเรา”

ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการจัดการป่าของชาวบ้านในชุมชนในการที่จะปลูก ดูแลรักษาป่า และใช้ประโยชน์จากป่าโดยอิสระ และหน่วยงานของรัฐไม่สามารถเข้าก้าวก่ายการดำเนินงานจัดการป่าของชุมชน การจัดทำป่าชุมชนของชาวบ้านท่าจำปามีจุดเริ่มต้นอยู่ที่จิตสำนึกในการรักและเห็นประโยชน์ของ

ป่ามากกว่าภาพทางกายภาพที่เป็นเพียงต้นไม้เท่านั้น ชาวบ้านจึงพยายามสร้างป่าขึ้นมาใหม่หลังจากที่ป่าของหมู่บ้านถูกทำลายไปมากจากการทำสัมปทานป่าไม้ การดำเนินการที่สำคัญมีตั้งแต่การทำแนวเขตโดยใช้หลักமாகันเป็นแนวเขต ซึ่งต้องต่อสู้กับความขัดแย้งของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่กล่าวหาว่าชาวบ้านจะนำพื้นที่ไปจัดสรรกัน การปลูกป่าที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าในการจัดหาพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านสนใจมาให้ การบำรุงรักษาป่าที่ปลูก การระงับไฟป่าที่มีความเข้มงวดมาก ถึงขนาดคุณอภิพล กล่าวว่า

“เมื่อถึงเวรใครต้องอยู่คอยระวังไฟป่า หากคนนั้นไปไม่ได้ก็ต้องส่งตัวแทนไป หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องมีอะไรมาเลี้ยงพวกที่อยู่เวรแทน”

การปลูกปายังทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องพันธุ์ต่างๆ ของไม้ในป่า ลุงสมบัติ พูดถึงเรื่องพันธุ์ไม้ว่า

“ชาวบ้านรู้จักพันธุ์ไม้ที่จะปลูกเกือบทั้งหมด และคิดว่าจะต้องปลูกอะไรบ้าง อย่างเช่นต้นประดู่ ถ้าปลูกไป พอโตหน่อยก็จะตายหมด เพราะมีต้นกาฝากมาขึ้นดูดน้ำเลี้ยงไปหมด ต้องปลูกพวกต้นพญาจึงจะมีความทนทานกว่า”

นอกจากนั้น ชาวบ้านยังได้เริ่มเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรกรรม จากเดิมที่ทำการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เป็นพืชไร่อย่างเดียว เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพด มาเป็นการเกษตรเชิงอนุรักษ์โดยการปลูกไม้ผลที่เป็นไม้ใหญ่เสริมพื้นที่กันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นมะม่วง ขนุน มะขาม ที่ต่อมาพืชพวกนี้ ที่ชาวบ้านปลูกเป็นรายได้เสริมในบางปี กลับกลายเป็นรายได้หลักที่สำคัญ คุณบุญเสริม พูดถึงเรื่องนี้ว่า

“พอปลูกมะขามมันเป็นไม้ใหญ่ เราก็ได้ร่มเงาแถม และมันก็ขึ้นได้ดีเหมือนที่อื่นๆ รสชาติก็ดี แถมบางปีมะขามราคาดี ก็กลายเป็นรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน บางคนขายได้ปีละตั้งหลายแสนบาท”

นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านบางคนหันไปทำสวนแบบโบราณ อย่างกรณีของ น้าโต ที่เล่าว่า “ผมทำสวนแบบโบราณ ข้างบนมีมะพร้าว ข้างล่างมีมะไฟ ลงมามีผักสวนครัว และยังปลูกขนุนกับมะขามแซมบางส่วน”

ความรู้ในการจัดการป่าชุมชน

ชาวบ้านทำจำปาเริ่มการปลูกป่าของชุมชนในพื้นที่ท่าเลเลี้ยงสัตว์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 ร่วมกับมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า ในขณะเดียวกันกับการต่อสู้กับบริษัทที่เข้ามาทำสัมปทานป่าในหมู่บ้าน คุณสมโชค เจ้าหน้าที่อีกคนหนึ่งที่มาปฏิบัติงานแทนคุณนิคมได้กล่าวภายหลังว่า

“การปลูกป่าของชาวบ้านทำจำปา เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรักและห่วงแหนป่าของชาวบ้าน มุลฉินเองไม่ได้ไปช่วยอะไรมากมาย เพียงแต่นำบางสิ่งบางอย่างที่ชาวบ้านสนใจ สนับสนุนพันธุ์ไม้บ้าง และพาไปทัศนศึกษาพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าชุมชน แต่อย่างไรก็ตามความสำเร็จทั้งหมด เกิดการร่วมแรงร่วมใจและความสามัคคีของชาวบ้านเป็นสำคัญ”

กระบวนการปลูกป่านี้นี้ ถือเป็นความรู้อันหนึ่งที่ชาวบ้านเรียนรู้จากการประสานงานร่วมกับเครือข่ายชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเรื่องการปลูกป่าชุมชน ตลอดจนเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้อาวุโสของชุมชนอีกส่วนหนึ่ง และส่วนสุดท้ายเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติงานจริง นำมาสู่เรื่องที่ว่า

“การปลูกป่าไม่ได้เป็นเรื่องยาก แต่ต้องได้รับการดูแลพอสมควร ที่สำคัญต้องระวังไม่ให้เกิดไฟป่าคือต้องมีการทำแนวกันไฟ และมีการแบ่งหน้าที่เป็นเวรยามเผ่าระวังไฟป่าในหน้าแล้ง ช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน จากนั้นพอถึงหน้าฝนเราก็เริ่มปลูกไม้เสริม ส่วนป่าถ้าไม่ถูกไฟป่าเผา มันจะเริ่มฟื้นตัวของมันเอง จากทุ่งหญ้าเผือกก็จะมีต้นสาบเสือขึ้นมาเป็นกอเป็นไม้เบิกนำ แล้วก็มีต้นเต็งขึ้นตามมา มันขึ้นเร็วมาก เมื่อมันโตมันก็จะเริ่มบังแดด หญ้าก็จะเริ่มตายจากนั้นพืชอื่นเช่น กัลยป่า ปอหนูช้าง ปอแดง และไผ่ย่างก็จะเริ่มขึ้น นกก็จะเริ่มมาหากินในป่าแถวนี้ และเริ่มถ่ายมูลของมัน มุลฉินก็จะมีเมล็ดไม้ต่างๆที่นกกินเข้าไป เมื่อถูกนกถ่ายออกมา ก็จะเจริญเติบโตมาเรื่อยๆ ประมาณสัก 5 ปี ป่าก็จะเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง การปลูกป้ามันทำให้เราได้ธรรมชาติทั้งระบบ ได้ต้นไม้ สัตว์ป่า สายน้ำ สิ่งแวดล้อม ที่สำคัญคนก็จะได้รับประโยชน์จากป่าโดยตรง ไม่ต้องอะไรมาก ตอนนี้ป่าบ้านท่าจำปาจะมีสายน้ำไหลรินทั้งปีลงสู่คลอง แล้วไหลลงสู่ลำพระเพลิงไปเลี้ยงคนถึงจังหวัดอุบลราชธานี”

ความรู้ในการเรื่องของพืชพันธุ์ไม้ต่างๆที่ปลูกในป่าชุมชน เป็นความรู้ที่สำคัญและทำให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างถูกต้อง ลุงพร้อมและหลวงพ่อบุญเป็นบุคคลสำคัญของหมู่บ้านที่รู้จักและมีความเข้าใจเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ในป่ามาก ลุงพร้อมพูดถึงเรื่องที่ว่า

“พันธุ์ไม้ในป่าชุมชนเราคิดว่ามีประมาณ 200 ชนิด ผมเองกับหลวงพ่อบุญคิดจากรู้จักสัก 150 ชนิด ช่วงไหนมีเวลารว่าง ผมก็จะไปชวนหลวงพ่อบุญไปเดินดูต้นไม้ที่ป่าชุมชน ก็ได้ความรู้ดีและเป็นประโยชน์มากเวลาเราต้องการใช้”

ในการปลูกป่าชุมชนนั้น อาจถือได้ว่าเป็นกระบวนการทำงานของชาวบ้านที่ต้องอาศัยความตั้งใจ การเผื่อระวังดูแลป่าที่ปลูกอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานนับสิบปี ผลของความสำเร็จจึงเริ่มปรากฏให้เห็น สำหรับระยะเวลาในกระบวนการปลูกป่าชุมชนอาจแบ่งได้ 3 ระยะ คือ

1) ระยะแรกของการเริ่มต้นปลูกป่า

จากการที่พื้นที่ป่าของบ้านท่าจำปาถูกทำลายลงโดยการทำสัมปทานป่า ทำให้สภาพป่าจึงมีเหลือไม่มาก ชาวบ้านที่มีบรรพตฐานของชีวิตที่ผูกพันกับป่า จึงมีความต้องการที่จะปลูกป่าใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคต ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าเมื่อมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ เสนอให้ชาวบ้านใช้พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านเป็นพื้นที่ปลูกป่าจึงได้รับการตอบรับจากชาวบ้านอย่างทันที ป่าของหมู่บ้านท่าจำปาจึงเริ่มมีการดำเนินการตั้งแต่ปี 2531 การเริ่มต้นดำเนินการนั้นเริ่มจากการปักแนวเขตป่าให้มีความชัดเจน ลุงพร้อม พูดถึงเรื่องนี้ว่า

“แต่เดิมที่ดินทำเลเลี้ยงสัตว์ มีการบุกรุกกันบ้าง จนเหลือพื้นที่เพียงสองร้อยกว่าไร่ แต่พอเรามาทำป่าชุมชนชาวบ้านเริ่มเห็นความสำคัญ ช่วยกันบริจาคที่ดินจนขณะนี้มาถึง 339 ไร่ 25 ตารางวา”

เมื่อได้ดำเนินการปักแนวเขตแล้ว จึงมีการทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่าแล้วจึงเริ่มมีการปลูกป่า น้ำโต พูดถึงการปลูกป่าว่า

“พอเข้าหน้าฝนเราก็จะเริ่มปลูกป่ากัน แต่เราไม่ได้ทำเฉพาะคนท่าจำปานะครับ ทางมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ เขาก็ช่วยพาคนที่อื่นมาช่วยปลูกป่า ก็มีจากโรงเรียนสวนกุหลาบ จากคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จากสถาบันราชชมงคลก็มี หลายนุ้ยฝ่ายร่วมมือกันในการปลูกป่า แต่การดูแลที่สำคัญก็ยังเป็นชาวบ้านอยู่”

ระยะของการปลูกป่าของบ้านท่าจำปาเริ่มตั้งแต่ปี 2531-2535 ถือเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของการดูแลรักษาป่าที่ปลูก เพราะต้องระวังไม่ให้ต้นที่ปลูกนั้นตาย ระวังการเกิดไฟป่า ช่วงนี้กฎเกณฑ์ของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่า จะมีความเข้มงวดมากคือจะไม่อนุญาตให้ชาวบ้านไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเลย เนื่องจากป่าที่ปลูกยังเป็นต้นอ่อนอยู่ ยกเว้นแต่การเก็บหาผักป่าและเห็ดตามฤดูกาลเท่านั้น น้ำโต พูดเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า

“ผมคิดว่ามันเหมือนกับเราเลี้ยงลูก ตอนแรกๆที่เราไปปลูก เราเคยคุยกันไว้ว่า ป่าผืนนี้จะเก็บไว้ให้ลูกให้หลาน แต่พอเริ่มทำไป คนเราก็เริ่มมีความรัก ตอนแรกบางคนอาจไปร่วมปลูกป่าแบบผืนๆบ้าง แต่พอเขาได้ปลูกต้นไม้ต้นหนึ่ง เมื่อปลูกเสร็จเขาก็เกิดความรักมันโดยอัตโนมัติ แล้วอีกอย่างหนึ่งพอคิดว่าจะปลูกให้ลูกให้หลาน เขาเองคงไม่ต้องใช้หรอก มันก็เป็นเหตุจูงใจและห่วงแทนขึ้นมา”

2) ระยะที่สองการดูแลรักษาป่า

ระยะที่สองของการปลูกป่าตั้งแต่ พ.ศ. 2536-2540 ระยะนี้จะเป็นช่วงของการดูแลต้นอ่อนของต้นไม้ที่ปลูก ที่สำคัญคือการเฝ้าระวังไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเริ่มเข้าฤดูแล้ง ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายนของทุกปี สำหรับการเฝ้าระวังไฟป่าในช่วงหน้าแล้งของทุกปีนั้น ชาวบ้านทำจำป่าซึ่งแบ่งกลุ่มบ้านออกเป็น 9 คุ่ม จะส่งตัวแทนของกลุ่มมาหมุนเวียนในการเป็นเวรยามป้องกันไฟป่า ซึ่งไม่เกิดปัญหาใดๆเพราะเวรยามระวังไฟป่านั้นเป็นเวรยามเวลากลางวัน ลุงพร้อม พูดถึงเหตุผลเรื่องนี้ว่า

“เราอยู่เฝ้าป้องกันไฟป่ากัน ตอนกลางวันคอยดูควันไฟ อาจจะซื้อเครื่องคอยดูก็ได้ ส่วนกลางคืนไม่ต้อง เพราะอากาศเย็นไฟป่าไม่ค่อยมี จะมีก็พวกคนมาจุดเผาที่ดินตัวเองแล้วลามมาถึงป่าชุมชน แต่ถ้าเกิดไฟป่าจริงก็จะเห็นได้ง่ายเพราะมันมีดี มีแสงอะไรหน่อยก็เห็นกันแล้ว ถ้าเกิดไฟป่าขึ้นเราก็ดีเกราะบอกกัน ไม่นานชาวบ้านก็จะแห่กันมาช่วยดับไฟภายใน 1 ชั่วโมง ผมสามารถเรียกชาวบ้านได้เป็นร้อย”

สำหรับวิธีการในการดับไฟป่านั้น ลุงพร้อมเสริมว่า

“การดับไฟป่าผมว่ามันง่ายนิดเดียว มันอยู่ที่ตั้งใจดับหรือเปล่า มีอะไรแอบแฝงหรือเปล่า ของป่าไม่มีผมเห็นไฟไหม้กันที่ใช้เวลาดับกันหลายวัน ใช้งบประมาณไปตั้งมาก ส่วนบ้านทำจำป่าเราไฟไหม้ป่าที่เคยเกิด เราระดมกันไม่นานก็ดับได้ ทุกคนพร้อมใจกันหัวน้ำกัน ไปคนละถังแกลลอน 5 ลิตร ที่ใส่น้ำมันเครื่อง ไปถึงที่ไฟไหม้ก็สลับกันเข้าไปดับไฟ โดยใช้ยางสายพานเก่าบ้าง ใช้ไม้บ้างตีไฟให้ดับ ร้อนก็ออกมาเปลี่ยนกัน น้ำที่เอาไปก็เอาไว้ใช้รดตอนที่ไฟเริ่มมอดแล้ว เพื่อไม่ให้มันลุกขึ้นมาอีก ไม่เห็นจะยากเย็นเลย มันอยู่ที่ความพร้อมเพรียงและความตั้งใจในการจะดับไฟมากกว่า”

นอกจากการดูแลไฟป่าแล้ว ในช่วงย่างเข้าฤดูฝนก็จะมีปลูกป่าเสริมเพื่อเป็นการเสริมแทนให้กับต้นไม้บางส่วนที่ตายไป ในระยะที่สองของการปลูกป่านี้นักวิชาการของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าก็ยังคงมีความเข้มงวด หากแต่มีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าบ้าง ก็อาจขออนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีการจัดตั้งขึ้นมาดูแลการปลูกป่าชุมชน เมื่อปี 2533

3) ระยะที่สามป่าเริ่มมีความสมบูรณ์

ป่าที่จะมีความสมบูรณ์ค่อนข้างเต็มที่จะต้องมีการปลูกประมาณ 30 ปี แต่ทั้งนี้การปลูกในระยะ 10 ปีขึ้นไป ป่าก็สามารถมีความสมบูรณ์ได้ในระดับหนึ่ง นั่นคือ ไม้เริ่มโตบังแสงอาทิตย์ มีผลทำให้หญ้าแฝกที่เคยขึ้นอยู่และต้องการแสงอาทิตย์มากตายไปหมด ทำให้ต้นไม้อื่นๆ ได้มีโอกาสเติบโต บรรดาสัตว์ป่าขนาดเล็กและพวกนกก็เริ่มเข้ามาอยู่อาศัย นกจะเป็นสัตว์ที่ช่วยในการขยายพันธุ์ของ

พืชที่สำคัญ เพราะได้ไปกินเมล็ดของพืชในที่หนึ่งและมาถ่ายทิ้งในพื้นที่อีกที่หนึ่ง ป่าชุมชนของหมู่บ้านท่าจำปาก็ได้อาศัยนกเหล่านี้มาถ่ายมูลทิ้งไว้จนเกิดต้นไม้ขึ้นอีก ดังนั้นระยะเวลาประมาณ 10 ปีจึงทำให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และเริ่มมีชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงานป่าชุมชนของบ้านท่าจำปา รวมไปถึงชาวต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาดูงานผ่านการติดต่อโดยมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ ส่วนกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงนี้เริ่มมีความยืดหยุ่นมากขึ้น เพราะสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีความเข้มงวดพอสมควร น้ำโต พุดถึงกฎเกณฑ์ในระยะนี้ว่า

“ใครจะใช้ไม้ในป่าชุมชน ถ้าเป็นไม้ตายมาทำฟืน แล้วเอามาน้อยคือแบกมาหรือหาบมา ไม่มีปัญหา ถ้าเอารถไปใส่ก็ต้องผ่านคณะกรรมการ ส่วนไม้ใหญ่เอามาทำบ้านยังไม่ให้กัน เพราะเราต้องหวงให้ลูกหลานไว้ ไม้ที่มีอยู่มันก็เพิ่งเติบโตเท่านั้น ส่วนไม้ใหญ่ที่ตายเราสามารถเลื่อยเอามาใช้ได้ หากเป็นเรื่องของส่วนรวม ทำโรงเรียนหรือทำบ้านให้กับคนจนที่ไม่มีบ้านอยู่ แต่ถ้ามีบ้านอยู่แล้วไม่ได้นะ”

กระบวนการในการปลูกป่าชุมชนที่ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าจำปา ให้ความร่วมมือกันทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ชาวบ้าน นักเรียน เยาวชน หรือแม้แต่พระภิกษุในหมู่บ้านที่มีหลวงพ่อบุญเป็นผู้นำ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันใหม่ของชาวบ้านในความรู้ที่เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า เป็นการเรียนรู้ที่อาจจะเรียกว่าร่วมกันของคนทุกเพศทุกวัยในหมู่บ้าน หลังจากที่ถูกวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ผ่านภาคปฏิบัติการต่างๆ จนทำให้ความรู้ที่เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าของชาวบ้านต้องถูกกดทับไว้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในเรื่องของการอาศัยอยู่ร่วมกับป่า ประโยชน์ของป่าที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภูมิอากาศ ความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและแหล่งอาหาร การใช้ประโยชน์จากป่าตามฤดูกาลอย่างสมเหตุสมผล และไม่เป็นการทำลายป่า การเรียนรู้ระบบนิเวศของป่าที่เป็นระบบของการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่งในป่า สิ่งเหล่านี้เป็นระบบความสัมพันธ์ที่เป็นความรู้ของชาวบ้านที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ผ่านสถาบันและกฎเกณฑ์จนกลายเป็นวาทกรรมที่สำคัญของชาวบ้านในการสร้างพื้นที่ป่า ที่ว่าป่ามิใช่เป็นเพียงไม้เท่านั้น แต่ป่าคือทุกสิ่งทุกอย่างในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งวัตถุดิบในการสร้างที่อยู่อาศัย แหล่งประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม และเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามวาทกรรมนี้ได้ถูกวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ในลักษณะของการให้สัมปทานป่าเพื่อหารายได้ไปสู่รัฐปิดกั้นในช่วงหนึ่งของท่าไม้ ดังนั้นเมื่อชาวบ้านกลับมาถือพื้นที่ระบบความสัมพันธ์นี้ขึ้นมาใหม่หลังจากที่รัฐประกาศยกเลิกสัมปทานแล้ว จึงเป็นความพยายามในการช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าคืนจากรัฐเพื่อช่วงชิงอำนาจในการจัดการป่าให้กลับมาเป็นของชุมชน ทั้งนี้ตามแนวคิดของ ฟูกู กล่าวถึงอำนาจว่า อำนาจมิได้กระจุกตัวอยู่ในที่หนึ่งที่ใดเฉพาะ แต่อำนาจกระจายอยู่ทั่วไป และโดยพื้นฐานแล้วในทุกสังคมจะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สลับซับซ้อนกัน แทรกซึม กำหนดลักษณะและโครงสร้างให้แก่ร่างกายของสังคม ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้จะถูกสถาปนาให้มั่นคง หรือมีผลในทางปฏิบัติไม่ได้ หาก

ปราศจากการผลิตซ้ำ การสังสม การหมุนเวียน และการทำงานของวาทกรรมหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้การจะแสวงหาอำนาจใหม่จึงสามารถที่จะกระทำได้ โดยการสร้างวาทกรรมใหม่ที่จะช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าจากรัฐ ทั้งนี้การใช้วาทกรรมชุดเดิมของชุมชนเพื่อแย่งชิงวาทกรรมในการจัดการป่าจากรัฐจึงไม่มีพลังเพียงพอ เพราะได้ถูกวาทกรรมของรัฐกดทับมาก่อนแล้ว ชาวบ้านจึงต้องแสวงหาวาทกรรมใหม่เพื่อช่วงชิงวาทกรรมจากรัฐ วาทกรรมใหม่ของชาวบ้านก็คือวาทกรรมของการจัดการ "ป่าชุมชน"

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการจัดการป่า

หลวงพ่อบม ถือเป็นบุคคลสำคัญของชุมชน ลุงสมบัติ พูดถึงเรื่องนี้ว่า

"หลวงพ่อ คือหัวใจของทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชนนี้ ท่านเป็นพระนักพัฒนาและเป็นคนรุ่นแรกที่มาอยู่ที่นี่ การพัฒนาของท่านทำเพื่อชาวบ้านทั้งนั้น ชาวบ้านจึงเชื่อฟังท่านมาก และไม่กล้าที่จะทำอะไรที่จะเป็นการขัดแย้งกับท่าน"

หลวงพ่อบม ถือว่าเป็นแกนนำหลักในการจัดการป่าชุมชนร่วมกับผู้อาวุโสของชุมชน การทำงานของหลวงพ่อบมจะเป็นการทำงานแบบประสานงานกันระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อเป็นการดึงเอาเยาวชนของหมู่บ้านให้มามีกิจกรรมร่วมในกิจกรรมทางศาสนาด้วย หลวงพ่อพูดถึงเยาวชนในหมู่บ้านว่า

"แต่ก่อนวัดกับโรงเรียนอยู่ร่วมกัน อาตมาสมัยเด็กๆก็เรียนหนังสืออยู่กับวัด ได้ซึมซับสิ่งที่ดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้อยู่ แต่เดี๋ยวนี้วัดกับโรงเรียนแยกกันเด็กจึงห่างจากวัด เราต้องพยายามให้เด็กมาเข้าใกล้วัดเข้ามาอบรมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเรา ให้มีศีลธรรม เพราะถ้าคนเราขาดศีลธรรมก็จะไปไม่รอด จึงต้องมีการสอนถึงเรื่องศีลธรรมและจริยธรรมไปพร้อมกันด้วย"

สำหรับการจัดการป่าชุมชน หลวงพ่อบมมองว่า ป่าคือห้องเรียนธรรมชาติของนักเรียน จึงพยายามจัดให้มีกิจกรรมในการอบรมนักเรียนเกี่ยวกับเรื่องของป่าชุมชน อาจารย์วันชาติคือดีผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมพูดถึงกิจกรรมต่างๆว่า

"หลวงพ่อและผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน ต่างก็มีความเป็นห่วงว่า ลูกหลานจะไม่เห็นความสำคัญของป่า จึงพยายามจัดให้นักเรียนได้มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งทางโรงเรียนก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น การพาเด็กนักเรียนไปเดินดูป่าชุมชน ให้รู้จักพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ โดยมีชาวบ้านที่เป็นผู้รู้คอยแนะนำ หรือกรณีที่มีผู้มาดูงานป่าชุมชนของหมู่บ้านเรา ทางโรงเรียนก็จะจัดนักเรียนไปร่วมเป็นผู้บรรยาย และแนะนำความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ให้ผู้มาดูงานทราบ วิธีนี้ได้ผลพอสมควร เด็กนักเรียนมีความกระตือรือร้นในการหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนมากขึ้น"

กระบวนการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าของชุมชนนั้น คุณสกล กล่าวเพิ่มเติมว่า

“รุ่นผม กับคุณบุญเสริม คุณอภิพล ถือเป็นคนรุ่นที่สองต่อจากรุ่นของลุงพร้อม ลุงทิม ลุงดำ ลุงโก๊ะ หลวงพ่อชม อีกหน่อยรุ่นผมก็จะเริ่มอายุมากขึ้น เราจึงคิดกันว่าเราต้องให้ความรู้กับคนรุ่นใหม่ที่เป็นคนรุ่นลูกหลานของเรา ให้มีจิตสำนึกในการรักษาป่า และรู้คุณค่าของป่า ไม่เช่นนั้นพอมรดกรุ่นของเรา เราก็ต้องส่งต่อป่าให้เขาดูแล เด็กรุ่นใหม่อาจจะไม่เห็นความสำคัญ ปลอ่ยให้ป่าชุมชนถูกทำลาย สิ่งที่เราอุตส่าห์ลงทุนลงแรงในรุ่นนี้ก็จะเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ การถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่พวกเรา คณะกรรมการป่าชุมชนคิดกันอยู่”

โครงการที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชนในการอนุรักษ์ป่า เช่น โครงการเข้าค่ายปลูกป่าของเยาวชนในหมู่บ้าน หรือแม้แต่เยาวชนที่โตหน่อยก็จะได้รับหน้าที่ในการเป็นเวรยามที่จะเฝ้าระวังไฟป่าที่จะเกิดขึ้น หรือกรณีที่เกิดไฟป่าขึ้น เยาวชนเหล่านี้ก็จะเฝ้าระวังสำคัญที่จะเข้าไปช่วยกันดับไฟป่า การทำกิจกรรมร่วมกันนี้ถือเป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าของเยาวชนให้เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยมีความคาดหวังว่าในอนาคตเยาวชนเหล่านี้จะเป็นผู้สืบสานการรักษาป่าของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

การจัดระเบียบใหม่ของคนกับป่าชุมชน

ความพยายามในการนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านสามารถอาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้ แนวความคิดที่กล่าวว่าการรักษาป่าคือการแยกคนออกจากป่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะชาวบ้านเองเมื่ออาศัยอยู่ร่วมกับป่าย่อมเข้าใจความสำคัญของป่าและจะไม่ทำลายป่าอย่างกรณีของชาวบ้านท่าจำปานั้น ชาวบ้านจะทำการเกษตรบนพื้นที่ที่เรียกว่า “บุ” ซึ่งก็คือพื้นที่ราบที่เคยเป็นป่าแต่ถูกคนถากถางทำกินมาเป็นเวลานานแล้ว การจะถากถางป่าใหม่เพื่อการทำการเกษตรก็มีบ้าง แต่อยู่บนฐานของความพยายามรักษาพื้นที่ป่าและถากถางเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ที่สำคัญจะพยายามรักษาต้นไม้ต้นใหญ่ในพื้นที่ไว้ ดังนั้นสาเหตุที่สำคัญของการที่ป่าบ้านท่าจำปาถูกทำลายไปนั้นจึงมาจากการให้สัมปทานไม้ของรัฐมากกว่า เรื่องนี้ ลุงพร้อมพูดถึงว่า

“หากไม่มีสัมปทานป่าของรัฐ ป่าบ้านท่าจำปาจะไม่หมดง่ายๆหรอก อย่างน้อยก็อีกหลายสิบปี เพราะมันอุดมสมบูรณ์มาก ต้นไม้ต้นใหญ่ๆ มีเต็มไปหมด ชาวบ้านไม่มีปัญญาตัดหรอก แล้วตัดแล้วก็ไม่รู้จะเอาไปทำไม ขนไปขายก็ขนไม่ไหว ที่สำคัญชาวบ้านทุกคนเขารักป่าของเขามากด้วย”

เมื่อป่าถูกตัดชาวบ้านจึงต้องสร้างป่าขึ้นมาใหม่ ซึ่งก็คือการนำเสนอวาทกรรมของการสร้างป่าชุมชน ผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการจัดระเบียบของสรรพสิ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่กำกับ

วาทกรรมอยู่ การจัดระเบียบในการจัดการป่าชุมชน จะกระทำผ่านสถาบันในการจัดการป่าชุมชน และกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

สถาบันในการจัดการป่าชุมชน สถาบันในการดูแลรักษาป่าของบ้านท่าจำปา เริ่มจัดตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 พร้อมๆ กับการจัดตั้งป่าชุมชน คือมีการจัดตั้ง "ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าจำปา" ขึ้น โดยชาวบ้านมาประชุมร่วมกันและทำการคัดเลือกประธานชมรมอนุรักษ์ฯ เลขานุการ และคณะกรรมการ ขึ้นมาทำหน้าที่ในการจัดการเรื่องการอนุรักษ์ป่าของชุมชนบ้านท่าจำปา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการป่าชุมชน เช่น การกำหนดเขตป่า การปลูกป่า การทำแนวกันไฟ การจัดเวรยามคอยดูแลไฟป่า นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ในการบริหารเงินกองทุนจำนวน 200,000 บาท ที่มีมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ มอบให้หมู่บ้านสำหรับเป็นกองทุนให้ชาวบ้านกู้ยืมในการประกอบอาชีพ โดยมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน จำนวนดอกเบี้ยที่ได้ร้อยละ 60 จะเป็นเงินทุนกู้ยืมต่อไป ร้อยละ 30 เป็นเงินทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน และอีกร้อยละ 10 จะเป็นเงินทุนสำหรับการจัดการป่าชุมชน ในปี พ.ศ. 2534 ป่าชุมชนที่ชาวบ้านปลูกขึ้นมาเริ่มเป็นรูปเป็นร่างและเติบโตขึ้น จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมในการจัดการที่เป็นการเฉพาะมากขึ้น ชาวบ้านจึงจัดให้มีการเลือกตั้ง "คณะกรรมการป่าชุมชน" ขึ้นมาอีก 1 ชุด ที่จะทำหน้าที่เฉพาะในการจัดการเรื่องรายละเอียดทั้งหมดของการจัดการป่าชุมชน ส่วนชมรมอนุรักษ์ป่าก็จะถูกวางๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าทั้งหมดของบ้านท่าจำปา

การจัดตั้ง "ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าจำปา" และ "คณะกรรมการป่าชุมชน" ถือเป็นสถาบันที่สำคัญในการจัดการป่าของชาวบ้าน เพราะทั้งสององค์กรมีการดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นที่ชาวบ้านยอมรับในนำการจัดการป่าชุมชน ภายใต้อำนาจที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้คณะกรรมการขององค์กรจะต้องเป็นผู้ที่ชาวบ้านเลือกตั้งมาและปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ เพราะเป็นการปฏิบัติงานที่มีได้มีค่าตอบแทนใดๆ คุณสกล ในฐานะประธานคณะกรรมการป่าชุมชน พูดถึงเรื่องนี้ว่า

"ชาวบ้านเขาเลือกผมเป็นประธาน คงเนื่องจากเห็นว่าผมพอมีความพร้อม และไม่เดือดร้อนในเรื่องการทำมาหากิน ผมเองก็เห็นว่าเมื่อเรามาเข้ามาอยู่เป็นคนของบ้านนี้แล้ว เมื่อเราพอมีความพร้อมและพอทำอะไรได้ก็จะพยายามช่วยเหลือ โดยเฉพาะเรื่องป่าชุมชนนี้ผมเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะผมอยากจะอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานเขาดู ถ้าเราไม่อนุรักษ์ไว้อีกหน่อย ป่าก็จะมีแต่เหี้ยนให้ลูกหลาน เวลาจะศึกษาเรื่องป่าก็ต้องพาขึ้นไปดูบนอุทยานต้องทำเรื่องขออนุญาตเป็นเรื่องเป็นราว ยุ่งยากเปล่าๆ ผู้เรามีป่าของเราไว้ให้ลูกหลานดูจะดีกว่า ลูกหลานจะได้ไม่ลำบาก จะไปดูเมื่อไหร่ก็ไม่มีความรู้แล้วก็ไม่จำเป็นต้องไปขออนุญาตใครให้เสียเวลาด้วย"

และนอกจากชาวบ้านจะมี "ชมรมอนุรักษ์ป่าฯ" และ "คณะกรรมการป่าชุมชน" ที่เป็นสถาบันในการจัดการป่าของชุมชนแล้ว ชุมชนยังมีเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ที่ดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กัน หลวงพ่อชม พุดถึงเรื่องเครือข่ายว่า

"เครือข่ายกลุ่มต่างๆที่ทำเรื่องป่าชุมชน คิดว่ามีประมาณ 100 กว่ากลุ่ม ก็มีการติดต่อกัน แลกเปลี่ยนความรู้กัน ไปเป็นวิทยากรกัน มีปัญหาอะไรก็พูดคุยกัน เครือข่ายก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะการทำงานเราต้องมีเพื่อน"

กฎเกณฑ์ในการจัดการป่าชุมชน การกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าของชุมชน ก็คือ การจัดระเบียบของสรรพสิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่กำหนดแนวทางปฏิบัติหรือกติกาในการดำรงชีวิตร่วมกันของชาวบ้านในชุมชน การกำหนดกฎเกณฑ์นี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. กฎเกณฑ์ในชุมชนระหว่างคนกับคนและคนกับป่า

กฎเกณฑ์ในชุมชนถือเป็นการจัดระเบียบภายในชุมชน โดยอาศัยกฎเกณฑ์ที่เป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ที่เป็นกฎเกณฑ์ของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และกำหนดโดยการที่ชาวบ้านทั้งหมดในชุมชนมาประชุมร่วมกัน ดังนั้นชาวบ้านทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามกฎ/กติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมา ในช่วงแรกของการปลูกป่าชุมชนกฎเกณฑ์จะมีความเข้มงวดมากเนื่องจากป่าที่ปลูกยังไม่เติบโต หลวงพ่อชม พุดถึงเรื่องนี้ว่า

"ช่วงแรกๆเราต้องเข้มงวดเป็นพิเศษ ต้องให้เวลาป่ามันโตก่อน ถ้าเรารีบไปใช้ประโยชน์จากมัน มันก็จะไม่มีโอกาสเจริญเติบโต ป่าก็จะเกิดขึ้นไม่ได้"

แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้บางอย่าง เช่น การเข้าไปเก็บหาเห็ดป่าตามฤดูกาล การหาสมุนไพร แต่ยังห้ามการตัดต้นไม้เพื่อใช้สอยอื่นๆ ยกเว้นไม้ที่ตาย จะใช้ได้ ต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน กรณีของการนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงก็เช่นกัน ระยะเวลาหนึ่งยังห้ามอยู่ เพราะเกรงว่าสัตว์เลี้ยงจะไปกินต้นอ่อนของไม้ทั้งหมด ต้องให้เกินระยะเวลา 5 ปีก่อนเพื่อให้ต้นอ่อนเติบโตจึงจะอนุญาตให้นำสัตว์ไปเลี้ยงได้ นอกจากกฎเกณฑ์ในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าแล้ว ยังมีกฎเกณฑ์ของการที่ชาวบ้านจะต้องร่วมมือกันในการดูแลป่าด้วย เช่น การทำแนวกันไฟ การเป็นเวรยามป้องกันไฟป่า การช่วยกันดับไฟป่า เป็นต้น

กฎเกณฑ์ที่เป็นข้อกำหนดของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้น ดูเสมือนเป็นกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดและมีสภาพบังคับใช้กับชาวบ้าน แต่ความรู้สึกว่าถูกบังคับนี้อาจเกิดกับคนในหมู่บ้านอื่น ที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน สำหรับชาวบ้านทำจำป่าจะไม่มีความรู้สึกเช่นนั้น เพราะกฎเกณฑ์นั้นเกิดจากข้อเสนอของชาวบ้านที่มาจากภูมิปัญญาและความรู้ของชาวบ้าน ประการสำคัญเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ป่า

ชุมชน กฎเกณฑ์จึงกลายเป็นวิถีการปฏิบัติในการดำรงชีวิตของชาวบ้านร่วมกับป่าชุมชน ชาวบ้านมิได้มีความรู้สึกว่าถูกบังคับให้กระทำ หากแต่มีความยินดีที่จะกระทำและปฏิบัติตาม เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน

นอกจากชาวบ้านทำจำปา จะมีกฎเกณฑ์ที่เป็นวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าแล้ว ยังมี การนำพิธีกรรมมาประกอบเพื่อเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับป่า หลวงพ่อชม พูดถึงเรื่องนี้ว่า “ป่าจะอยู่ดีต้องมีผี ต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์” พิธีกรรมที่ชาวบ้านกระทำ ก็คือ “การบวชป่า” เพื่อให้ต้นไม้ที่ถูกบวช มีความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับการบวชในพระพุทธศาสนา คนที่จะแอบมาตัดไม้ ทำลายป่าจะได้เกรงกลัว นอกจากนั้นบริเวณทางเข้าป่าชุมชน ได้มีการนำพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ท่าน เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมามอบให้ มาตั้งไว้ให้ชาวบ้านได้สักการะก่อนที่จะเข้าไปในป่าชุมชน เรื่องนี้ หลวงพ่อชม ให้แนวคิดว่า

“การที่เอาพระพุทธรูปมาตั้งก็เพื่อเป็น ‘ปริศนาธรรม’ ให้ชาวบ้านเกรงกลัวต่อบาป มีหิริ และโอตตัปปะ คือมีสติและความยังคิดในการที่จะทำลายป่า พระพุทธองค์ท่านก็ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในป่าทั้งนั้น เราจึงต้องช่วยกันดูแลรักษาป่ากัน”

2. กฎเกณฑ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

การที่ชาวบ้านทำจำปาต่อต้านการทำสัมปทานของรัฐ และนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชนนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธความรู้ในการจัดการป่าของรัฐผ่านการทำสัมปทานป่า และการนำเสนอการจัดทำป่าชุมชนที่เป็นการปลูกป่าของชุมชนที่ในการดำเนินการครั้งแรกนั้นเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการ ทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับกลยุทธ์ที่เป็นกฎเกณฑ์ในการติดต่อกับรัฐ ชาวบ้านเริ่มไม่เชื่อฟังรัฐที่จะเข้ามาจัดการป่า ดังนั้นกฎเกณฑ์ต่างๆที่ชาวบ้านใช้ในการติดต่อกับรัฐจึงตั้งอยู่บนฐานของความเคลือบแคลงในผลประโยชน์ของรัฐที่จะเข้ามา บางสิ่งบางอย่างชาวบ้านอาจจะยินยอมปฏิบัติตาม หากแต่ถ้าเป็นการทำความเสียหายให้กับพื้นที่ป่าของชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านก็จะเริ่มต่อต้านการกระทำของรัฐนั้นๆ ทั้งนี้ในระยะแรกของการต่อต้านสัมปทานป่าบ้านท่าจำปา เมื่อปี 2531 นั้น เกิดจากแรงกดดันที่รัฐให้บริษัทสัมปทานมาตัดป่าในหมู่บ้าน โดยมีเงื่อนไขของการสนับสนุนที่สำคัญ คือ กระแสของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในระดับรากหญ้าในการต่อต้าน โครงการของรัฐที่กระทบถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่มีตัวอย่างให้เห็นมากขึ้น รวมไปถึงกระแสของระบอบความเป็นประชาธิปไตยที่มีมากขึ้น และชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้จากการติดต่อสื่อสารที่มีความสะดวก รวดเร็วขึ้น อีกทั้งการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านไปยังอำเภอก็มีความสะดวกขึ้น เพราะได้มีการตัดถนนตรงไปยังอำเภอเพิ่มขึ้นอีกเส้น ในปี พ.ศ. 2526-2527 ที่สำคัญชาวบ้านสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่างๆได้ เช่น การขอความร่วมมือจากมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์

เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นการสนับสนุนการดำเนินงานของชาวบ้านคือ ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ที่ถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดตั้งแต่เคยมีมา เพราะมีการบัญญัติข้อกฎหมายต่างๆ ที่ระบุถึงความสำคัญของสิทธิของประชาชนและชุมชน ทำให้ประชาชนมีความชอบธรรมที่จะต่อต้านการกระทำใดๆ ของรัฐที่เป็นการละเมิดสิทธิของประชาชนและชุมชน ทั้งนี้ มาตราที่สำคัญในกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับประชาชน เช่น

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิของบุคคล ที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรม ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษา ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการสะสมพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

ดังนั้น เมื่อเงื่อนไขต่างๆ ที่มีผลต่อสิทธิของชาวบ้านและชุมชนมีมากขึ้น กฎเกณฑ์ที่ชาวบ้านภายนอกที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ชาวบ้านจะใช้กับรัฐ จึงเป็นกฎเกณฑ์เพื่อการตรวจสอบผลประโยชน์ของชุมชน สิ่งที่สำคัญและเกิดขึ้นมาพร้อมกับการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านคือ การนำเสนอให้มีร่างพระราชบัญญัติกฎหมายป่าชุมชน ที่จะเป็กฎหมายที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถรวมกลุ่มกัน

แล้วจัดให้มีป่าชุมชนในพื้นที่ของหมู่บ้านของตน และทางรัฐจะต้องเป็นหน่วยงานสนับสนุน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สภาพแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ
- 2) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน
- 3) การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การควบคุมดูแล และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่า
- 4) การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนนี้เป็นกฎหมายที่เสนอโดยชาวบ้าน คุณสมโชค เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ ในฐานะผู้ที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนพูดถึงกฎหมายฉบับนี้ว่า

“รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่เปิดโอกาสให้ประชาชนธรรมดา รวมตัวกัน 50,000 คน เสนอกฎหมายได้ กฎหมายป่าชุมชนจึงเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เสนอโดยประชาชน ตอนนี้อยู่ในสภาแล้ว เหลือแต่วุฒิสภา แต่วิเคราะห์ความจริงใจของรัฐและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ดูแล้วยังไม่จริงใจเท่าไรนัก เพราะพิจารณากันอยู่หลายปีกว่า จะเสนอกฎหมายฉบับนี้ให้วุฒิสภาได้”

กฎหมายนี้จึงเป็นความพยายามประการหนึ่งของชาวบ้านในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่จะต่อรองกับรัฐ ชาวบ้านมิได้กระทำเพียงภายในชุมชนเท่านั้น แต่ตอนนี้ชาวบ้านได้ก้าวเข้ามามีส่วนในการเสนอกฎหมายใหม่เพื่อการจัดการป่าของชุมชนด้วย

ในการจัดการป่าชุมชนของบ้านท่าจำปา ก็เช่นกัน กฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ที่เป็นการจัดระเบียบระหว่างชาวบ้านกับรัฐ จะเป็นไปในลักษณะที่ชาวบ้านมิได้ยินยอมต่ออำนาจรัฐทั้งหมดในการจัดการป่า ตรงกันข้ามชาวบ้านได้สร้างเงื่อนไขต่างๆ ที่เป็นการจัดการป่าของชาวบ้าน ที่แม้แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องตระหนัก หรือแม้แต่หากรัฐเห็นว่าการจัดการป่าชุมชนของบ้านท่าจำปา ประสบผลสำเร็จและรัฐจะเข้ามาใช้ประโยชน์นั้น เรื่องนี้ชาวบ้านหลายคนพูดเหมือนกันว่า

“หากวันดีคืนดี แล้วรัฐมาเอาป่าชุมชนของบ้านท่าจำปาไปเป็นของรัฐ และนำไปใช้ประโยชน์ ชาวบ้านท่าจำปาคงยอมไม่ได้และจะต้องต่อสู้กันจนถึงที่สุด ถึงไหนถึงกัน พวกเราก็ตองสู้ แต่ก็มีความเชื่อว่ารัฐไม่กล้าที่จะมาเอาป่าของเราแน่นอน”

กรณีนี้จึงเป็นการปรับยุทธศาสตร์ของชาวบ้านในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐว่า รัฐมิได้มีอำนาจเหนือชาวบ้านทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว แต่ต้องเป็นอำนาจที่เกิดขึ้นบนฐานของความยินยอมของชาวบ้านด้วย

กระบวนการในการตรึงวาทกรรมของรัฐ : แรงปะทะของการสร้างพื้นที่ป่าชุมชน

ในการจัดทำโครงการเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าของชุมชน ที่ถูกทำลายไปโดยสัมปทานป่าไม้นั้น การดำเนินการในช่วงแรก ได้รับการคัดค้านจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในพื้นที่ที่ยังไม่เข้าใจสิ่งที่ชาวบ้านทำกันอยู่ เพราะภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของรัฐ ยังมองว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกป่าเพื่อแสวงหาที่ดินทำกิน รัฐจึงไม่มีความไว้วางใจในการจัดการป่าของชาวบ้าน อีกทั้งกฎหมายต่างๆที่จะเอื้ออำนวยในการจัดการป่าของชาวบ้านก็ยังมี การจัดการป่ายังอยู่ภายใต้ของกฎหมาย พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง เมื่อรัฐมีกฎหมายและมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นเครื่องมือของรัฐในการจัดการป่า การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่รัฐไม่สามารถยอมรับได้ การพยายามของรัฐที่จะไม่ยอมให้ชาวบ้านเข้ามาจัดทำป่าชุมชน จึงเป็นความพยายามของรัฐที่ถือว่าการตรึงความหมายของพื้นที่ป่าและการจัดการป่าของรัฐ ซึ่งถือเป็นอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญของชาวบ้าน ที่มีได้เป็นไปอย่างราบเรียบ หากแต่ต้องต่อสู้กับการตรึงความหมายของพื้นที่ป่าของรัฐ ซึ่งแม้กระทั่งความพยายามในการที่จะกันที่ดินพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของหมู่บ้าน เพื่อมาจัดทำให้เป็นป่าชุมชนโดยการปักหลักเขตพื้นที่ให้แน่นอน ก็ยังไม่ได้ได้รับความยินยอมจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ แก่น้ำที่สำคัญที่เป็นศูนย์รวมความสามัคคีของชาวบ้านคือ "หลวงพ่อดูม" หลวงพ่อพุฒถึงป่าว่า

“ป่าคือสมบัติของเราที่แต่เดิมมีอยู่มากมาย เมื่อมันถูกทำลายไป เราจึงต้องสร้างป่าไม้ เพื่อให้ลูกหลานได้มีป่าไว้ใช้ แต่เดิมอาตมาเคยสงสัยว่าคนอาวูโศ ทำไมเขาจึงต้องสงวนพื้นที่ดินจำนวนมากไว้เป็นป่า ตอนนี้เข้าใจแล้ว เข้าใจถึงการมองการณ์ไกลของผู้อาวูโศเหล่านั้น ป่าจะเป็นแหล่งศึกษาข้อมูลการดำรงชีวิตของลูกหลาน เป็นห้องสมุดขนาดเล็ก และเป็นซุปลเปอร์มาร์เก็ตของหมู่บ้าน”

ดังนั้นกระบวนการในการฟื้นฟูป่าบ้านท่าจำปา จึงเป็นกระบวนการที่เกิดจากการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย เป็นการทำงานแบบที่หลวงพ่อดูมเรียกว่า การพัฒนาแบบ “บวร” คือ บ้าน วัด และโรงเรียน แต่อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูป่าชุมชนกลับถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้กล่าวหา ว่าเป็นการบุกรุกป่าของชาวบ้านเพื่อแบ่งสรรเป็นพื้นที่ดินทำกิน กล่าวคือชาวบ้านได้มีการกันพื้นที่บริเวณทำเลเลี้ยงสัตว์เพื่อทำเป็นพื้นที่ฟื้นฟูป่า โดยได้ปักหลักเพื่อกำหนดเขตของป่าชุมชน เรื่องนี้เป็นกรณีพิพาทที่เจ้าหน้าที่ไม่เข้าใจการกระทำของชาวบ้านและเป็นปัญหาข้อขัดแย้งกัน หลวงพ่อดูม พูดยเรื่องนี้ว่า

“ชาวบ้านเขาร่วมประชุมเรื่องป่าชุมชนกับพวกป่าไม้บนศาลาวัด แต่ป่าไม้ไม่เชื่อว่าชาวบ้านจะเอาพื้นที่ไปทำป่าชุมชนเขามองว่าชาวบ้านจะเอาที่ดินไปจัดสรรแบ่งปันกัน จึงเกิดการโต้เถียงกันค่อนข้างรุนแรงมาก โดยป่าไม้ไม่ยอมให้ชาวบ้านดำเนินการปักหลัก เพื่อกำหนดแนวเขตของป่าชุมชน และไม่ได้ให้ความช่วยเหลือในการจัดการป่าแก่ชาวบ้านอย่างไรเลย”

เมื่อไม่สามารถสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานให้ทางราชการได้ ในที่สุดชาวบ้านก็ยังยืนยันที่จะจัดทำป่าชุมชนในพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของหมู่บ้าน และยืนยันที่จะปักหลักเขตพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีได้สนใจการคัดค้านของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทั้งนี้ชาวบ้านได้พยายามที่จะแสวงหาความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ เช่น ขอบการสนับสนุนจากมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า ในการหาเงินมาเพื่อใช้ในการทำหลักเขตของป่าชุมชน ตลอดจนการหาพันธุ์ไม้จากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการปลูกป่าชุมชนขึ้นมาใหม่ ความพยายามในการคัดค้านการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน จึงเป็นการแสดงให้เห็นความพยายามในการตรึงและตอกย้ำวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ รวมทั้งเป็นการต่อต้านวาทกรรมการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ดังนั้นกระบวนการในการสร้างวาทกรรมป่าชุมชนจึงมิได้เรียบง่ายอย่างที่คิด หากแต่ต้องอาศัยกระบวนการในการต่อสู้กับวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐตลอดเวลา

นอกจากกระบวนการของรัฐในการสร้างวาทกรรมการจัดการป่าผ่านความรู้ สถาบัน กฎเกณฑ์ ในการจัดการป่า จนทำให้ประชาชนต้องยอมรับการจัดการป่าของรัฐโดยความยินยอม ต่อมาเมื่อชาวบ้านไม่สามารถทนต่อสภาพที่เกิดขึ้นจากการจัดการป่าของรัฐ และพยายามที่จะต่อต้านและนำเสนอวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านขึ้นมาใหม่ รัฐเองก็พยายามตอบโต้การกระทำของชาวบ้านโดยการนำเสนอวาทกรรมใหม่ในการจัดการป่า เพื่อต่อสู้กับกระบวนการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้านและชุมชน วาทกรรมที่นำเสนอนี้เป็นวาทกรรมที่สำคัญกับการจัดการป่าไม้อีกประการหนึ่ง ที่ได้ปรากฏขึ้นในระยะ 20-30 ปีที่ผ่านมา คือ วาทกรรมของการอ้างอิงความบริสุทธิ์ของป่าเพื่อกีดกันมิให้ชาวบ้านเข้าไปอยู่ในป่า ซึ่งเป็นวาทกรรมที่อ้างอิงการอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือเนเวศวิทยา ซึ่งเป็นเทคนิควิทยาในการสร้างพื้นที่ใหม่ที่สำคัญให้กับป่า โดยบรรดาขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่าที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงหน่วยงานของรัฐที่พยายามสร้างรูปแบบหรือตัวตนขึ้นมาใหม่ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะเรื่องของป่าไม้ ให้เกิดลักษณะของป่าที่อุดมสมบูรณ์ และสร้างภาพในลักษณะที่ตรงข้ามในกรณีของการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านตามที่มีปรากฏให้เห็น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า การที่จะสามารถเรียกร้องให้คนส่วนใหญ่ หันมาสนใจประเด็นปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่าไม้นั้น จำเป็นจะต้องสร้างภาพของภัยพิบัติต่างๆที่เกิดจากการทำลายป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำท่วม ฝนแล้ง การไหลมาของท่อนซุงที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าที่ทำลายชุมชน/หมู่บ้านต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้าง/กระตุ้นให้เกิดแนวคิดของการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหาคัดไม้ทำลายป่า โดยการนำเสนอรูปแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการสร้าง/สถาปนาสภาพของป่าไม้ที่สมบูรณ์ โดยผ่านเทคนิควิทยาที่เรียกว่า "การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง" (the purification of space) (Foucault. 1984 : 239-256) ซึ่งถือเป็นเทคนิควิทยาที่สำคัญอีกลักษณะหนึ่งของการจัดการพื้นที่ป่าไม้ นั่นคือ การจะทำให้ป่าไม้สมบูรณ์ได้ ต้องเป็นไปตามแนวคิดของการจัดการป่าไม้แบบตะวันตก ที่รัฐได้นำมาใช้ในการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย ซึ่งเป็นการปิดกั้นการจัดการป่าไม้ของชาวบ้านอย่างสิ้นเชิง และเป็นการสถาปนาการเข้ายึดครองพื้นที่การจัดการป่าไม้ของชาวบ้าน โดยถึงแม้ชาวบ้านจะไม่ยินยอมแต่ด้วยกระแสการอนุรักษ์ที่รัฐสร้างขึ้น ชาวบ้าน

ก็จะขาดความชอบธรรมในต่อต้านการกระทำของรัฐ ป่าซึ่งก็คือทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านเคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมด้วยแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน จึงถูกเปลี่ยนฐานะจากสิ่งที่เป็นจริงตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น สู่การเป็นเพียง "สัญญาณ" (sign) ตัวหนึ่ง ผ่านวาทกรรมของบรรดาขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบต่างๆ จนทำให้สิ่งที่เรียกว่า "ป่า" ถูกปกปิดไว้ด้วยกฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง จนไม่สามารถเห็นภาพของความเป็นจริง ฉะนั้น "ป่า" ในกรณีนี้ จึงเป็นเพียงประดิษฐ์กรรมของสังคม/วัฒนธรรมแบบหนึ่ง และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามความต้องการของผู้ที่สร้างนิยามของ "ป่า" ขึ้นมา และการที่รัฐพยายามที่จะนำเสนอความเป็นธรรมชาติของป่าจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า รัฐมิได้อยู่นิ่งเฉยกับความพยายามในการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่าของชุมชน แต่รัฐพยายามสร้างพื้นที่ในการจัดการป่าของรัฐเพื่อตอบโต้ชาวบ้านด้วย

ดังนั้น การนำเสนอรูปแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการสร้าง/สถาปนาสภาพของป่าไม้ที่สมบูรณ์ จึงเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคม (social space) แบบหนึ่งเช่นกัน โดยผู้ที่สร้างความหมายคือผู้ที่สามารถช่วงชิงการขึ้นนำ การกำหนดกฎเกณฑ์ กติกาของสังคม เพื่อสร้างภาพ "ป่า" ที่ต้องการ ภาพป่าที่ถูกสร้างขึ้นนี้จะเป็นภาพป่าทางกายภาพที่อุดมสมบูรณ์ (Spatial practice) ทั้งโดยทั่วไป โดยนักวิชาการป่าไม้ ผู้ซึ่งสังคมยอมรับนับถือในฐานะของผู้เชี่ยวชาญในเรื่องการจัดการป่าไม้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (Representations of space) และการสร้างภาพลักษณ์สัญลักษณ์ให้กับป่าในอุดมคติ (Representational spaces) คือ ความร่มเย็น บริสุทธิ์ สงบ และทำให้เกิดความเป็นสุขเมื่อสัมผัสสภาพที่สร้างภาพไว้ การผลิตพื้นที่ในลักษณะนี้เป็นเทคนิควิทยาการในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ โดยเป็นการกำหนด/ระบุบทบาท/หน้าที่เฉพาะเจาะจงของป่าเพื่อป้องกันมิให้มีการล่่วงล้ำ/ล่่วงละเมิดได้ โดยมีความเชื่อมั่นว่า ยังสามารถทำให้ป่าเข้าใกล้สภาพดั้งเดิมได้มากเท่าใด ยิ่งเป็นการอนุรักษ์มากขึ้นเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นสภาพความจริงของป่าที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกับป่าจึงเป็นสภาพที่ขัดกับภาพของการสร้างพื้นที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่รัฐมักนำไปเป็นข้ออ้างทางเทคนิคในการจัดการกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่า

การผลิตพื้นที่ "ป่า" ของรัฐ จะถูกผลิตซ้ำโดยอุดมการณ์ผ่านภาคปฏิบัติการของรัฐ ผ่านการประชาสัมพันธ์สื่อสารโดยสื่อของรัฐ ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปเห็นคล้อยและปฏิบัติตามสิ่งที่รัฐนำเสนอ ซึ่งถือเป็นกลไกทางกฎหมาย ทางการศึกษา และการสื่อสารมวลชนที่เป็นกลไกของรัฐที่ทำหน้าที่ทางโลกทัศน์ หรือเป็นกลไกอุดมการณ์ (The ideological state apparatus) ตามแนวคิดของการครองความเป็นใหญ่ (hegemony) ที่รัฐนำมาใช้กับประชาชน (ไชยันต์ รัชชกุล. 2524 : 82) เพราะอำนาจของการครองความเป็นใหญ่ เป็นอำนาจที่แยบยลประเภทหนึ่ง ที่รัฐนำมาใช้โดยการแอบแฝงภายใต้อุดมการณ์ของรัฐเพื่อให้ประชาชนเกิดความยินยอม และยอมรับในอำนาจของรัฐ รวมไปถึงการปฏิบัติตามอำนาจรัฐด้วยความเต็มใจ

อัตลักษณ์ของป่าชุมชน

อย่างไรก็ตามความพยายามในการต่อต้านรัฐที่เข้ามาจัดการป่าในหมู่บ้านท่าจำปาของชาวบ้าน โดยการต่อสู้เพื่อให้มีการระงับสัมปทานในการทำไม้และการนำเสนอวาทกรรมป่าชุมชนของชาวบ้าน แม้ว่าจะได้รับการตอบโต้จากรัฐในหลายรูปแบบ ทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของรัฐ และ กระแสของการอนุรักษ์ธรรมชาติของรัฐ ที่มองว่าชาวบ้านคือผู้ทำลายป่า ชาวบ้านจะอยู่ร่วมกับป่าไม่ได้ แต่การดำเนินการป่าชุมชนของหมู่บ้านท่าจำปา ก็ยังคงดำเนินการต่อไปภายใต้สภาพปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และประสบผลสำเร็จในการดำเนินการเป็นอย่างมากในระยะต่อมา จากป่าที่เริ่มปลูกและบำรุงรักษาในปี พ.ศ. 2531 ได้กลายมาเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ความสำเร็จในสร้างป่าชุมชนนี้ ถือเป็นความสำเร็จของชาวบ้านในสร้างพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ ที่เป็น “ป่าชุมชน” เป็นการแสดงให้เห็นของอัตลักษณ์ของป่าชุมชน ที่อาจจะแตกต่างไปจากอัตลักษณ์เดิมที่เป็นพื้นที่ป่าของชุมชน เพราะอัตลักษณ์เดิมนั้นป่าเกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว ชาวบ้านจึงนิยามความหมายของป่าเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า แต่อัตลักษณ์ของป่าชุมชนที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมานี้ เป็นป่าที่ชาวบ้านต้องสร้างขึ้นมา แล้วจึงกำหนดนิยามของป่าชุมชนเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกัน ซึ่งโดยสรุปแล้วอัตลักษณ์ของป่าชุมชน ก็คือความหมายของการสร้างพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ แทนที่ป่าที่ถูกทำลายโดยสัมปทานของรัฐ การปลูกป่าขึ้นมาเป็นสิ่งที่ชาวบ้านดำเนินการกันเอง โดยไม่ยอมให้รัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านท่าจำปา เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่กับป่าย่อมสำนึกในคุณประโยชน์ของป่า ถ้าป่ายังอยู่ความอุดมสมบูรณ์ก็เกิด ถ้าป่าไม่อยู่แล้วชาวบ้านจะดำรงชีวิตได้อย่างไร เพราะป่าคือที่มาของทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของชาวบ้าน ป่าเป็นแหล่งอาชีพ ป่าเป็นแหล่งอาหาร ป่าเป็นที่มาของความชุ่มชื้น ฯลฯ ป่าชุมชนมีความหมายที่มากกว่าความเป็นป่า แต่ป่าชุมชนถูกสร้างขึ้นในฐานะพื้นที่ทางสังคมที่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านที่ดำรงชีวิตอยู่ในหมู่บ้านจึงจะเข้าใจความหมายของป่าชุมชนได้ดี ชาวบ้านจะรู้ว่าเมื่อเขาต้องการอาหาร ป่าจะเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ป่าเป็นที่มาของการนำไม้มาใช้ประโยชน์ เป็นที่มาของพืชผักและสมุนไพร และเป็นที่มาของความชุ่มชื้น ภูมิอากาศที่ดีและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ป่าชุมชนจึงมีนิยามของอัตลักษณ์ที่มากกว่าความเป็นพื้นที่ป่าไม้แต่เพียงเท่านั้น

อัตลักษณ์ของป่าชุมชน ไม่ได้หมายถึงความหมาย (meaning) ของป่าชุมชนตามสภาพที่ปรากฏอยู่ แต่เป็นความหมายที่เป็นการให้ความหมาย (significance) ของป่าชุมชน หรือเป็นความหมาย ที่สร้างขึ้นภายใต้อุดมการณ์และความรู้ของชาวบ้านที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งจะมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากความหมายของป่าที่รัฐสร้างขึ้น คือ ป่าสัมปทาน กล่าวคือ ป่าสัมปทานเป็นป่าที่รัฐเข้ามาเอาผลประโยชน์ภายใต้อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ โดยการนำทรัพยากรป่าในฐานะที่เป็นไม้มาขายเพื่อนำรายได้เข้าประเทศ มาใช้ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ป่าจึงเป็นสินค้าที่นำมาขายเป็นรายได้ได้ ซึ่งจะแตกต่างกับอัตลักษณ์ของป่าชุมชน ที่ชาวบ้านมีชีวิตร่วมกับป่าอย่างกลมกลืนกับป่า ภายใต้อุดมการณ์

และความรู้ของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ที่คอยกำกับอัตลักษณ์ป่าของชาวบ้าน ไม่ว่าอัตลักษณ์ของป่าที่เป็นเสมือนแหล่งอาหารของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านมีการสั่งสมความรู้และอุดมการณ์ที่รู้ว่า ป่าเป็นแหล่งกำเนิดของพืชพรรณธัญญาหารต่างๆของมนุษย์ รวมไปถึงสัตว์ป่าต่างๆที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ผ่านความรู้ที่ชาวบ้านรู้จักที่จะใช้ประโยชน์จากการหาอาหารจากป่า โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของป่า เช่น ความรู้ในการเลือกเก็บพืชผักต่างๆ เห็ดป่า มาใช้เป็นอาหารตามฤดูกาล โดยเก็บกันแบบพอสมควรเพื่อให้พืชผักสามารถขยายพันธุ์ไว้เป็นอาหารต่อไปอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน หรือการจับสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร ก็จะมีข้อกำหนดกฎเกณฑ์ที่จะล่าสัตว์มาเพื่อเป็นอาหารเท่านั้น การไม่ล่าสัตว์ตัวเมีย หรือสัตว์ที่กำลังมีลูกอ่อน ก็ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการล่าสัตว์เช่นกัน หรืออัตลักษณ์ของป่าที่เป็นแหล่งของการรักษาโรค เพราะชาวบ้านมีภูมิปัญญาที่สั่งสมมาและเป็นความรู้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ผ่านการเลือกใช้สมุนไพรที่เกิดขึ้นในป่าที่จะนำมาใช้ในการรักษาโรค หรืออัตลักษณ์ของป่าที่เป็นที่มาของความชุ่มชื้น เพราะชาวบ้านมีอุดมการณ์และความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศนิเวศวิทยาของป่าที่ว่า ป่าเป็นต้นกำเนิดของความชุ่มชื้นในระบบนิเวศนิเวศวิทยา เมื่อมีป่า ป่าก็จะทำหน้าที่ในการเก็บความชุ่มชื้นไว้เมื่อเวลาฝนตก ป่าคอยป้องกันการไหลลงมาของน้ำป่า ป้องกันอันตรายจากการทำลายหน้าดินของพื้นที่ที่ถูกน้ำพัดผ่าน ในขณะเดียวกันเมื่อถึงฤดูแล้ง ป่าก็จะคลายน้ำที่เก็บไว้จนสามารถสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ได้ และเป็นที่มาของต้นน้ำลำธารต่างๆ ตลอดจนส่งผลไปถึงปริมาณน้ำฝนที่มีอย่างเหมาะสมตามฤดูกาล เมื่อมีความชุ่มชื้นในพื้นที่ย่อมเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในการทำการเกษตรกรรม อันหมายถึงผลผลิตของชาวบ้านที่ได้รับอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ทำให้ชาวบ้านสามารถมีผลผลิตที่จะเอาไปใช้ในการบริโภค และการนำไปจำหน่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ต่างๆในการดำรงชีวิต อัตลักษณ์ของป่าในที่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่าป่าคือชีวิตของชาวบ้านภายใต้ความรู้และอุดมการณ์ในการอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้าน เพราะป่าเป็นจุดกำเนิดที่สำคัญของระบบนิเวศที่เป็นที่มาของสิ่งมีชีวิตต่างๆกับมนุษย์ ดังนั้นอัตลักษณ์ของป่าชุมชน จึงเป็นอัตลักษณ์ป่าของชาวบ้านที่ถูกกำกับด้วยความรู้และอุดมการณ์ในการจัดการป่าของชาวบ้าน ที่มีความหมายของป่าที่ชาวบ้านสร้างขึ้น ชาวบ้านในหมู่บ้านเท่านั้นที่จะสามารถเกิดความเข้าใจในอัตลักษณ์นี้ เพราะจะต้องผ่านการเรียนรู้และอุดมการณ์ในการอยู่ร่วมกับป่าที่กระทำผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมป่าชุมชน

หมู่บ้านท่าจำปาจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการใช้ชีวิตที่ผูกพันกันระหว่างชาวบ้านกับป่าที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาป่า ทำให้ชาวบ้านเกิดความรักและหวงแหนป่า ป่าบ้านท่าจำปาอาจถูกทำลายโดยชาวบ้านบ้างบางส่วน เพื่อการทำการเกษตรกรรมในการดำรงชีวิต แต่ป่าส่วนใหญ่ถูกทำลายโดยการทำสัมปทานป่าของรัฐ ที่เข้ามากระทำโดยอาศัยการสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ที่ทำให้สภาพของป่าเสียหายจนชาวบ้านต้องออกมาต่อต้าน และนำเสนอวาทกรรมการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านเพื่อเป็นการสร้างและอนุรักษ์ป่าให้กับอนุชนรุ่นหลัง นั่นคือ สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกับป่า ชาวบ้านสามารถที่จะรักษาป่าได้ ไม่ใช่จะเป็นผู้ทำลายป่า สิ่งที่เป็นความสำเร็จของป่าชุมชนบ้านท่าจำปาอีก

ประการหนึ่งคือ การที่มีชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากได้มาศึกษาดูงานพื้นที่ป่าชุมชนของบ้านท่าจำปา หลวงพ่อชม พุดถึงการดูงานว่า

“ชาวบ้านท่าจำปามีความรักและภูมิใจในป่าของหมู่บ้านมาก เพราะมีชาวต่างประเทศมา
 ขอดูงานสืบกว่าประเทศแล้ว เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ปากีสถาน จีน ญี่ปุ่น เนปาล
 มองโกเลีย หรือแม้แต่บ้านที่เมืองน้องของเราก็คือ ลาวกับเขมร ก็มาขอดูงาน”

ความสำเร็จของวาทกรรมการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน เกิดจากการมีภาคปฏิบัติการของ
 วาทกรรมที่สามารถต่อสู้กับภาคปฏิบัติการวาทกรรมของรัฐได้ นั่นคือ การสร้างพื้นที่ป่าชุมชนของชาว
 บ้านผ่านกระบวนการในการสร้างความรู้ในการจัดการป่าชุมชน การมีสถาบันชาวบ้านที่เข้มแข็งที่จะต่อ
 รองกับสถาบันของรัฐ การมีกฎเกณฑ์ทั้งภายในชุมชนที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชน
 ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่า และกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนดความสัมพันธ์
 ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ที่เป็นการต่อรองกับรัฐ และบางสิ่งบางอย่างชาวบ้านก็จะไม่เชื่อฟังรัฐ ชาวบ้าน
 เริ่มเกิดจิตสำนึกจากการกระทำของรัฐว่า บางครั้งสิ่งที่รัฐกระทำก็ไม่จำเป็นจะต้องเสมอไป บางครั้ง
 สิ่งที่รัฐกระทำอาจจะผิดก็ได้ โดยเฉพาะการกระทำที่กระทบกระเทือนต่อชาวบ้าน และทำให้ชาวบ้าน
 เดือดร้อน ดังนั้นกฎเกณฑ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ จึงอยู่บนฐานของการต่อรองผลประโยชน์จากรัฐด้วย
 และเมื่อรัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นมากขึ้น จึงเป็นโอกาส
 สำคัญ ที่ชาวบ้านจะนำเสนอกฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการจัดการป่าของชาว
 บ้านต่อไป นั่นคือการตอบโต้วาทกรรมในการจัดการป่ารัฐที่ชาวบ้านกระทำ จึงต้องนำเสนอวาทกรรมใหม่
 เพื่อการช่วงชิงพื้นที่ป่าจากรัฐ มิใช่การใช้กำลังอำนาจในการต่อสู้ ความสำเร็จก็จะเกิดขึ้นเหมือนกรณี
 ของการต่อสู้ของชาวบ้านหมู่บ้านท่าจำปา

บทที่ 7

การตีความหมายพื้นที่ป่าของชุมชน

การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านท่าจำปา ถือเป็นตัวอย่างของความพยายามในการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่าของรัฐที่ชัดเจน เนื่องจากการกระทำที่เกิดจากชาวบ้านเอง ภายใต้จิตสำนึกของการรักและหวงแหนป่า ที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการสร้างความรู้ในการจัดการป่ามาเป็นเวลานาน รวมไปถึงการสร้างสถาบันในการจัดการป่าของชุมชนและการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่ป่าชุมชน ที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของป่าชุมชนของชาวบ้าน ที่ถูกกำกับด้วยความรู้ของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า และมีความหมายมากกว่าการเป็นป่าไม้ทั่วไป แต่ป่าหมายถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ป่าเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร ทรัพยากรไม้ พืชผักสมุนไพร ตลอดจนส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์และภูมิอากาศของพื้นที่ด้วยการสร้างความหมายของพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้าน จึงเป็นการกำหนดนิยามป่าของชาวบ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านนั่นเอง ดังนั้นป่าชุมชนจะเกิดขึ้นได้ ชาวบ้านเป็นหลักที่สำคัญในการจัดการ แต่อย่างไรก็ตาม การที่ชาวบ้านท่าจำปาสามารถช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่าจากรัฐ โดยการนำเสนอวาทกรรมของการจัดการป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านจะต้องตีความหมายในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านไว้ให้เป็นวาทกรรมการจัดการป่าของชาวบ้าน เพื่อมิให้รัฐเข้ามาแย่งชิงการตีความหมายในการจัดการป่าไปเป็นของรัฐ เพราะนั่นหมายถึง การที่รัฐพยายามเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านที่ดำรงชีวิตอยู่

การตีความภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่สำคัญ เป็นกระบวนการที่จะทำให่วาทกรรมหนึ่งสามารถดำรงอยู่และปิดกั้น/ครอบงำวาทกรรมอื่น โดยกระบวนการตีความวาทกรรมที่สำคัญ คือ

1. การผลิตซ้ำความหมายของพื้นที่ป่าของชาวบ้าน เป็นการผลิตซ้ำความหมายของป่าที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของและอาศัยอยู่ร่วมกับป่า การผลิตซ้ำก็คือการถ่ายทอดความรู้ในการจัดการป่าของชาวบ้าน ซึ่งเริ่มตั้งแต่การผลิตซ้ำในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ การปฏิเสธการกระทำของรัฐที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นการกระทำที่สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน การผลิตซ้ำอุดมการณ์ของชาวบ้านในการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการสำนึกถึงคุณค่าในประโยชน์ของป่า รวมไปถึงการผลิตซ้ำในการถ่ายทอดความรู้ต่างๆที่เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมาของชาวบ้านในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ได้แก่

- 1.1 การผลิตซ้ำความรู้ที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่า ดิน และน้ำที่มีความสัมพันธ์กันและส่งผลไปถึงความอุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้นของป่า สะท้อนให้เห็นจากวิถีชีวิตในการถางป่าเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ ชาวบ้านจะไม่ตัดไม้ใหญ่เพราะชาวบ้านมีความเข้าใจเป็น

อย่างที่ว่า หากไม่มีปากก็จะมีน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ก็จะมี ความชุ่มชื้นก็จะไม่เกิดขึ้น นอกจากนั้น ประโยชน์ของปากอีกประการหนึ่งที่เป็นความรู้ของชาวบ้านคือ หากมีปากจะช่วยดูดซับน้ำป่าไม่ให้พัดพาหน้าดินที่ตลิ่งสูงล้าคลอง ดินก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์ คลองก็ไม่ตื้นเขิน ถัดน้ำหลากน้ำก็จะไม่ท่วมชาวบ้านจึงได้รับประโยชน์จากปากอย่างสมบูรณ์

1.2 การผลิตซ้ำความรู้เกี่ยวกับขีดจำกัดในการใช้ประโยชน์จากปาก เป็นการผลิตซ้ำภูมิปัญญาของชาวบ้านอีกประการหนึ่ง ในเรื่องของความเข้าใจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับขีดความสามารถของปากที่จะรองรับการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และใช้ความรู้นี้ในการใช้ทรัพยากรปากอย่างระมัดระวังเพื่อป้องกันมิให้ทรัพยากรในปากต้องหมดสิ้นไป การที่ปากมีความอุดมสมบูรณ์มาก ปากจะเป็นเสมือนแหล่งอาหารที่สำคัญของหมู่บ้าน ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากปากจึงต้องเป็นการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เช่น การเข้าไปเก็บผักป่าหรือเห็ดจากปากนั้น ชาวบ้านจะเข้ากันไปเป็นกลุ่มเล็กๆ มีทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพื่อช่วยกันหาเก็บผลผลิตจากปาก ทั้งนี้ในกระบวนการเก็บหาของปากจึงเป็นกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านเพื่อให้รู้จักชนิดและประเภทของผักและเห็ดชนิดต่างๆ เพราะหากเก็บผิดไปก็อาจเกิดอันตรายในการนำไปบริโภค ประเด็นสำคัญการเรียนรู้นี้จะรวมไปถึงวิธีการในการจัดเก็บที่จะไม่เป็นการทำลายพืชเหล่านั้น และเปิดโอกาสให้ขยายพันธุ์ต่อไปได้ ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากปากจึงเป็นการผลิตซ้ำความรู้ตามภูมิปัญญาและประสบการณ์ของผู้อาวุโสของชุมชนที่ถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชน

1.3 การผลิตซ้ำความรู้ที่เกี่ยวกับการจับสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร ความอุดมสมบูรณ์ของปากบ้านท่าจำปาทำให้จำนวนสัตว์มีเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านได้อาศัยเนื้อสัตว์ป่าเหล่านั้นมาเป็นอาหารในการดำรงชีวิต ซึ่งชาวบ้านเองจะมีความรู้และมีข้อกำหนดในการจับสัตว์ป่าที่ต้องผลิตซ้ำ เพื่อให้คนรุ่นหลังสามารถจับสัตว์ป่ามาเป็นอาหารได้อย่างเหมาะสม และไม่ทำให้สัตว์ป่าต้องสูญพันธุ์ไป

1.4 การผลิตซ้ำความรู้เกี่ยวกับการนำไม้มาใช้ประโยชน์ การบุกเบิกป่าของชาวบ้านในการดำรงชีวิต สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นความรู้ของชาวบ้านในการจัดการป่าคือ การใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าอย่างสมเหตุสมผล กล่าวคือชาวบ้านจะไม่ตัดไม้ใหญ่เลยหากไม่จำเป็น ส่วนกรณีที่ทำเป็นของชาวบ้านก็คือการปลูกบ้านที่อยู่อาศัย และการนำไม้มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเกษตรกรรมไม่ว่าจะเป็นทำจอบ เสียม คันไถนาหรือเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ชาวบ้านคนหนึ่งจะตัดไม้ใหญ่ไม่เกิน 2 ต้น เพราะการปลูกบ้านของชาวบ้านจะใช้ไม้ไม่เกิน 2 ต้น แต่ถ้าเป็นไม้ใหญ่มากๆ เช่น ต้นยางยักษ์ ต้นหนึ่งก็สามารถปลูกบ้านได้ประมาณ 2-3 หลัง ความรู้เกี่ยวกับการนำไม้มาใช้ประโยชน์จึงเป็นสิ่งที่ถูกผลิตซ้ำเพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

1.5 การผลิตซ้ำความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร การที่ชาวบ้านอาศัยอยู่กับป่าทำให้ชาวบ้านมีการพัฒนาและสืบทอดความรู้ในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในป่าเพื่อการรักษาโรคหลายชนิด เพราะการเดินทางไปรักษาอาการป่วยในเมืองนั้นไม่สะดวก จะไปเฉพาะเมื่อมีอาการหนักเท่านั้น ดังนั้นการรักษาโรคพื้นฐานทั่วไปของชาวบ้านจึงอาศัยประโยชน์จากสมุนไพรในป่าที่เป็นความรู้

ที่ถูกผลิตซ้ำเพื่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอยู่ร่วมกับป่า และถือเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญประการหนึ่งของชาวบ้านที่จะดำรงชีวิตอยู่รอดในพื้นที่ป่าที่ห่างไกลการบริการด้านสาธารณสุขของรัฐ

1.6 การผลิตซ้ำความรู้ในกระบวนการของการจัดระบบพื้นที่ในการจัดตั้งชุมชน เป็นการผลิตซ้ำความรู้ในการกำหนดพื้นที่การใช้สอยของหมู่บ้านกับพื้นที่ป่าอย่างเป็นสัดส่วนตามวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา โดยจะมีการแบ่งสรรพื้นที่ของหมู่บ้านในการจัดกิจกรรมต่างๆ คือ มีการแบ่งสรรพื้นที่สำคัญเป็นที่ตั้งชุมชน โรงเรียน วัด พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ป่า ทำให้ระบบการใช้ที่ดินของหมู่บ้านเป็นไปอย่างมีแบบแผน มีความเป็นระเบียบมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ และถือเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของบ้านท่าจำปาที่แตกต่างจากที่อื่น และเป็นสิ่งที่ทำให้หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ที่เป็นป่าชุมชนซึ่งก่อประโยชน์ให้เกิดแก่ชาวบ้านมาจนปัจจุบันนี้

การผลิตซ้ำความรู้ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้าน ถือเป็นการผลิตซ้ำความหมายของพื้นที่ป่าของชาวบ้าน และเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการจัดการป่าของชาวบ้านสู่เยาวชนรุ่นต่อไปของหมู่บ้าน เพื่อให้เยาวชนเหล่านั้นของหมู่บ้านเติบโตไปเป็นกำลังสำคัญในการจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชาวบ้านในหมู่บ้านในอนาคต การผลิตซ้ำที่เกิดขึ้นจึงเป็นการตริ่งวาทกรรมป่าชุมชนของชาวบ้านที่สำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงไว้ซึ่งความรู้ในการจัดการป่าชุมชน อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของอัตลักษณ์ป่าชุมชนของชาวบ้าน

2. การขยายความรู้เรื่องป่าชุมชนให้กว้างออกไป เป็นการใช้กระบวนการทางสังคมในการจัดการป่าโดยการสร้างสถาบันที่เป็นองค์กรของชาวบ้านในการจัดการป่า ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์ป่าบ้านท่าจำปา และคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านท่าจำปา รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่างๆในการจัดการป่า ซึ่งมีลักษณะของการแสวงหาความรู้อื่นๆผ่านเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนต่างๆ เป็นการขยายแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนไปสู่สาธารณะมากขึ้น เพื่อให้เกิดพลังในการรักษาป่าชุมชนและทำให้อุดมการณ์ของชาวบ้านที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างพึ่งพาอาศัยกัน เป็นการตอกย้ำความเข้มข้นของอัตลักษณ์การจัดการป่าชุมชน ที่ถูกกำกับโดยความรู้ต่างๆในการจัดการป่าของชาวบ้าน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของชาวบ้านนี้ เป็นกระบวนการหนึ่งของการตริ่งวาทกรรมของชาวบ้าน เพื่อมิให้วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐเข้ามาแย่งชิงวาทกรรมการจัดการป่าของชาวบ้าน หลวงพ่อชม เจ้าอาวาสวัดท่าจำปาพูดถึงเรื่องนี้ว่า

"พอชาวบ้านเริ่มต่อสู้เรื่องป่าชุมชน ร่วมกันอนุรักษ์ป่าของหมู่บ้าน และพยายามที่จะปลูกป่าใหม่เสริมป่าที่ถูกทำลายโดยสัมปทานของรัฐ ก็เริ่มมีกลุ่มชาวบ้านจากที่อื่นๆที่เขามีปัญหาเหมือนกับเรา ติดต่อกันเข้ามาพูดคุยกัน ที่ด่านซุดทดบ้าง สีคิ้วบ้าง มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มาดูงานกันบ้าง จนเดี๋ยวนี้รู้จักกันประมาณ 100 กว่าองค์กร มีอะไรก็ไปมาหาสู่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น"

เช่นเดียวกับคุณสกล อดีตประธานคณะกรรมการป่าชุมชน พุดถึงเรื่องนี้ว่า

"พอเราทำป่าชุมชนของหมู่บ้านจนเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ก็เริ่มมีคนเชิญพวกผมไปพูดเกี่ยวกับการทำงานของหมู่บ้านเรา ทั้งชาวบ้านที่อื่นๆ ทั้งองค์กรเอกชน ทั้งองค์กรของรัฐ บางทีก็ขึ้นเวทีพูดกับพวกป่าไม้ก็มี แต่ก็ดีครับ ได้รู้จักคนที่เขาทำป่าชุมชนเหมือนกับบ้านเราครับ"

การที่ชาวบ้านได้มีการติดต่อสร้างเครือข่ายกัน ถือเป็นการสร้างระบบการสื่อสารระหว่างกันที่เป็นความร่วมมือในการต่อสู้เรื่องการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ทำให้เกิดการขยายแนวคิดของการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านออกไปอย่างกว้างขวางขึ้น สิ่งที่สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนคือความพยายามที่นำเสนอกฎหมายป่าชุมชนที่เกิดจากการประสานร่วมมือกันของชาวบ้านจนกลายเป็นเครือข่ายของความร่วมมือ จนได้มีการเสนอกฎหมายนี้ได้สำเร็จ ซึ่งขณะนี้กฎหมายได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรไปเรียบร้อยแล้ว และกำลังอยู่ในระหว่างพิจารณาของวุฒิสภา การที่ชาวบ้านสามารถสร้างเครือข่ายจนสามารถผลักดันให้เกิดการเสนอกฎหมายป่าชุมชนได้ และนำไปสู่การถกเถียงกันในสภาทั้งสองสภาได้ อาจถือได้ว่าเป็นความสำเร็จอีกประการหนึ่งของการตื่นตัวกิจกรรมของชาวบ้านด้วย คุณสมโชค เจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า พุดถึงเรื่องนี้ว่า "กฎหมายป่าชุมชนที่ชาวบ้านและองค์กรต่างๆ ร่วมมือกันเสนอเป็นกฎหมายนั้น ถือได้ว่าเป็นกฎหมายของชาวบ้านฉบับแรกที่เสนอเข้าสู่สภานับตั้งแต่การมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในปี 2540 ถือเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งของกระแสการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญครับ"

3. การสร้างวินัยทางสังคมในการจัดการป่าชุมชน การสร้างวินัยนี้จะกระทำโดยกระบวนการของการเฝ้าระวัง(gazing) ซึ่งเป็นการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นไปตามวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้าน กระบวนการในการเฝ้าระวังนี้จะกระทำกันทั้งในระดับหมู่บ้านและในระดับสังคมใหญ่โดยมีรายละเอียด คือ

3.1. การเฝ้าระวังในระดับหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์/กติกาที่ชาวได้กำหนดไว้ เช่น การควบคุมมิให้ใครเข้ามาตัดไม้ทำลายป่า การหาอาหารจากป่า การล่าสัตว์ การเก็บของป่า เป็นต้น การควบคุมนี้เป็นการจัดระเบียบในการรักษาป่าโดยมีการจัดเวรยามในการดูแลป่า ซึ่งเวรยามจะทำหน้าที่ในการเฝ้าระวังไฟป่าไปพร้อมๆ กันด้วย การปลูกป่าเสริมในระยะที่ป่ายังไม่สมบูรณ์ที่ต้องมีการดูแลจนกระทั่งต้นไม้นั้นใหม่ที่ปลูกเสริมสามารถเจริญเติบโตได้ การเฝ้าระวังการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านจะกระทำกันอย่างจริงจังและต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าผ่านการสร้างวินัยในการจัดการป่า และถือเป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์การจัดการป่าของชาวบ้านให้เข้มข้นมากขึ้นด้วย

3.2 การเฝ้าระวังในระดับสังคมใหญ่ เป็นการเฝ้าระวังการกระทำของรัฐไม่ให้มารุกลานการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน ผ่านการติดตามกระบวนการทางการเมือง เพื่อมิให้มีการเปิดป่าสัมปทานอีก และเป็นการสร้างวินัยทางสังคมที่ให้เกิดการยอมรับ"สิทธิของชุมชน"ในการจัดการป่า รวมไปถึงการเฝ้า

ระวางกฎหมายในการจัดการป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายป่าชุมชนที่เป็นกฎหมายที่เกิดจากการผลักดันของชาวบ้าน ให้เป็นไปตามความต้องการของชาวบ้าน เพราะจะเป็นการสร้างวินัยที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมการจัดการป่าของชาวบ้านในระดับชาติ ที่จะทำให้ชาวบ้านมีสิทธิในการจัดการป่ามากขึ้นและป้องกันไม่ให้รัฐอ้างกฎหมายอื่นเข้ามาจัดการป่าตามความต้องการของรัฐ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการตริ้ววาทกรรมของชาวบ้าน ที่พยายามนำเสนอวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านและปิดกั้นกีดกันมิให้วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐได้มีโอกาสนำเสนอขึ้นมาอีก ถือเป็นการความยับยั้งอีกประการหนึ่งของกระบวนการในการสร้างวาทกรรม ที่นำเสนอวาทกรรมของตนเองในขณะเดียวกันก็พยายามที่จะปิดกั้นวาทกรรมที่แตกต่างมิให้เกิดขึ้น หรือทำให้กลายเป็นอื่นไป ดังนั้นหากรัฐพยายามที่จะจัดการป่าตามวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐ ก็จะถูกชาวบ้านที่เฝ้าระวังอยู่ต่อต้านการกระทำของรัฐ

โดยสรุปกระบวนการในการตริ้ววาทกรรมของชาวบ้าน จึงเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยการผลิตซ้ำอุดมการณ์ต่างๆในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน การขยายความรู้เรื่องการจัดการป่าชุมชนให้กว้างขวางออกไป การสร้างเครือข่ายของการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านที่ดำเนินการเรื่องป่าชุมชน และการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับองค์กรต่างๆ รวมไปถึงการเฝ้าระวังการจัดการป่าทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับสังคมใหญ่ จึงนับเป็นกระบวนการในการต่อสู้ช่วงชิงวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านที่มีลักษณะของการเป็นวาทกรรมคือ มีความซับซ้อนและมีกระบวนการตริ้ววาทกรรมในหลายระนาบ ทั้งในระดับชุมชนในการสร้างวาทกรรมป่าชุมชน และในระดับชาติคือการสร้างเครือข่ายในการผลักดันกฎหมายป่าชุมชนและการเฝ้าระวังการจัดการป่าของรัฐ เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวบ้านก็จะเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า การตริ้ววาทกรรมการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการอ้างรักษาไว้ซึ่งการจัดการป่าของชาวบ้าน หากปราศจากการตริ้ววาทกรรมป่าชุมชนไว้ วาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐซึ่งเป็นวาทกรรมที่มั่นคงและยับยั้งก็จะเข้ามาแทนที่วาทกรรมของชาวบ้าน และจะผลิตความหมายของพื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ตามอัตลักษณ์ป่าที่รัฐต้องการ เมื่อนั้นก็หมายความว่ารัฐสามารถช่วงชิงการผลิตความหมายของพื้นที่ป่าไปจากชุมชนได้อีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งของชาวบ้านที่จะต้องพยายามตริ้ววาทกรรมป่าชุมชนไว้ เพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนต่อไป

บทสรุปของการศึกษา

การศึกษานี้ ต้องการที่จะเสนอให้เห็นถึงความยับยั้งของวาทกรรมในการจัดการป่าของชาวบ้านและของรัฐ ซึ่งเริ่มตั้งแต่การผลิตพื้นที่ป่าที่นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของป่า นำไปสู่การสร้างวาทกรรมในการจัดการป่าผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่กระทำผ่านการสร้างความรู้และการจัดระเบียบของสรรพสิ่ง ผ่านทางการสร้างสถาบันและการกำหนดกฎเกณฑ์ ที่มีความยับยั้งในการนำไปใช้จนบาง

ครั้งได้กลายเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติของชาวบ้านและชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้านแบบดั้งเดิม ไปสู่ความแยบยลของรัฐในการเข้ามาสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติ การของวาทกรรมในการจัดการป่าที่เป็นของรัฐ จนถึงการแข่งขันวาทกรรมของชาวบ้าน ทั้งนี้กระบวนการทั้งหมดนั้น เป็นกระบวนการที่แสดงให้เห็นการช่วงชิงอำนาจการนิยามความหมายของพื้นที่ไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ ที่เป็นการนำไปสู่การสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการควบคุมพื้นที่นั้น โดยอาศัยกระบวนการในการสร้างความรู้และการจัดระเบียบของสรรพสิ่งที่กระทำผ่าน การสร้างสถาบันและการกำหนดกฎเกณฑ์ในพื้นที่ ที่จะทำให้ผู้ที่ควบคุมพื้นที่เป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากพื้นที่นั้น ประการสำคัญพื้นที่นั้นไม่จำเป็นต้องเป็นพื้นที่ป่าก็ได้ แต่อาจจะเป็นพื้นที่ที่ใดๆก็ได้ ที่จะมีกระบวนการในการสร้างพื้นที่ที่แตกต่างกันไป แต่ก็ยังคงมีความคล้ายคลึงกันของการสร้างวาทกรรมของพื้นที่ผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์ของการใช้พื้นที่นั้นๆ

การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาที่แตกต่างการศึกษาที่ผ่านมาเพราะงานศึกษาในอดีตจะมีลักษณะของการศึกษาที่มุ่งศึกษาสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดขึ้น ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านในการจัดการป่า ปัญหาการให้สัมปทานป่า ปัญหากรรมสิทธิพื้นที่ดินในเขตป่าซึ่งมักมีการกล่าวหาว่าชาวบ้านเป็นผู้นุกรุกที่ดินของรัฐ และนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการป่า นอกจากนั้นก็ยังมีการศึกษาในแง่ของความหลากหลายทางชีวภาพของป่า เป็นต้น การศึกษาบางกรณีก็จะพยายามนำเสนอในประเด็นของรัฐที่มองว่าการรักษาป่าก็คือการเอาคนออกจากป่า และเป็นที่มาของปัญหาความขัดแย้งที่สำคัญระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ในทางตรงข้ามการศึกษาบางกรณี ก็จะมุ่งเน้นไปถึงความชอบธรรมและสิทธิของชาวบ้านในการอยู่ร่วมกับป่า แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาที่ผ่านมา มักจะศึกษาการจัดการป่าในรูปแบบของตัวบทกฎหมาย การศึกษาในภาคของชาวบ้านค่อนข้างจะมีน้อยหรือหากมีก็จะเป็นการศึกษาที่แยกส่วนออกมาจากการศึกษาในระดับมหภาค ทำให้ขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน แต่สำหรับงานศึกษานี้ เป็นการศึกษาที่แตกต่างออกไป คือเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นบนฐานของการมีพื้นที่ป่าทางกายภาพ กระบวนการช่วงชิงพื้นที่ป่าจะต้องเกิดโดยคนในชุมชนเป็นผู้ที่ช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า ภาคปฏิบัติการต่างๆที่เป็นความรู้ในการจัดการป่า การจัดระเบียบในการจัดการป่า ไม่ว่าจะเป็นสถาบันของชุมชนในการจัดการป่าและกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการป่าจะต้องมีการปฏิบัติจริง ไม่ได้เป็นการกระทำในระดับของความรู้ที่เป็นแค่ตัวหนังสือเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่เพียงพอที่จะสร้างความหมายเพื่อการช่วงชิงการสร้างพื้นที่ป่าขึ้นมาได้

การที่นักวิชาการ พยายามที่จะนำเสนอให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการในการจัดการป่าในระดับมหภาค ไม่ว่าจะเป็นความพยายามในการนำเสนอกฎหมายเรื่องของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การนำเสนอกฎหมายป่าชุมชนหรืออื่นๆ ก็ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะได้รับผลโดยตรง หรือผลของมันจะเกิดลงไปที่ชุมชนทันที เพราะจากการศึกษานี้เราจะเห็นว่าความหมายของพื้นที่ป่าของชาวบ้าน หรืออัตลักษณ์ของป่าชุมชน จะต้องถูกสร้างโดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่าเท่านั้น

คนอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชนไม่สามารถเข้ามาจัดการได้ เพียงแต่ว่าการกระทำบางอย่างของบุคคลภายนอก หรือนักวิชาการที่พยายามนำเสนอให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกฎหมาย เพื่อให้สิทธิของชาวบ้านและชุมชนมีมากขึ้นนั้น จะมีส่วนในการสนับสนุนให้การกระทำของชาวบ้าน ในการช่วงชิงวาทกรรมของรัฐเป็นไปอย่างง่ายขึ้นนั่นเอง เราจึงไม่สามารถสร้างป่าชุมชนขึ้นในหนังสือได้ เพราะไม่มีภาคปฏิบัติการจริงที่จะไปเกิดในชุมชน การนำเสนอของนักวิชาการในการจัดการป่าชุมชนที่ผ่านมา จึงเป็นเพียงแค่การนำเสนอวิธีคิดในการจัดการของชาวบ้านเท่านั้น แต่วิธีคิดอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะไปสร้างความหมายของพื้นที่ป่าชุมชนได้ นั่นคือ ในการศึกษาว่าการที่จะช่วงชิงการสร้างควาหมายพื้นที่ป่าของรัฐ โดยการสร้างพื้นที่ป่าชุมชนจึงต้องมีลักษณะพิเศษคือ คนที่จะสร้างต้องเป็นคนในชุมชนเป็นหลักสำคัญ ชุมชนแต่ละแห่งสามารถกำหนดความหมายการสร้างพื้นที่ป่า การกำหนดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกันเอง ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับรัฐ รวมไปถึงการสร้างกฎเกณฑ์ของชุมชนในการจัดการป่า สิ่งเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันตามลักษณะพื้นที่และสภาพปัญหาของแต่ละชุมชน ไม่มีวิธีการปฏิบัติที่ตายตัวหรือเป็นสูตรสำเร็จ เพราะตัวของชุมชนนั่นเองที่จะต้องตระหนักถึงสภาพของพื้นที่ป่าในชุมชน แล้วจึงสร้างความหมายของพื้นที่ป่าขึ้นมา เพื่อตอบสนองต่อการดำรงอยู่ของชาวบ้านกับระบบนิเวศร่วมกัน กฎหมายต่าง ๆ ที่สนับสนุนสิทธิของชาวบ้านและชุมชนในการจัดการป่าที่เกิดขึ้นในการศึกษานี้ ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นภายหลังจากการต่อสู้ของชาวบ้านที่เกิดขึ้นมาก่อน กฎหมายเหล่านั้น จึงเป็นสิ่งสนับสนุนการช่วงชิงการสร้างควาหมายของพื้นที่ป่าของชุมชนที่เกิดขึ้นภายหลัง แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านสามารถช่วงชิงพื้นที่ป่าจากรัฐได้เช่นกัน

ดังนั้นข้อเสนอที่สำคัญของการศึกษานี้ จึงแตกต่างจากการศึกษาเรื่องป่าในอดีตที่ผ่านมา เพราะการศึกษานี้จะมุ่งเน้นไปที่ตัวของชุมชนเอง ที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างพื้นที่ป่าของชุมชนขึ้นมาใหม่ เนื่องจากชุมชนจะสัมพันธ์โดยตรงกับป่า ไม่ได้เกิดจากการนำเสนอแนวคิดของนักวิชาการที่ผ่านมา ชุมชนจะต้องต่อสู้เพื่อตัวเอง เพราะถ้าคนในชุมชนไม่มีจิตสำนึกในการรักษาป่า ไม่ลุกขึ้นมาสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า ไม่พยายามสร้างป่าชุมชนขึ้น การมีปัจจัยภายนอกอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดของนักวิชาการป่าชุมชน หรือการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ป่าชุมชนก็ไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ งานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ในการจัดการป่าชุมชน จึงเป็นเพียงส่วนสนับสนุนให้เกิดแนวคิดในการจัดการป่าชุมชน แต่ไม่ได้เป็นส่วนขับเคลื่อนในการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่าของชุมชน การขับเคลื่อนจะต้องเป็นกิจกรรมของชุมชน จะต้องเกิดจากตัวตนของชาวบ้านเอง ดังนั้นสังคมไทยจึงต้องเป็นสังคมที่ยอมรับความหลากหลาย มีการกระจายความแตกต่างในสังคม เศรษฐกิจ ศีลธรรมของชาวบ้านและเปิดพื้นที่ป่าให้ชุมชน คือการยอมรับให้มีกระบวนการป่าชุมชนเกิดขึ้น การจะมีป่าชุมชนเกิดขึ้นได้ จะต้องยอมรับมีความหลากหลายทางกระบวนการทัศน์ของอุดมการณ์ ที่เป็นความรู้และกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่า ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อที่เชื่อมโยงกับโลกทัศน์อื่น โดยรัฐต้องไม่ไปสกัดกั้นความหลากหลายที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายหรือการกระทำอื่นๆ

โดยสรุป การศึกษากระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า เป็นการศึกษาเรื่องป่าโดยการนำแนวคิดของวาทกรรมมาใช้วิเคราะห์ ซึ่งเป็นการศึกษาที่แสดงให้เห็นการผลิตพื้นที่ป่าโดยการสร้างวาทกรรมของพื้นที่ ผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการจัดการป่า การช่วงชิงพื้นที่ป่าก็คือการช่วงชิงการนิยามในการผลิตพื้นที่ และการสร้างวาทกรรมผ่านภาคปฏิบัติการของพื้นที่ เมื่อฝ่ายใดสามารถช่วงชิงการสร้างนิยามพื้นที่ ซึ่งก็คือการสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ ฝ่ายนั้นก็จะมีความชอบธรรมในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้น การช่วงชิงการนิยามและการสร้างวาทกรรมนั้น มิใช่เป็นการใช้กำลังเข้าช่วงชิง แต่จะเป็นความแยบยลของวาทกรรม ที่ทำให้ผู้ที่สามารถแย่งชิงการนิยามได้ ได้รับการยอมรับและการปฏิบัติตามโดยยินดี กรณีการจัดการป่าบ้านท่าจำปา เป็นกรณีของการช่วงชิงพื้นที่ป่าที่ชัดเจนมาก จากพื้นที่ป่าที่ถูกผลิตความหมายโดยชาวบ้านในฐานะที่เป็นแหล่งดำรงชีวิต ไปสู่การผลิตความหมายพื้นที่ป่าโดยรัฐในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรในการนำมาทำประโยชน์เพื่อการพัฒนาประเทศ และท้ายที่สุดนำไปสู่การผลิตความหมายพื้นที่ป่าอีกครั้ง โดยชาวบ้านและชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าการให้ความหมายต่อสิ่งใดและการสร้างวาทกรรมต่อสิ่งใด ไม่คงที่แน่นอน หากแต่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ ผู้ที่ช่วงชิงการผลิตความหมายหรือคำนิยามได้ ก็คือผู้ที่มีอำนาจ ดังนั้นอำนาจในที่นี้จึงไม่แน่นอนตายตัว แต่อำนาจมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง อยู่ที่ความสามารถในการช่วงชิงอำนาจนั้น ผ่านการผลิตความหมายและการสร้างวาทกรรมในการดำเนินการนั้น ป่าชุมชนที่เป็นการช่วงชิงวาทกรรมของชาวบ้านต่อรัฐได้ในวันนี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ในอนาคตของวันข้างหน้าก็ได้ การรักษาไว้ซึ่งกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ป่าชุมชนที่ดีที่สุดก็คือ การพยายามในการตรึงป่าชุมชนโดยการผลิตซ้ำภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านก็จะเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ในการจัดการป่าชุมชนตลอดไป แต่หากไม่มีการตรึงวาทกรรมป่าชุมชนไว้ ก็ไม่แน่ว่าในอนาคตวาทกรรมในการจัดการป่าของรัฐที่อาจมีการปรับเปลี่ยนภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่ดีขึ้น และอาจเข้ามาช่วงชิงการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้านไปเสียก็ได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง. (2533). *ประมวลนโยบายกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับ และหนังสือสั่งการ
เกี่ยวกับงานป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- กรมการปกครอง. (2538). *คู่มือวิทยาการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดและ
อำเภอ*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- กรมป่าไม้. (2536). *รายงานประจำปี 2536*. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท ที พี พรินท์ จำกัด.
- กรมป่าไม้. (2539). *100 ปีวิชาการป่าไม้*. กรุงเทพฯ ฯ : ฝ่ายการพิมพ์ สำนักสารนิเทศ กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2541). *รายงานประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ ฯ : ฝ่ายการพิมพ์ สำนักสารนิเทศ กรมป่าไม้.
- กองบังคับการตำรวจป่าไม้. (2542). *เอกสารบรรยายสรุปกองบังคับการตำรวจป่าไม้*.
- กิตติพร ใจบุญ. (2538). *ความจริงในเรื่องเขื่อน : บทศึกษาการปฏิบัติการทางวาทกรรมในสังคม
ไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2490-2538*. วิทยานิพนธ์ สม.ม (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. (2540, ตุลาคม-2541, มกราคม). "การพัฒนาที่ยั่งยืน," ใน *วารสารร่วมพฤษภ*.
16 (2).
- กุมพล พลวัน. (2538). *พัฒนาการสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.
- เกษียร เตชะพีระ. (2539). "บริโภคนิยมเป็นไทย," ใน *จินตนาการสู่ปี 2000 : นวัตกรรมเชิง
กระบวนทัศน์ทัศน์ด้านไทยศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ขวัญสุวรรณ อติโพธิ และอนุชาติ พวงสำลี. (2538). *บรรณาธิการ สิ่งแวดล้อมไทย อนาคตไทย :
ประมวลความคิดเห็นของยุคสมัย*. กรุงเทพฯ ฯ : แปลนปรินติ้ง.
- คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2542). *หลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต วนศาสตร์*. กรุงเทพฯ ฯ :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2535). *การวิจัยทางมนุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โมเชิต ปันเปี่ยมราษฎร์. (2536). *การฟื้นฟูเกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิ
ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน.
- จรรยา เบญจเจริญกุล. (2540, ตุลาคม-2541, มกราคม). "ไรลอง มาร์ท : The Text of Life, Life of
Text," ใน *วารสารร่วมพฤษภ*. 16 (2).
- เจมส์ แอล เครตัน. (2544). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจชุมชน*. กรุงเทพฯ ฯ :
สถาบันพระปกเกล้าและมูลนิธิอาเซีย.
- เจมส์คัลด์ ปิ่นทอง. (2535). *บรรณาธิการ. วิชาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*.
กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทพิมพ์ตุลา จำกัด.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529). *บ้านกับเมือง*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. (2540). *เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต*. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทคอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา. (2541). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2540, กุมภาพันธ์-พฤษภาคม). "ความขัดแย้งระหว่างรัฐและราษฎรในนโยบายการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาปัญหาที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสงวนแควกระบม - สียัด," ใน *วารสารร่มพญักษ์*. 15 (3).
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2533, กุมภาพันธ์-กรกฎาคม). "เทววิทยาแห่งวาทกรรม : ทำความเข้าใจอำนาจแห่งวาทกรรมด้วยนารายณ์สิบปาง," ใน *สมุดสังคมศาสตร์*. 12 (4).
- ธีระ นุชเปี่ยม. (2539, ตุลาคม-2540, มกราคม). "ความรู้ อำนาจ อุดมการณ์ ในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์," ใน *วารสารร่มพญักษ์*. 15 (2).
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2531, ตุลาคม). "มิเชล ฟูโก้ และอนุรักษนิยมใหม่," ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*. 6 (3-4).
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2541, ตุลาคม). "ประวัติศาสตร์นิยม : จากวิกิเฝ้าสู่กรัมซี," ใน *วารสารรัฐศาสตร์สาร*. 20 (3).
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2534). *วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วานวิทยา (Genealogy)*. รายงานโครงการวิจัยเสริมหลักสูตร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นภาภรณ์ หะวานนท์. (2539). "องค์ความคิดทางด้านพัฒนศึกษาศาสตร์," ใน *พัฒนศึกษาศาสตร์ : ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา*. กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นภาภรณ์ หะวานนท์. (2540). *สังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ ฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นภาภรณ์ หะวานนท์. (2542). "องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน," ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่ององค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน เล่มที่ 1*. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นภาภรณ์ หะวานนท์. (2543). "วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน," ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก เอกสารหมายเลข 4 (ฉบับร่าง)*. กรุงเทพฯ ฯ : โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และการจัดการสำนึก*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ผ้าขาวม้า, ผ้าขึ้น, กางเกงใน และ ฯลฯ : ว่าด้วยประเพณีความ เปลี่ยนแปลงและเรื่องบรรพบุรุษ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2541). "บางครั้งเป็นคนไทย บางครั้งไม่ใช่ อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้," ใน *วารสารรัฐศาสตร์*. 20 (3).
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2536). "ข้อสังเกตเชิงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ," ใน *สิทธิชุมชนกับการกระจายอำนาจ*. วิวัฒน์ คติธรรมนิติย์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2538, พฤศจิกายน-2539, พฤษภาคม). "แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการทางสังคม : บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร," ใน *วารสารร่วมพฤษ*. 14 (2).
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). *การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นตำรับ.
- ปริญญา จิตรการนทีกิจ. (2541). *หลักกฎหมายป่าไม้*. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2541). *เขยร้าง-พรางกาย*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). *วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ : สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พฤษสิลาณ ชุมพล. (2538, พฤศจิกายน-2539 พฤษภาคม). "นิเวศนิยม," ใน *วารสารร่วมพฤษ*. 14 (2).
- พิกุล อธิธิ์ธิ์วงศ์. (2537). *วิพากษ์แผนแม่บทป่าไม้ (2)*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2530). *การประเมินผลผลิต และการลงทุนในกิจการปลูกสร้างสวนป่า*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ภาคพัฒน์ ทิพย์ประไพ. (2540). *แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มารค ตามไท (2539, ตุลาคม-2540, มกราคม). "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับ Post-modernism," ใน *วารสารร่วมพฤษ*. 15 (2).
- ยศ สันตสมบัติ และอัมมาร สยามวาลา. (2541). *นิเวศวิกฤต : ความรู้กับวิาทะ*. กรุงเทพฯ : โครงการการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ยศ สันตสมบัติ และวิฑูรย์ ปัญญากุล. (2536). *เรียบเรียง ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเวศ*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2537). *วิพากษ์แผนแม่บทป่าไม้ : ความล้มเหลวในการอนุรักษ์ป่าของรัฐ*.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2537). *เชื่อกันฟ้า กันลม? (1)*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. (2536). บรรณาธิการ. *สิทธิชุมชน : การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร*.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- วีระ สมบูรณ์. (2541). *ความไม่รู้ไร้พรมแดน : บางบทสำรวจในดินแดนความคิดทางสังคม*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติเอเชียแปซิฟิก. (2543). *รวมบทความป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ :
บี.เอส.การพิมพ์.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2531, ตุลาคม). "สัจจะกับอำนาจ," ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*.
6 (3-4).
- สมชัย เย็นสบาย. (2542). "การเมืองเรื่องร่างกาย : กรณีธรรมชาติของความรักในเพศเดียวกัน," ใน
วารสารรัฐศาสตร์สาร. 21 (3).
- สายพิน ศุภทอมงคล. (2543). *คู่กับคน : อำนาจและการต่อต้านขัดขืน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สินีห์ สิทธิรักษ์. (2542). บรรณาธิการ *เท่าหลังย่างก้าว*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์.
- สุรวดี ปัดไธสง. (2542). "การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง : รากแก้วของกระบวนการสร้างประชา
สังคม," ใน *ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง*. กรุงเทพฯ :
โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เสน่ห์ จามริก. (2531). *พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สมาคมสิทธิเสรีภาพ
ของประชาชน.
- เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา*.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อรวรรณ คุณเจริญ. (2535). *ป่าเขตร้อน*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2543). "พื้นที่ในทฤษฎีสังคมศาสตร์," ใน *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่*. 12 (2).
- อภิชัย พันธเสน. (2539). *พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค (3 เล่ม)*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิ
ปัญญาและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิชัย พันธเสน. (2539). *รายงานการวิจัย การดูแลรักษาป่าและการเพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยการมี
ส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ : สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. (2542). *รัฐสังคมและการเปลี่ยนแปลง : การพิจารณาในเชิงอำนาจนโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เดีอนตุลาคม.
- อนุสรณ์ ไชยพาน. (2543). บรรณาธิการ. *เวทีประชาชน 2000 การพัฒนาต้องมาจากประชาชน*. กรุงเทพฯ ฯ : โอเคซิสเต็ม.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). บรรณาธิการ. *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). บรรณาธิการ. *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อเนก นาคะบุตร. (2534). *คนกับดิน น้ำ ป่า : จุดเปลี่ยนแห่งความคิด*. กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อำนาจ เจริญศิลป์. (2543). *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม* กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2537). บรรณาธิการ. *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนาชนชนแออัด*. ชอนแก่น : สำนักวิจัยและพัฒนา.
- Alreck Pamela L. and Robert B. Settle. (1995). *The Survey Research Handbook : Guidelines and Strategies for Conducting a Survey*. New York : IRWIN.
- Bal, Stephn J. (1990). *Foucault and Education : Disciplines and knowledge*. New York : Routledge.
- Beck, Ulrich. (1992). *Risk Society : Towards a New Modernity* . London : SAGE Publication, Inc.
- Bouleing, Kenneth E. (1989). *Three Face of Power*. Newbury Park : SAGE Publications, Inc.
- Carnoy, Martin. (1984). *The State and Political Theocy* . New Jersey : Princeton University Press.
- Coffey, Amanea and Atkinson, Paul. (1996). *Making Sense of Qualitative Data*. Thousand Oaks : SAGE Publications, Inc.
- Cohen, Jean L. (1985, Winter). "Strategy for Identity : New Theoretical Paradigms and Contempory Social Movements," in *Social Research*. 52 (4) : 663-716.

- Danaher, Geoff, Schirato, Tony and Webb, Jen. (2000). *Understanding Foucault*. Australia : SAGE Publication, Inc.
- Dickens, David R. and Andera. (1994). *Fontana : Postmodernism and Soual Inquiry*. UK : UCL Press.
- Denzin, Norman K. and Yvonna, S. Lincoln. (2000). *Handbook of Oualitative Research*. housand Oaks : SAGE Publications, Inc.
- Dreyfus, Hebert L. and Rabinow, Paul. (1982). *Micheal Foucault : Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago : The University of Chicago Perss.
- Eder, Klaus. (1985, Winter). "The New Social Movement : Moral Crusades , Political Pressure Groups, or Social Movements ?," in *Social Research*. 52 (4) : 869-890.
- Eisenstadt, S.N. and Helle, J. (1985). *Macro-Sociological Theory : Perspectives on Sociological Theory, Volume 1*. London : SAGE Publications, Inc.
- Escobar, Arturo. (1992, June). "Reflections on deverlopment : Grassroots approaches and Alternative Polities in the Third World," in *Futures*. 24 (5) : 411-436.
- Fairclough, Norman. (1992). *Discourse and Social Change*. Great Britain : Polity Prees.
- Foucault, Michel. (1970). *The Order of Things : An Archaeology of the Human Sciences*. New York : Vintage Books.
- Foucault, Michel. (1972). *The Archaeolgy of Knowledge*. New York : Pantheon Books.
- Foucault, Michel. (1977). *Discipline and Punish the Birth of the Prison*. New York : Vintage Books.
- Foucault, Michel (1978). *The History of Sexuality, Volume 1 : An Introduction*. New York : Penguin Group.
- Foucault, Michel (1980). *Power / Knowledge : Selected Interviews and other Writings. 1972-1977*. New York : Pantheon Book.
- Foucault, Michel (1985). *The Use of Pleasure : The History of Sexuality, Volume 2*. New York : Penguin Group.
- Foucault, Michel (1985). *The Care of the Self : The History of Sexuality, Volume 3*. New York : Penguin Group.
- Barney, G. Glaser (1978). *Theoretical Sensitivity*. California : The Sociology Press.
- Godlewsra, Anne and Smith, Neil. (1994). *Geography and Empire*. Oxfore : Balckwell.
- Halermas, Jurgen (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Great Britain : Polity Press.

- Helle, H. J. and Eisenstadt, S.N. (1985). *Micro-Sociological Theory : Perspectives on Sociological Theory, Volume 2*. London : SAGE Publications Ltd.
- Hollinger, Robert. (1994). *Postmodern and the Social Sciences : A Thematic Approach*. Thousand Oaks : SAGE Publications, Inc.
- Hunt, Alan and Wickham, Gany. (1994). *Foucault and Law : Towards a sociology of Law and Governance*. London : Pluto Press.
- Hutcheon, Linda. (1989). *The Politics of Postmodernism*. London : Clays Ltd.
- Lefebver, Henri. (1991). *The Production of Space*. Oxford : Blackwell.
- Massey, Doreen. (1994). *Space, Place and Gender*. Oxford : Polity Press.
- Maykut, Parnela and Morehouse, Richard. (1995). *Beginning Qualitative Research : A Philosophic and Practical Guide*. London : The Falmer Press.
- McNay, Lois. (1994). *Foucault : A Critical Introduction*. Cambridge : Polity Press.
- Mitchell, W. J. T. ed. (1994). *Landscape and Power*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Morrow, Raymond A. and Broen, D. David. (1994). *Crotoca : Theory and Methodology*. Thousand Oaks : SAGE Publications, Inc.
- Offe, Claus. (1985, Winter). "New Social Movements : Challenging the Boundaries of Institutional Politics," in *Social Research*. 52 (4) : 817-868.
- Pile, Steve and Keith, Michael. eds. (1997). *Geographies of Resistance*. London : Routledge.
- Rabinow, Paul. Ed. (1984). *The Foucault Reader*. New York : Pantheon Books.
- Ritzer, George. (1996). *Sociological Theory*. Singapore : The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Sarup, Madan. (1993). *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism*. Great Britain : Harvester Wheatsheaf.
- Sheth, D. L. (1993). "Grass-Roots Stirrings and the Future of Politics," in *Alternative*. 9 (1) : 1-24.
- Soja. (1989). *Edward Postmodern Geographies : The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London : Verso.
- Stehr, Nico. (1994). *Knowledge Societies*. London : SAGE Publications Ltd.
- Stones, Rob. ed. (1998). *Key Sociological Thinkers*. Great Britain : Creative Print & Design.
- Strauss, Anselm and Juliet Corbin. (1998). *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks : SAGE Publications, Inc.

- Strinati, Dominic. (1995). *An Introduction to theories of Popular Culture*. London : Routledge.
- Thrift. (1996). Nigel *Spatial Formations*. London : SAGE Publications Ltd.
- Touraine, Alain. (1985, Winter). "An Introduction to the Study of Social Movements," in *Social Research*. 52 (4) : 749-787.
- Weinstein, Deena and Weinstein, A. Michall. (1993). *Postmodern (ized) Simmie*. London : Routledge.
- Woodward, Kathryn. ed. (1997). *Identity and Difference*. London : SAGE Publications Ltd.

ภาคผนวก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ (ชุดที่ 1 : ชาวบ้านอาวุโส)

ประเด็น กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า

1. เริ่มการสนทนา

1.1 การแนะนำตัว การสร้างความคุ้นเคย

1.2 อธิบายความเป็นมาของการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้เป็นความสนใจที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับป่า การดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ตั้งแต่การมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ห่างไกลและยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์อย่างไรในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า จนกระทั่งความเจริญต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน มีบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่า การตัดถนนเข้ามา การอพยพของชาวบ้านจากแหล่งต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนกระทั่งป่าถูกทำลายไปและชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันในการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้นมา เพื่ออนุรักษ์มิให้ป่าถูกทำลายไปทั้งหมด

ในการสัมภาษณ์นี้ ต้องขออนุญาตให้เทปในการบันทึกการสัมภาษณ์ เนื่องจากไม่สามารถที่จะจดบันทึกคำพูดทั้งหมดของผู้ตอบได้อย่างครบถ้วน สำหรับเทปบันทึกเสียงนี้เมื่อนำมาถอดข้อความแล้ว จะนำมาศึกษาเฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น มิได้นำไปเปิดเผยต่อสาธารณทั่วไป นอกจากนี้ชื่อบุคคลและสถานที่ในการศึกษาทั้งหมดจะเป็นชื่อที่สมมุติทั้งสิ้น ส่วนในการนำเสนอผลการศึกษาก็จะเป็นการนำเสนอในภาพรวมของชุมชน ไม่ได้มีการจำแนกว่าบุคคลใดให้ข้อมูลหรือข้อคิดเห็นอย่างไร ผู้ถูกสัมภาษณ์จึงไม่ต้องกังวล และขอให้มีความรู้สึกที่เป็นอิสระในการที่จะตอบคำถามตามประเด็นที่เป็นหัวข้อของการพูดคุย รวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบเห็นว่าจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

2. ประเด็นในการสัมภาษณ์

ประเด็นในการสัมภาษณ์ที่สำคัญมี 7 ประเด็น โดยทุกประเด็นจะเรียงลำดับการสัมภาษณ์เป็นกระบวนการต่อเนื่องกัน คือ

2.1 ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ทราบความเป็นมาของผู้ให้ข้อมูล

2.2 ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน เพื่อให้ทราบความเป็นมาของชุมชนและความเกี่ยวข้องของผู้ให้ข้อมูลกับชุมชน รวมทั้งโครงสร้างทางอำนาจในชุมชน

2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพป่าชุมชน เพื่อให้ทราบสภาพดั้งเดิมของป่าในชุมชนก่อนที่จะมีการเข้ามาตัดไม้ของบุคคลภายนอก รวมทั้งกฎเกณฑ์ของชุมชนในการให้ประโยชน์จากป่าและการรักษาป่า

2.4 การเข้ามาจัดการป่าของทางราชการ เพื่อให้ทราบถึงการเข้ามาจัดการป่าของรัฐ ผ่านกระบวนการในการให้สัมปทานป่า ว่าส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนอย่างไร ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

2.5 กระบวนการสร้างความเป็นอื่น เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบในการจัดการป่าของรัฐ ที่ทำให้การจัดการป่าของชุมชนอะไรบ้างที่ต้องกลายเป็นอื่น

2.6 กระบวนการช่วงชิงในการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการของชาวบ้านในชุมชนที่ร่วมกันรักษาป่าของชุมชน และต่อต้านการตัดป่าของบุคคลภายนอก

2.7 ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ เป็นคำถามเปิดเพื่อให้แสดงข้อคิดเห็นอื่นๆเพิ่มเติมได้อย่างอิสระ

3. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

3.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติความเป็นมา พื้นเพเป็นคนที่ไหน เข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ตั้งแต่เมื่อไร ทำไมจึงเลือกมาอยู่ชุมชนนี้

3.2 ประกอบอาชีพอะไร มีครอบครัวหรือยัง มีบุตรกี่คน เป็นชายกี่คน หญิงกี่คน สามี/ภรรยาอยู่ด้วยกันหรือไม่

3.3 ดำรงตำแหน่งอะไรบ้างในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน หรือมีบทบาทอย่างไรบ้างในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

4.1 ชุมชนนี้มีอายุประมาณกี่ปี มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้ก่อตั้ง เพราะอะไรจึงมาก่อตั้งชุมชนที่นี่

4.2 ชาวบ้านอพยพมาจากที่ไหน การก่อตั้งเป็นหมู่บ้านทำกันอย่างไร มีพื้นที่อยู่ในเขตจังหวัดอะไร การเดินทางไปจังหวัดไปกันอย่างไร ใช้เวลาเดินทางนานเท่าไร

4.3 เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกมีครัวเรือนประมาณกี่ครัวเรือน จำนวนครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นต่อมาเป็นคนที่ย้ายเข้ามา หรือเป็นรุ่นลูกหลาน

4.4 ในกรณีที่ เป็นครัวเรือนที่ย้ายตามกันมา คนกลุ่มดังกล่าวเป็นใคร มาจากไหน และมีความสัมพันธ์กับคนที่เข้ามาอยู่ก่อนหรือคนที่บุกรุกเบิกอย่างไร

4.5 แต่ก่อนเมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อน หรือมีความขัดแย้งกัน ชาวบ้านจะอย่างไร จะไปพบใครในการแก้ไขปัญหา

4.6 มีการดูแลการปกครองกันอย่างไร มีใครเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ เรียกว่าอะไร ทำหน้าที่อะไรบ้าง

4.7 ชุมชนนี้มีผู้นำที่ถูกแต่งตั้งโดยทางราชการหรือไม่ (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นใคร แต่งตั้งมานานหรือยัง เพราะเหตุใดบุคคลดังกล่าวจึงได้รับการแต่งตั้งจากทางการ

4.8 ผู้นำที่ทางการแต่งตั้งเป็นบุคคลเดียวกับผู้นำเดิมหรือไม่ หากไม่ใช่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำเดิมกับผู้นำที่ทางการแต่งตั้งเป็นอย่างไรบ้าง ชุมชนได้รับผลจากความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไรบ้าง

4.9 ผู้นำของชุมชนมีส่วนในการช่วยเหลือการทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

4.10 ทำไมจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านท่าจำปา" มีความหมายว่าอะไร เกี่ยวพันอะไรกับหมู่บ้าน

5. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพป่าของชุมชน

เป็นการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าของชุมชน ก่อนที่จะมีบุคคลภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่า ว่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างไร และชาวบ้านมีอิสระในการใช้ป่า และมีกฎ/กติกาของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร

5.1 ในอดีตเดิมป่าในชุมชนมีสภาพเป็นอย่างไร ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะใด มีการจัดการป่าร่วมกันของชุมชนหรือไม่ มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับของชุมชนในการจัดการป่าอย่างไร มีการควบคุมอย่างไร หากฝ่าฝืนจะมีการลงโทษอย่างไร

5.2 ป่ามีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างไร (ลักษณะของป่าจะให้ประโยชน์ที่หลากหลายที่เป็นวิถีชีวิต และเป็นประโยชน์ที่แตกต่างตามฤดูกาล ขณะเดียวกันก็สามารถแยกตามได้เป็นประเภทต่างๆ ของประโยชน์ เช่น การตัดไม้ การจับสัตว์ป่า การหาของป่า สมุนไพร ฯลฯ แต่ละประเภทจะมีกฎ/กติกา หรือจารีต/บรรทัดฐานในการจัดการอย่างไร)

5.3 ชาวบ้านมีความรู้ในการจัดการป่าอย่างไร ได้รับการถ่ายทอด/ส่งสอนจากใคร เกิดจากการเรียนรู้ในชุมชนเอง หรือได้รับการถ่ายทอดจากนอกชุมชน

5.4 ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่กับป่าหรือไม่ ยกตัวอย่างข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่า ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของป่าหรือไม่ และมีการปฏิบัติตามอย่างไร

5.5 ก่อนมีการเข้ามาตัดป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) และนายทุนอื่นชาวบ้านมีการรวมกลุ่มหรือไม่/อย่างไรในการใช้ประโยชน์จากป่า หากมีการรวมกลุ่ม กลุ่มนี้สามารถควบคุม/ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือไม่

5.6 การบุกเบิกจับจองที่ดินทำกินในอดีตทำกันอย่างไร เช่น ต่างคนต่างบุกเบิก หรือช่วยกันบุกเบิกแล้วมาจัดสรรแบ่งปันการใช้ประโยชน์กัน

5.7 วิธีการจัดสรรที่ดินทำกินอย่างไร มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนบุคคลหรือไม่ มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนรวมของชุมชนหรือไม่ หากมี มีหลักการในการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างไร

5.8 ชาวบ้านที่มีที่ดิน จะต้องเสียภาษีหรือค่าธรรมเนียมใดๆให้รัฐหรือไม่ เริ่มเสียตั้งแต่เมื่อไร อัตราอย่างไร

6. การเข้ามาจัดการป่าของทางราชการ

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลของการบุคคลภายนอกที่เข้ามาตัดป่าในชุมชน และเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าของชุมชนที่ชาวบ้านเคยใช้อยู่

6.1 เมื่อก่อนชาวบ้านมีความเป็นอิสระในการใช้ประโยชน์จากป่า แล้วเริ่มรู้สึกว่าเป็นอิสระนั้นเริ่มอุปสรรคเมื่อไหร่ เพราะอะไร

6.2 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เข้ามาตัดป่าในชุมชน เมื่อไหร่ เริ่มตัดจากไหน ไม้ อะไรที่ ออป. เลือกดัด ดัดได้วันละประมาณเท่าไร ใช้เครื่องมืออะไรในการตัดและชักลากไม้ออกจากป่า และชุมชนไปสุภายนอก (เช่นมีการตัดถนนแล้วเอารถเข้ามาลากไม้) มีชาวบ้านเข้าไปรับจ้างหรือไม่ ขณะเดียวกันมีการดำเนินการอย่างไรกับชาวบ้านในชุมชน มีการให้ผู้นำชุมชนประชุมชี้แจงหรือไม่ แล้วชาวบ้านยังสามารถเข้าไปตัดไม้ได้หรือไม่

6.3 การตัดถนนเพื่อการชักลากไม้มีผลต่อการอพยพเข้ามาของชาวบ้านจากที่อื่นหรือไม่ หากมีชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาทำอะไรบ้าง

6.4 มีหน่วยงานทางราชการอะไรบ้างที่เข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลการตัดไม้ และหากชาวบ้านตัดจะถูกจับหรือไม่ ใครเป็นผู้จับกุม เมื่อจับกุมแล้วได้ดำเนินการต่อไปอย่างไร

6.5 ทางราชการใช้กฎหมายวินัย/กฎหมายอะไรในการเข้ามาจัดการป่า และมีผลกระทบอย่างไรต่อการดำรงชีวิตหรือต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านอะไรบ้าง เช่น ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพหรือไม่ หรือต้องอพยพไปประกอบอาชีพในที่อื่นๆ

6.6 นอกจาก ออป. จะเข้ามาตัดไม้แล้ว ยังมีบุคคลภายนอกอื่นมาตัดไม้ในชุมชนต่อจากนั้นอีกหรือไม่ หากมีคือเมื่อไหร่ และชาวบ้านมีความรู้สึกอย่างไร แตกต่างจากคราวที่ ออป. เข้ามาตัดป่าหรือไม่ และมีกระทบต่อชาวบ้านอย่างไร

7. กระบวนการสร้างความเป็นอื่น

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลว่าเมื่อบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่าแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านเคยทำ เคยดำรงชีวิตอยู่ดั้งเดิม จะถูกทำให้เป็นอื่น

7.1 การที่มีคนเข้ามาตัดป่าในชุมชน ส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการป่าของชุมชนที่มีมาแต่เดิมอย่างไร เช่น ส่งผลต่อความรู้ในการจัดการป่าที่ชุมชนใช้อยู่ หรือก่อให้เกิดผลกระทบต่องูเกณท์ข้อบังคับในการจัดการป่าของชุมชนอย่างไร

7.2 องค์การในการจัดการป่าของทางราชการกระทำอย่างไรบ้าง และก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรต่อกลุ่มที่จัดการป่าของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ส่งผลกระทบต่ออำนาจที่ชุมชนเคยมีอยู่หรือไม่ อย่างไร

7.3 กฎเกณฑ์วินัย/กฎหมายที่ทางราชการนำมาใช้นั้นสอดคล้องกับสภาพของพื้นที่และข้อเท็จจริงของการดำรงชีวิตในชุมชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาหรือไม่ อย่างไร

8. กระบวนการช่วงชิงในการจัดการป่าของชุมชน

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลของการช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากป่า โดยการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการรักษาป่าของชุมชนว่ามีกระบวนการอย่างไร

8.1 ชาวบ้านเริ่มมีการคิดในเรื่องของการรักษาป่าตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นคนเริ่มคิด คิดอย่างไร จากการเริ่มต้นนี้นำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อรักษาป่าชุมชนเมื่อไหร่ และมีวิธีการในการรักษาป่าอย่างไร

8.2 มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเข้ามาสนับสนุนการดูแลรักษาป่าของชาวบ้านหรือไม่ หากมี เป็นการสนับสนุนในลักษณะใด มากน้อยเพียงใด

8.3 ชาวบ้านใช้ความรู้อะไรในการได้ตอบความรู้ในการจัดการป่าของทางราชการ ความรู้ที่เกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน หรือเกิดจากแหล่งอื่นๆในชุมชน

8.4 ในการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการรักษาป่าชุมชน ชาวบ้านมีการสร้างระบบเครือข่ายในการรวมพลังเพื่อร่วมกันรักษาป่าหรือไม่ หากมี ระบบเครือข่ายนี้มีการจัดตั้งอย่างไร มีระบบการประสานงานและการติดต่อสื่อสารอย่างไร สามารถทำงานปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

8.5 ชาวบ้านจะมีกระบวนการอย่างไรใด ที่จะนำเสนอวิธีการในการจัดการป่าเพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อสภาพพื้นที่และปัญหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

8.6 ชาวบ้านมีวิธีการอย่างไร ที่จะกระจายวิธีการดำเนินการของชาวบ้านในการจัดการป่า ไปสู่สาธารณะ จนทำให้เกิดการยอมรับในวิธีการนั้น และทำให้เกิดพลังในการสนับสนุนกระบวนการในการรักษาป่าของชาวบ้าน

8.7 ท่านคิดว่ามีเงื่อนไขอะไร ที่เป็นสิ่งที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาร่วมมือกันในการรักษาป่าของชุมชน

8.8 ในการรักษาป่าของชุมชน มีปัญหาอุปสรรคอะไรในการดำเนินการบ้าง และชาวบ้านแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร

8.9 ชาวบ้านมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน ให้คนรุ่นหลังเพื่อสืบต่อแนวคิดในการรักษาป่าหรือไม่

9. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ (ชุดที่ 2 : ชาวบ้านทั่วไป)

ประเด็น กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า

1. เริ่มการสนทนา

1.1 การแนะนำตัว การสร้างความคุ้นเคย

1.2 อธิบายความเป็นมาของการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้เป็นความสนใจที่จะศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่า การดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ตั้งแต่การมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ห่างไกลและยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์อย่างไรในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า จนกระทั่งความเจริญต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน มีบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่า การตัดถนนเข้ามา การอพยพของชาวบ้านจากแหล่งต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนกระทั่งป่าถูกทำลายไปและชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันในการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้นมา เพื่ออนุรักษ์มิให้ป่าถูกทำลายไปทั้งหมด

ในการสัมภาษณ์นี้ ต้องขออนุญาตใช้เทปในการบันทึกการสัมภาษณ์ เนื่องจากไม่สามารถที่จะจดบันทึกคำพูดทั้งหมดของผู้ตอบได้อย่างครบถ้วน สำหรับเทปบันทึกเสียงนี้เมื่อนำมาถอดข้อความแล้ว จะนำมาศึกษาเฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น มิได้นำไปเปิดเผยต่อสาธารณทั่วไป นอกจากนี้ชื่อบุคคลและสถานที่ในการศึกษาทั้งหมดจะเป็นชื่อที่สมมุติทั้งสิ้น ส่วนในการนำเสนอผลการศึกษาก็จะเป็นการนำเสนอในภาพรวมของชุมชน ไม่ได้มีการจำแนกว่าบุคคลใดให้ข้อมูลหรือข้อคิดเห็นอย่างไร ผู้ถูกสัมภาษณ์จึงไม่ต้องกังวล และขอให้มีความรู้สึกที่เป็นอิสระในการที่จะตอบคำถามตามประเด็นที่เป็นหัวข้อของการพูดคุย รวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบเห็นว่าจะจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

2. ประเด็นในการสัมภาษณ์

ประเด็นในการสัมภาษณ์ที่สำคัญมี 7 ประเด็น โดยทุกประเด็นจะเรียงลำดับการสัมภาษณ์เป็นกระบวนการต่อเนื่องกัน คือ

2.1 ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ทราบความเป็นมาของผู้ให้ข้อมูล

2.2 ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน เพื่อให้ทราบความเป็นมาของชุมชนและความเกี่ยวข้องของผู้ให้ข้อมูลกับชุมชน รวมทั้งโครงสร้างทางอำนาจในชุมชน

2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพป่าชุมชน เพื่อให้ทราบสภาพดั้งเดิมของป่าในชุมชนก่อนที่จะมีการเข้ามาตัดไม้ของบุคคลภายนอก รวมทั้งกฎเกณฑ์ของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าและการรักษาป่า

2.4 การเข้ามามีการจัดการป่าของทางราชการ เพื่อให้ทราบถึงการเข้ามามีการจัดการป่าของรัฐ ผ่านกระบวนการในการให้สัมปทานป่า ว่าส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนอย่างไร ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

2.5 กระบวนการสร้างความเป็นอื่น เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบในการจัดการป่าของรัฐ ที่ทำให้การจัดการป่าของชุมชนอะไรบางอย่างที่ต้องกลายเป็นอื่น

2.6 กระบวนการช่วงชิงในการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการของชาวบ้านในชุมชนที่ร่วมกันรักษาป่าของชุมชน และต่อต้านการตัดป่าของบุคคลภายนอก

2.7 ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ เป็นคำถามเปิดเพื่อให้เห็นข้อคิดเห็นอื่นๆเพิ่มเติมได้อย่างอิสระ

3. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

3.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติความเป็นมา พื้นเพเป็นคนที่ไหน เข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ตั้งแต่เมื่อไร ทำไมจึงเลือกมาอยู่ชุมชนนี้

3.2 ประกอบอาชีพอะไร มีครอบครัวหรือยัง มีบุตรกี่คน เป็นชายกี่คน หญิงกี่คน สามี/ภรรยาอยู่ด้วยกันหรือไม่

3.3 ดำรงตำแหน่งอะไรบ้างในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน หรือมีบทบาทอย่างไรบ้างในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

สำหรับชาวบ้านทั่วไปที่อาจจะไม่ทราบความเป็นมาของชุมชนอย่างละเอียด การถามในประเด็นนี้จึงจะถามเพียงเรื่องของผู้นำและโครงสร้างทางอำนาจในชุมชน

4.1 แต่ก่อนเมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อน หรือมีความขัดแย้งกัน ชาวบ้านจะทำอย่างไร จะไปพบใครในการแก้ไขปัญหา

4.2 ชุมชนนี้มีการดูแลการปกครองกันอย่างไร มีใครเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ เรียกว่าอะไร ทำหน้าที่อะไรบ้าง

4.3 ชุมชนนี้มีผู้นำที่ถูกแต่งตั้งโดยทางราชการหรือไม่ (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นใคร แต่งตั้งมานานหรือยัง เพราะเหตุใดบุคคลดังกล่าวจึงได้รับการแต่งตั้งจากทางการ

4.4 ผู้นำที่ทางการแต่งตั้งเป็นบุคคลเดียวกับผู้นำเดิมหรือไม่ หากไม่ใช่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำเดิมกับผู้นำที่ทางการแต่งตั้งเป็นอย่างไรบ้าง ชุมชนได้รับผลจากความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไรบ้าง

4.5 ผู้นำของชุมชนมีส่วนในการช่วยเหลือการทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

5. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพป่าของชุมชน

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าของชุมชนก่อนที่จะมีบุคคลภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่า ว่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างไร และชาวบ้านมีอิสระในการใช้ป่า และมีกฎ/กติกาของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร

5.1 เท่าที่ทราบมาในอดีต เดิมป่าในชุมชนมีสภาพเป็นอย่างไร ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะใด มีการจัดการป่าร่วมกันของชุมชนหรือไม่ มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับของชุมชนในการจัดการป่าอย่างไร มีการควบคุมอย่างไร หากฝ่าฝืนจะมีการลงโทษอย่างไร

5.2 ป่ามีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างไร (ลักษณะของป่าจะให้ประโยชน์ที่หลากหลายที่เป็นวิถีชีวิต และเป็นประโยชน์ที่แตกต่างตามฤดูกาล ขณะเดียวกันก็สามารถแยกถามได้เป็นประเภทต่างๆ ของประโยชน์ เช่น การตัดไม้ การจับสัตว์ป่า การหาของป่า สมุนไพร ฯลฯ แต่ละประเภทจะมีกฎ/กติกา หรือจารีต/บรรทัดฐานในการจัดการอย่างไร)

5.3 ชาวบ้านมีความรู้ในการจัดการป่าอย่างไร ได้รับการถ่ายทอด/สั่งสอนจากใคร เกิดจากการเรียนรู้ในชุมชนเอง หรือได้รับการถ่ายทอดจากนอกชุมชน

5.4 ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่กับป่าหรือไม่ ยกตัวอย่างข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่า ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของป่าหรือไม่ และมีการปฏิบัติตามอย่างไร

5.5 ก่อนมีการเข้ามาตัดป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) และนายทุนอื่น ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มหรือไม่/อย่างไรในการใช้ประโยชน์จากป่า หากมีการรวมกลุ่ม กลุ่มนี้สามารถควบคุม/ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือไม่

5.6 การบุกเบิกจับจองที่ดินทำกินในอดีตทำกันอย่างไร เช่น ต่างคนต่างบุกเบิก หรือช่วยกันบุกเบิกแล้วมาจัดสรรแบ่งปันการใช้ประโยชน์กัน

5.7 วิธีการจัดสรรที่ดินทำกินอย่างไร มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนบุคคลหรือไม่ มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนรวมของชุมชนหรือไม่ หากมีมีหลักการในการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างไร

5.8 ชาวบ้านที่มีที่ดิน จะต้องเสียภาษีหรือค่าธรรมเนียมใดๆ ให้รัฐหรือไม่ เริ่มเสียตั้งแต่เมื่อไร อัตราอย่างไร

6. การเข้ามาจัดการป่าของทางราชการ

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลของการบุกรุกทำลายนอกที่เข้ามาตัดป่าในชุมชน และเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าของชุมชนที่ชาวบ้านเคยใช้อยู่

6.1 เมื่อก่อนชาวบ้านมีความเป็นอิสระในการใช้ประโยชน์จากป่า แล้วเริ่มรู้สึกว่าเป็นอิสระนั้นเริ่มอุปสรรคเมื่อไหร่ เพราะอะไร

6.2 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เข้ามาตัดป่าในชุมชนเมื่อไหร่ เริ่มตัดจากไหน ไม้อะไร ที่ ออป. เลือกดัด ดัดได้วันละประมาณเท่าไร ใช้เครื่องมืออะไรในการตัดและชักลากไม้ออกจากป่าและชุมชนไปสู่ภายนอก (เช่นมีการตัดถนนแล้วเอารถเข้ามาลากไม้) มีชาวบ้านเข้าไปรับจ้างหรือไม่ ขณะเดียวกันมีการดำเนินการอย่างไรกับชาวบ้านในชุมชน มีการให้ผู้นำชุมชนประชุมชี้แจงหรือไม่ แล้วชาวบ้านยังสามารถเข้าไปตัดไม้ได้หรือไม่

6.3 การตัดถนนเพื่อการชักลากไม้มีผลต่อการอพยพเข้ามาของชาวบ้านจากที่อื่นหรือไม่ หากมีชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาทำอะไรบ้าง

6.4 มีหน่วยงานทางราชการอะไรบ้างที่เข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลการตัดไม้ และหากชาวบ้านตัดจะถูกจับหรือไม่ ใครเป็นผู้จับกุม เมื่อจับกุมแล้วได้ดำเนินการต่อไปอย่างไร

6.5 ทางราชการใช้กฎหมาย/กฤษฎีกาอะไรในการเข้ามาจัดการป่า และมีผลกระทบอย่างไรต่อการดำรงชีวิตหรือต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านอะไรบ้าง เช่น ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพหรือไม่ หรือต้องอพยพไปประกอบอาชีพในที่อื่น ๆ

6.6 นอกจาก ออป. จะเข้ามาตัดไม้แล้ว ยังมีบุคคลภายนอกอื่นมาตัดไม้ในชุมชนต่อจากนั้นอีกหรือไม่ หากมีคือเมื่อไหร่ และชาวบ้านมีความรู้สึกอย่างไร แตกต่างจากคราวที่ ออป. เข้ามาตัดป่าหรือไม่ และมีกระทบต่อชาวบ้านอย่างไร

7. กระบวนการสร้างความเป็นอื่น

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลที่ เมื่อบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่าแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านเคยทำเคยดำรงชีวิตอยู่ดั้งเดิม จะถูกทำให้เป็นอื่น

7.1 การที่มีคนเข้ามาตัดป่าในชุมชน ส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการป่าของชุมชนที่มีมาแต่เดิมอย่างไร เช่น ส่งผลต่อความรู้ในการจัดการป่าที่ชุมชนใช้อยู่ หรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการจัดการป่าของชุมชนอย่างไร

7.2 องค์การในการจัดการป่าของทางราชการกระทำอย่างไรบ้าง และก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรต่อกลุ่มที่จัดการป่าของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ส่งผลกระทบต่ออำนาจที่ชุมชนเคยมีอยู่หรือไม่ อย่างไร

7.3 กฎเกณฑ์วินัย/กฎหมายที่ทางราชการนำมาใช้นั้น สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่และข้อเท็จจริงของการดำรงชีวิตในชุมชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาหรือไม่ อย่างไร

8. กระบวนการช่วงชิงในการจัดการป่าของชุมชน

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลของการช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากป่า โดยการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการรักษาป่าของชุมชนว่ามีกระบวนการอย่างไร

8.1 ชาวบ้านเริ่มมีการคิดในเรื่องของการรักษาป่าตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นคนเริ่มคิด คิดอย่างไร จากการเริ่มต้นนี้ไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อรักษาป่าชุมชนเมื่อไหร่ และมีวิธีการในการรักษาป่าอย่างไร

8.2 มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเข้ามาสนับสนุนการดูแลรักษาป่าของชาวบ้านหรือไม่ หากมี เป็น การสนับสนุนในลักษณะใด มากน้อยเพียงใด

8.3 ชาวบ้านใช้ความรู้อะไรในการได้ตอบความรู้ในการจัดการป่าของทางราชการ ความรู้此起 ขึ้นได้อย่างไร เป็นความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน หรือเกิดจากแหล่งอื่นๆในชุมชน

8.4 ในการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการรักษาป่าชุมชน ชาวบ้านมีการสร้างระบบเครือข่ายใน การรวมพลังเพื่อร่วมกันรักษาป่าหรือไม่ หากมี ระบบเครือข่ายนี้มีการจัดตั้งอย่างไร มีระบบการ ประสานงานและการติดต่อสื่อสารอย่างไร สามารถทำงานปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

8.5 ชาวบ้านจะมีกระบวนการอย่างไรใด ที่จะนำเสนอวิธีการในการจัดการป่าเพื่อให้เกิดความ เหมาะสมต่อสภาพพื้นที่และปัญหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

8.6 ชาวบ้านมีวิธีการอย่างไร ที่จะกระจายวิธีการดำเนินการของชาวบ้านในการจัดการป่าไปสู่ สาธารณชน จนทำให้เกิดการยอมรับในวิธีการนั้น และทำให้เกิดพลังในการสนับสนุนกระบวนการในการ รักษาป่าของชาวบ้าน

8.7 ท่านคิดว่ามีเงื่อนไขอะไร ที่เป็นสิ่งที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาร่วมมือกัน ในการรักษาป่า ของชุมชน

8.8 ในการรักษาป่าของชุมชนมีปัญหาอุปสรรคอะไรในการดำเนินการบ้าง และชาวบ้านแก้ไข ปัญหาเหล่านั้นอย่างไร

8.9 ชาวบ้านมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนให้คนรุ่นหลัง เพื่อสืบต่อแนวคิด ในการรักษาป่าหรือไม่

9. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ (ชุดที่ 3 : ชำราชากร)

ประเด็น กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า

1. เริ่มการสนทนา

- 1.1 การแนะนำตัว การสร้างความคุ้นเคย
- 1.2 อธิบายความเป็นมาของการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้เป็นความสนใจที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับป่า การดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ตั้งแต่การมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ทางไกลและยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์อย่างไรในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า จนกระทั่งความเจริญต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน มีบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่า การตัดถนนเข้ามา การอพยพของชาวบ้านจากแหล่งต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนกระทั่งป่าถูกทำลายไปและชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันในการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้นมา เพื่ออนุรักษ์มิให้ป่าถูกทำลายไปทั้งหมด

ในการสัมภาษณ์นี้ ต้องขออนุญาตใช้เทปในการบันทึกการสัมภาษณ์ เนื่องจากไม่สามารถที่จะจดบันทึกคำพูดทั้งหมดของผู้ตอบได้อย่างครบถ้วน สำหรับเทปบันทึกเสียงนี้เมื่อนำมาถอดข้อความแล้ว จะนำมาศึกษาเฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น มิได้นำไปเปิดเผยต่อสาธารณชนทั่วไป นอกจากนี้ชื่อบุคคลและสถานที่ในการศึกษาทั้งหมดจะเป็นชื่อที่สมมุติทั้งสิ้น ส่วนในการนำเสนอผลการศึกษาก็จะเป็นการนำเสนอในภาพรวมของชุมชน ไม่ได้มีการจำแนกว่าบุคคลใดให้ข้อมูลหรือข้อคิดเห็นอย่างไร ผู้ถูกสัมภาษณ์จึงไม่ต้องกังวล และขอให้มีความรู้สึกที่เป็นอิสระในการที่จะตอบคำถามตามประเด็นที่เป็นหัวข้อของการพูดคุย รวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบเห็นว่าจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

2. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

ขอให้เล่าประวัติความเป็นมาทางด้านการศึกษาและงานในหน้าที่ ที่ปฏิบัติ รวมทั้งระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน

3. แนวทางในการจัดการป่าของรัฐ

- 3.1 หน้าที่ที่สำคัญของหน่วยงานของท่านในการจัดการป่าคืออะไร
- 3.2 งานที่ท่านปฏิบัติ มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าหรือไม่
- 3.3 หลักการสำคัญในการจัดการป่าในแนวคิดของท่านมีอะไรบ้าง

3.4 การจัดการป่านั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับชาวบ้านอย่างไร และหากเกิดปัญหากับชาวบ้าน จะดำเนินการอย่างไร

3.5 ความรู้ในการจัดการป่า ที่ในระยะแรกต้องมีการส่งบุคลากรไปศึกษาในต่างประเทศ ส่วนใหญ่เป็นประเทศในเขตไหน บุคลากรที่ส่งไป ได้มาเป็นกำลังหลักในการจัดการป่าของรัฐหรือไม่

3.6 ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าเกิดขึ้นจากอะไร คนกลุ่มไหนที่เป็นกลุ่มที่สำคัญ ที่ลักลอบทำลายป่า

3.7 ท่านคิดว่าโครงการในการจัดการป่าของรัฐ ประสบผลเป็นอย่างไร เกิดปัญหาอุปสรรคอะไรหรือไม่ เช่น โครงการ คจก. หรือนโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528

3.8 หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการจัดการป่า มีวิธีดำเนินการอย่างไร เช่น ป้องกัน ปราบปราม การพัฒนาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของรัฐ

3.9 กฎเกณฑ์และกฎหมายที่ใช้ในการจัดการป่าของรัฐที่สำคัญ มีอะไรบ้าง กฎหมายฉบับไหนที่มีการนำไปเป็นหลักสำคัญในการจัดการป่า เช่น กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507

3.10 กฎหมายที่รัฐนำไปใช้ในการจัดการป่านั้น มีผลกระทบอย่างไรต่อประสิทธิภาพในการจัดการป่าของรัฐ

3.11 ปัญหา-อุปสรรค ในการจัดการป่าของรัฐ ในปัจจุบันคืออะไร หากจะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น จะต้องทำอย่างไร

3.12 ท่านคิดว่า ชาวบ้านจะอาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้หรือไม่ ชาวบ้านจะสามารถมีส่วนในการอนุรักษ์ป่าได้หรือไม่ ท่านคิดอย่างไรในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน

3.13 มีวิธีการใดที่รัฐจะร่วมมือกับชาวบ้านในการจัดการป่า ขอให้ยกตัวอย่างการจัดการป่านั้นด้วย

4. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ (ชุดที่ 4 : องค์กรเอกชน)

ประเด็น กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า

1. เริ่มการสนทนา

1.1 การแนะนำตัว การสร้างความคุ้นเคย

1.2 อธิบายความเป็นมาของการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้เป็นความสนใจที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับป่า การดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ตั้งแต่การมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ทางไกลและยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์อย่างไรในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า จนกระทั่งความเจริญต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน มีบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่า การตัดถนนเข้ามา การอพยพของชาวบ้านจากแหล่งต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนกระทั่งป่าถูกทำลายไปและชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันในการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้นมา เพื่ออนุรักษ์มิให้ป่าถูกทำลายไปทั้งหมด

ในการสัมภาษณ์นี้ ต้องขออนุญาตใช้เทปในการบันทึกการสัมภาษณ์ เนื่องจากไม่สามารถที่จะจดบันทึกคำพูดทั้งหมดของผู้ตอบได้อย่างครบถ้วน สำหรับเทปบันทึกเสียงนี้เมื่อนำมาถอดข้อความแล้ว จะนำมาศึกษาเฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น มิได้นำไปเปิดเผยต่อสาธารณชนทั่วไป นอกจากนี้ชื่อบุคคลและสถานที่ในการศึกษาทั้งหมดจะเป็นชื่อที่สมมุติทั้งสิ้น ส่วนในการนำเสนอผลการศึกษาก็จะเป็นการนำเสนอในภาพรวมของชุมชน ไม่ได้มีการจำแนกว่าบุคคลใดให้ข้อมูลหรือข้อคิดเห็นว่าอย่างไร ผู้ถูกสัมภาษณ์จึงไม่ต้องกังวล และขอให้มีความรู้สึกที่เป็นอิสระในการที่จะตอบคำถามตามประเด็นที่เป็นหัวข้อของการพูดคุย รวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบเห็นว่าจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

2. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

ขอให้เล่าประวัติความเป็นมาทางการศึกษา และงานในหน้าที่ที่ปฏิบัติ รวมทั้งระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน

3. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับองค์กร

ขอให้เล่าประวัติความเป็นมาขององค์กรและวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานขององค์กร เท่าที่จะเล่าได้

4. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชน

4.1 ชุมชนนี้มีอายุประมาณกี่ปี มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้ก่อตั้ง เพราะอะไรจึงมาก่อตั้งชุมชนที่นี่

4.2 ชาวบ้านอพยพมาจากที่ไหน การก่อตั้งเป็นหมู่บ้านทำกันอย่างไร มีพื้นที่อยู่ในเขตจังหวัดอะไร การเดินทางไปจังหวัดไปกันอย่างไร ใช้เวลาเดินทางนานเท่าไร

4.3 เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกมีครัวเรือนประมาณกี่ครัวเรือน จำนวนครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นต่อมาเป็นคนที่ย้ายเข้ามา หรือเป็นรุ่นลูกหลาน

4.4 ในกรณีที่ เป็นครัวเรือนที่ย้ายตามกันมา คนกลุ่มดังกล่าวเป็นใคร มาจากไหน และมีความสัมพันธ์กับคนที่เข้ามาอยู่ก่อนหรือคนที่บุกรุกเบียดอย่างไร

4.5 แต่ก่อนเมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อน หรือมีความขัดแย้งกัน ชาวบ้านจะอย่างไร จะไปพบใครในการแก้ไขปัญหา

4.6 มีการดูแลการปกครองกันอย่างไร มีใครเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ เรียกว่าอะไร ทำหน้าที่อะไรบ้าง

4.7 ชุมชนนี้มีผู้นำที่ถูกแต่งตั้งโดยทางราชการหรือไม่ (กำนันผู้ใหญ่บ้าน) เป็นใคร แต่งตั้งมานานหรือยัง เพราะเหตุใดบุคคลดังกล่าวจึงได้รับการแต่งตั้งจากทางการ

4.8 ผู้นำที่ทางการแต่งตั้งเป็นบุคคลเดียวกับผู้นำเดิมหรือไม่ หากไม่ใช่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำเดิมกับผู้นำที่ทางการแต่งตั้งเป็นอย่างไรบ้าง ชุมชนได้รับผลจากความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างไรบ้าง

4.9 ผู้นำของชุมชนมีส่วนในการช่วยเหลือการทำมาหากินของชาวบ้านในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

4.10 ทำไมจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านท่าจำปา" มีความหมายว่าอะไร เกี่ยวพันอะไรกับหมู่บ้าน

5. ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพป่าของชุมชน

เป็นการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับป่าของชุมชน ก่อนที่จะมีบุคคลภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่า ว่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างไร และชาวบ้านมีอิสระในการใช้ป่า และมีกฎ/กติกาของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร

5.1 ในอดีตเดิมป่าในชุมชนมีสภาพเป็นอย่างไร ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะใด มีการจัดการป่าร่วมกันของชุมชนหรือไม่ มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับของชุมชนในการจัดการป่าอย่างไร มีการควบคุมอย่างไร หากฝ่าฝืนจะมีการลงโทษอย่างไร

5.2 ป่ามีประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างไร (ลักษณะของป่าจะให้ประโยชน์ที่หลากหลายที่เป็นวิถีชีวิต และเป็นประโยชน์ที่แตกต่างตามฤดูกาล ขณะเดียวกันก็สามารถแยกตามได้เป็นประเภทต่างๆ ของประโยชน์ เช่น การตัดไม้ การจับสัตว์ป่า การหาของป่า สมุนไพร ฯลฯ แต่ละประเภทจะมีกฎ/กติกา หรือจารีต/บรรทัดฐานในการจัดการอย่างไร)

5.3 ชาวบ้านมีความรู้ในการจัดการป่าอย่างไร ได้รับการถ่ายทอด/สั่งสอนจากใคร เกิดจากการเรียนรู้ในชุมชนเอง หรือได้รับการถ่ายทอดจากนอกชุมชน

5.4 ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่กับป่าหรือไม่ ยกตัวอย่างข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่า ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของป่าหรือไม่ และมีการปฏิบัติตามอย่างไร

5.5 ก่อนมีการเข้ามาตัดป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) และนายทุนอื่นชาวบ้านมีการรวมกลุ่มหรือไม่/อย่างไรในการใช้ประโยชน์จากป่า หากมีการรวมกลุ่ม กลุ่มนี้สามารถควบคุม/ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือไม่

5.6 การบุกเบิกจับจองที่ดินทำกินในอดีตทำกันอย่างไร เช่น ต่างคนต่างบุกเบิก หรือช่วยกันบุกเบิกแล้วมาจัดสรรแบ่งปันการใช้ประโยชน์กัน

5.7 วิธีการจัดสรรที่ดินทำกินอย่างไร มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนบุคคลหรือไม่ มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนรวมของชุมชนหรือไม่ หากมีมีหลักการในการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างไร

5.8 ชาวบ้านที่มีที่ดิน จะต้องเสียภาษีหรือค่าธรรมเนียมใดๆให้รัฐหรือไม่ เริ่มเสียตั้งแต่เมื่อไร อัตราอย่างไร

6. การเข้ามาจัดการป่าของทางราชการ

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลของการบุกรุกภายนอกที่เข้ามาตัดป่าในชุมชน และเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าของชุมชนที่ชาวบ้านเคยใช้อยู่

6.1 เมื่อก่อนชาวบ้านมีความเป็นอิสระในการใช้ประโยชน์จากป่า แล้วเริ่มรู้สึกว่าเป็นอิสระนั้นเริ่มอุปสรรคเมื่อไหร่ เพราะอะไร

6.2 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เข้ามาตัดป่าในชุมชน เมื่อไหร่ เริ่มตัดจากไหน ไม้อะไร ที่ ออป. เลือกดัด ตัดได้วันละประมาณเท่าไร ใช้เครื่องมืออะไรในการตัดและชักลากไม้ออกจากป่าและชุมชนไปสู่ภายนอก (เช่นมีการตัดถนนแล้วเอารถเข้ามาลากไม้) มีชาวบ้านเข้าไปรับจ้างหรือไม่ ขณะเดียวกัน มีการดำเนินการอย่างไรกับชาวบ้านในชุมชน มีการให้ผู้นำชุมชนประชุมชี้แจงหรือไม่ แล้วชาวบ้านยังสามารถเข้าไปตัดไม้ได้หรือไม่

6.3 การตัดถนนเพื่อการชักลากไม้มีผลต่อการอพยพเข้ามาของชาวบ้านจากที่อื่นหรือไม่ หากมีชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาทำอะไรบ้าง เข้ามาตัดไม้ทำลายป่าหรือไม่

6.4 มีหน่วยงานทางราชการอะไรบ้างที่เข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลการตัดไม้ และหากชาวบ้านตัดจะถูกจับหรือไม่ ใครเป็นผู้จับกุม เมื่อจับกุมแล้วได้ดำเนินการต่อไปอย่างไร

6.5 ทางราชการใช้กฎเกณฑ์วินัย/กฎหมายอะไรในการเข้ามาจัดการป่า และมีผลกระทบอย่างไรต่อการดำรงชีวิตหรือต่อการประกอบอาชีพของชาวบ้านอะไรบ้าง เช่น ทำให้ชาวบ้านต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพหรือไม่ หรือต้องอพยพไปประกอบอาชีพในที่อื่นๆ

6.6 นอกจาก ออป. จะเข้ามาตัดไม้แล้ว ยังมีบุคคลภายนอกอื่นมาตัดไม้ในชุมชนต่อนั้นอีกหรือไม่ หากมีคือเมื่อไหร่ และชาวบ้านมีความรู้สึกอย่างไร แตกต่างจากคราวที่ ออป. เข้ามาตัดป่าหรือไม่ และมีกระทบต่อชาวบ้านอย่างไร

7. กระบวนการสร้างความเป็นอื่น

เป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่าแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านเคยทำ เคยดำรงชีวิตอยู่ดั้งเดิม จะถูกทำให้เป็นอื่น

7.1 การที่มีคนเข้ามาตัดป่าในชุมชน ส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการป่าของชุมชนที่มีมาแต่เดิมอย่างไร เช่น ส่งผลต่อความรู้ในการจัดการป่าที่ชุมชนใช้อยู่ หรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการจัดการป่าของชุมชนอย่างไร

7.2 องค์การในการจัดการป่าของทางราชการกระทำการอย่างไรบ้าง และก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรต่อกลุ่มที่จัดการป่าของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ส่งผลกระทบต่ออำนาจที่ชุมชนเคยมีอยู่หรือไม่ อย่างไร

7.3 กฎเกณฑ์วินัย/กฎหมายที่ทางราชการนำมาใช้นั้น สอดคล้องกับสภาพของพื้นที่และข้อเท็จจริงของการดำรงชีวิตในชุมชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาหรือไม่ อย่างไร

8. กระบวนการช่วงชิงในการจัดการป่าของชุมชน

เป็นการสัมภาษณ์ เพื่อหาข้อมูลของการช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากป่า โดยการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการรักษาป่าของชุมชนว่ามีกระบวนการอย่างไร

8.1 ชาวบ้านเริ่มมีการคิดในเรื่องของการรักษาป่าตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นคนเริ่มคิด คิดอย่างไร จากการเริ่มต้นนี้ไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อรักษาป่าชุมชนเมื่อไหร่ และมีวิธีการในการรักษาป่าอย่างไร

8.2 มีหน่วยงานหรือองค์กรใดเข้ามาสนับสนุนการดูแลรักษาป่าของชาวบ้านหรือไม่ หากมี เป็นการสนับสนุนในลักษณะใด มากน้อยเพียงใด

8.3 ชาวบ้านใช้ความรู้อะไรในการโต้ตอบความรู้ในการจัดการป่าของทางราชการ ความรู้ที่เพิ่มขึ้นได้อย่างไร เป็นความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน หรือเกิดจากแหล่งอื่นๆ ในชุมชน

8.4 ในการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการรักษาป่าชุมชน ชาวบ้านมีการสร้างระบบเครือข่ายในการรวมพลังเพื่อร่วมกันรักษาป่าหรือไม่ หากมี ระบบเครือข่ายนี้มีการจัดตั้งอย่างไร มีระบบการประสานงานและการติดต่อสื่อสารอย่างไร สามารถทำงาน/ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

8.5 ชาวบ้านจะมีกระบวนการอย่างไรใด ที่จะนำเสนอวิธีการในการจัดการป่า เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อสภาพพื้นที่และปัญหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

8.6 ชาวบ้านมีวิธีการอย่างไร ที่จะกระจายวิธีการดำเนินการของชาวบ้านในการจัดการป่า ไปสู่สาธารณชน จนทำให้เกิดการยอมรับในวิธีการนั้น และทำให้เกิดพลังในการสนับสนุนกระบวนการในการรักษาป่าของชาวบ้าน

8.7 ท่านคิดว่ามีเงื่อนไขอะไร ที่เป็นสิ่งที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาร่วมมือกันในการรักษาป่าของชุมชน

8.8 ในการรักษาป่าของชุมชนมีปัญหาอุปสรรคอะไรในการดำเนินการบ้าง และชาวบ้านแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร

8.9 ชาวบ้านมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนให้คนรุ่นหลัง เพื่อสืบทอดแนวคิดในการรักษาป่าหรือไม่

8.10 ความคาดหวังในอนาคตเกี่ยวกับการจัดการป่าของชุมชน ความยั่งยืนที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

9. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ (ชุดที่ 5 : ตำรวจ)

ประเด็น กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า

1. เริ่มการสนทนา

1.1 การแนะนำตัว การสร้างความคุ้นเคย

1.2 อธิบายความเป็นมาของการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้เป็นความสนใจที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับป่า การดำรงชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า ตั้งแต่การมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่นาไร่และยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตและกฎเกณฑ์อย่างไรในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่า จนกระทั่งความเจริญต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน มีบุคคลภายนอกเข้ามาตัดป่า การตัดถนนเข้ามา การอพยพของชาวบ้านจากแหล่งต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนกระทั่งป่าถูกทำลายไปและชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันในการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้นมา เพื่ออนุรักษ์มิให้ป่าถูกทำลายไปทั้งหมด

ในการสัมภาษณ์นี้ ต้องขออนุญาตใช้เทปในการบันทึกการสัมภาษณ์ เนื่องจากไม่สามารถที่จะจดบันทึกคำพูดทั้งหมดของผู้ตอบได้อย่างครบถ้วน สำหรับเทปบันทึกเสียงนี้เมื่อนำมาถอดข้อความแล้ว จะนำมาศึกษาเฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น มิได้นำไปเปิดเผยต่อสาธารณชนทั่วไป นอกจากนี้ชื่อบุคคลและสถานที่ในการศึกษาทั้งหมดจะเป็นชื่อที่สมมุติทั้งสิ้น ส่วนในการนำเสนอผลการศึกษาก็จะเป็นการนำเสนอในภาพรวมของชุมชน ไม่ได้มีการจำแนกว่าบุคคลใดให้ข้อมูลหรือข้อคิดเห็นอย่างไร ผู้ถูกสัมภาษณ์จึงไม่ต้องกังวล และขอให้มีความรู้สึกที่เป็นอิสระในการที่จะตอบคำถามตามประเด็นที่เป็นหัวข้อของการพูดคุย รวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบเห็นว่าจะจะเป็นข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

2. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

ขอให้เล่าประวัติความเป็นมาทางด้านการศึกษาและงานในหน้าที่ ที่ปฏิบัติ รวมทั้งระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า

3.1 หน้าที่ที่สำคัญของหน่วยงานของท่านเกี่ยวกับป่าไม้คืออะไร

3.2 ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าเกิดขึ้นจากอะไร คนกลุ่มไหนที่เป็นกลุ่มที่สำคัญที่ทำลักลอบทำลายป่า

3.3 ความผิดเกี่ยวกับป่าไม้ที่พบบ่อยเป็นประจำคือความผิดประเภทใด เช่น การตัดไม้ การลักลอบค้าของป่า สัตว์ป่า ฯลฯ แต่ละประเภทมีการดำเนินการจับกุมดำเนินคดีอย่างไร มีนโยบายอะไรที่สำคัญในการจัดการผู้กระทำความผิดเป็นการเฉพาะหรือไม่

3.4 การจัดการป่านั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับชาวบ้านอย่างไร และหากเกิดปัญหากับชาวบ้านจะดำเนินการอย่างไร

3.5 ท่านคิดว่าโครงการในการจัดการป่าของรัฐประสบผลเป็นอย่างไร เกิดปัญหาอุปสรรคอะไรหรือไม่ เช่น โครงการ คจก. หรือนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ 2528

3.6 หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการจัดการป่า มีวิธีการดำเนินการอย่างไร เช่น การป้องกันปราบปราม การพัฒนาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญอีกแห่งของรัฐ

3.7 กฎเกณฑ์และกฎหมายที่ใช้ในการจัดการป่าของรัฐที่สำคัญมีอะไรบ้าง กฎหมายฉบับไหนที่มีการนำไปเป็นหลักสำคัญในการจัดการป่า เช่น กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507 กฎหมายเหล่านั้นมีผลกระทบอย่างไรต่อประสิทธิภาพในการจัดการป่าของรัฐ

3.8 ปัญหา-อุปสรรคในการจัดการป่าของรัฐในปัจจุบันคืออะไร หากจะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจะต้องทำอย่างไร

3.9 ท่านมีคิดว่าชาวบ้านจะอาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้หรือไม่ ชาวบ้านจะสามารถมีส่วนในการอนุรักษ์ป่าได้หรือไม่ ท่านคิดอย่างไรในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน

3.10 มีวิธีการใดที่รัฐจะร่วมมือกับชาวบ้านในการจัดการป่า ขอให้ยกตัวอย่างการจัดการป่านั้นด้วย

3.11 ท่านคิดว่าการจะจัดการป่าให้มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามนโยบายแห่งรัฐนั้น จะต้องดำเนินการอย่างไร

4. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ.....

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายอภิชัย ศรีโสภิต
วัน เดือน ปีเกิด	12 เมษายน 2502
สถานที่เกิด	จังหวัดสิงห์บุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 23/86 หมู่ 7 แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร 10210
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	หัวหน้าภาควิชางานในหน้าที่ฝ่ายปกครอง
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วิทยาลัยการปกครอง กรมการปกครอง

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2520	มัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนวัดราชโอรส
พ.ศ. 2523	ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ. 2528	พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
พ.ศ. 2545	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ